

T.C.
ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

Doktora Tezi

ÜLKELER ARASI KURUMSAL KALİTE FAKLILIKLARI
BAĞLAMINDA MERKEZ-ÇEVRE İLİŞKİSİ

Aykut Yağlıkara

Zonguldak 2018

T.C.
ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

Doktora Tezi

ÜLKELER ARASI KURUMSAL KALİTE FARKLILIKLARI
BAĞLAMINDA MERKEZ-ÇEVRE İLİŞKİSİ

Hazırlayan
Aykut Yağlıkara

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Şenay Saraç

Zonguldak 2018

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım doktora tezinin çalışmasının bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun davranıldığını taahhüt ederim.

24 /01/ 2019

Aykut YAĞLIKARA

T.C.
BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün İktisat Anabilim Dalında 116382202003 numaralı Aykut Yağlıkara'nın hazırladığı "Ülkeler Arası Kurumsal Kalite Farklılıkları Bağlamında Merkez-Çevre İlişkisi" konulu DOKTORA tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 28/12/2018 Cuma günü saat 16:00'da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezinin onayına OYBİRLİĞİYLE/OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

Başkan _____

Prof. Dr. Selçuk KOÇ (2. Danışman)

Üye _____

Doç. Dr. Ertuğrul YILDIRIM

Üye _____

Doç. Dr. Ayhan ORHAN

Üye _____

Dr. Öğr. Üyesi Şenay SARAÇ (Danışman)

Üye _____

Dr. Öğr. Üyesi Ferdi KESİKOĞLU

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

23/12/2019

Doç. Dr. Ertuğrul YILDIRIM

Enstitü Müdürü

ÖZET

Kurum : ZBEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı
Tez Başlığı : Ülkeler Arası Kurumsal Kalite Farklılıkları Bağlamında Merkez Çevre İlişkisi
Tez Yazarı : Aykut Yağlıkara
Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Şenay Saraç
Tez Türü, Yılı : Doktora Tezi, 2018
Sayfa Adedi : 218

Ülkeler arası gelişmişlik düzey farklılıklarının yirminci yüzyıldan sonra giderek artması literatürde bu durumun açıklanmasına ilişkin birçok çalışma yapılmasına neden olmuştur. Bu bağlamda merkez-çevre ve kurumsal iktisat yaklaşımı öne sürmüş oldukları savlarla toplumsal refahın artırılması konusunda önemli noktalara değinmektedirler.

Bu çalışmada, ülkeler arası gelişmişlik farklarının merkez-çevre kapsamında oluşturulan alt ülke grupları bağlamında kurumsal kalite farklılıklarına göre değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Tezin amacı doğrultusunda analizin birinci kısmında, kulüp yakınsama yöntemi ile 8 alt ülke grubu belirlenmiştir. Analizin ikinci kısmında ise elde edilen ülke grupları için ülkeler arası gelişmişlik farklarını açıklayan kurumsal yaklaşım test edilmiştir. Kulüp yakınsama analizi sonucunda elde edilen ülke grubu için ayrı ayrı eşbütünleşme analizi ve panel havuzlanmış ortalama grup tahmincisi yöntemi uygulanarak, kalkınma ve kurum arasındaki ilişki incelenmiştir.

Yapılan analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre, kulüp yakınsama sonucunda ortaya çıkan ülke grupları merkez çevre yaklaşımı bağlamında tutarlı sonuçlar ortaya koymuştur. Elde edilen ülke grupları kapsamında incelenen kurumsal yaklaşım ekonomik kurum ve politik kurum olarak farklı sonuçlar ortaya koymuştur. Merkez, yarı çevre ve çevre ülkelere ait alt grupların hepsinde ekonomik özgürlüğün kalkınmayı artırıcı etkisi ortaya konmuştur. Bunun yanında, demokrasinin kalkınma üzerindeki etkisi ise merkez ve yarı çevre ülke gruplarında artırıcı bir etki ortaya koyarken, çevre ülke gruplarında ise istatistiksel olarak anlamsız sonuçlar ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Merkez-Çevre, Kurumsal İktisat, Kulüp Yakınsama Analizi, Panel Eşbütünleşme Analizi, Panel Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi.

ABSTRACT

Institution : ZBEU Institute of Social Sciences, Department of Economics
Title : The Relationship Of Core-Periphery In The Context Of Institutional Quality Differences Between Countries
Author : Aykut Yağlıkara
Adviser : Asst. Prof. Dr. Şenay Saraç
Type of Thesis, Year : Ph. D, 2018
Total Number of Pages : 218

The gradual increase in the level of developmental differences after the twentieth century has led to many studies on the explanation of this situation in the literature. In this context, the core-periphery and institutional economics approach emphasize the important points in increasing social welfare.

In this study, it is aimed to evaluate the differences between the countries according to the institutional quality differences in the context of sub-country groups formed within the core-periphery. In the first part of the analysis, 8 sub-country groups were determined by the club convergence method. In the second part of the analysis, the institutional approach explaining developmental differences between countries for country groups was tested. By applying cointegration analysis and panel pooled average group estimator method for the country group obtained as a result of club convergence analysis, the relationship between development and institution is examined.

According to the results of the analysis, country groups that emerged as a result of club convergence showed consistent results in the context of core periphery approach. The institutional approach, which was examined within the scope of the country groups, revealed different results as economic institutions and political institutions. In all sub-groups of the core, semi-periphery and periphery countries, the effect of economic freedom on development was demonstrated. In addition, the effect of democracy on development has an increasing effect in the core and semi-periphery country groups, while the results in the countries of the periphery have statistically meaningless results.

Keywords: Core-Periphery, Institutional Economics, Club Convergence Analysis, Panel Cointegration Analysis, Panel Pooled Mean Group Estimator.

ÖNSÖZ

Kalkınma sürecinin gerçekleşebilmesi için gerekli olan durum kalkınma ve büyüme arasındaki bağlantının kurumsal yapı tarafından sağlanmasıdır. Bu noktadan hareketle, ülkeler arası ekonomik farklılıkların açıklanmasında kurumsal iktisat yaklaşımı öne sürmüştüğü savlarla iktisat literatüründe dikkat çekici bir noktada bulunmaktadır. Bu çalışmada kulüp yakınsama yöntemi ile elde edilen ülke örneklemi bağlamında kurumsal yaklaşım analiz edilmiştir. Çalışmanın literatüre, kullanılan kulüp yakınsama yöntemi ile merkez-çevre ülke gruplarının belirlenmesi ve kurumsal yaklaşımın merkez-çevre örneklemi bağlamında incelenmesi yönlerinden katkı sağlaması düşünülmektedir.

Tez çalışmamda planlanmasında, araştırılmasında, yürütülmesinde ve oluşumunda ilgi ve desteğini esirgemeyen hocam; Sayın Dr. Öğr. Üyesi Şenay SARAÇ'a;

Tez izleme jürisinde yer alan ve engin bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım, yönlendirme ve bilgilendirmeleriyle çalışmamı bilimsel temeller ışığında şekillendiren hocalarım; Sayın Prof. Dr. Selçuk KOÇ, Doç. Dr. Ayhan ORHAN, Doç. Dr. Ertuğrul YILDIRIM ve Dr. Öğr. Üyesi Ferdi KESİKOĞLU'na;

Tez yazım sürecinde bana manevi olarak her türlü katkıyı veren ve motive eden sevgili arkadaşlarım Damla ÖZ, Bersu BAHTİYAR, Erdem GÜDENOĞLU, Uğur URSAVAŞ, İbrahim TEKİNER, Neslihan URSAVAŞ, Büşra YÜKSEL, Banu AÇIKGÖZ, Sadık KILIÇ, Caner ÖZDEMİR, Zeynep BAŞAK ve adımı saymadığım diğer tüm arkadaşlarıma,

Çalışma sürecimde karşılaştığım bütün zorlukları benimle göğüsleyen ve benden hiçbir zaman desteğini esirgemeyen bu hayattaki en büyük şanslarım annem, babam, kardeşim ve ailenin yeni üyesi Kıvanç Barlas'a,

Sevgilerimi ve teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ	x
ŞEKİLLER LİSTESİ	xii
KISALTMALAR LİSTESİ	xiv
GİRİŞ	1
1. TEMEL KAVRAMLAR	6
1.1. Merkez Çevre ile İlgili Temel Kavramlar	6
1.1.1. Büyüme Kavramı	6
1.1.2. Kalkınma Kavramı.....	9
1.1.3. Gelişme Kavramı	13
1.1.4. Merkez-Çevre Kavramı	14
1.1.5. Ekonomik Kalkınmanın Göstergeleri	17
1.2. Kurumsal Kalite ile İlgili Kavramlar	20
1.2.1. Kurum Kavramı	20
1.2.2. Kurumsal Kalite Kavramı.....	23
1.2.3. Kurumsal Kalitenin Göstergeleri	24
1.3. Genel Değerlendirme	30
2. ÜLKELER ARASI GELİŞMİŞLİK FARKLILIKLARINI AÇIKLAYAN YAKLAŞIMLAR	31
2.1. Liberal Ekonomik Görüş.....	31
2.2. Milliyetçi Ekonomik Görüş.....	40
2.3. Marksist Görüş ve Diğer Modeller	45
2.3.1. Marksist Görüş.....	45
2.3.2. Yapısalcı Modeller.....	47
2.3.2.1. Prebisch Modeli	48
2.3.2.2. Seers Modeli	51
2.3.3. Bağımlılık Teorileri	54
2.3.3.1. Paul Baran: Ekonomik Az Gelişmişliğin Nedeni	59

2.3.3.2. Andre Gunder Frank: Az Gelişmişliğin Gelişmesi	60
2.3.3.3. Samir Amin: Tıkanmış Kalkınma	62
2.3.3.4. Arghiri Emmanuel: Eşit Olmayan Değişim	62
2.3.4. Immanuel Wallerstein: Modern Dünya Sistemi	63
2.4. Genel Değerlendirme	65
3. KURUMSAL İKTİSAT TEORİSİ.....	67
3.1. Kurumsal İktisat Teorisinin Tarihsel Süreci	71
3.2. Eski Kurumsal İktisat.....	73
3.2.1. Thorstein Veblen	77
3.2.2. John Roger Commons.....	83
3.2.3. Wesley Clair Mitchell.....	88
3.3. Yeni Kurumsal İktisat	90
3.3.1. Mülkiyet Hakları.....	99
3.3.2. Sınırlı Rasyonalite	102
3.3.3. İşlem Maliyeti.....	104
3.4. Eski ve Yeni İktisat Arasındaki Farklılıklar	110
4. MERKEZ ÇEVRE ÜLKELER BAĞLAMINDA KALKINMA	
KURUMSAL KALİTE İLİŞKİSİ	113
4.1. Ampirik Literatür	114
4.1.1. Ekonomik Kurum-Kalkınma İlişkisi Literatürü	114
4.1.2. Politik Kurum-Kalkınma İlişkisi Literatürü	123
4.2. Veri ve Metodoloji	138
4.2.1. Veri Seti	138
4.2.2. Metodoloji ve Model	140
4.2.2.1. Kulüp Yakınsama Yöntemi.....	141
4.2.2.2. Yatay Kesit Bağımlılığı Analizi.....	147
4.2.2.3. Panel Birim Kök Testi.....	149
4.2.2.4. Eşbütünleşme Testi	151
4.2.2.5. Uzun ve Kısa Dönemli İlişkilerin Tahmini.....	152
4.3. Analiz Sonuçları.....	153
4.3.1. Kulüp Yakınsama Analizi Sonuçları	153
4.3.2. Yatay Kesit Bağımlılığı Analizi Sonuçları	165
4.3.3. Birim Kök Testi Sonuçları.....	169
4.3.4. Eşbütünleşme Analizi Sonuçları.....	173

4.3.5. Uzun ve Kısa Dönemli İlişkilerin Tahmin Sonuçları	174
4.3. Analiz Sonuçlarının Toplu Değerlendirilmesi	180
SONUÇ	187
KAYNAKÇA	195
ÖZGEÇMİŞ	218

TABLolar LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 1.1: Merkez-Çevre Karşılaştırması.....	14
Tablo 2.1: Prebisch'in Bağımlılık Teorisinin Özeti.....	50
Tablo 3.1: İşlemlerin Özellikleri.....	107
Tablo 4.1: Veri Seti ve Kaynakları	139
Tablo 4.2: Log t Testi	154
Tablo 4.3: Yakınsama Kulüplerinin Sınıflandırma Testi (Ön Sınıflandırma).....	155
Tablo 4.4: Ön Sınıflandırma Sonucu Ülkeler	156
Tablo 4.5: Kulüpler Arası Yakınsama Testi (Birleştirme Testi)	157
Tablo 4.6: Kulüpler Arası Yakınsama Testi Sonuçları (Birleştirilen Kulüplere Göre Ülkeler).....	158
Tablo 4.7: Yakınsama Kulüplerinin Sınıflandırma Testi (Final Sınıflandırma).....	159
Tablo 4.8: Yatay Kesit Bağımlılığı Testi (Üst Merkez Ülke Grubu)	166
Tablo 4.9: Yatay Kesit Bağımlılığı Testi (Alt Merkez Ülke Grubu).....	166
Tablo 4.10: Yatay Kesit Bağımlılığı Testi (Üst Yarı Çevre Ülke Grubu)	167
Tablo 4.11: Yatay Kesit Bağımlılığı Testi (Orta Yarı Çevre Ülke Grubu)	167
Tablo 4.12: Yatay Kesit Bağımlılığı Testi (Alt Yarı Çevre Ülke Grubu)	168
Tablo 4.13: Yatay Kesit Bağımlılığı Testi (Üst Çevre Ülke Grubu)	168
Tablo 4.14: Yatay Kesit Bağımlılığı Testi (Orta Yarı Çevre Ülke Grubu)	169
Tablo 4.15: Pesaran (2007) (CIPS) Birim Kök Testi (Üst Merkez Ülke Grubu)	170
Tablo 4.16: Pesaran (2007) (CIPS) Birim Kök Testi (Alt Merkez Ülke Grubu).....	170
Tablo 4.17: Pesaran (2007) (CIPS) Birim Kök Testi (Üst Yarı Çevre Ülke Grubu).....	171
Tablo 4.18: Pesaran (2007) (CIPS) Birim Kök Testi (Orta Yarı Çevre Ülke Grubu)	171
Tablo 4.19: Pesaran (2007) (CIPS) Birim Kök Testi (Alt Yarı Çevre Ülke Grubu)	172

Tablo 4.20: Pesaran (2007) (CIPS) Birim Kök Testi (Üst Çevre Ülke Grubu).....	172
Tablo 4.21: Pesaran (2007) (CIPS) Birim Kök Testi (Orta Çevre Ülke Grubu)	173
Tablo 4.22: Westerlund ve Edgerton (2007) Eşbütünleşme Testi Sonuçları.....	174
Tablo 4.23: PMGE Sonuçları ve Hausman Testi (Üst Merkez Ülke Grubu)	175
Tablo 4.24: PMGE Sonuçları ve Hausman Testi (Alt Merkez Ülke Grubu).....	176
Tablo 4.25: PMGE Sonuçları ve Hausman Testi (Üst Yarı Çevre Ülke Grubu).....	177
Tablo 4.26: PMGE Sonuçları ve Hausman Testi (Orta Yarı Çevre Ülke Grubu)	178
Tablo 4.27: PMGE Sonuçları ve Hausman Testi (Alt Yarı Çevre Ülke Grubu)	178
Tablo 4.28: PMGE Sonuçları ve Hausman Testi (Üst Çevre Ülke Grubu).....	179
Tablo 4.29: PMGE Sonuçları ve Hausman Testi (Orta Çevre Ülke Grubu)	180

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 1.1: Merkez-Yarı Çevre-Çevre İlişkisi	16
Şekil 1.2: İnsani Gelişme Endeksi Kalkınma Göstergeleri.....	20
Şekil 1.3: Dünya Bankası Kurumsal Kalite Göstergeleri	25
Şekil 1.4: Fraser Enstitüsü Ekonomik Özgürlük Endeksi.....	26
Şekil 1.5: Heritage Foundation Ekonomik Özgürlük Göstergeleri.....	27
Şekil 1.6: ICRG Kurumsal Kalite Göstergeleri	28
Şekil 2.1: Liberal Sosyal Düzen	34

GRAFİKLER LİSTESİ

	Sayfa
Grafik 4.1:Üst Merkez Ülkelere Ait İnsani Gelişme Endeksi Yakınsama Sonuçları	160
Grafik 4.2:Alt Merkez Ülkelere Ait İnsani Gelişme Endeksi Yakınsama Sonuçları	160
Grafik 4.3:Üst Yarı Çevre Ülkelere Ait İnsani Gelişme Endeksi Yakınsama Sonuçları	161
Grafik 4.4:Orta Yarı Çevre Ülkelere Ait İnsani Gelişme Endeksi Yakınsama Sonuçları	162
Grafik 4.5:Alt Yarı Çevre Ülkelere Ait İnsani Gelişme Endeksi Yakınsama Sonuçları	163
Grafik 4.6:Üst Çevre Ülkelere Ait İnsani Gelişme Endeksi Yakınsama Sonuçları	163
Grafik 4.7:Orta Çevre Ülkelere Ait İnsani Gelişme Endeksi Yakınsama Sonuçları	164
Grafik 4.8:Alt Çevre Ülkelere Ait İnsani Gelişme Endeksi Yakınsama Sonuçları	164
Grafik 4.9: Kulüpler Arası İnsani Gelişme Endeksi Yakınsama Sonuçları	165

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
AIC	: Akaike Bilgi Kriteri
2SLS	: 2 Aşamalı En Küçük Kareler
CADF	: Kesitsel Olarak Artırılmış Dickey-Fuller
CD	: Yatay Kesit Bağımlılığı
CIPS	: Yatay Kesitli Im-Pesaran-Shin
BM	: Birleşmiş Milletler
DQI	: Kalkınma Kalite Endeksi
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırımlar
EKK	: En Küçük Kareler
EKO	: Ekonomik Özgürlük Endeksi Değişkeni
ENP	: Avrupa Komşuluk Politikası
FMOLS	: Tam Değiştirilmiş En Küçük Kareler
GARCH	: Genelleştirilmiş Otoregresif Koşullu Heteroskedastisite
GMM	: Genelleştirilmiş Momentler Metodu
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
GSMH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
ICRG	: Uluslararası Ülke Risk Rehberi
IQI	: Kurumsal Kalite Endeksi
İGE	: İnsani Gelişme Endeksi
KDV	: Katma Değer Vergisi
LM	: Lagrange Çarpanı
MEKC	: Değiştirilmiş Kuznets Eğrisi
MENA	: Orta Doğu ve Kuzey Afrika
MGE	: Ortalama Grup Tahmincisi
MINT	: Meksika, Endonezya, Nijerya, Türkiye
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
PMGE	: Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi
POL	: Demokrasi Endeksi Değişkeni
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UPE	: Uluslararası Politik Ekonomi
V-Dem	: Demokrasi Çeşitleri
WGI	: Dünya Yönetişim Göstergeleri

GİRİŞ

Ekonomi literatüründe ülkeler arası ekonomik performans farklılıkları, iktisatçıların üzerinde yoğunlaştıkları en önemli konulardan biridir. Ülkeler arası gelişmişlik düzey farklılıkları olarak ele alınan bu konu, ekonomik ve siyasi faktörlerin birbirleri üzerindeki karşılıklı etkisini inceleyen uluslararası politik ekonominin çalışma alanlarından biridir. Uluslararası düzeyde ülkeler arası bu gelişmişlik düzeyi farklılıkların araştırılmasında, uluslararası politik ekonominin ortaya koymuş olduğu üç temel görüş öne çıkmaktadır. Bunlar; liberal ekonomik görüş, milliyetçi ekonomik görüş ve Marksist görüştür. Aynı zamanda ülkeler arası gelişmişlik farklılıklarına yeni bir bakış açısı getiren kurumsal iktisat yaklaşımı ise ortaya çıkan gelişmişlik düzeyi farklılıklarının ana nedeni olarak ülkelerin sahip oldukları kurumsal kaliteyi öne çıkarmaktadır.

Uluslararası politik ekonominin üç temel yaklaşımından ilki olan liberal görüşün temsilcileri, karşılaştırmalı üstünlük ilkesine dayanan uluslararası bir işbölümünün uluslararası piyasada denge ve istikrarı ortaya çıkaracağına ve ülkeler arasında uyumun gelişimine katkı sağlayacağına inanmaktadırlar. Diğer bir görüş olan milliyetçi ekonomik yaklaşımda ise piyasanın yükselişinde gücün rol ve önemi vurgulanmaktadır. Karşılıklı ekonomik bağımlılığın ve dolayısıyla uluslararası ekonomik ilişkilerin siyasi bir temeli olması gerektiğini ve bu bağımlılığın devletler arası diğer bir çatışma alanı yaratacağını savunan bu görüşe göre, söz konusu bağımlılık ulusal kırılganlığı artıracak ve bir toplumun diğerine hâkim olacağı bir mekanizma meydana getirebilecektir. Marksist görüşte ise kapitalist üretim ilişkilerinde ekonomilerin gelişimine paralel olarak sermaye birikiminin artacağı, diğer taraftan ise kâr oranlarının düşeceği öne çıkarılmakta, kâr oranlarındaki düşüşün kapitalist ekonomileri sömürgeler oluşturmaya teşvik ederek diğer ülkelerin bağımlılığını artıracacağı savunulmaktadır.

Dünya ekonomik ve politik sistemi tarihsel ve sosyal açıdan birçok unsurdan etkilenmektedir. Bu sistemde merkez, yarı çevre ve çevre olmak üzere üç yapısal pozisyon vardır. Ekonomik yapının merkezinde yer alan ülkeler genellikle endüstriyel olarak daha karmaşık, tarımsal üretimde çeşitlilik gösterirken, işgücünü kontrol etmek için ücretli emeği kullanarak vasıflı emek konusunda uzmanlaşmaktadır. Merkez ülkeler, büyük dünya güçlerini ve dünyanın

zenginliğinden büyük oranda pay alan ülkeleri içermektedir. Ekonomik yapının çevresinde yer alan ülkeler ise tarımda ve hammadde üretimi gibi emek kontrolleri isteyen üretim tarzında uzmanlaşma eğilimindedir. Çevre ülkeler servetin ve küreselleşmenin yararlarını görmeyen ülkeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik yapının yarı çevresinde bulunan ülkeler ise yüksek maliyetli sanayi ürünleri konularında uzmanlaşmaktadır. Kapitalist dünya sisteminin işleyişini sağlayan bu ülkeler merkez ve çevre ülkeler arasında aracı ve tampon görevi görmektedir. Bu kapsamda ülkeler merkez, yarı çevre ve çevre olmak üzere üç büyük dünya bölgesine ayrılmaktadır. Merkez çevre ilişkisinde temel ilke, dünya çapında genel refah büyüdükçe, bu büyümenin büyük bir çoğunluğunun varlıklı ülkelerdeki çekirdek bir bölgeye aktarılmasıdır. Bu küresel yapının oluşmasının politik ve ekonomik birçok nedeni varken, bununla birlikte genel olarak yoksul bireylerin veya ülkelerin küresel ilişkilere katılmasını önleyen birçok fiziksel ve politik engel bulunmaktadır. Bu durumun açıklanmasına merkez ve çevre ülkeler arasındaki zenginlik farkı ışık tutmaktadır; küresel nüfusun %15'i dünyanın yıllık gelirinin %75'ine sahiptir.

20. yüzyılın son çeyreğinde, yeni eğilimler ve değişimler ortaya çıkmaya başlamıştır. Birçok uzman tarafından tarihin yeni bir bölümü olarak adlandırılan bu dönemde, küreselleşme ekonomik ve politik sistem üzerindeki etkisini hissettirmektedir. Çeşitli ülkeler ve kıtalar arasındaki ekonomik ve politik etkileşimler (ticaret, sermaye yatırımı, ortaklıkların kurulması, yurtdışında üretim ve finansal işlemler vb.) daha önceki dönemlerde de var olmakla birlikte küresel kapitalizmi karakterize etmektedir. 20. yüzyılın son çeyreğiyle birlikte bu etkileşimlere ek olarak kurumların dünya sistemi üzerindeki önemi ortaya konmuştur. Ülkeler arası gelişmişlik farklılıklarını kurumların kalitesine, yapısına, gücüne ve sağlamlığına dayandıran kurumsal iktisat teorisi de bu bağlamda öne çıkan konulardan birisi olmuştur.

Ülkeler arası ekonomik farklılıkların açıklanmasında kurumsal iktisat yaklaşımı öne sürmüş olduğu savlarla iktisat literatüründe dikkat çekici bir noktada bulunmaktadır. Kurumsal iktisadın ortaya koymuş olduğu en önemli tezlerden biri insanlar arası etkileşimdeki belirsizliğin kurumlar vasıtasıyla azaltılmasıdır. Kurumların iktisadi büyüme ve kalkınma üzerindeki etkisi doğrudan ve dolaylı

olarak birçok yoldan gerçekleşmektedir. Kurumsal iktisat yaklaşımına göre iyi kurumların ekonomi üzerindeki etkisi pozitif olarak gerçekleşirken, kötü kurumlar ise ekonomik performansı negatif olarak etkilemektedir. Kurumlar ekonomik büyüme ve kalkınma üzerinde rol oynayan tartışılmaz bir unsur olmasına rağmen bu etkinin genellikle pozitif olduğu gerçekliğinin yanında, ülkelerin sahip oldukları farklı koşullar bu etkinin anlamsız veya negatif olmasına da neden olabilmektedir.

Kurumsal iktisat yaklaşımı kurumların bireyler tarafından meydana getirildiğini ve kurumlardaki değişim sürecinin istemli ve istemsiz olacak şekilde gerçekleştiğini ifade etmektedir. Kurumsal iktisat, kurumların işleyişi ve oluşum süreçlerini, bireylerin ve toplumların davranış biçimleri açısından ele almaktadır. Ayrıca iktisadi yaşamın belirlenmesinde devletin önemli bir rolü olduğunu söylemekle birlikte, teknolojiyi iktisadi yaşamın iyileştirilmesindeki temel etken olarak görmektedir. Kurumsal yapının kaynak dağılımının sağlanmasında ana unsur olduğunun dile getirildiği bu yaklaşımda, aynı yapının iktidar yapısı ve kurumlar arası etkileşim sonucu ortaya çıktığı vurgulanmaktadır.

Kurumsal iktisat yaklaşımı toplumsal ve iktisadi gelişmelere kapsamlı bir bakış açısıyla kurumların toplumsal refahı arttırmadaki önemini ortaya koyarken, kalkınma literatüründe ele alınan sorunları da benzer bir bakış açısı ile ele almaktadır. Kalkınma iktisadi ve kurumsal iktisat yaklaşımını ele alan çalışmalar birtakım kurumsal değişimlerin kalkınma periyodunda yaşanan iktisadi ve politik değişimlerle ifade edilmesi nedeniyle kalkınma ve kurum kavramı üzerinden bir etkileşim içerisindedirler. Kalkınma iktisadi teorisyenleri ilk dönemlerde ülkeler arası gelişmişlik farklılıklarını açıklamaya çalışmışlar ve az gelişmiş ülkelerle gelişmiş ülkelerin toplumsal ve ekonomik yapılarının farklı mekanizmalara sahip olduğunu, bu sebeple karar organlarının farklı şekilde çalıştığını vurgulamışlardır. Bu noktada, kurumsal iktisat yaklaşımının, kurumsal yapının ülkeler arası farklılığı ortaya koyduğunu ifade ettiği tezinde, bu farklılıkların nedeni yaklaşık olarak aynı sebeplere dayandırılmaktadır.

Kalkınma sürecinin gerçekleşebilmesi için gerekli olan durum kalkınma ve büyüme arasındaki bağlantının kurumsal yapı tarafından sağlanmasıdır. Kalkınma iktisadi yaklaşımı, ekonomik büyüme ile birlikte bazı yapısal değişikliklerin kalkınmanın gerçekleşmesinde önemli bir yer tuttuğunu ifade ederken bu yapısal

değişikliklerin içeriğinden, neler tarafından belirlendiğinden ve kalkınma üzerindeki etkilerinin tam olarak ne olacağından bahsetmemektedir. Bu noktada kalkınma sürecinin gerçekleşmesi için gerekli olan yapısal form için kurumlar işaret edilmektedir. Bu mânâda literatürde kurumsal yapının kalkınma üzerine etkisini inceleyen birçok çalışma yer almaktadır. Kalkınma iktisadı ve kurumsal ilişkinin ele alındığı bu çalışmalarda, farklı ülke örneklemeleri için farklı kalkınma ve kurum değişkenleri kullanılarak kurum-kalkınma ilişkisi kapsamında farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Bu çalışmanın literatüre yapacağı katkı olarak ise merkez çevre ülke örneklemeleri dâhilinde bu ilişkinin ele alınmasıdır. Bununla birlikte merkez çevre ülke örneklemesinin belirlenmesinde ise kulüp yakınsama analizi kullanılarak 8 alt ülke grubu oluşturulmuş ve bu 8 alt ülke grubu kapsamında verisine ulaşılan ülkeler dâhilinde ayrı ayrı kalkınma kurum ilişkisi ele alınmıştır.

Bu tezin amacı, ülkeler arası gelişmişlik farklarının merkez-çevre kapsamında oluşturulan 8 alt ülke grubu bağlamında kurumsal kalite farklılıklarına göre değerlendirilmesidir. Tezin amacı doğrultusunda analizin birinci kısmında, kulüp yakınsama yöntemi ile 8 alt ülke grubu belirlenmiştir. Analizin ikinci kısmında ise elde edilen ülke grupları için ülkeler arası gelişmişlik farklarını açıklayan kurumsal yaklaşım test edilmiştir. Kalkınma ve kurum ilişkisinin ele alındığı ikinci kısımda ekonomik ve politik kurumlar ayrı ayrı modele dâhil edilmiştir. Ekonomik özgürlük endeksi ekonomik kurum olarak ele alınırken, demokrasi endeksi de politik kurum değişkeni olarak modelde yer almaktadır. Yakınsama analizi sonucunda elde edilen 8 ülke grubu için ayrı ayrı eşbütünleşme analizi ve panel havuzlanmış ortalama grup tahmincisi yöntemi uygulanarak, kalkınma ve kurum arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu kısımdan sonra ortaya çıkan bulgular yorumlanmakta ve politika önerileri ortaya konmaktadır.

Merkez çevre ilişkisi bağlamında ülkeler arası kurumsal kalite farklılıklarının incelendiği bu çalışma şu şekilde planlanmıştır. İlk bölümde, merkez çevre ilişkisi ve kurumsal kaliteyi tanımlayan bazı kavramlar ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. İkinci bölümde, uluslararası ekonomik gelişmişlik farklılıklarını açıklayan yaklaşımlardan ekonomik liberal ekonomik görüş, milliyetçi ekonomik görüş ve Marksist görüş ele alınmıştır. Üçüncü bölümde kurumsal iktisat teorisine yer verilmiş ve bu başlık altında kurumsal iktisat teorisinin tarihsel sürecinden

bahsedilmiştir. Ardından bu başlık altında eski kurumsal iktisat ve yeni kurumsal iktisattan bahsedilip, iki yaklaşım arasındaki farklılıklara değinilmiştir. Dördüncü bölümün ilk kısmında kurumsal iktisat yaklaşımına ait literatür taraması yer almaktadır. Ardından iki aşamalı analiz ile merkez-çevre ilişkisi bağlamında 8 alt ülke grubu belirlenmiş ardından kurumsal yaklaşımın testi için ampirik analiz yapılmıştır. İlk analizimizde kulüp yakınsama yaklaşımı ile 1990-2017 dönemini kapsayan veriler kullanılarak merkez-çevre ilişkisi bağlamında 8 alt ülke grubu belirlenmiştir, analizin ikinci kısmında ise 1996-2016 dönemine ait veriler kullanılarak ülke grupları için panel veri seti ile analiz gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda analiz sonucunda ortaya çıkan bulgular ve yorumlamaları da bu bölümde yer almaktadır. Son bölümde ise çalışmayla ilgili sonuç kısmına yer verilmiş ve politika önerileri ortaya konmuştur.

1. TEMEL KAVRAMLAR

Birinci bölümde merkez çevre ilişkisinde ele alınan ve kurumsal kalitenin tanımlanmasında kullanılan bazı kavramlar farklı kaynaklardan yararlanılarak açıklanmıştır. Merkez çevre ile ilgili temel kavramlar başlığı altında büyüme, kalkınma, gelişme, merkez çevre kavramları ve kalkınma göstergelerinden bahsedilmiştir. Temel kavramların ikinci kısmında ise kurum, kurumsal kalite kavramları ve kurumsal kalitenin göstergelerine yer verilmiştir.

1.1. Merkez Çevre ile İlgili Temel Kavramlar

Merkez çevre ilişkisi 1940'lardan sonra ekonomi literatüründe yoğun bir şekilde ele alınmaya başlanmış ve kullanılan terminolojinin tam olarak neyi ifade ettiği konusunda zaman zaman sorunlarla karşılaşmıştır. Bu noktadan hareketle kalkınma, büyüme, gelişme, merkez-çevre ve kalkınma göstergeleri kavramlarının açıklanması gerekli görülmüştür.

1.1.1. Büyüme Kavramı

Ekonomik büyüme kavramı üzerine birçok tartışma yer almasına rağmen, ortaya çıkan tanımlardan çoğu ekonomik büyümenin nicel olarak ele alınması gerektiği şeklinde olmuştur. Ekonomik büyümenin tanımlanmasında kullanılan bu yaklaşımlar, uluslararası kuruluşlar ve iktisatçılar tarafından farklı şekilde yorumlanmıştır.

Dünya Bankası (2017) bir ekonominin büyümesini, üretim hacmindeki veya konut sakinlerinin reel gelirindeki değişimle ölçülebileceğini belirtmiştir. Birleşmiş Milletler (2017) ise ekonomik büyümenin ölçülmesinde, gayri safi yurtiçi hâsıla (GSYH) hacmi, reel GSYH ve reel gayri safi milli hâsıla (GSMH) olmak üzere üç gösterge sunmaktadır. GSYH hacmi, sabit fiyatlarla ölçülmekle birlikte, ekonomide faaliyet gösteren hane halkı, hükümet ve endüstriler tarafından oluşturulan katma değer toplamını ifade etmektedir. IMF (2017) ise, ekonomik büyümeyi GSYH'deki artış ile tanımlamaktadır. GSYH'deki artış ise bir ülkede belli bir dönem boyunca (bir yıl gibi) üretilen nihai malların ve hizmetlerin sabit fiyatlarındaki toplam değeri temsil etmektedir.

Zuvekas (1979)'da ekonomik büyüme terimini iktisatçıların genelde, bir ülkenin mal ve hizmetlerinin reel çıktısında veya kişi başı çıktıdaki artışları işaret etmede kullandıklarını söylemektedir. Bu tanıma göre ekonomik büyümenin ölçülmesinde kullanılan çıktı ölçümü için gayri safi milli hâsıla (GSMH) veya milli gelir kullanılmaktadır.

Kuznets (1973) bir ülkenin ekonomik büyümesini, ekonomik malların gittikçe çeşitlenen bir biçimde arz etme kapasitesinde uzun vadeli bir artış olması ve ilerleyen teknolojiye dayanan bu artan kapasite ile birlikte talep ettiği kurumsal ve ideolojik düzenlemeler olarak tanımlanmaktadır. Kuznets (1973)'in bu tanımında geçen üç bileşen önemlidir. Mal arzındaki sürekli artış ekonomik büyümenin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelişen teknoloji ekonomik büyümenin izin verilen kaynağıdır ve ekonomik büyüme için kendi başına yeterli olmamasına rağmen gerekli bir şarttır. Kurumsal ve ideolojik düzenlemeler ise ekonomik büyümenin devamı ve istikrarı için gereklidir.

Ekonomik büyüme kavramının teknoloji esas alınarak oluşturulan bu tanımının (modern ekonomik büyümenin) altı özelliği vardır. Modern ekonomik büyüme için ilk ve en belirgin nokta, kişi başına düşen ürünün artması ve bu bağlamda ortaya çıkan yüksek nüfus oranıdır. İkincisi üretkenlikte meydana gelen artıştır; emeğin yanı sıra diğer faktörlerin üretkenliklerinin artması, girdilerin birim başına çıktı oranının yükselmesidir. Üçüncüsü, ekonominin yapısal dönüşüm oranının yükselmesidir; örneğin tarımdan endüstriye geçiş süreci ekonomide yapısal dönüşümü gerçekleştirirken dönüşüm oranının da artmasına neden olmaktadır. Dördüncüsü, toplumla yakından ilişkili ve toplumun son derece önemli yapılarının ve ideolojisinin hızla değişmesidir; örneğin kentleşme ve sekülerleşme olgusu toplumda daha fazla kendini hissettirir duruma gelmektedir. Beşincisi, ulaştırma ve iletişim aracılığıyla dünyanın geri kalanına ulaşma eğilimi göstermek yani teknolojinin artan gücünden faydalanmaktır. Altıncısı, modern ekonomik büyümenin dünya genelinde yayılmasıdır. Bunların dünya çapındaki kısmi etkilerine rağmen, dünya nüfusunun dörtte üçünü oluşturan ülkelerdeki ekonomik performansın halen modern teknolojinin potansiyeliyle mümkün olabilecek ekonomik seviyelerin çok altındadır (Kuznets, 1973:247-249). Han ve Kaya (2013)'ya göre ise büyüme kavramı yapısal olarak toplumun bir değişime gitmesini

gerektirmemektedir. Büyüme olgu olarak daha çok niceliksel bakımdan bir değişimi betimlemektedir. Bir ülkedeki kişi başına düşen gelirin ve üretimin artması olarak da adlandırılabilir. Büyüme kuramları daha çok gelişmiş ülke ekonomilerini model olarak ele almaktadır. Bu nedenle daha çok gelişmiş ülkelerdeki ekonomik büyümenin kaynaklarından biri olan teknoloji temel alınarak modern ekonomik büyüme terimi oluşturulmuştur.

Ekonomik büyümenin bir süreç olduğu düşünülürse, bu sürecin açıklanması da önemlidir. Kaldor (1963), ekonomik büyüme sürecini şu maddeler halinde açıklamaktadır:

- Kişi başına üretim zamanla büyür ve büyüme hızı azalma eğilimi göstermez.
- Çalışan başına fiziki sermaye zamanla büyümektedir.
- Sermayeye dönüş oranı sabittir.
- Fiziki sermayenin çıktıya oranı sabittir.
- Emek ve fiziki sermayenin milli gelir içindeki payları sabittir.
- Çalışan başına üretim artış hızı ülkeler arasında büyük farklılıklar göstermektedir.

Kaynak (2007) ise iktisadi büyümenin genel tanımında herhangi bir farklılık olmadan iktisadi büyümenin iki şekilde gerçekleşeceğinden bahsetmektedir. Birincisi, ekonomik büyüme eksik istihdam düzeyinde kullanılan ekonomik kaynakların daha verimli kullanılmasıyla gerçekleşir. İkincisi ise tam istihdamın sağlandığı bir durumda ekonomide kullanılan kaynaklara yeni kaynak eklenmesiyle iktisadi büyümenin gerçekleşmesidir. İkinci durumda gerçekleşen iktisadi büyümeye göre tam istihdam düzeyinde ekonomideki üretim kapasitesi genişlemiştir. Bu durum üretim olanakları eğrisinin sağa kayma durumunu göstermektedir. Tam istihdam düzeyinde üretim kapasitesi artırılmaz ise bir malın üretimini artırmamız için diğer malın üretiminden vazgeçmek gerekecektir. İktisadi büyümenin gerçekleştiği durumda ise bir malın üretiminin artırılması için diğerinin üretiminden vazgeçmek gerekmez. İktisadi büyüme, toplumda hâsıla miktarını kişi

başı gelir düzeyini yükseltecek şekilde arttırmak ve bunun sonucunda toplumda oluşacak talep artışının karşılanmasıdır.

Shearer (1961)'a göre, yukarıda yer alan faydacı teorilere dayanan tanımlamalardan farklı bir ekonomik büyüme kavramı oluşturmakta mümkündür. Ekonomik büyümenin gözlemlenmesi ve ölçülmesi, büyüme sürecinin sonuçlarının değerlendirilmesinden oldukça farklı olacaktır. Bu durumda ortaya çıkacak ekonomik büyüme kavramı, farklı birçok ekonomik sınırın bulunduğu çok boyutlu bir olgunun genişlemesi olarak ele alınmaktadır.

Büyümenin tanımlanması ve kavramın içeriğiyle ilgili ortaya konan görüşler ışığı altında ekonomik büyüme, ulusal ekonomilerin makroekonomik göstergelerinin, özellikle de kişi başına düşen GSYH'nin üzerinde olumlu etkileri olan ve ekonomik ve sosyal olarak bu etkileri artıran bir süreçtir. İktisat literatüründe en fazla çalışma yapılan alanlardan biri olan ekonomik büyüme için genel kabul edilen bir tanım bulunmaktadır; iktisadi büyüme kavramı, genellikle bir yıl olarak alınan belirli bir dönemde, bir ülkedeki üretilen mal ve hizmetlerin nominal ifadesi olan gayri safi yurtiçi hasıladaki artışa denmektedir. Ekonomik büyüme, mevcut kaynakların verimli kullanılması ve bir ülkenin üretim kapasitesinin artırılması yoluyla da ifade edilmektedir, bununla birlikte ekonomik büyüme gelirlerin nüfus ve toplum arasında yeniden dağıtılmasını kolaylaştırmaktadır.

1.1.2. Kalkınma Kavramı

İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan yeniden yapılanma dürtüleriyle birlikte kalkınma ekonomisi iktisatçıların ve politikacıların üzerinde en fazla yoğunlaştığı konulardan birisi olmuştur. Uluslararası karşılaştırmalarda az gelişmiş ülkelerin sosyal ve ekonomik açıdan geri kalmışlıklarının açıklanmasında kalkınma kavramı iktisat kuramında önemli bir yer tutmaktadır. Bu açıdan kalkınma olgusunun kurumlar ve ekonomistler tarafından farklı yorumlar getirilerek ifade edilmesi olağan bir durumdur.

1950'lerin başında klasik düşünce, kalkınmayı GSYH ve kişi başına düşen gelirdeki büyümeyle ilişkilendirmiştir. Klasik düşünceden önceki literatür ise kalkınma kavramını ekonomik büyümeyi ve sermaye birikimini makro düzeyde

vurgulayarak tanımlanmıştır. Günümüz literatürü ise kalkınmayı makro düzeyde ekonomik verimlilik ve üretkenlik olarak vurgulamaktadır. Genel olarak üç dönemdeki literatürde sanayileşme her zaman kalkınmanın en önemli niteliği olarak görülmüştür. Kalkınma literatüründe zaman geçtikçe, sanayileşmenin hızının kalkınma üzerindeki önemi, sanayileşmenin verimliliğinin kalkınma üzerindeki etkisine doğru kaydırılmıştır. Bunların yanında temel varsayım olarak kalkınma için ekonomik büyüme ve ekonomik verimlilik tek başına yeterli görülmemiş, insanların yaşam koşullarının da iyileştirilmesi gerektiği belirtilmiştir (Nayyar, 2007:598).

Uluslararası Ekonomik Kalkınma Konseyi (2016), ekonomik kalkınmayı "iş yaratarak bir toplum için ekonomik refahı ve yaşam kalitesini iyileştirmeyi amaçlayan bir faaliyet" olarak tanımlamaktadır.

Myrdal (1974) kalkınma olgusunun tanımını, sosyal sistemi yükselten bir hareket olarak ortaya koymaktadır. Burada sosyal sistem olarak anlatılmak istenen durum, ekonomik faktörlerin yanında eğitim ve sağlık olanakları ve bunların seviyesi, toplumdaki gücün bölüşümü, toplumdaki ekonomik, sosyal ve politik sınıflandırma, kurumlar ve tutumlar olarak belirtilmektedir. Bununla birlikte sosyal sistem içinde var olan içsel değişkenler neden-sonuç ilişkisi bağlamında birbirlerini döngüsel bir biçimde etkilediği için bu içsel faktörleri harekete geçirecek bir dürtüye ihtiyaç vardır. Bu da sistem dışından kaynaklanan dışsal bir dürtüdür.

Baran (1976)'a göre ise kalkınma kavramı sosyal yapılarda, popüler davranışlarda ve ulusal kurumlarda meydana gelen büyük değişimlerin yanı sıra ekonomik büyümenin hızlandırılması, eşitsizliğin azaltılması ve yoksulluğun ortadan kaldırılması gibi çok boyutlu bir süreç olarak düşünülmesi gerekmektedir. Kalkınma özünde bütün bir toplumsal sistemin, bütün değişim alanını temsil etmesi gerekmektedir. Bu tanımları destekler nitelikte olan bir başka kalkınma kavramı tanımı ise Han ve Kaya (2013)'ya aittir; kalkınmanın sadece kişi başı gelirin veya üretim miktarının artırılması olarak ele alınmasından ziyade toplumdaki sosyo-kültürel yapının iyileşmesi ve üretim faktörlerindeki verimliliğin artırılması gibi yapısal değişiklikler olarak da ele alınacağını belirtmektedir. Kalkınma kavramı, daha çok az gelişmişlik olgusu var olduğu zaman kullanılan bir kavram olmasıyla

dikkat çekmektedir. Toplumda yerleşecek kalkınma olgusu ile birlikte ülkedeki yüksek kültür ürünlerinin ortaya çıkması için gerekli zemin hazırlanmış olacaktır.

Seers (1969)'a göre ise bir ülkenin kalkınmasını belirleyen temel noktalar şunlardır; bir ülkede kalkınma sürecinde o ülkede yoksulluğun nasıl değiştiği, işsizliğin nasıl değiştiği, toplumsal eşitsizliğin nasıl değiştiği konusudur. Belirtilen bu üç durumda azalma yaşanmışsa o ülkede kalkınmadan bahsedebiliriz demektir. Eğer bu durumlardan bazıları daha kötü bir hal aldıysa kişi başına düşen gelire bakarak o ülkede kalkınmadan bahsetmek doğru olmayacaktır.

Genel olarak kalkınmanın tanımlanmasında kullanılan yukarıdaki genel varsayımlardan sonra temel ihtiyaçların göz önüne alınarak kalkınmanın betimlenmesinde kullanılan tanıma yer verilmiştir. Kalkınmanın temel ihtiyaçlarca açıklanan tanımına göre kalkınma olgusunu anlamak için üç temel değer vardır; beslenme, öz saygı ve özgürlük. Bu üç değer, tüm toplumlarda ve kültürlerde karşılığı olan temel insan ihtiyaçlarıyla ilgilidir. Burada beslenme terimi ile temel ihtiyaçları karşılayabilme ve yaşamı idame ettirebilme anlaşılmalıdır. Yaşamın devamı için geçerli olan ihtiyaçlar beslenme, barınma, sağlık ve korunmadır. Bunlardan birinin eksik olması “mutlak az gelişmişliği” göstermektedir. Kaliteli yaşam için ikinci temel değer ise öz saygıdır. Öz saygı kavramı toplumdan topluma ve kültürden kültüre değişik biçimlerde algılanmaktadır. Öz saygı kavramı olarak anlatılmak istenen durum şu şekilde ifade edilebilir; gelişmiş ülkelerin değerlerinin modernleşmesine rağmen, gelişmekte olan ülkelerdeki insanlar ekonomik ve teknolojik olarak gelişmiş toplumlarla ilişki kurduklarında, kendi değerlerine sahip olmalarından dolayı kültürel bir karışıklıkla karşı karşıya kalmamaları durumudur. Kalkınma için üçüncü temel değer ise özgürlüktür. Özgürlük, toplum ve üyelerinin birtakım sosyal hedeflerin peşinden koşarken, dışarıdan gelecek olan sınırlamaların en aza indirilmesi için yine toplum ve üyelerine geniş bir seçim aralığı sunulması olarak tanımlanmaktadır (Todaro ve Smith, 2006:20-21).

Kalkınmanın tarihsel bir olgu olarak ele alındığı ve bir değişim sürecini tanımlayan bir kavram olarak ifade edildiği birçok yorum da söz konusudur. Thomas (2000) kalkınmayı tanımlarken toplumsal bir değişim süreci olmasından bahsetmekte ve kalkınmanın bu anlamı, tarihsel değişim süreci olarak ifade edilmektedir. Bu bakış açısının temel özellikleri, yapısal toplumsal değişim

süreçlerine odaklanmış olması, tarihsel olması ve uzun vadeli bir bakış açısına sahip olmasıdır. Bu durum kırsal veya tarım temelli bir toplumdaki kentsel ya da sanayi temelli bir topluma kayma veya gelenekselden moderne geçiş olarak adlandırılmaktadır. Bu durum, kalkınmanın mülkiyet, üretim organizasyonu, teknoloji, kurumsal yapı ve kanunlar da dâhil olmak üzere sosyo-ekonomik yapıdaki değişiklikleri içerdiği anlamına gelmektedir. Baran (1976) göre ise ekonomik kalkınma tarih boyunca, toplumsal, ekonomik ve siyasal yapılarda dönüşüm anlamına gelmiş ve toplumda egemen olan üretim, bölüşüm ve tüketim örgütlenmesinin köklü değişimi olarak anlaşılmıştır.

Kalkınma kavramı, yoksulluğun, bireysel özgürlüğü engelleyen sebeplerin, zorbalığın, baskıcı devletlerin yaratmış olduğu uygunsuz ortamın ve kamusal alandaki ihmallerin bertaraf edilmesini ifade etmektedir. Özgürlüklerin yerine getirilmesini sağlamak, kalkınmanın önemli bir adımıdır, temel hak ve özgürlükler, siyasal hak ve özgürlükler kalkınmanın belirlenmesinde çok önemlidir; örneğin, çok varlıklı olmasına rağmen temel hak ve özgürlüklerini kullanamayan birey kendini güvende hissetmez. Özgürlüğün kalkınmanın merkezinde yer alması ise iki yaklaşıma dayandırılmaktadır: *Değerlendirici yaklaşım*; kalkınmanın değerlendirilmesinin insanların sahip oldukları özgürlüklerin artırılıp artırılmadığına göre yapılması, *etkinlik yaklaşımı*; kalkınmanın başarılmasının tamamen insanların özgür eylemliliğine bağlı olması şeklinde ifade edilmektedir (Todaro ve Smith, 2006).

Ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma kavramları bazen birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Ancak bunların temelde farklı kavramlar oldukları farklı kaynaklar kullanılarak ifade edilmiştir. Ekonomik büyüme, ulusal ya da kişi başına düşen gelir artışını ifade etmektedir. Bir ülkede mal ve hizmet üretimi artarsa, her ne şekilde olursa olsun, ortalama gelir artışı ile ülke ekonomik büyümeyi sağlamıştır. Ekonomik kalkınma ise genel olarak, tek başına üretim ve kişi başına gelirin artırılması olmayıp, insan refahını artıran gelişmelerle birlikte ekonomik ve sosyal değişimin yaşanmasını ifade etmektedir. Kalkınmaya genellikle ekonomi yapısında önemli değişiklikler de eşlik eder. Yapısal değişim olmaksızın meydana gelecek ekonomik büyüme ise genellikle yeni gelirin birkaç insanın elinde yoğunlaştığının bir göstergesidir (Perkins vd., 2013:13-14).

1.1.3. Gelişme Kavramı

Gelişmenin tanımlanmasında kullanılan en önemli olgu ekonomik büyüme olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelişme kavramı ekonomik büyümenin söz konusu ülke veya bölge için geçerli olduğunu göstermektedir. Gelişmeyi ekonomik varlığın yapısı ile olumlu yönde değişmesi olarak ifade etmiştir. Gelişme kavramı ekonomik büyümeden daha geniş bir yelpazede değerlendirilmelidir. Gelişme olgusu ekonomik büyümeyi içermekle birlikte, gayri safi milli hasıladaki reel artış, politik ve sosyal değişimler ve ekonomideki yapısal değişim bir ülkenin gelişmesini belirleyen unsurlardır.

Gelişme terimi farklı kişilere farklı şeyler ifade edebileceği gibi gelişmişlik olgusunu belirleyen bir temel perspektif bulunmaktadır. Bazı kabul edilen kıstaslar olmaksızın hangi ülkenin gelişmiş hangisinin az gelişmiş olduğunu söylemek zorlaşacaktır. Ekonomik anlamda gelişme, bir ülkenin nüfusundaki artıştan daha fazla bir hâsıla çıktısı elde edilmesini sağlamak için gerekli kişi başına gelir artışı oranlarını elde etmektir. Aynı zamanda bir ülkenin kişi başı gayrisafi milli gelirinin seviyeleri ve oranları ülkenin genel ekonomik refahını ölçmek için kullanılır. Geçmişte ekonomik gelişme olgusu üretim ve istihdam yapısındaki planlanan bir değişim olarak ele alınmış ve tarımın ekonomide payının azaltılıp, üretim ve hizmet sektörünün payının artırılması ekonomik gelişme olarak görülmüştür. Bu nedenle ekonomi politikaları genellikle tarımın ve kırsal dönüşüm yerine hızlı sanayileşmeye odaklanmıştır (Todaro & Smith, 2012:14).

Gelişmişlik kavramının daha iyi anlaşılabilmesi için azgelişmişlik kavramının açıklanması daha izah edici olacaktır. Kuznets (1955) az gelişmişlik kavramını üç ana kıstasa göre tanımlamaktadır. Birincisi, uluslararası gelişme farklılıklarına göre az gelişmişliğin belirlenmesidir. Bu noktada gelişmişlik farklarını oluşturan durum, tüm ülkelerin içinde bulunduğu yapısal özelliklerin ele alınması yoluyla bulunmaktadır. Buna göre oluşturulan ölçekte az gelişmiş ülkeler en alt sıralarında yer alan ülkelerdir. İkincisi, ekonomik kaynakların kullanım potansiyeline göre az gelişmişlik tanımıdır. Ülkede gerçekleştirilen üretim düzeyi, ekonomik kaynakların tam ve etkin bir biçimde kullanılmasına bağlı olarak ulaşılabilecek üretim düzeyinden daha düşük ise bu ülke az gelişmiş sayılacaktır. Son kıstas ise toplumsal ve bireysel temel ihtiyaçların karşılanmasıdır. Bir ülke

nüfusunun büyük çoğunluğu toplumsal ve bireysel ihtiyaçlarını gideremeyecek durumdaysa, o ülke az gelişmiştir.

1.1.4. Merkez-Çevre Kavramı

Merkez ve çevre kavramını ele alırken bu konu ile ilgili farklı tanımlamalara yer verilebilmektedir. Bölgelerin veya ülkelerin merkez ve çevre olarak ortaya çıkmasında etkili olan birçok faktör vardır. Bazı bölgeler ve ülkeler farklı insani ve fiziksel avantajlardan dolayı daha fazla gelişmekte ve merkez haline gelmektedir. Beşeri ve fiziksel avantajları olmayan diğer bölgeler ve ülkeler ise daha az önemli olan çevre haline gelmektedir. Merkez veya çevre olarak tanımlanan ülkeleri yansıtan bazı karakteristik özellikler Tablo 1.1’de gösterilmektedir.

Tablo 1.1: Merkez-Çevre Karşılaştırması

Merkez	Çevre
Yüksek doğrudan yabancı yatırım (DYY)	Stok Azalması
Yüksek istihdam ve yüksek ücret	İşsizlik
Net göç kazancı	Net göç kaybı
Yüksek okuryazarlık ve beceri oranları	Düşük okuryazarlık seviyeleri ve düşük beceri oranları
Yüksek iletişim ve teknoloji seviyeleri ör. İnternet ve mobil ağ	Zayıf iletişim seviyeleri
Daha büyük ikinci ve üçüncü ekonomi	Büyük birincil sektör ekonomisi (çok sayıda geçimlik çiftçi)
Elektrik, su ve gaz tedarikinin sorunsuz olması	Su ve elektrik sıkıntısı
Mesken sorununun olmaması ve kaliteli konut	Konutların kalitesiz olması ve genellikle gayri resmi yerleşimler bulunması
Çeşitli eğlenceler örn. sinemalar, müzeler, vb.	Geleneksel yaşam tarzı/kültürü ve kültürel karışımın olmaması
Kültürel çeşitlilik (spor, müzik, din, dil, yemek, elbise vb.)	Uluslararası kültürel veya sportif tesislerin az olması

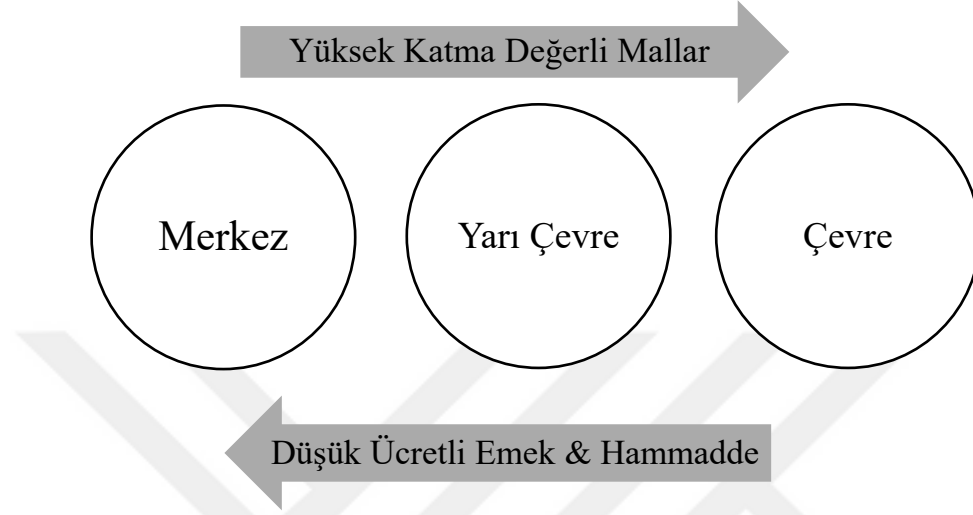
Kaynak: Horvath, Julius ve Grabowski, Richard (1999); “Core and Periphery In The World Economy: An Empirical Assessment of The Dependence of Third World Growth On The Developed Countries”, *Development Systems*, Cilt 13, Sayı 4, s. 35-51.

Ülkeler arası gelişmişlik farklarının bir yansıması olarak karşımıza çıkan merkez çevre kavramı üzerine literatürde birçok teori yer almaktadır. Bağımlılık ve dünya sistemleri teorileri, dünyayı merkez ve çevreye bölmektedir. Merkez ekonomiler dinamiktir ve büyümeleri kendi ekonomilerinin faktörleri tarafından tetiklenmektedir. Çevre ülkelerde büyüme meydana gelmekte fakat bu büyümenin kaynakları ekonomide dışsal olarak bulunmaktadır; bu dışsal kaynaklar ise merkez ülkelerde bulunmaktadır. Bunun yanında çevre ülkelerdeki büyüme sık sık durmakta ve dalgalanmakta aynı zamanda uzun dönemde çevre ülkelerdeki büyüme yavaş olma eğilimi göstermektedir. Bağımlılık ve dünya sistemleri okulunun bazı teorisyenleri (Örneğin Gunder Frank ve Immanuel Wallerstein) çevrenin az gelişmişliğini merkezin gelişiminin doğrudan bir sonucu olduğunu iddia etmektedir. Gelişmekte olan ülkeler bu bağımlılık ilişkisinden ancak, serbest ticaretten koparak ve yabancı yatırımların ülkeye girişini engellemeden sıkı bir şekilde kontrol ederek kurtulabilirler (Horvath ve Grabowski, 1996:1-2).

Merkez çevre konusunda önemli bir noktada bulunan Modern Dünya Sistemleri teorisi ülkeleri üç kategoriye ayırmaktadır: Merkez, yarı çevre ve çevre. Bu üç unsur birbirleriyle bağımlıdır ve ekonomik kalkınma ve azgelişmişlik bakımından birbirlerini etkilemektedirler. Uluslararası ekonomide ülkelerin sahip oldukları güç zamanla değişim göstermektedir. Ülkelerin sahip oldukları güç değişimlerine göre merkez, yarı çevre ve çevre ülkeler arasında bazı geçişler olmaktadır. Wallerstein'a göre merkez, güç ve zenginliğin gelişmiş ülkeler adına ayrılması anlamına gelmektedir. Merkez ülkeler ekonomilerini desteklemek için makineler, araçlar ve istikrarlı bir sermaye ile iyi donanımlı haldedir. Merkez ülkeler çoğu zaman yarı çevre ve çevre ülkelerden yararlanarak ekonomik organizasyonlarını sürdürürler. Yarı çevre ülkeler ise merkez ve çevre ülkeler arasında kalan ülkeler olarak tanımlanmaktadır. Merkez ülkeler eşitsiz değişim ilişkiler yoluyla yarı çevre ülkelerden yararlanmakta ve bu ülkeler merkez ve çevre ülkelerin aracısı konumunda yer almaktadır. Yarı çevre ülkeler ekonomilerini sürdürebilmek için yoğun bir emek gücüne, ortalama bir sermaye düzeyine ve gelişmiş araçlardan bazılarını sahip olması gerekmektedir. Çevre ülkeler ise gelişmesini bir bağımlılık sonucunda sürdüren ülkeler olarak ele alınmaktadır. Çevre ülkeler, merkez ve yarı çevre ülkeler tarafından sömürülmektedir. Çevre ülkelerde, ucuz ve düşük vasıflı emek söz konusudur ve istikrarlı bir ekonominin

oluşabilmesi için gerekli olan teknolojik ilerlemeye sahip değillerdir (Kathleen, 2015:11).

Şekil 1.1: Merkez-Yarı Çevre-Çevre İlişkisi

Kaynak: Wallerstein, Immanuel (2014); Dünya Sistemleri Analizi: Bir Giriş, (Çev.) Ender Abadoğlu, Nuri Ersoy. BGST Yayınları, İstanbul.

Şekil 1.1’de merkez, yarı çevre ve çevre ülkeler arasındaki ilişki basit bir şekilde ele alınmıştır. Merkez ülkelerden yarı çevre ve çevre ülkelere yüksek katma değerli mallar ihraç edilirken, çevre ülkeler ve yarı çevre ülkelerden daha çok işlenmemiş mallar ve katma değeri düşük mallar ihraç edilebilmektedir. Merkez ve çevrenin ürettikleri malların farklı olması merkez ve çevre ilişkisinin temel konularından biri olarak temellendirilmiştir. Wallerstein kapitalist dünyanın, ekonomiyi merkeze ait ürünlerin üretimi ile çevresel ürünlerin üretimi şeklinde böldüğünü ifade etmektedir. Merkez-çevre, üretim süreçleri bağlamında ilişkisel bir kavramdır ve merkez-çevre ilişkisi ile kastettiğimiz üretim sürecinin kârlılık derecesidir. Karlılık doğrudan tekelleşme derecesine bağlı olduğundan, merkeze özgü üretim süreçleriyle kastettiğimiz esas olarak kısmi tekeller tarafından kontrol edilen süreçlerdir. Bu durumda, çevresel süreçler de rekabetçi süreçler olarak karşımıza çıkmakta ve mübadele gerçekleştiğinde, rekabetçi ürünler zayıf bir konumda olmaktadır. Sonuç olarak, çevresel ürünlerin üreticilerinden, merkezde yer alan üreticilere doğru artı değer akışı vardır. Bu eşitsiz mübadele merkez ve çevre bağımlılığını ortaya koymaktadır (Wallerstein: 2014:59).

Merkez çevre yaklaşımına hiyerarşik yaklaşım ile bakan Samir Amin (1976) ise merkez ve çevre kavramlarını şu şekilde ele almaktadır. Amin (1976)'ın modeline göre ülkeler hiyerarşik olarak sıralanmaktadır. Bu hiyerarşik yapının en üstünde merkez olarak adlandırılan egemen ülkeler yer almaktadır. Merkez ülkelerde yüksek sermaye birikimi vardır ve yüksek teknoloji kullanılmaktadır. Hiyerarşik yapının en alt kademesinde ise çevre ülkeler yer almaktadır. Çevre ülkelerde işçi ücretleri çok düşüktür ve merkez ülkelerden sağlanan teknolojiler kullanılmaktadır. Çevre ülkelerde sermaye malları üretimi yoktur bunun yerine lüks tüketim malları üretimi yaygındır ve sanayi sektörü ile tarım arasında ki kalkınmayı özendirerek bağlantılarda kuvvetli değildir. Çevre ülkeler genel olarak merkezdeki üretim ve sermaye birikim merkezlerine bağımlıdır ve çevre ülkelerde kurulmuş olan gelişmiş ihracat endüstrilerinin kurulmasının sebebi de merkez ülkelerin çevre ülkelerdeki kaynakları ve ucuz emek gücünü sömürmek istemesidir.

Merkez ve çevre oluşumlarının ortaya çıkmasında farklı ekonomik üretim sistemlerinin kullanılması ve bu ülkeler arası ortaya çıkan farklı üretim düzeyleri, ülkelerin merkez ve çevre olmasında etkili olan en önemli faktörler olarak göze çarpmaktadır. Ülkelerin coğrafi konumları, yaşadıkları tarihsel süreç, sahip oldukları kültürel hafıza ve kurumsal yapıları, merkez ve çevre ülke olarak ifade edilmelerinde önemlidir. Aynı zamanda ülkelerin üretim sistemlerinin belirlenmesinde bu faktörlerin önemli bir rolü vardır.

1.1.5. Ekonomik Kalkınmanın Göstergeleri

Gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerin belirlenmesinde çok çeşitli göstergeler kullanılmaktadır. Birleşmiş Milletlerin İnsani Gelişmişlik Raporu'nun (2016) belirlemiş olduğu kalkınma göstergeleri şunlardır:

- Kişi Başı Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYH)
- Ortalama Yaşam Süresi
- Okuryazarlık Oranı
- Yoksulluk
- Demografik Göstergeler ve Hastalık Göstergeleri

Yukarıdaki göstergeleri açıklamak gerekirse, Birleşmiş Milletlerin İnsani Gelişmişlik Raporu (2016)'na göre kişi başı gayri safi yurtiçi hâsıla; bir ülke içinde

Üretilen mal ve hizmetlerin toplam nüfusa bölünmesiyle elde edilen toplam değerdir. Kalkınmanın bir ls olarak kişi başi gelir en önemli gösterge olarak kabul edilmektedir. İnsanlar mal ve hizmet satın almak, yüksek sağlık ve eğitim standartlarına ulaşmak isterse, yüksek bir gelire sahip olup bunları sbvance eder bir durumda olması gerekmektedir. Kalkınmayı ortaya koyan diğer bir gösterge ise ortalama yaşam sresidir. Ortalama yaşamı belirleyen hususlar ise yiyecek arzının istikrarı, bölgenin savaş durumunda olup olmaması ve hastalıkların toplumda görülme olasılığıdır. Kalkınma göstergelerden bir diğeri ise okuryazarlık oranıdır. Okuryazarlık oranını tanımlarken yetişkin okuryazar oranı kullanılan oranlardan bir tanesidir; okuyan ve yazanların 15 yaş ve üstü olanlarının yüzdesi olarak alınmaktadır. Okuryazarlık oranındaki cinsiyetten kaynaklanan farklılıklar okuryazarlık oranının hesaplanmasında soruna neden olmaktadır ve kadın okuryazarlık oranı genellikle ülkelerin çoğunda daha düşük çıkmaktadır. Kalkınmanın belirlenmesinde diğer bir kıstas ise yoksulluktur. Bu noktada mutlak ve nispi yoksulluğu anlamak önemlidir; mutlak yoksulluk, temel ihtiyaçları karşılamak için gerekli malların edinilememesine işaret eder; nispi yoksulluk ise insanlar ya da ülkeler arasındaki gelir düzeyi ve zenginlik farkını ifade etmektedir. Kalkınmanın belirleyicilerinden olan diğer göstergeler ise demografik göstergeler ve hastalık göstergeleridir.

Dünya Bankası (2017)'nin ise, ekonomik kalkınmayı ölçen en önemli uluslararası organizasyonlardan biri olarak, ulusal ve küresel ölçekte kalkınmayı değerlendirmek için kullandığı göstergelerden bazıları şunlardır:

- Ekonomik Politika ve Borç
 - ◆ demeler Dengesi
 - ◆ Dış Borç
 - ◆ Ulusal Hesaplar
- Finans Sektörü
 - ◆ Varlık ve Sermaye Piyasaları
 - ◆ Banka Sermayesi ve Piyasa Değerleri
 - ◆ Döviz Kurları
 - ◆ Faiz Oranları
 - ◆ Parasal Varlıklar

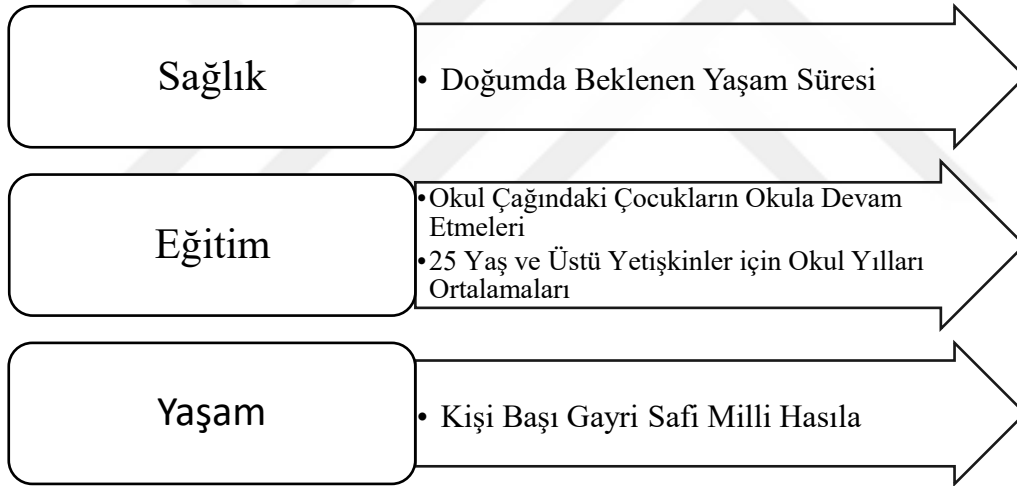
- Yoksulluk
 - ◆ Gelir Dağılımı
- Özel Sektör ve Ticaret
- Kamu Sektörü
- Eğitim, Sağlık, Çevre, İşgücü, Altyapı

Yukarıda yer alan kalkınma göstergelerini açıklamak gerekirse; *ekonomik politika ve borç*; bu sınıfta üç ana alt kategori vardır: Ödemeler dengesi, dış borç ve ulusal hesaplar. Bu kısımda yer alan göstergeler sermaye ve finansal hesapların yanında cari hesap ve rezervleri ölçmektedir. *Finans sektörü*; bu başlık altında beş alt kategori bulunmaktadır. Varlık ve sermaye piyasaları, banka sermayesi ve piyasa değerlerini içermektedir. Döviz kurları alt kategorisi enflasyon ölçümlerini içermektedir. Faiz oranları alt kategorisi, borç verme faiz oranı, mevduat faiz oranı ve faiz oranı yayılımını kapsar. Beşinci alt kategori olan parasal varlıklar, yükümlülük önlemlerini ve para arzını içermektedir. *Yoksulluk*; gelir dağılımı ve yoksulluğu kapsamaktadır. Yoksulluk, ulusal olarak, ayrı ayrı kırsal nüfusun ve kent nüfusunun bir yüzdesi olarak ölçülmektedir. Gelir dağılımı ise beşte birlik dilimlerle ve ondalıklarla ölçülmektedir. Yine bu başlık altında yer alan çatışma ve kırılma adı verilen bir alt başlık, savaşla ilişkili ölümleri ve cinayetleri ölçmektedir. *Özel sektör ve ticaret*; ithalat ve ihracat da dâhil olmak üzere birçok iş ortamı göstergesini içermektedir. Burada tarifelerle ilgili istatistiklerin yanı sıra seyahat ve turizm önlemleri de vardır. Ayrıca bu bölümde, enerji, ulaşım ve telekomünikasyon yatırımları gibi özel altyapı yatırımları bulunmaktadır. *Kamu sektörü*; şeffaflık, bütçe yönetimi ve çevresel sürdürülebilirlik gibi birçok değişkeni ölçümlenmektedir. Devlet finansmanı bu alan altında ele alınmakta ve gelirler, harcamalar ve açıklar olarak ölçülmektedir. Ulusal parlamentoda kadınların sahip olduğu sandalye yüzdesi de bu kategorinin ölçülenmesinde kullanılmaktadır. Dünya Bankası göstergelerinin diğer kategorileri, daha az mali veya parasal şartlarla ilişkili olan göstergeleri içermektedir ve bunlar arasında "Eğitim", "Çevre", "Sağlık", "Altyapı" ve "İşgücü" yer almaktadır (Dünya Bankası, 2016).

Birleşmiş Milletler İnsani Gelişmişlik Raporu (2016)'na göre ise kalkınmanın dünya genelinde belirlenen en önemli göstergelerinden biri Birleşmiş Milletler tarafından her yıl belirlenen İnsani Gelişme Endeksi (İGE)'dir. İGE, insanların ve yeteneklerinin, yalnızca bir ekonomik büyümeyi değerlendirmek için değil, bir

ülkenin gelişimini değerlendirmek için nihai kıstaslar olması gerektiğini vurgulamak için oluşturulmuştur. İGE, ulusal politika seçimlerini sorgulamak için, kişi başı GSMH'nin aynı seviyede olan iki ülke için farklı insani gelişim sonuçlarına nasıl ulaşabileceğini anlayabilmek için de kullanılmaktadır. İnsani Gelişim Endeksi, insani gelişimle ilgili; uzun ve sağlıklı bir yaşam ile ilgili ve iyi bir yaşam standardına sahip olmayı ele almaktadır. İGE, bu üç boyutun her biri için normleştirilmiş endekslerin geometrik ortalaması alınarak hesaplanmaktadır. Sağlık boyutu, doğum esnasında ortalama ömrü; eğitim boyutu, 25 yaş ve üstü yetişkinler için okul yılları ortalamaları ve okul çağındaki çocukların okula devam etmesini içerirken yaşam standardı ise kişi başı gayrisafi milli gelir ile ölçülmektedir. Şekil 1.2'de İGE kalkınma göstergeleri üç boyutlu ve dört göstergeli olacak şekilde gösterilmiştir.

Şekil 1.2: İnsani Gelişim Endeksi Kalkınma Göstergeleri

Kaynak: BM (2016); “İnsani Gelişmişlik Raporu”, <http://www.hdr.undp.org/>, (Erişim Tarihi: 02.02.2017).

1.2. Kurumsal Kalite ile İlgili Kavramlar

20. yüzyılın başlarında ortaya atılan kurumsal iktisat yaklaşımı iktisat literatüründe İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra daha fazla yer bulmaya başlamıştır. Kurumsal iktisat yaklaşımında kullanılan kavramların açıklanması bu düşünce sisteminin en iyi biçimde açıklanabilmesi için gereklidir. Bu nedenle bu bölümde kurum, kurumsal kalite kavramları ve kurumsal kalite göstergelerine yer verilmiştir.

1.2.1. Kurum Kavramı

Kurum kavramına ilk defa İtalyan düşünür Giambiatto Vico tarafından 1725 yılında “Scienza Nuova” isimli eserinde; bireylerin davranışlarının doğruluğunun, yine bireylerin kendileri tarafından yaratılmış, gerçekleştirilmiş faaliyetlerin içinde aranması gerekliliği üzerine yaptığı ifade ile doğrudan olmasa da değinilmiştir. Bu tanımlama kurumlar tarihindeki en eski kurum tanımlaması olarak kabul edilmektedir (Akın, 2014:5). 18. yüzyılda ortaya çıkan bu kurum tanımlamasından sonra literatürde birçok kurum tanımlaması yapılmıştır.

Kurumsal iktisat, eski kurumsal iktisat ve yeni kurumsal iktisat olarak ikiye ayrılmıştır, bu açıdan kurum tanımı ortak özellikler sergilese de iki yaklaşımda farklı şekilde ele alınmaktadır. Eski kurumsal iktisat yaklaşımını benimseyen düşünürlerden olan Thorstein Veblen, kurumu ekonomik ve sosyolojik açıdan ele alırken, kurum kavramını düşünce alışkanlıkları olarak ifade etmektedir. Kurum hakkında çalışmaları bulunan John Commons (1934) Kurumsal İktisat başlıklı çalışmasında kurumu, bireysel olarak gerçekleştirilen eylemin genişletilmesi, serbestleştirilmesi ve bireysel olarak gerçekleştirilen eylemin denetimi sonucu meydana gelen toplu eylemler olarak ifade edilmektedir. Diğer bir kurumcu Wesley Mitchell ise kurum kavramını; iyi düzeyde standartlaşmış ve geniş anlamda kabul gören sosyal alışkanlıklar olarak ifade etmektedir (Aktan, 2005).

Kurum kavramı yine birçok kaynakta farklı şekilde tanımlanmaya çalışılmıştır. Greif (2006) kurumu, birlikte hareket ederek düzenli bir davranış sergileyen bir toplumsal faktör sistemi olarak tanımlamaktadır. Bu sistemin her bileşeni, her birey için dışsal olan insan yapımı davranışı etkilemektedir. Kurum, sosyal davranış düzenini üreten kurallar, inançlar, normlar ve organizasyonlar sistemidir. Aynı zamanda kurumlar, insanların karşılaştığı belirsizliği en aza indirmek ve çevreyi kontrol altına almak için tasarladığı yazılı ve yazılı olmayan kurallar, normlar ve kısıtlamalardır. Menard ve Shirley (2005)’e göre bu kurallar, normlar ve kısıtlamalar şu şekildedir:

- i. Sözleşmeye dayalı ilişkileri ve kurumsal yönetişimi düzenleyen yazılı kurallar ve anlaşmalar,

- ii. Siyaset, hükümet, finans ve toplumu daha geniş bir biçimde yöneten anayasalar, yasalar ve kurallar,
- iii. Yazılı olmayan davranış kuralları, davranış normları ve inançlar.

Kurumlar ülkelerin uluslararası gelişmişlik farklarının oluşmasında etkin bir rol oynamaktadır. Kurumların ülkeler arasında farklı şekilde ortaya çıkmasında, kurumların resmi karar verme yöntemlerinin (demokrasi ya da diktatörlük) ya da ekonomik kurumlarının (mülkiyet haklarının güvenliği, giriş engelleri, iş adamları için mevcut olan sözleşmeler kümesi) toplumlar arasında farklılık göstermesinden kaynaklanmaktadır. Ortaya çıkan bu farklılaşmanın nedenlerinden biri belli bir resmi kurum grubunun ülkeler arasında farklı şekilde çalışmasıdır. Örneğin; siyasal iktidarın dağılımı farklı gruplara veya toplumsal sınıflara dayanıyorsa demokratik olan iki toplum arasında bile farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, ülkeler kendi içlerinde de kurumları farklı şekilde ele alabilmektedir (Acemoğlu ve Robinson, 2008:2-3). Kurumun geniş tanımı ise kurum kavramını, resmi ve gayri resmi kurumlar olarak iki şekilde ele almaktadır. Resmi kurumlar arasında anayasalar, yasalar, sözleşmeler ve mülkiyet hakları gibi unsurlar bulunmakta ve meşruluğun yüksek olduğu bir toplumun resmi kuralları olarak karşımıza çıkarken daha önce belirlenen ceza ile desteklenmektedirler. Resmi kurumlar, devlet tarafından, özel girişimler tarafından veya sivil toplumdaki diğer ittifaklar tarafından yaratılan amaçlardır ve genellikle resmi olmayan kurumların temelindeki yapı ile yakın temas içerisindedirler. Resmi olmayan kurumlar arasında normlar, etik değerler, gelenekler, tabular ve ideolojiler yer almakta ve bunlar bir toplumun, kendi kültürünün bütünleşmiş bir parçası olan gayri resmi davranış kurallarıdır. Resmi olmayan kurumlar, sosyalleşmeyle öğrenilir ve büyük oranda eski kuşaklardan kalan dünya mirası görünümündedir, bu nedenle, resmi olmayan kurumlar günümüz neslinin düşünce şeklini yapılandırmaktadır (Olsson, 1999:2-3).

Kurumların insanlar arasındaki etkileşimin sağlanabilmesi için istikrarlı ve güvenli yapı oluşturarak belirsizliği azaltması en önemli rollerinden biridir (North, 2010:9-13). Kurumlar insan etkileşimini şekillendiren insancıl bir şekilde tasarlanmış kurallar veya kısıtlamalar olarak tanımlanmaktadır. Bununla birlikte kurumlar, insanların belirsizlik ve kusurlu bilgilerin varlığında başkalarının neler yapacaklarına dair beklentilerini oluşturmalarına yardımcı olan “oyun kuralları”dır.

Bundan dolayı, bireylerin seçim kümesinin kurumlar tarafından sınırlandırıldığı ve tanımladığı söylenebilir. Kurumlar mutlaka aracılardan etkileşimlerini içermektedir ve ortak kavramlar, rutinler, alışkanlıklar ve değerler tarafından karakterize edilmektedir (Olsson, 1999:2-3).

Kurum kavramı literatürde yer almaya başlamasından bu yana birçok farklı tanımlama yapılmıştır. Genel olarak kurum, yazılı ve yazılı olmayan kuralların belirsizliklerin azaltılmasına yardımcı olan ve insanlar arası ilişkilerin düzenleyen bir olgu olarak ifade edilmektedir. Tüm bu anlatılanların ışığında, bu noktada kurumların niteliğinin ölçülmesi de önemli bir konu olarak öne çıkmaktadır.

1.2.2. Kurumsal Kalite Kavramı

Kurumsal iktisat yaklaşımının öne sürdüğü önemli görüşlerden biri kurumların kalkınmayı teşvik ettiğidir. Kurumların kalkınmayı teşvik ettiği noktasından hareketle kurumların değerini belirleyen kurumsal kalite de önemli bir konu haline gelmektedir. Bu çerçevede kurumların önemini vurgulanmasının yanı sıra kurumsal kalitenin belirleyicilerinin de tanımlanması gerekmektedir. Daha iyi kurumlar kurmayı amaçlayan politikaları uygulamak için kurumsal kalitenin belirleyicilerinin düzgün biçimde belirlenmesi önemlidir. Bunu mümkün kılmak için çok uluslu kuruluşlar, risk derecelendirme kuruluşları, akademik kurumlar ve sivil toplum kuruluşları tarafından kayda değer sayıda kurumsal kalite göstergesi hazırlanmıştır. Kurumun kalitesini ortaya koyan olgunun ne olduğunu anlayabilmek için kurumun yerine getirdiği işlevlerin de göz önüne alınması gerekmektedir (Alonso, 2013).

Kurumsal kalitenin ölçülmesinin dünya refahındaki farklılıkların gösterilmesinde önemli olduğu düşünülmektedir. Rodrik (2009) kurumsal kalitenin ileri düzeyde olduğu coğrafyayı gelişmiş olarak tanımlamaktadır. Kurumsal kalite düzeyinin yüksek olduğu ülkeler, ülke içi ve dışı yatırım yapanların mülkiyet hakları hususunda emniyette hissettiği, hukukun üstünlüğünün sağlandığı, özel teşviklerin toplumun ulaşmak istediği hedeflerle uygun olduğu, maliye ve para politikalarının sağlam makroekonomik kurumlar tarafından yönetildiği, yapısal anlamda ortaya çıkabilecek risklerin sosyal güvenlik ve sigorta kurumları vasıtasıyla karşılandığı ve bireylerin sivil özgürlükler ile birlikte siyasette temsil

haklarının bulunduğu yerlerdir. Kurumsal kalitenin düşük olduğu yerler ise tersine, mülkiyet haklarının güvende olmadığı, hukuka olan güvenin az olduğu geri kalmış ülkeler olarak tanımlanmaktadır.

Ülkelerin kurumsal kalite çerçevesinde zengin ve yoksul olarak belirlenmesi o ülkelere yapılacak yatırım üzerinde de etkilidir. Kurumsal kalitenin bir ülkede iyi durumda olması yabancı yatırımcının bir ülkeye yatırım yapması konusunda en önemli ölçütlerden biridir. Kurumsal kalitesi yüksek olan ülkeler için yolsuzluk ve rüşvet gibi uygulamaların yatırımlar üzerindeki yaratacağı ek maliyetler bu ülkelerde en aza indirgenmiş olacaktır. Bunun yanında kurumsal kalitenin düşük olduğu ülkelerdeki belirsizlik ortamı yabancı yatırımcıların karar aşaması olumsuz olarak etkilemektedir (Benassy vd., 2007:764).

Başlangıçta kurumsal kalite, mülkiyet hakları sadeleştirilmesi olarak ele alınmış diğer bir ifadeyle sadece sömürge tarihiyle ilişki kurmuş veya kurumları yalnızca mevcut olan yasallaşmış kurullarla tanımlayarak riskli konuları basitleştirme yönünde bir eğilim olarak açıklamıştır. Ancak son dönem iktisat literatüründe kurumsal kalite ekonomik refahın nedeni olarak ele alınmaya başlamıştır. Kurumlara ilişkin yeni yaklaşım ise kurumsal kalitenin ölçüsünü belirlemede; yolsuzluğun azaltılmasını sağlamayı, düzenleyici mekanizmanın iyileşmesini sağlamayı, mali ve parasal kurumların bağımsızlığını artırmayı, kurumsal anlamda ortaya çıkan yönetimi güçlendirmeyi ve yargının işleyişini iyileştirmeyi hedeflemektedir. İkinci nesil reformlar denilen bu yeni reformların amacı kurumsal kaliteyi artırabilmek için serbestleştirme ile birlikte, özelleştirmelere ve istikrara dayanan önceki reform hareketinin etkisizliğini gidermektir (Rodrik, 2009:189-190).

1.2.3. Kurumsal Kalitenin Göstergeleri

Kurumsal kalitenin öneminden bahsettikten sonra bu bölümde kurumsal kalitenin göstergeleri ele alınmıştır. Bu kapsamda Dünya Bankası, Fraser Enstitüsü, Heritage Foundation, ICRG ve V-Dem gibi uluslararası kuruluşlar ve bazı iktisatçıların belirledikleri kurumsal kalite göstergelerinden bahsedilmiştir.

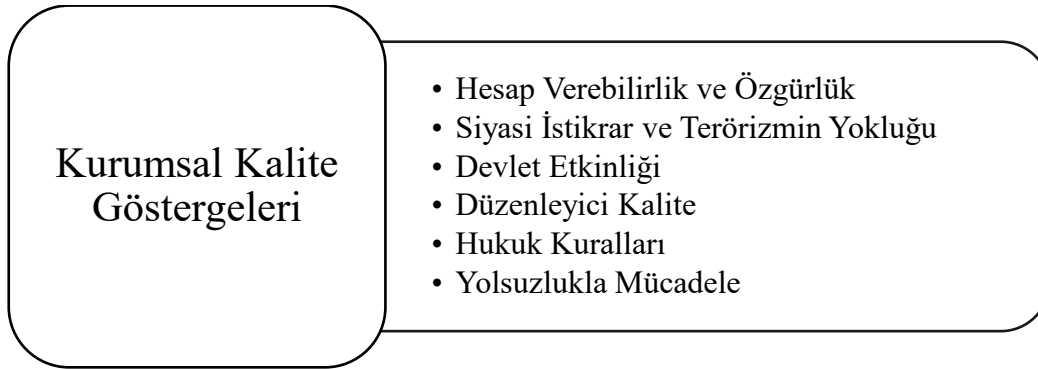
Dünya Bankası tarafından kurumsal kalite göstergesi olarak kullanılan Worldwide Governance Indicators (Dünya Çapında Yönetişim Göstergeleri)

(WGI) projesi, altı geniş yönetim boyutunun toplam göstergelerini oluşturmaktadır. Dünya Çapında Yönetişim Göstergeleri olarak da ele alınan kurumsal kalite belirleyicisini oluşturan altı boyut şu şekildedir: (Dünya Bankası, 2017).

- *Hesap verebilirlik ve ses* (bir ülkenin vatandaşlarının hükümetlerini seçme, ifade özgürlüğü ve özgür medya seçimine ne ölçüde katıldığına ilişkin durumları ortaya koymaktadır),
- *Siyasi istikrar ve terörizmin yokluğu* (politik olarak motive edilen şiddet olasılığının algılanması),
- *Devlet etkinliği* (kamu hizmetinin kalitesi ve politik baskılardan bağımsız olmanın derecesi, politika meydana getirilmesi ve uygulanmasının kalitesi ve hükümetin bu tarz politikalara olan bağlılığının güvenilirliğinin belirlenmesi),
- *Düzenleyici kalite* (hükümetin özel sektörü teşvik eden ve destekleyen politikalar ve yönetmelikler hazırlama ve bunları uygulama yeteneğine ait durumun belirlenmesi),
- *Hukuk kuralları* (aktörlerin toplumun tarafından oluşturulan kurallara ve özellikle de sözleşmenin uygulanması, polis ve mahkemelerin kalitesi ile suç olasılığına ne ölçüde güvenip uyduğuna ve mülkiyet haklarına ait durumun belirlenmesi),
- *Yolsuzlukla mücadele* (hem küçük hem de büyük yolsuzluk biçimleri de dâhil olmak üzere, özel çıkar için kamu gücünün ne derecede uygulandığına ait durumun yanı sıra devletin seçkinler ve özel çıkarlar tarafından belirlenmesi kavramlarını kapsar).

Şekil 1.3’de yukarıda bahsedilen kurumsal kalite göstergelerinin basitleştirilmiş hali yer almaktadır.

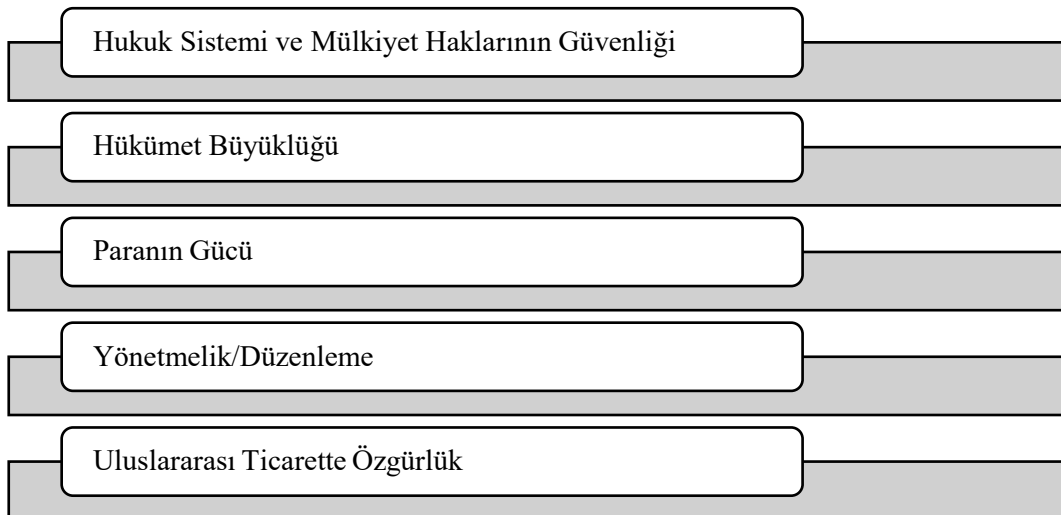
Şekil 1.3: Dünya Bankası Kurumsal Kalite Göstergeleri

Kaynak: Dünya Bankası (2017); <http://data.worldbank.org/news/newest-country-classificationsreleased/>, (Erişim Tarihi: 20.11.2017).

Diğer bir uluslararası kuruluş olan Fraser Enstitüsü (2017) kurumsal kalitenin ölçülmesinde ekonomik özgürlükleri temel almaktadır. Ekonomik açıdan özgür bir toplumda hükümetin başlıca rolü bireyleri ve mülkiyetlerini başka bireylerin saldırganlıklarından korumaktır. Bir ulusun kurumlarının ve politikalarının bu koruyucu işlevle ne derece uyumlu olduğunu ve bireylerin kendi ekonomik kararlarını verme özgürlüğünü ölçmek üzere Ekonomik Özgürlük Endeksi oluşturulmuştur. Endeks beş ana alanda mevcut olan ekonomik özgürlüğün derecesini ölçmektedir. Aşağıdaki Şekil 1.4’de beş ana alan gösterilmektedir.

Şekil 1.4: Fraser Enstitüsü Ekonomik Özgürlük Endeksi

Kaynak: Fraser Institute (2017); <https://www.fraserinstitute.org/>, (Erişim Tarihi: 20.11.2017).

Heritage Foundation adlı düşünce kuruluşunun yıllık olarak yayınladığı bir istatistik olan Ekonomik Özgürlük Endeksi de kurumsal kalitenin ölçülmesinde

kullanılmaktadır. Ekonomik özgürlük, her insanın kendi emeğini ve mülkünü kontrol etmesi için temel haktır. Ekonomik olarak özgür bir toplumda, bireyler istedikleri şekilde çalışmak, üretmek, tüketmek ve yatırım yapmakta serbesttirler. Ekonomik anlamda özgür olan toplumlarda, hükümetler sermayenin ve emeğin özgürce hareket etmesine izin vermekte ve ekonomik özgürlük daha fazla refah getirmektedir. Ekonomik Özgürlük Endeksi, ekonomik özgürlük ile çeşitli olumlu sosyal ve ekonomik hedefler arasındaki pozitif ilişkiyi belgelemektedir. Ekonomik özgürlüğün idealleri, daha sağlıklı toplumlar, daha temiz ortamlar, kişi başına düşen zenginlik, insani gelişme, demokrasi ve yoksulluğun ortadan kaldırılması ile güçlü bir şekilde ilişkilidir. Heritage Foundation, ekonomik özgürlüğü, dört geniş kategoriye ayırmakta ve bu dört kategoriye 12 nicel ve nitel faktöre dayanarak ölçmektedir: (Heritage Foundation, 2016).

Şekil 1.5: Heritage Foundation Ekonomik Özgürlük Göstergeleri

Hukukun Üstünlüğü	Devlet Büyüklüğü	Düzenleyici Verimlilik	Açık Piyasalar
<ul style="list-style-type: none"> • Mülkiyet Hakları • Devlet Bütünlüğü • Yargı Etkinliği 	<ul style="list-style-type: none"> • Hükümet Harcamaları • Vergi Yüğü • Mali Sağlık 	<ul style="list-style-type: none"> • İş Özgürlüğü • İş Yapma Özgürlüğü • Parasal Özgürlük 	<ul style="list-style-type: none"> • Ticaret Özgürlüğü • Finansal Özgürlük • Yatırım Özgürlüğü

Kaynak: Heritage Foundation (2016); <http://www.heritage.org/index/explore/>, (Erişim Tarihi: 12.12.2016).

Bu kategorilerdeki on iki alt ekonomik özgürlüğün her biri, 0-100 arası değer alan bir ölçekte derecelendirilir. Bir ülkenin toplam ekonomik özgürlük endeksi puanı, her birine eşit ağırlık verilmesiyle, bu on iki ekonomik özgürlüğün ortalaması alınarak elde edilmektedir.

Diğer bir kurumsal kalite göstergesi olarak Politik Risk Hizmetleri Grubu tarafından oluşturulan Uluslararası Ülke Risk Rehberi'nde (ICRG) belirtilen seriler kullanılmaktadır. Uluslararası Ülke Risk Rehberinde, ticari risk analizleri ve derecelendirmeleri yer almaktadır. ICRG 140 ülkenin verilerini; finansal, politik ve ekonomik risk bilgileri ve tahminleri olacak şekilde oluşturmaktadır. ICRG 12 göstergeye dayanarak, ülkeye özgü unsurları kur riski, siyasi liderlik, siyasetteki

ordu, din ve yolsuzluk gibi unsurları inceleyerek değerlendirmektedir (ICRG, 2017). Şekil 1.6’da bu göstergeler gösterilmektedir.

Şekil 1.6: ICRG Kurumsal Kalite Göstergeleri

Kaynak: ICRG (2017); <https://epub.prsgroup.com/products/international-country-risk-guide-icrg>, (Erişim Tarihi: 02.02. 2017)..

Kurumsal kalite göstergelerinden biri olan demokrasinin ölçülmesinde V-Dem Enstitüsü tarafından demokrasi çeşitleri başlıklı bir kapsam oluşturulmuştur. Demokrasi Çeşitleri (V-Dem) demokrasiyi kavramsallaştırmak ve ölçmek için yeni bir yaklaşımdır. Demokrasi kavramının karmaşıklığını, seçimlerin basit varlığının ötesine geçen bir kural sistemi olarak yansıtan çok boyutlu ve ayrıştırılmış bir veri kümesi sağlamaktadır. V-Dem projesi beş üst düzey demokrasi ilkesini birbirinden ayırmaktadır: seçimsel, liberal, katılımcı, müzakereci ve eşitlikçi demokrasi. Demokrasinin bu bileşenlerini ele almak gerekirse:

Seçimsel bileşen, dönemsel seçimler sırasında geniş bir seçmen kitlesinin kural koyucuları belirlemesi gerektiğini ifade etmektedir.

Liberal bileşen, bireysel ve azınlık haklarının, çoğunluğun hükümlerine karşı korunması gerektiğini belirtmektedir.

Katılımcı bileşen, tüm siyasi süreçlerde vatandaşların doğrudan ve aktif katılımını temsil etmektedir.

Müzakere edici bileşen, kamu yararı arayışındaki siyasi kararların, duygusal temyizler, dar görüşlü çıkarlar ya da baskıdan ziyade her düzeyde saygılı ve makul bir diyalogla verilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Eşitlikçi bileşen, maddi ve maddi olmayan eşitsizliklerin, resmi hak ve özgürlüklerin fiili kullanımını engellediğini dolayısıyla sosyoekonomik gruplar arasında daha eşit bir kaynak, eğitim ve sağlık dağılımının politik eşitliği artıracağını ifade etmektedir.

Bazı iktisatçıların literatürde yapmış oldukları tanımlamalarından sonra Alonso (2013) kurumların iki temel ekonomik fonksiyonu olduğunu söylemektedir. Birincisi işlem maliyetlerini düşürmek, sosyal etkileşimde kesinlik ve öngörülebilirlik sağlamak; diğerrinin ise, ekonomik birimlerin koordinasyonunu kolaylaştırmak olduğunu ifade etmektedir. Alonso (2013) bu ifadeden yola çıkarak kurumsal kaliteyi dört temel kıstasa göre tanımlamaktadır:

- i. Birinci kıstas statik verimlilik olarak adlandırılmakta, teşvik uyumlu kurum kapasitesinin geliştirilmesi ile kurumların sosyal maliyetlerini düşüren davranışları geliştirme kapasitesi olarak tanımlanmaktadır.
- ii. İkinci kıstas ise güvenilirlik veya meşruiyettir. Bu kıstas geçici güvenilir sözleşmeleri tanımlamak için kurum kapasitesini belirtmektedir. Bu yaklaşıma göre kurumun gerçekte kuruluşların davranışını belirleyen normatif bir çerçeve oluşturması kurumun kabiliyetini göstermektedir.
- iii. Üçüncü kıstas güvenlik veya öngörülebilirlik yani bir kurumun insan etkileşimi ile ilişkili belirsizliği azaltması durumudur. Kurumsal işlevlerden biri olan bu durum işlem maliyetlerini azaltarak sosyal ilişkilere daha yüksek seviyede bir güvenlik ve istikrar sağlamaktır.
- iv. Son kıstas ise uyarlanabilirlik veya dinamik verimliliktir. Bu durum toplumsal değişiklikleri öngörebilecek veya en azından aktörlerin bu değişikliklere uyum sağlamasına yardımcı olacak teşvikleri oluşturmak için kurumsal yeteneği ifade eder.

Bu kıstaslar göz önüne alındığına kurumsal kaliteyi gösteren unsurları şu şekilde belirtebiliriz: Gelişme düzeyi, gelir dağılımı, uluslararası açıklık, eğitim ve vergiler (Alonso, 2013).

Kurumsal kalite göstergelerinin sağlıklı ve güvenilir bir şekilde elde edilmesi de önemli bir husustur. Bu noktada göstergelerin elde edilmesinde uluslararası kuruluşların herhangi bir ekonomik ve politik kaygı gütmeden göstergeleri elde etmeleri ve bu göstergeleri kamuoyuna sunmaları gerekmektedir.

1.3. Genel Değerlendirme

Ekonomik büyüme, ekonomik kalkınma ve gelişme kavramları anlam olarak birbirleriyle yakın olmakla birlikte farklı içeriklere sahiptirler. Ekonomik büyüme kişi başına düşen gelirin artması olarak ele alınmakta, ekonomik kalkınma ise büyümenin yanında sosyal ve kültürel yapının da değişmesini içermektedir. Gelişme ise ekonomik büyümenin devamlı bir şekilde olması olarak tanımlanmaktadır. Kalkınmanın göstergelerinin ise uluslararası kuruluşlar tarafından nasıl belirlendiğine değinilmiştir. Kurumsal iktisat yaklaşımı açısından ele alınan kurum kavramı toplumda insanlar arasındaki etkileşimi tanımlayan yazılı ve yazılı olmayan unsurlar olarak tanımlanmaktadır, bunun yanında kurumsal kalite ise ülkelerde ki kurumların yapısal durumlarını yansıtan bir değerdir. Kurumsal kalitenin göstergeleri olarak da Dünya Bankası, Fraser Enstitüsü, Heritage Foundation, ICRG ve V-Dem'in belirlediği kurumsal kalite göstergelerinden bahsedilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde merkez-çevre ilişkisi ve kurumsal kalite ile ilgili bazı temel kavramlar yer almaktadır. Bu çerçevede merkez çevre ilişkisi bağlamında büyüme, kalkınma, gelişme, merkez-çevre kavramları ve kalkınmanın göstergelerine yer verilmiştir. Kurumsal kalite başlığında ise kurumsal yaklaşımın daha iyi anlaşılabilmesi için kurum ve kurumsal kalite kavramları ve kurumsal kalitenin göstergelerine değinilmiştir. Birinci bölümde yer verilen bu tanımlamalar tezin devam eden bölümlerinde içeriğin daha iyi anlaşılmasında yardımcı olacaktır. Bu bağlamda ikinci bölümde tezin teorik bölümlerinden biri olan ülkeler arası gelişmişlik farklılıklarını açıklayan yaklaşımlar tartışılmıştır.

2. ÜLKELER ARASI GELİŞMİŞLİK FARKLILIKLARINI AÇIKLAYAN YAKLAŞIMLAR

Uluslararası gelişmişlik farklarını açıklayan yaklaşımlar üç kısımda ele alınmıştır. Birinci kısımda liberal ekonomik görüş, ikinci kısımda milliyetçi ekonomik görüş, üçüncü kısımda ise sırasıyla marksist görüş, yapısalcı yaklaşım, bağımlılık okulu yaklaşımı ve dünya sistemleri yaklaşımı ele alınmıştır. Bu bağlamda yapısalcı yaklaşım başlığı altında Prebisch modeli ve Seers modeli ele alınırken, bağımlılık teorilerinden Paul Baran'ın ekonomik az gelişmişliğinin nedeni, Andre Gunder Frank'ın gelişmişliğin gelişmesi, Samir Amin'in tıkanmış kalkınma, Arghiri Emmanuel'in eşit olmayan değişim, Thetonio Dos Santos'un bağımlılığın yapısı teorileri incelenmiştir. Son kısımda ise Immanuel Wallerstein'in Modern Dünya Sistemi teorisine yer verilmiştir.

2.1. Liberal Ekonomik Görüş

Batı Avrupa'da yaklaşık on beşinci yüzyıldan başlayıp on dokuzuncu yüzyılın sonuna kadar olan süreçte yeni bir toplumsal iktidar biçiminin insanları şekillendirdiği ve feodal toplumun yerine yeni bir öğretiyle ortaya çıkan toplumsal bir sistem geliştiği görülmektedir. Ortaya çıkan bu yeni öğreti liberalizm ve yeni ekonomik yapı ise kapitalizmdir. Oluşan bu yeni hâkim düzenin savunucuları ve onu kendinde metalaştıranlar, genellikle, sürekli gelişen sermayenin gücünün denetimini ellerinde tutanlardan, dolayısıyla toplumsal bir etkiye sahip olanlardan oluşmaktadır. Bunların gücünün kaynağı olan sermayenin gücü; mülkiyet sahiplerinin, serbest bir emek piyasasında kendini bir şekilde satmak zorunda olanlar üzerinde uyguladığı egemenlik ilişkisinden gelmektedir (Lichtman, 2012:217).

Liberal görüş tarihsel süreç içerisinde farklı iktisadi yaklaşımların farklı yorumlamalarıyla birlikte birçok şekilde ele alınmıştır. Liberal görüş, kökenleri on yedinci yüzyılın başlarına kadar uzanan sosyal öğreti ve felsefedir (Aktan 1995: 3). John Locke'un ortaya koyduğu çalışmalar ile siyasi liberalizm şeklinde meydana gelen liberal doktrin, ileriki süreçte Adam Smith ve David Hume'un eserleri ile birlikte ekonomik liberalizm hüviyetini kazanmıştır. John Locke'a göre liberalizmin tanımı, bireyin sahip olduğu temel haklarını ve özgürlüğünü teminat

altına almayı amaçlamakta, bu yüzden siyasal güce sahip olan kurumların sınırlandırılması bu sözleşmenin gerçekleştirilmesi için zorunlu olmaktadır. John Locke liberalizmi mülkiyet hakkı, yaşam hakkı ve hürriyet hakkı olmak üzere üç ana kategoride ele almaktadır. Locke'a göre liberalizmin hareket noktasını otoriteden bağımsız olmayı açıklayan özgürlük ilkesi oluşturmaktadır. Devletin kökenini ise kişilerin eşit ve özgür oldukları durumdan çıkarılmak için yapılmış bir sözleşme olarak görmektedir (Tuckness, 2016).

Liberal görüş tarihsel süreç içerisinde, birçok açıdan farklı yorumlansa da, tüm klasik iktisatçılar, sermaye birikiminin, ulusların zenginliğinin ilerlemesinde merkez olduğunu kabul etmişlerdir. Smith, ulusların ilerlemesiyle ilgili ilk sistematik ve faydacı ekonomist olarak görülmektedir. Tasarruf, sermaye birikimi ve endüstriyi, işgücü verimliliği artışı için katalizör olarak ele aldığı iktisadi reçete günümüzde hala bir takım savunucular bulmaktadır. İnsan sermayesinin sabit sermayenin bir parçası olarak belirlenmesi, daha sonraki klasik teorisyenlere bazı üstünlükler sağlamıştır. Bunun yanında klasiklerden olan Marx, devletin ekonomideki rolü üzerinde bir takım farklılıklar ortaya koyarak işlevsel görüş kavramını geliştirmiştir. Marx'ın bir refah nedeni olmaktan ziyade bir yol olarak gösterdiği işlevsel görüş, diğer ana akım teorisyenlerinden farklı olarak ortaya koyduğu bir görüştür. İşlevsel görüş toplumu bir sistem olarak görmekte ve kurumların bu sisteme bir işlev sundukları için var olduklarını söylemektedir (Khan, 2014:12).

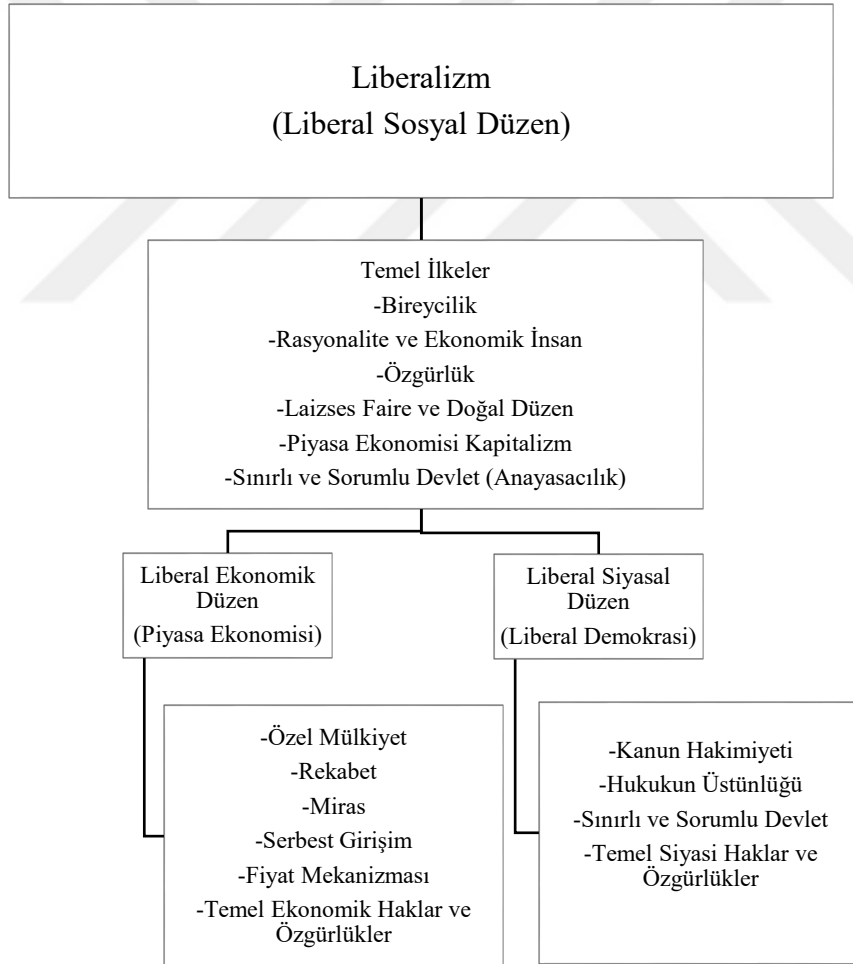
Liberalizm, ortodoks düşünceden sonra günümüze kadar devamlı olarak kendini yenileyen hareketli bir kavram olarak gelişimini sürdürmüştür. Liberalizmin gelişim sürecinde, liberal yaklaşım içerisinde birbirinden farklı liberal düşünce akımları meydana çıkmıştır. Günümüzde çağdaş neo-liberal düşünce akımları, on sekizinci yüzyılın liberalizm anlayışı olan laissez-faire ve ortodoks liberalizm düşüncesinden hareketle, liberal yaklaşıma farklı ve yeni bakış açıları getirmişlerdir. Özellikle, Chicago Okulundan Milton Friedman, Neo-Avusturya okulundan Friedrich Hayek ve Virginia okulundan James Buchanan gibi neo-liberalizmin çağdaş temsilcilerinin eserleri ile birlikte liberal doktrinde yeni değerler ve kavramlar tartışılmaya başlanmıştır. Chicago okulundan olan Friedman (1982)'a göre, 18. ve 19. yüzyılın başlarında gelişen liberalizm adı altında ortaya çıkan entelektüel hareket, özgürlüğü nihai hedef olarak ve bireyi toplumdaki nihai

varlık olarak vurgulamaktadır. Bu hareket devletin ekonomik konulardaki rolünü azaltma ve böylece bireyin rolünü artırma aracı olarak erde özel taraflar arasındaki ekonomik ilişkilerin müdahaleci devlet kısıtlamalarından arındırılmasını desteklemektedir. Bunun yanında dünyanın uluslarını barışçıl ve demokratik olarak birbirine bağlayan bir araç olarak serbest ticareti desteklemektedir. Bu yaklaşım siyasi konularda ise, temsili hükümet ve parlamento kurumlarının geliştirilmesini, devletin keyfi gücünü azaltmayı ve bireylerin sivil özgürlüklerini korumayı desteklemektedir. Diğer bir neo-liberal iktisatçı olan Hayek (2009)'e göre ise liberalizm akımı iki koldan ve bu kolların sebep oldukları iki gelenekten türemiştir, fakat bu gelenekler çeşitli seviyelerde birbirine karıştırılmıştır. Bu iki akım; Britanya Geleneği ve Kıta Avrupası Geleneğidir. Eğer liberal akımın gelişimi gerçek manada anlaşılmak isteniyorsa açık bir Şekilde bu iki gelenek birbirinden ayırt edilmelidir. Hayek (2009)'e göre liberalizm savunucuları, girişim özgürlüğünü ve insanların eşitliği fikrini kabul etmekle birlikte yapılacak daha derin araştırma ile “zgrlk” ve “eşitlik” kavramlarının kısmen sözde olduğunu göstermektedir. Eski Britanya geleneğini savunanlar için keyfi her türlü cebir kullanımına karşı hukuksal anlamda koruma anlamındaki özgürlük en önemli değerken, Kıta Avrupası'nı savunanlara göre, her grubun sahip olduğu hükümet Őekline ait zgr irade isteği en önemli yeri işgal etmektedir.

Liberal görüşün tarihsel sürecinde diğer bir basamakta Libertarianizm yaklaşımını olmuştur. Bu yaklaşımın savunucularından Proudhon, Rothbard ve Robert Nozick ise aşırı kısıtlı devletler veya devletsiz toplum anlayışını ortaya koymuşlardır (Aktan, 1995:3). Bu akımın savunucularından Rothbard (2009) Avusturya iktisat okulunun laissez-faire liberal iktisat anlayışından hareketle, insan davranışlarının temellerini tümdengelim yoluyla analiz edip, bu yolla bireysel mübadelelerin arka planını incelemektedir. Rothbard'a göre, sadece bireyler amaçlara sahiptir ve onlara ulaşmak için davranışta bulunabilirler; dolayısıyla insan davranışı sadece bireysel aktörler tarafından yerine getirilebilmektedir. Diğer bir ifade ile topluluklar veya devletler tek tek kendi üyelerinin dışında bağımsız birer varlık değillerdir. Rothbard ayrıca, serbest piyasada savunma ve adli hizmetlerin hükümet tekeli olmadan icra edilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Şekil 2.1 liberal sosyal düzenin şematik halini özetlemektedir. Şekil 2.1’de yer alan liberalizmin temel ilkeleri; bireycilik, piyasa ekonomisi kapitalizm, özgürlük, laissez-faire ve doğal düzen, rasyonalite ve ekonomik insan, sınırlı ve sorumlu devlettir. Şekil 2.1’e göre liberalizm, ekonomik düzen ve siyasal düzen olarak iki ana kolon üzerinde ele alınmaktadır, bunlar piyasa ekonomisi ve liberal demokrasidir. Bunların temel aldıkları ilkeler de sırasıyla piyasa ekonomisi için; özel mülkiyet, serbest girişim, fiyat mekanizması, temel ekonomik haklar ve özgürlükler, rekabet ve miras olarak; liberal demokrasi için ise kanun hâkimiyeti, hukukun üstünlüğü, sınırlı ve sorumlu devlet, temel siyasi haklar ve özgürlükler başlıca temel varsayımları olarak ele alınmaktadır.

Şekil 2.1: Liberal Sosyal Düzen

Kaynak: Can Coşkun Aktan (1995). Klasik Liberalizm, Neo-Liberalizm ve Libertarianizm. Amme İdaresi Dergisi, 28(1).

Liberal görüşün dünya düzenine olumlu ve olumsuz birçok şekilde etkisi bulunmaktadır. Liberal görüş, özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesinden beri dünyayı daha küçük bir alana götüren unsurlarla birlikte ekonomik küreselleşmenin giderek yükselen bir güç olacağına habercisi olmuştur. Aydınlar tarafından çeşitlilik ve çok kültürlülüğe yönelik artan bir vurgu varken, aslında, benzerliklerle farklılıkların çok daha ağır bastığı bir kozmopolit dünya kültürü oluşmaya başlamıştır. Elbette bu dönemde yüz milyonlarca insanın yaşamında olumlu yönde iyileşmeler olsa da; birçok kişi için küreselleşme olumlu bir güç olarak ortaya çıkmamış ve bu noktada liberal görüş savunucularının çoğu, meydana gelen değişimlerden, herkesin menfaatlerini sürdürebileceği bir iyileştirici kazan-kazan dünya düzeni yaratmayı amaçlamıştır (Gismondi, 2008:17).

20. yüzyılın sonlarında artan küreselleşme, finansal ve ticari uyumun artması anlamında karma ekonomi için hem birtakım fırsatlar ortaya koyarken hem de bazı zorluklar yaratmıştır. Piyasaların küresel genişlemesi karşılaştırmalı üstünlüğe göre iş bölümü ve uzmanlaşma kanalları aracılığıyla daha fazla refah vaat etmektedir. Bu fırsat, dünya piyasalarındaki ucuz sermaye mallarına ve modern teknolojiye erişim fırsatı oluşturduğundan özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından önemlidir. Fakat küreselleşme ile birlikte ulus devletlerin sahip olduğu veya ulaşabilmeyi umduğu yeniden dağıtım sağlayıcı ve düzenleyici kurumları inşa etme yeteneği ortadan kalkmakta, bu durum da ulusal kurumların değerini artırarak gerçekleşmektedir (Rodrik, 2009:201).

Liberalizm ticaretin karşılıklı faydalarının ve ulusal ekonomilerin genişleyen bağımlılıklarının işbirliği ilişkilerini beslemesi nedeniyle, ticaret ve ekonomik bağlantıları ülkeler arasındaki barışın kaynağı olarak görmektedirler. Siyaset insanları bölerken, ekonomi birleştirmektedir. Uluslararası liberal ekonomi, karşılıklı çıkar ilişkileri ve hali hazırdaki duruma bağlılık oluşturacağından, uluslararası siyaset üzerinde ılımlı etki bırakacaktır. Fakat serbest değişim altında herkes mutlak manada daha iyi olmakla beraber nispi kazanç değişiklik göstermektedir. Bu nispi kazanç ve piyasa sistemi ile oluşan zenginliğin yeniden dağıtılması, karşıt doktrinler olarak ekonomik milliyetçilik ve Marksizm'e hız kazandırmaktadır (Gilpin, 2013: 48). Mises (2005)'e göre ise, liberalizmin toplumun bir kısmının çıkarlarını -mülk sahibi sınıflar, kapitalistler ve girişimciler-

diğer sınıfların çıkarlarından üstün gördüğüne dair yaygın bir görüş vardır. Ancak liberalizm herhangi bir grubun değil, bütün toplumun iyiliğini her zaman düşünmektedir. Tarihsel olarak özel grupların refahını değil, tüm toplumun refahını amaçlayan ilk siyasi hareket olan liberalizm, ulaşmaya çalıştığı amaç ile değil amaca ulaşırken seçtiği araçlarla sosyalizmden ayırt edilmektedir.

Liberal görüşün toplumda en fazla özdeşleştirildiği varsayımı kuşkusuz kapitalizm olgusudur. Mises (2005)'e göre liberal ilkelerin yürürlüğe konduğu bir topluma genellikle kapitalist bir toplum ve bu toplumun şartı olan kapitalist sistem denir. Heilbroner (1988) kapitalizmi daha iyi şekilde tanımlamayı tarihsel oluşum olarak ele almaya bağlamaktadır. Bunun yanında kapitalizm, merkez bir çekirdek gücün etkilerini tüm kurumlar üzerinde paylaşması olarak da tanımlanabilirken, sermayeyi biriktirme dürtüsü ise en önemli varoluş nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Kapitalizm yıllar boyunca çeşitli şekil ve biçimler almıştır. Bu tanımlamaların birçoğu zanaatkâr kapitalizminden, endüstriyel kapitalizmden, şirket kapitalizminden ve modern kapitalizmden bahsetmektedir. Ekonomik literatürün kapitalist sistemin gerçek tanımını bulmakta zorluk çekmesinden dolayı çeşitli “kapitalizm” tanımlamaları zamanla kaybolmuştur. Bir ekonomik sistem olarak yeterince kavramsallaştırılamaması nedeniyle daha çok bir rejim olarak anlaşılması, kapitalist sistemin ekonomik niteliğini tasvir etmeyi zorlaştırmaktadır. Carroll (1998)'a göre ise kapitalizm, bir pazar sistemi veya ticaret medeniyetinden daha fazlasıdır ve kapitalist sistem, derin biçimde içselleşmiş kurumlar ve kültürel değerler üzerine kuruludur.

Bu noktaya kadar liberal görüş hakkında yapılan açıklamalar bu görüşün doğuşu ve gelişimi hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Liberal görüş iktisadi, siyasi ve sosyal birtakım hedef ve ilkeler doğrultusunda ortaya atılan fikirler bütünüdür. Liberal görüşün tarihsel süreçte farklı alt bölümlere ayrıldığı ifade edilmiştir. Ülkeler içerisinde bölgesel farklılıklardan kaynaklanan ikili yapının uluslararası piyasada da ülkeler arasında bir ikili yapı meydana getirmesi kaçınılmazdır. Bölgeler arası sermaye ve emek hareketlerinden kaynaklanan ikili yapı, çevre ülkelerin birincil mal üretimine zorlanmasıyla sonuçlanmaktadır. Uluslararası ticaret ve faktör hareketleri ülkeler arası gelir farklılıklarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Düalizm adı verilen bu ikili yapıya sahip teoride öne sürülen tez; ekonomik gelişimin, ekonomik, sosyal ve siyasal kurumların modernizasyonu yoluyla geleneksel sektörün modern sektöre dönüşümünü ve birleşimini sağlamasıdır. İkili iktisadi yapı adı verilen bu teori, modern dünya ekonomisinin piyasa tarzı üretimin küresel yayılımı ve ortaya çıkacak yeni alanların uluslararası ekonomiyle bütünleşmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Daha çok ülkenin küresel piyasa modeline uyum sağlamasıyla birlikte geri kalmış geleneksel sektörün yerini modern sektör almaktadır. Teknolojik gelişmeler ekonomik işlem maliyetlerini azaltmakta ve küresel entegrasyonu ekonomik ve sosyal açıdan hızlandırmakta; bu durum verimsiz aktörlerin piyasa rekabeti içinde kendilerini yenilemelerini veya yok olma sürecine girmelerini sağlamaktadır (Gönel, 2013:93). Bir başka teorisyene göre ise düalizm iki sektörlü bir model olarak ifade edilmektedir. Bu iki sektörün tek bir toplumsal oluşum içinde yan yana bulunmaları dışında başka bir ortak yönleri yoktur ve kapitalist öncesi sektör, modern kapitalist sektöre emek sağlamaktadır. Modern sektör, kapitalist öncesi ve yarı kapitalist sektörün içinde yerleşmiş bölge olarak var olmaktadır (Cypher ve Dietz, 1997:94-95). Phillips (1965)'e göre en yaygın olarak tanımlanan ekonomik düalizm, iki veya daha fazla ekonomik sistemin bir arada bulunması anlamına gelir. Bunun yanında 18. yüzyılın başında ve 19. yüzyılın başlarında, ekonomik ikilik Batı Avrupa'da sanayi öncesi ve sanayi toplumuyla uyumlu kurumların birleşimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Cain (1976)'e göre ikili yaklaşım 1960'lı yıllarla birlikte sosyal politika konularında giderek artan bir şekilde yer almaya başlamıştır. Burada anlatılan ikili yaklaşım, yaygınlaşması hızlı bir şekilde devam eden yoksullukla birlikte ırk ve cinsiyete dayalı eşitsizliği anlama arzusundan kaynaklanmaktadır. Düalist modelde dört temel unsur vardır:

- Sermayenin örgütsel yapısını temsil eden ikili bir ekonomi,
- Sermaye yapıları içinde emeğin örgütlenmesini temsil eden ikili işgücü piyasası,
- İşgücü piyasasına katılımlarından kaynaklanan işçiler için bir dizi sonuç,
- Irk, etnik ve cinsiyet grupları açısından toplumsal bir işbölümü.

Çevre ve merkez yaklaşımını düalizmde tam olarak yansıtan teorisyenlerden biri olan Averitt (1968) ekonomik ikiliğin tanımında, ekonominin büyük ve nüfuslu

firmalardan oluştuğunu ve bu kuruluşların, kurumsal ve bürokratik olarak dikey bir biçimde işleyiş gösterdiklerini belirtmektedir. Üretim süreçlerini yine aynı şekilde, kritik hammadde tedarikçileri, ürün dağıtıcıları ve bunların kontrolü yoluyla dikey olarak ifade etmektedir. Aynı zamanda ekonomik faaliyetlerin pek çok sanayide, bölgede ve ulusta çeşitlendiğini belirtmektedir. Büyük ekonomideki firmalar teknolojik olarak ilerici üretim ve dağıtım sistemlerini kullanarak ulusal ve uluslararası pazarlara hizmet etmektedir ve ortaya çıkan bu firma ağından “merkez” olarak bahsedilmektedir. Diğer ekonomi nispeten küçük firmalar tarafından oluşmaktadır ve bu işletmeler genellikle tek bir şahıs veya aile tarafından yönetilen şirketlerdir. Firmanın satışları kısıtlı pazarlarda gerçekleştirilmektedir, aynı zamanda üretim ve pazarlama teknikleri, merkezdekiler kadar güncel değildir. Küçük ekonomideki firmalar ise “çevre” terimi ile ifade edilmektedir.

Hudson ve Kaufmann (1982), özel ekonominin iki sektörü için birçok farklı isim kullanılmış olmakla birlikte, iki sektörü ayıran temel özellikler üzerinde temel birtakım farklılıklar ortaya çıkaran merkez ve çevre firmalar olarak düalizm kavramını benimsemişlerdir. Bu noktada en kritik ayırım pazar gücü temelinde olmuştur. Diğer bir ifadeyle, merkez firmalar ürün pazarlarında tekeli veya oligopolcülerken; çevre firmalar ise bu firmaların rakiplerini oluşturmaktadır. Merkez ve çevre firmalar; finansal büyüklük, istihdam ölçeği, kümelenme organizasyonu, uzun vadeli planlama yetenekleri ve hükümetle olan ilişkileri gibi ekonomik ve ekonomik olmayan ortamları etkileme becerilerini belirleyen bir dizi özellik ile de birbirlerinden ayrılmaktadır. Cypher ve Dietz (1997)’e göre ise düal ekonomi modelinin önemli bir yönü, iki sektör arasındaki bağımlılık ilişkisinin belirlenmesidir. Merkez firmalar çevre şirketlerini çeşitli şekillerde kullanmaktadırlar; örneğin pek çok çevresel firma, merkez müşterilerinin uyduları ya da yalnızca ana müşterileridir. Düalist teorisyenlere göre, kapitalistler emekten artı değer çıkarmakta ve bunun yanında aralarındaki rekabetten sermaye birikimi yaratmaktadır. Böylece, zamanla, kapitalistlerin elindeki sermaye her zamankinden daha fazla hale gelmekte ve giderek yoğunlaşmaktadır. Ayrıca zamanla malların fazla üretilmesi ve tüketilememesinin getirdiği periyodik ekonomik krizlerden dolayı birçok işletme başarısız olur ve bu firmalar diğer kapitalistler tarafından devalüe edilmiş bir fiyatla satın alınır. Ortaya çıkan bu durum, sermayenin gittikçe sayı olarak azalan kapitalistlerin elinde merkezileştirilmesine yol açmaktadır.

Düalizm, kalkınma ekonomisinde geniş olarak tartışılan bir kavramdır ve ülkelerin gelişmişlikleri, merkez çevre ilişkileri ve bağımlılıkları açısından önemlidir. Düalizm, gelişmekte olan ülkelerin kalkınmanın ilk aşamalarında kendilerini içinde bulabilecekleri bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Düalizm kavramı esas olarak ekonomideki sektörler veya bölgeler arasındaki teknolojik farklılıklar, coğrafi gelişme derecesi farklılıkları ve sosyal gelenekler arasındaki farklılıklar üzerinden sosyal ve ekonomik bölünmelere değinmektedir. Düalizm kendiliğinden uzmanlaşma sonucu veya kapitalizmin tipik bir özelliği olarak dış ekonominin ithalatı yoluyla diğer ülkelere dayatılabilir. Aynı zamanda bu kavram, bir ekonomideki geçimlik sektör ile sermaye sektörü arasındaki sosyal geleneklerin farkı ile tanımlanabilir. Sosyal, coğrafi ve teknolojik düalitenin bir arada bulunması birbirlerini pekiştirecekleri için olağan dışı bir durum olarak görülmemelidir; aksine birbirlerini tamamlayıcı etkiye sahiptirler (Thirlwall, 1994:128).

Zengin ve fakir uluslar ile zengin ve fakir halklar arasındaki farklılıkların giderek artmasıyla düalizm bu farklılık üzerinden varlığını ve kalıcılığını temsil eder. Bu yönden düalizm kavramı dört temel unsuru kapsar (Singer, 1950:61):

- i. Bazılarının “üstün” ve diğerlerinin “alt” olduğu kümeler belirli bir alanda bir arada olabilmektedir. Bu düalizm unsuruna örnek olarak Lewis'in kentsel ve kırsal alan düalizmi; varlıklı, yüksek eğitimli elitlerin, okuryazar olmayan yoksul kitlelerin birlikteliği; güçlü ve zengin endüstrileşmiş ulusların, uluslararası ekonomide zayıf ve yoksullaşmış köylü toplumlarıyla bir arada bulunma bağımlılığı anlayışı verilmektedir.
- ii. Ortaya çıkan bir arada yaşama durumu kalıcıdır ve sadece bir geçiş döneminden ibaret değildir. Geçici bir olgu olmadığından, zaman üst ve alt unsurlar arasındaki tutarsızlığı ortadan kaldıramayabilir. Başka bir deyişle, zenginliğin ve yoksulluğun uluslararası bir arada bulunması, sadece zamanla düzeltilecek tarihi bir olgu değildir.
- iii. Bu ikiliğin içsel bir artış eğilimi de vardır. Örneğin, gelişmiş ülkelerdeki işçiler ile az gelişmiş ülkelerdeki meslektaşları arasındaki üretkenlik farkı her geçen yıl artmaktadır.

- iv. Üst ve alt unsurlar arasındaki ilişkiler, üstün unsurların varlığının, alttaki unsuru yukarı çekip çıkarmaya çalışması olabilir; ama onu "azgelişmişlik için" aşağı itmek için de görev yapabilmektedir.

2.2. Milliyetçi Ekonomik Görüş

Ekonomik milliyetçilik geniş devlet düzenlemeleri yoluyla ulusal ekonomik çıkarları ilerleten bir öğreti olarak ele alınmakla birlikte, ticarete liberallerin savunduğunun aksine kapsamlı bir devlet müdahalesini öngörmektedir (Viner, 1948). Ekonomik milliyetçilik, iktidar çıkarlarını ve ulusal çıkarları vurgular ve ekonomik konulardan ziyade politik güvenliğe daha fazla önem verir. Ekonomik konularla daha fazla ilgilenen liberalizm, Uluslararası Politik Ekonomi (UPE)'nin baskın perspektifi olmuştur. Diğer yandan milliyetçiler iktisat üzerinde siyasete daha fazla öncelik vermekte ve ekonomiyi devletin yaratıcısı olarak görmektedirler (Cohn, 2012:56-58). Liberal görüşün aksine dünya, özgür piyasalarda oynanan akılcı, kendi kendini arayan bireyciliğin ötesinde şekillenmekte ve ortaya çıkan bu durum, açık ve gizemli iktidar ilişkileri tarafından etkilenmektedir. Ekonomik milliyetçiliğe göre; hem devletler hem de şirketler gibi resmi örgütler ve sosyal yapılar anlamında dünya güçlü kurumlar tarafından şekillendirilmekte ve ortaya çıkan bu durum, uyumlu bir dünyanın liberal açıklamalarını imkânsız kılmaktadır. Bununla birlikte, çeşitli kurumların güç ilişkilerinin sistemleştirilmesi, bazı bilim adamlarının liberal girişimi terk etmelerine yol açan kanıtlar ortaya koymuştur (Dunn, 2009:47).

Ekonomik milliyetçi görüşte uluslararası ekonomiden olumsuz yönde etkilenmemek için gerekli olan kurallar şunlardır (Fackler, 1993:6-7):

- i. İthalat, seyahat ve özel sermaye çıkışından kaynaklanan ödemeleri kısıtlayarak ödemeler kontrol altına alınabilir, bu kontrollerin kapsamlı olması gerekmektedir. Çünkü serbest dolaşım ciddi ekonomik atıklar yaratarak normal ekonomik düzenlemelerin gerçekleşmesini engellemektedir.
- ii. İhracatı sübvans ederek ve varlıkları satarak ödemeler artırılabilir.
- iii. İçerdeki fiyatların devalüe edilmesi yoluyla uluslararası ekonominin olumsuz etkileri azaltılabilir. Uygulanacak sıkı bir para politikası ve

maliye politikası uzun bir süre ekonomiyi sıkılaştırıp fiyat seviyesini düşürecektir. Düşük bir fiyat seviyesi, ihracatı diğerlerine göre daha cazip hale getirecek ve ithalata olan talep azalacaktır. Ancak bu durumda, ortalama olarak tüm ücretlerin, fiyatların, gelirlerin ve sözleşmelerin düşük bir seviyede olmasını ortaya çıkarmaktadır. Bununla birlikte bu durum ekonomiyi sıkı bir duruma sokacağından dolayı ekonomik aktörler üzerinde bir baskı oluşmasına neden olabilmektedir.

Devletin bu kadar güçlü bir biçimde sistem üzerinde etkili olmasını gerektiren ekonomik milliyetçilik anlayışı ile birlikte liberal ve açık bir dünya sisteminde hegemonik bir gücün varlığını savunan Hegemonik İstikrar Teorisi, sentez bir görüş olarak ele alınmıştır. Çünkü hegemonik istikrar teorisine göre, liberal ekonomik bir sistemle birlikte için güçlü bir devlete gerek duyulmaktadır. Hegemonik güç olarak ortaya çıkan devletin sistem içerisindeki ülkelere karşı; işbirliği kurallarına uyan ülkeleri sistem içerisinde ödüllendirme ve kurallara uymayan ülkeleri, diğer bir ifadeyle sistem içerisinde karşılığını vermeden hizmet almaya çalışanları da cezalandırma gücüne ve isteğine sahip olması gerekmektedir (Doğan, 2014:1-2). Hegemonya terimi, “tek bir güçlü devlet, uluslararası sistemdeki devletleri kontrol ya da yöneten” son derece eşitsiz bir güç dağılımı olarak tanımlanmaktadır (Cohn, 2012:62). Hegemonya, işbirliği ve uluslararası rejimler şeklinde kurumlarla karmaşık yollarla ilişkilidir. Başarılı hegemonik liderlik, belirli bir asimetrik işbirliği biçimine dayanmaktadır. Hegemon, ortaklarına saygınlık için onlara liderlik ederek farklı bir rol oynamaktadır; ancak bir imparatorluk gücünün aksine, egemen diğer devletlerden belli ölçüde izin almadan kuralları koyamaz ve uygulayamaz (Keohane, 1984:32).

Hegemonik istikrar teorisi, egemen ya da hegemon bir devletin liderlik için istekli olduğunda ve çoğu diğer büyük devlet, hâkim olan bu ülkenin politikalarını nispeten faydalı gördüğü zaman, uluslararası ekonomik sistemin istikrarlı olması gerektiğini ileri sürmektedir (Cohn, 2012:62). Bu ifadenin altında, hegemonik istikrar teorisinin iki temel önermesinden biri olan dünya siyasetindeki düzenin tipik olarak tek bir egemen güç tarafından yaratılması önermesi vardır. Rejimler uluslararası düzenin unsurlarını oluşturduğundan, bu durum, uluslararası rejimlerin oluşmasının normalde hegemonyaya dayandığına işaret eder. Hegemonik istikrar

teorisinin diğer temel öğretisine göre, düzenin sürdürülebilmesi için hegemonyanın sürdürülmesi gerekmektedir (Keohane, 1984:30).

Wallerstein (2014)'a göre hegemonyanın açıklaması oldukça basittir. Tarımsal-endüstriyel verimlilikteki belirgin üstünlük, dünya ticaretinin ara deposu olmaktan ve görünmeyen girdileri –ulaşım, iletişim, sigorta- kontrol etmekten kaynaklanan kazançlardan kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda hegemon ülkedeki ticari üstünlük beraberinde bankacılık (kambiyo, mevduat ve kredi) ve yatırım (doğrudan ve portföy) gibi finansal sektörlerin kontrolünü sağlamaktadır.

Hegemonik İstikrar Teorisinin temelini oluşturan beş temel varsayım vardır. Bu varsayımlar, uluslararası ekonomik yapı teorisini oluşturan bu teorisinin temelini oluşturmaktadır (Lake, 1984:149):

1. Uluslararası sistem anarşiktir ve kendi kendine yardım ilkesine dayanmaktadır.
2. Bu uluslararası sistemde egemen aktörler ulus-devletlerdir.
3. Uluslararası pazar, kendi koşullarını oluşturamayan bir sistemdir.
4. Uluslararası pazarda, dikey hareket yayılma sürecine (en azından kısa vadede) hâkimdir.
5. Sırasıyla lkeler (a) ticaretten elde ettikleri kazançları, (b) ekonomik güvenliği ve (c) ticaretten elde edilen mutlak kazançları en st düzeye çıkarmaya çalışmaktadır.

Lake (1984)'in ilk iki varsayımı, uluslararası sistemin bir bütün olarak doğası ile ilgilidir. nc ve dördüncü varsayımlar, uluslararası piyasanın davranışını ele almakta iken, beşinci varsayım, ulusların davranışı ile ilgilidir.

Keohane (1984:32) dünya siyasi ekonomisine uygulanan hegemonik istikrar teorisini, maddi kaynakların baskınlığı olarak tanımlar. Keohane'nin hegemonik istikrar teorisine göre hegemonik güçler; hammadde üzerinde ve sermaye kaynakları üzerinde kontrol sahibi olmalı, piyasaları kontrol etmeli ve bu glerin son derece değerli malların üretiminde rekabet avantajı olmalıdır.

Dünya düzeninde hegemonik bir gücün ortaya çıkmasıyla birlikte ülkelerin ekonomik işleyişi üzerinde etkileri olacaktır. Dünyaya egemen olan ülkelerin veya ülkenin büyümesi kapitalist piyasa sisteminin gelişmesini sağlarken, yaptığı

ithalatlar diğerk ülke ekonomilerinin büyümesini desteklemekte ve yatırımları ile ülke büyümesini sağlayıcı finansal kaynakların yaratılmasına olanak sağlamaktadır. Bununla birlikte teoriye göre egemen güç, hammadde kaynakları üzerinde kontrole sahip olmakta ve sermaye kaynaklarını kontrol edip bununla birlikte yüksek değere sahip ürünlerin üretim sürecinde rekabet avantajına sahip olmaktadır. Hegemon ülke para biriminin merkez para olması ise hegemon ülkeye mali ve finansal bir güç sağlamış olmaktadır (Gilpin, 2013:95-100). Dünya ekonomisinde hegemonik sayılmak için bir ülkenin önemli hammaddelere erişimi, belli başlı sermayeleri kontrol etmesi, ithalat için geniş bir pazara sahip olması ve yüksek katma değerli mallarda nispeten yüksek ücretle karşılaştırmalı üstünlüklere sahip olması gerekmektedir. Hegemon gücün ele alınan bu boyutlarda diğerk ülkelere göre daha güçlü olması gerekmektedir. Hegemonik istikrar teorisi, bu tür bir gücün dünya siyasi ekonomisinde olması ile devletlerarası ilişkilerin daha kooperatifleşeceğini öngörmektedir (Keohane, 1984: 34). Hegemonik istikrar teorisine göre hâkim güce sahip ülkenin diğerk ülkelere karşı teknolojik mallar açısından karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olması gerektiği gibi aynı zamanda hammadde ve sermaye yönünden zengin olması gerekir. Bunun yanında küresel pazarlar ve dünya finans kurumları üzerine etki edebilecek bir güce sahip olması gerekmektedir (Doğan, 2014:1-2).

Hegemonik istikrar teorisinin ülkeler arası gelişmişlik farkları konusunda küçük ve zayıf ülkeler açısından daha fazla fayda sağladığı görüşü hâkimdir, fakat bu durumun kesin olarak böyle olacağına dair bir güvence yoktur. Hegemonlar orta büyüklükteki devletlerin küçük devletlerden istifade etmesini önleyebilmekle birlikte, dünya ekonomik büyümesine olumlu bir katkı için elverişli bir düzen inşa edebilir. Ancak hegemon güç ekonomik, siyasi veya askeri müdahale yoluyla küçük devletlerden ekonomik açıdan da istifade edebilir. Hegemonyanın yoksul ülkelere yardım edip etmeyeceği konusu bu yüzden net olarak cevaplandırılmaz bir durumdur (Keohane, 1984:45). Gilpin (2013)'e göre tüm hâkim güçler bir gün düşüş yaşarlar ve o gücü kaybederler. Gücünü kaybeden hegemon güç, siyasi pozisyonunu yeniden ortaya koymaya çalışır ve bu gerçekleşmezse ekonomik ve siyasal sistemde sorunlar yaşanır. Hegemonun ana amacı rejimlerin devamlılığından ziyade kriz yönetimi olmalıdır ve hegemon sisteme yönelik tehditlere hızlı bir şekilde cevap verecek hızda ve istekte olmalıdır. Snidal (1985)'a

göre ise hegemonik istikrar teorisi, uluslararası sistemin belirli koşullar altında başarılı bir şekilde işlemesinin bir açıklaması olarak sunulmaktadır ve hegemonik istikrar teorisinin olmaması durumunda ise uluslararası işbirliğinin başarısızlık ile karşı karşıya kalacağını ifade etmektedir. Teori, uluslararası siyasette tek güçlü bir dominant aktör bulunduğunu iddia etmekte ve uluslararası sistemdeki tüm devletler için arzu edilen sonuçları ortaya çıkarmaktadır. Bunun aksine, bir hegemon devletin olmaması, dünya sistemindeki düzensizliği artırmakta ve bireysel devletler için istenmeyen sonuçlara neden olmaktadır.

Hegemonik İstikrar Teorisi, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan istikrarın sebeplerini, Vietnam Savaşı'nın sonuçlarını ve petrol krizi gibi birçok yapısal değişikliğe neden olan olayları irdeleyen bir akım olarak tarihteki yerini almıştır. Ortaya çıkan bu durumların açıklanmasında tabanda Amerika'nın hegemonik güç olması ele alınmaktadır (Doğan, 2014:1-2). Hegemonik liderlik için koşulların sağlandığı iki durum; Napolyon Savaşları'ndan sonra Birinci Dünya Savaşı'nın gerçekleştiği sürece kadar Pax Britannica ve İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD'dir. Bu iki durumda da hâkim güce sahip olan oluşum ortak mal olarak ele alınan sabit para birimi, açık ticaret ve liberal ticaret rejiminin sağlanmasından sorumluydu. Ayrıca tekel gücü elinde bulunduran devletlerin diğerlerini sömürmesini engellemekteydi (Gilpin, 2013:95-100).

Tarihsel olarak hegemonik istikrar teorisini daha derin bir şekilde ele alındığında, İngiltere'nin on dokuzuncu yüzyılda küresel bir hegemon olduğu ve Birleşik Devletler'in İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bir hegemon haline geldiği ifade edilmektedir. Bazı araştırmalar, Portekiz, İspanya, Birleşik Vilayetler (veya bugünkü Hollanda) ve İngilizlerin on dokuzuncu yüzyıldan önceki durumlarının da hegemon gücün şartlarını sağladığını iddia etmektedir (Cohn, 2012:62). Bunun yanında tarihsel süreçte ortaya çıkan birçok imparatorluktan dolayı emperyalizm ve hegemon güç birbirleriyle karıştırılmaktadır. Hegemon ve emperyalist arasındaki en önemli ayrım, bir imparatorluğun aksine hegemonların hantal bir siyasi üst yapı ile toplumlara egemen olmayıp, daha ziyade kontrol hiyerarşileri ve piyasaların işleyişi yoluyla politik olarak bağımlı toplumlar arasındaki ilişkileri denetlemesidir (Wallerstein, 1974:15-17).

Savaşlar arasındaki deneyimin gösterdiği gibi, maddi hâkimiyet tek başına istikrarı ya da etkili liderliği garanti etmez. Gerçekten de, hegemon tercih edilen ülke kuralların diğer ülkelerin davranışlarını yönlendireceğinden emin olmak için kurumlara kaynak aktarmak zorunda kalabilir (Keohane, 1984:32). Özellikle Soğuk Savaş'ın yükselişi sırasında Amerikan realist bilim adamları neredeyse tamamen siyasi güvenlik konularına odaklanmış ve büyük ölçüde ekonomiyi göz ardı etmiştir. Bu yüzden milliyetçiler, siyasi gücün dağılımının uluslararası ekonomik ilişkiler üzerinde büyük bir etkisi olduğunu düşünmüşlerdir (Cohn, 2012:56-58).

Hegemonik istikrar teorisi merkez ülke ve çevre ülke yaklaşımı ile ele alınırsa; hegemon ülke merkez olmaktan daha fazla şey içermektedir. Bu durum merkez bir ülkenin ürünlerinin verimli şekilde üretildiği ve bu sayede diğer merkez devletlerle büyük rekabete girebildiği; sonuçta bu merkez devletin en üst düzeyde, serbest dünya pazarından yüksek düzeyde yarar sağlayan taraf olduğu bir durum olarak tanımlanabilir. Bu verimlilik üstünlüğünün avantajını yakalayabilmesi için böyle bir devlet, üretim faktörlerinin serbestçe dolaşmasının önüne iç ve dış siyasi engellerin konulmasını engelleyecek ya da en alt düzeye indirgeyecek kadar güçlü olmalıdır. Hegemonyanın merkez ülke olarak problemi, geçici olmasıdır. Bir devlet gerçek anlamda hegemonik olur olmaz gerilemeye başlar; çünkü bir devlet güç kaybettiği için değil, diğerleri güç kazandığı için hegemonyasını kaybeder (Wallerstein, 2014:50).

Şu ana kadar bahsedilen iki yaklaşım olan liberal görüş ve milliyetçi görüşün farklılaştığı en önemli nokta, uluslararası ticaretin iki yaklaşımda farklı ele alınmasıdır. Liberaller uluslararası ticarete karşılıklı faydaların varlığını ifade ederken, ekonomik milliyetçi görüş uluslararası ticaretin ülkeler arası eşitsizliğe neden olduğunu ifade etmektedir.

2.3. Marksist Görüş ve Diğer Modeller

2.3.1. Marksist Görüş

Marksist görüş içinde en fazla değinilen tarihsel materyalizm kavramı, Marx'ın tarih görüşünün temellerini oluşturmaktadır ve toplumda ortaya çıkan hükümler ve toplumun kendisinin meydana gelişinin kavranmasına dayanmaktadır. İnsanoğlunun varlığı ve gerçekleştirdiği üretim, tarihsel

materyalizm bakış açısından toplumların egemenliğinin ve varlığının kaynağını oluşturmaktadır. Marx'a göre toplumların yapısını ve toplumda meydana gelen insanlar arası ilişkiyi belirleyen şey toplumdaki üretim ilişkileridir. Marx'ın toplumu belirli bir zaman aralığında ve aynı zamanda tarihsel bir dönem içerisinde kavramasını sağlayan şey ise toplumun sahip olduğu üretim gücü ve üretim ilişkileridir. Marx'ın görüşlerinde ele aldığı tarih anlayışı toplumun üretim gücünün ve üretim ilişkilerinin belirlediği tarihtir (Özçınar, 2013:99). Marx'a göre toplumsal formasyon kavramı tarihsel materyalizm olgusu için önemlidir. Toplum biçimleri oluşturulurken ekonomide kullanılan üretim biçimleri önemli bir rol oynamaktadır. Marksist gelişme süreci ilkel toplum, köleci, feodal, kapitalist ve sosyalist toplum sürecini izleyerek toplumsal değişimini sağlar ve ortaya ilerlemeli bir model koymaktadır (Kartal, 2015:240). Marx, klasikçilerin tarihsel yaklaşımını tarihsel bir diyalektik ile değiştirmek istemiştir. Marksistler, klasik analizleri ve daha sonraki ortodoks ekonomik analizlerini gerçekliği belli bir zamanda anlatan resim gibi tanımlamışlardır. Bunun aksine diyalektik yaklaşım toplumsal olguyu hareketli bir resim gibi ele almakta ve olgunun değişim sürecini analize dâhil etmektedir. Tarih dediğimiz kavram, feodalizmden kapitalizme oradan sosyalizme geçen ve birbirleri arasındaki ilişkileri ele alan bir aşamadan diğerine geçmektir. Tarihsel materyalizmin yorumuna göre dinamik hareketi sağlayan şey ise üretim güçleri ile mevcut ilişkiler arasındaki çatışmadır. Güçler ve üretim ilişkileri arasındaki etkileşim; politika, hukuk, din, ahlak, kültür ve düşüncelerin şekillendirilmesini sağlamaktadır (Nafziger, 2006:126).

Marksist görüş, sermaye birikimi sürecini ağırlık merkezine alanlar ve sınıf sömürsünü odaklarına alanlar olarak ayrılmaktadır. Sermaye birikimi süreci üzerinden bir yaklaşım yapan Marksistler, kapitalizmi, servet birikiminin krizlerle başa çıkma süreci olarak analiz ederken, farklı sınıf yapıları üzerine analizlerini yapan teorisyenler kurumsal açıdan özellikli bir takım önermeler getirmektedirler (Madra ve Adaman, 2007:215).

Marksist yaklaşıma göre üretim faktörler arası ikame yoktur. Üretimde kullanılan teknik veri olarak alındığında, sermaye ve işgücü sabit oranda bir araya gelir, bundan dolayı faiz oranında meydana gelecek bir değişimin kapitalin organik bileşimi için herhangi bir etkisi olmamaktadır. Bu yaklaşımda, kapitalin

sürekli tam kapasitede kullanıldığı öne sürülmektedir. Bununla birlikte, Marksist yaklaşımda marjinalite kavramı ele alınmamaktadır (Kazgan, 2002).

Marx'ın düşüncesi içinde var olan, değer emek teorisi ve sınıf çatışması teorisi en fazla tartışılan teoriler arasında yer almaktadır (Little, 2007:230). Değer emek teorisi, bir malın değerinin belirlenmesinde, kullanım değeri ve değer biçimi üzerine yoğunlaşılması gerektiğini ifade etmektedir. Bir şeyin kullanışlılığı o malı değerli yapan şeydir, buna rağmen tüm kullanım değerleri de o malın değerli bir ürün olduğunu göstermez. Bir malın değerini ve değer biçimini belirleyebilmek için somut ve soyut emek arasındaki ayrımın temel alınması gerekmektedir. Bu durumda, bir malın değeri, malın üretimine harcanan soyut emek zamanının gerçek zamanından bağımsız olarak, belirli bir anda, verilen üretim koşulları altında, malın üretilmesi için gerekli soyut emek zamanına eşittir. Marksist görüşün diğer tartışılan teorisi olan sınıf çatışması teorisi, artı emeğin performansının Marksist sınıf süreci bağlamında toplumsal statüye göre farklılık gösterdiğini ifade etmektedir (Madra ve Adaman, 2007:215).

Marksizm insan haklarını ve demokrasiyi kuramsallaştırmak için nesnelciliği ve bilimi desteklemektedir. Marksist teorinin amacı, demokrasinin inşasında toplumsal açıdan arzu edilenlere katkıda bulunmaktır. Burada politikanın gelişmesine yardımcı olacak şekilde eşitlikçi, evrensel ve dost bir anayasanın tasarlanmasında yardımcı olacak bazı Marksist önceliklerin ve yaklaşımların belirlenmesi gerekmektedir (Glaser, 2007:209).

2.3.2. Yapısalcı Yaklaşım

Yapısalcı yaklaşımı savunan en önemli iki düşünür; Raul Prebisch ve Dudley Seers'dır. Yapısalcıların dengesiz gelişme ve asimetric güç ilişkileri gibi dış faktörlere odaklanmaları diğer yaklaşımlara göre önemli bir fark oluşturmaktadır. Bu dış ilişkilerin dezavantajlı sonuçları üzerine odaklanan yapısalcılar, az gelişmiş ülkelerin ticaret ve yabancı yatırımın bir sonucu olarak kalkınmayı başaramayacaklarını ifade etmektedir. Yapısalcı yaklaşım altında ilk olarak Prebisch modeline yer verilmiştir.

2.3.2.1. Prebisch Modeli

Prebisch modelinin ortaya çıkışı Latin Amerika ülkelerinin geri kalmışlığının nedenlerinin ortaya çıkarılması sayesinde olmuştur. Dünya ekonomi sisteminin bir parçası olan Latin Amerika'ya dünya sisteminde biçilen görev, büyük sanayi merkezleri için gıda ve hammadde üretmektir. O ana kadar uluslararası işbölümünün ekonomik avantajları üzerine kurulan mantık, teorik olarak doğru olsa da ispatlanmış gerçeklerle uyuşmamaktaydı. Modernleşme teorisinin temel varsayımlarından birine göre, teknik ilerlemenin faydaları hem fiyatların düşürülmesi hem de buna bağlı olarak gelirlerin yükseltilmesi yoluyla toplumun geneline dağılmış olması şeklindedir. Hammadde üreten ülkeler ortaya çıkan avantajlardan paylarını uluslararası değişim yoluyla elde etmektedirler ve sanayileşmeye gerek yoktur. Eğer sanayileşmeye yönelecek olurlarsa değişiminden elde ettikleri geleneksel avantajlarını kaybetmiş olacaktırlar (Prebisch, 1950:1-7). Prebisch, modernleşme teorisinden farklı olarak, gelişmiş bir merkez ve geri kalmış bir çevreye sahip küresel bir modeli öngörmektedir. Gelişmiş ülkelerdeki teknik ilerleme, işçiler için yüksek gelir, yüksek bir hayat standardı ve malları için yüksek bir fiyat sunmaktadır ve teknik ilerlemenin bazıları çevreye -az gelişmiş ülkelere- ihraç edilmektedir. Ancak, az gelişmiş ülkelerdeki bu teknik ilerleme, çalışanların ücretlerini yükseltmemekte, hatta fiyatların düşmesiyle ve teknik ilerlemenin az gelişmiş ülkelere hareket etmesiyle ihraç ürünlerinin ithalat karşısında fiyatları düşürmektedir. Bir başka deyişle, teknik ilerlemenin meyveleri az gelişmiş ülkelere doğru transfer olmaktadır (Ghatak, 1995:272). Prebisch çevre ülkelerin birincil mallar üreterek yaptıkları ihracattan elde edecekleri gelirin hiçbir zaman ithalatları için yapmış oldukları ödemedenden daha fazla olamayacağını söylemektedir (Ferraro, 2008). Merkez ülke ise imalat sanayi malları ürettiği ve ihraç ettiği mallar için ödemeler bilançosunda sürekli fazlalık olacaktır. Bu yüzden model, ödemeler bilançosu ve dış ticaret odaklı, ülkeler ve bölgeler arası gelir eşitsizliğini ele almaktadır (Gönel, 2013:112). Aynı bakış açısıyla Todaro ve Smith (2012) talebin fiyat esnekliği ve düşük gelir birleşimlerinin neden olduğu birincil mal ihracatçılarının ticaret hadlerinde uzun vadeli bir düşüş olduğunu ve bunun bu şekilde devam edeceğini savunmaktadır. Bu düşüşün gelirin fakir ülkelere zengin ülkelere sürekli olarak aktarılmasına neden olacağını söylemektedir. Bu olumsuz durumla ise sadece yerli imalat sanayisinin

ithal ikameci bir yolla korunarak mücadele edilebileceğini söylemektedir. Bu durum sonucunda gelişmekte olan ülkeler olumsuz ticaret hadleri yüzünden ihracatları çeşitlendirmek için çok çaba sarf etmektedirler. Bunun sonucunda gelişmekte olan birçok ülkede, imalat sanayinden ihraç edilen malların oranı artmıştır, ancak ortaya çıkan bu yapısal değişim imalat sanayindeki görece fiyatlarda farklılaşma nedeniyle gelişmekte olan ülkelerin çoğunda pek fazla avantaj getirmemiştir. Son yıllarda az gelişmiş ülkeler tarafından ihraç edilen malların fiyatları gelişmiş ülkeler tarafından ihraç edilen ileri teknoloji içeren malların fiyatına göre azalmıştır (Todaro ve Smith, 2012:573-575).

Prebisch modeli kapsamında ifade edilen varsayımların olumsuz tarafı, ticaret ilişkisinde genelleme yapılmasından kaynaklanmaktadır. Genelleme kavramı büyük ülkeler ve çevresini etkileyecek şekilde ele alındığından, artan verimlilikten dolayı ortaya çıkan avantajlar büyük sanayi ülkelerinin halkları tarafından elde edilenle kıyaslanabilecek ölçüde çevreye ulaşamamaktadır. Bu durumda uluslararası iş bölümünün aksine, elde edilen avantajların dağıtımında bariz bir dengesizlik ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden yeni ülkelerin sanayileşmesi, teknik ilerlemeden yararlanmanın ve toplumun standartlarının yükseltilmesinin kendi elinde olmaması anlamına gelmektedir. Latin Amerika ülkelerinin karşılaştığı sorun budur. Latin Amerika'nın sanayileşmesi için başlarda birincil üretimin etkili bir şekilde gerçekleştirilmesi önemlidir; çünkü gerekli miktarda sermaye malının ithalatının sağlanabilmesi için birinci ürünler ihraç edilmelidir (Prebisch, 1950:1-7).

Prebisch ortaya çıkan geri kalmışlığın önlenmesi için korumacılık ve ithal ikameciliği savunmaktadır. Prebisch'e göre az gelişmiş ülkelerde gelişmişlik sorununun çözümü için ihraç fiyatları azaltılmalıdır; fakat bu noktada esas olarak birincil mallardan oluşan ihracata yönelik fiyat esnekliği göz önüne alındığında toplam kazancın düşmesi söz konusu olacaktır. Bunun için az gelişmiş ülkeler için mantıklı politika sanayileşme ve ithal ikamesi olmaktadır (Ghatak, 1995:272). Prebisch'in ortaya attığı yoksul ülkelerin ithal ikame programlarına başlamaları ile birlikte zengin ülkelerde üretilen ürünleri satın almalarına gerek kalmamaktadır. Böylelikle yoksul ülkeler, birincil ürünleri dünya pazarında satmaya devam

edebilmekte ve döviz rezervleri ürünleri yurtdışından satın almak için kullanılmamaktadır (Ferraro, 2008; Gönel, 2013:112).

Prebisch'in modelinin başlıca hususları ve bir ülkede kalkınma koşullarını yaratmak için gerekli olan noktalar şu şekilde belirtilmiştir (Reyes, 2001:6):

- i. Parasal döviz kurunu kontrol etmek ve para politikasından çok mali politikaya önem vermek,
- ii. Ulusal kalkınma açısından daha etkin bir hükümeti teşvik etmek,
- iii. Bir yatırım platformu oluşturarak ulusal sermayeye tercihli bir yol sunmak,
- iv. Ulusal kalkınma planlarında öncelikli belirlenenlerden sonra dış sermaye girişine önem vermek,
- v. Sanayileşme sürecini güçlendirmek için iç pazarlar açısından iç talebi teşvik etmek,
- vi. İç pazarlardaki toplam talebi pozitif yönde etkileyecek olan işçilerin ücret ve maaşlarını artırarak daha büyük bir iç talep yaratmak,
- vii. Sosyal hizmetlerin daha etkin bir şekilde çalışmasını sağlamak,
- viii. Dış ikame modeline göre ulusal stratejiler geliştirmek, dış pazarlar için kota ve tarifeler oluşturarak ulusal üretimin korunmasıdır.

Tablo 2.1'de Prebisch'in bağımlılık teorisinin merkez ve çevre ülkelerde gösterdiği ekonomik karakter, talep esnekliği, fiyatlandırma süreci ve ticaret hadlerinin gösterdiği özellikler bakımından özeti verilmiştir.

Tablo 2.1: Prebisch'in Bağımlılık Teorisinin Özeti

	<i>Merkez</i>	<i>Çevre</i>
Ekonomik Karakteri	İmalat Sanayi	Birincil Mallar Üretimi
Talep Esnekliği	Yüksek Gelir Esnekli Talep	Düşük Gelir Esnekli Talep
Fiyatlandırma Süreci	Oligopol İş ve Sendikalar	Ülkeler Arasında ve İçinde Saf Rekabet
Ticaret Hadleri	Artan Ticaret Haddi	Azalan Ticaret Haddi
Teknolojik Değişimden Kazanımlar	%100 Merkezi Ülkeye Gider	%100 Çevre Ülkenin Kaybı

Kaynak: Prebisch, Raul (1950); "The Economic Development of Latin America and Its Principal Problems", United Nations Department of Economic Affairs, Cilt 50, Sayı 2.

Tablo 2.2’de görüldüğü üzere, Prebisch modeline göre teknik ilerlemenin avantajları ağırlıklı olarak sanayi merkezlerinde yayılmakta, çevre ülkeler avantajdan fazla yararlanamamaktadır. Sanayi ülkelerinin üretkenliğinin artması birincil mallara olan talebi teşvik etmiştir. Bu durum Latin Amerika’nın gelişmesinde son derece önemli bir dinamik faktör olmuştur. Sanayideki teknik ilerleme çevre ülkelerin birincil üretiminden daha büyük görünmektedir.

Sonuç olarak, Prebisch’e göre fiyatlar artan üretkenlik ile aynı orantıda azalıyorsa, birincil mallar için üretim etkinlikleri arasındaki farklılık artıyorsa; iki bölge arasındaki fiyat ilişkisi çevre ülkeler lehine gelişecektir. Ama bu durum gerçekleşmemektedir; eğer gerçekleşseydi çevre ülkeler sanayi ürünlerinin fiyatlarındaki düşüşten merkez ülkeler kadar yararlanabilecek ve böylece teknik ilerlemenin faydaları tüm dünyada eşit olarak dağıtılabilecektir (Prebisch, 1950:8).

2.3.2.2. Seers Modeli

Seers modeline göre neo-klasik iktisat kusurlu bir değerler dizisi içermekte ve politik gerçeklik eksikliği yaşamaktadır. Seers modeli, kalkınmanın amacını yoksulluk, eşitsizlik ve işsizliğin azaltılması olarak ifade etmektedir. Bu modele göre Neo-klasik iktisadın en büyük hatası batının tecrübelerinden evrensel bir yaklaşım ortaya çıkarmasıdır. İkinci dünya savaşı sonrası ülkeler genelde büyümeyi hedef alan politikalara yönelmişlerdir, buna karşın Seers bir ülkenin kalkınması için büyüme hedefinden uzaklaşılması gerektiğini düşünmüştür. Seers yoksulluk, işsizlik ve eşitsizlik daha az şiddetli hale gelirse ülke için bir kalkınma döneminden söz edilebileceğini söylemektedir. Bu ana sorunlardan bir veya ikisi özellikle üçü daha da kötüleşiyorsa, kişi başına gelir artsa bile ortaya çıkan sonucu kalkınma olarak adlandırmak doğru olmayacaktır (Nafziger, 2007:1-5).

Seers (1962)’in çalışmasında ele aldığı amaç iki aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşama, büyüme oranlarındaki uluslararası farklılıkları ana hatlarıyla ele alan, dünya ekonomisindeki gelişmeleri analiz eden ve gelecekteki eğilimleri tahmin etmek için modelin açıklanmasında bir çerçeve görevi yapabilecek analitik bir sistem oluşturmuştur. İkinci aşama, oluşturulan bu dünya modeli kapsamında, birincil mal üreten ülkeler ve sanayi ülkeleri arasındaki ilişkilere ışık tutmayı amaçlamaktadır.

Seers, birincil ürünleri ihraç eden bölgelerdeki ekonomik büyüme ile ihracat yapan üretici ülkeler arasındaki büyüme oranları karşılaştırıldığında ortaya çıkan büyük farkı açıklamak için birtakım sebepler öne sürmüştür (Seers, 1962:45):. Buna göre bu büyük fark;

- Tasarruf eğilimleri
- Sermaye-çıktı oranları
- Gıda ihracatına olan talebin düşük gelir esnekliği
- Sanayileştirilememiş ülkelerde yüksek doğurganlık oranları,
- Teknolojik ilerleme,
- Sanayileşmiş ülkelerde çiftçilere verilen koruma,
- Yerleşik olmayan şirketlerin maden kaynaklarını sömürerek elde ettikleri yüksek kazançları,
- Ticaret hadlerinde olumsuz eğilimler,
- Yetersiz sermaye akışı,
- Birincil mal üreten ülkelerde ki sanayileşmenin yetersiz olması gibi sebeplerden kaynaklanmaktadır.

Seers tarafından geliştirilen modelde merkez-çevre ayrımı üzerinden değerlendirmelerde bulunmaktadır. Bu modele göre büyüme oranları ve göreceli gelir seviyelerindeki önemli farklılıklarının nedeni, imalat mallarına ve birincil mallara olan talebin gelir esnekliğidir. Prebisch modelinde olduğu gibi merkez ve çevre arasındaki nispi fiyatlar değişmemiş ve ticaretin dengede olması varsayılmıştır. Merkez ve çevre arasındaki göreceli gelirden farklılık meydana gelirse örneğin merkezdeki gelirin belli bir oranla zamanla arttığını varsayarsak; göreceli gelir farkı zamanla giderek artacaktır. Diğer yandan çevredeki nüfus artışı merkezden daha fazla olursa, kişi başı gelir söz konusu olduğunda, giderek artan göreceli eşitsizlik daha fazla olacaktır. Hiçbir ülkenin sonsuza kadar borçlanmaya devam edemeyeceği gerçeği varsayımı altında, göreceli gelir farkını, sermaye akımlarının dengesiz ticarete izin vererek önleyebileceği öne sürülmektedir. İthal ikamesi ise bu durumdan kurtulmak için başka bir olasılıktır ama ithal ikamesinin çevre ülkeler için uygulanması oldukça zordur. Modelin denklemleri açısından aslında çevrenin ithalat özelliklerini merkez ülkelerinkine benzetmesi gerekmektedir veya üreticiler için talebin gelir esnekliğini azaltmak ve ihracat için

ise talebin gelir esnekliğini artırmak gerekir bununda en önemli şartı yapısal değişimden geçmektedir (Thirlwall, 1994:135-136). Seers modelinde yatırım malı üretip ihraç eden ülkelerin büyümelerinin birincil mal ihracatçısı ülkelere daha fazla olduğu görüşü ele alınarak, merkez-çevre ülkeler bağlamında değerlendirilmiştir. Modele göre birincil üreticilerin göreceli gelirlerindeki düşüşün önlenebileceği üç yöntem ile açıklanmıştır. Bunlar; ikincil sanayiye göç, emtia fiyatlarının desteklenmesi ve mali dağıtımın yeniden gerçekleştirilmesidir. Birinci yöntem dünya gelir dağılımını etkileyecek ölçekte pratik değildir. İkinci yöntem de sadece fiyat dalgalanmalarını azaltacak, kısa vadeli problemleri büyük ölçüde kolaylaştıracak ve uzun vadeli firmaların çözümüne katkıda bulunabilecektir. Ancak bu durumda gerçekleştirilen iyileştirmeler nispeten küçük olacaktır. Bu noktada ihtiyaç duyulan şey, sanayileşmiş ülkelerdeki tasarrufların önemli bir kısmının diğer bölgeye aktarılmasını sağlamaktır (Seers, 1962:76).

Bunun yanında Thirlwall (2013)'a göre Seers, ayrıntılı ve teknik olarak karmaşık bir merkez-çevre modelinin ana hatlarını çizmiştir. Bununla birlikte, merkez ve çevre iki ülke tarafından ihraç edilen ve ithal edilen mallara olan talebin farklı gelir esnekliklerini temel almıştır. Ticaret zamanla dengeli bir oran olup, daha yüksek bir akış seviyesi ve artan bir borç geri ödeme yükü anlamına gelmektedir. Bu durum, kısa vadede mümkün iken uzun vadede mümkün olmamaktadır. Sorunun uzun vadede çözümü söz konusuysa, yani çevrenin ithalat işlevlerini merkezinkine benzetmek için üretim yapısında bir değişiklik yapılmaksızın hiçbir çözüm bulunmamaktadır; diğer bir deyişle, iki ülkenin ihracatının talebin gelir esnekliği farkını, çevrede ithal ikamesi ile daraltmak gerekmektedir.

Seers (1962)'in 1938-1952 dönemi için yapmış olduğu analiz sonuçlarının kendi hipotezlerini büyük oranda doğruladığı ortaya çıkmıştır. Bu dönem aralığında sanayileşmiş ülkelerde ithalat hacmi emtia üretiminden çok daha yavaş büyümüştür. Birincil ana mal üreten ülkelere ithalat ise, kar ve faiz yükündeki azalma, ticaret hadlerindeki gelişme ve sermaye akışındaki artış nedeniyle daha fazla artmıştır. Ancak birincil mal üreten ülkelerdeki emtia artış hızı hala %2'den az olarak gerçekleşmekteydi. Sanayileşmiş ve birincil mal üreten ülkelerdeki gerçekleşen nüfus artış hızındaki farklılık kişi başına gerçekleşen emtia arzında da büyük farklılıklar ortaya koymuştur. Kişi başı mal arzındaki bu artış birincil mal

üreten ülkeler için büyümenin bir göstergesi olarak ele alınabilir. Mal akışının bir fonksiyonu olan hizmetlerin önemi refahın öneminin daha gerilerde olduğu fakir bölgelerde daha düşüktür. Diğer yandan hizmetlerde dâhil kişi başına düşen toplam arz sanayileşmiş ülkelerle daha ilişkilidir ve kişi başına düşen toplam arz sanayileşmiş ülkeler için kişi başına düşen emtia arzından daha fazla olmuştur.

Seers'a göre iktidarda olanların yoksulluk gibi konularla nadiren ilgilenerek, büyüme oranlarının arkasına saklanmayı tercih etmeleri; ulusal yoksulluk bilgilerinin ülkeler için kıt olmasına neden olmaktadır (Nafziger, 2007:1-5).

2.3.3. Bağımlılık Teorileri

Bağımlılık yaklaşımı 1960'lı yıllarda Latin Amerika'da modernleşme teorilerine tepki olarak oluşturulmuştur. Bağımlılık yaklaşımına göre, Latin Amerika'daki geri kalmışlık, Latin Amerika'nın sömürgecilik tarihine ve küresel güçlerle olan ilişkilerine bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşım, ülkeler arası eşitsizliğin hiyerarşik bir yapı içinde ortaya çıktığını ve bu hiyerarşik yapının çağdaş toplumun en önemli çarklarından biri olduğunu savunmaktadır (Dunn, 2009:1060).

Bağımlılık yaklaşımının 1970'li yıllarla birlikte kalkınma literatüründeki etkisi giderek artmıştır. Bu yaklaşımı savunan ekonomistlerin çoğu Marksist kuramdan birçok kavramsal araç almakla birlikte, ana hatlarıyla piyasa ekonomisine dayalı bir kalkınma modelini benimseyen teknokratlardan oluşmaktadır.

Bunun yanında bağımlılık teorisi modernleşme teorisini geliştiren bir kalkınma teorisi olarak sunulmuştur. Neo-marksist teoriden öğeleri birleştirmekte ve az gelişmiş ulusların devrim modelini benimsemektedir. Bu teorinin odağı, emperyalist ülkeler ile az gelişmiş ülkeler arasındaki toplumun ve sosyal sistemin farklarını vurgulamaktır. Bağımlılık teorisi farklı ulus devletlerdeki bölgesel ve yapısal koşullara odaklanarak bu farklılıkları açıklamaya çalışmaktadır. Thetonio Dos Santos, Paul Baran ve Andre Gunder Frank bağımlılık görüşleri radikal görüncede klasik marksizmin tam sonucunu göstermektedir. (Shareia, 2015:81). Bağımlılık yaklaşımını savunan bu ekonomistlere göre, kapitalist sistem az gelişmişlik ve gelişmişlik olgusunu yaratmaktaydı. Kapitalist sistemin dünyada

yayılmasıyla birlikte gelişmiş ülkelerde ekonomik olarak uygun ortam yaratılırken, az gelişmiş ülkelerde ekonomik olarak uygun ortamın oluşması engellenmektedir (Han ve Kaya, 2013:37).

Bağımlılık teorisine göre talebin küresel olarak değişmesi; Asya, Afrika ve Latin Amerika'nın çevre ülkelerinin yabancılar tarafından kontrol edilen teknik ilerlemenin meyvelerini, merkez ülkelerin topladığı bir emek bölüşümünü ortaya çıkarmıştır. Çevre ülkelerde artan üretkenlikten küçük bir egemen sınıf ve müttefikleri yararlanmıştır. Sonuç olarak ortaya yenilik üretemeyen ve dışardaki kararlara bağımlı toplumlardan oluşan çevresel bir kapitalizm çıkmıştır (Nafziger, 2007:1-5). Bunun yanında sömürgecilik, dünya savaşları sonrasında ortadan siyasal olarak kalkmış gibi görünse de kapitalist ülkeler, önceden sömürgesi olan ülkeleri ekonomik olarak sömürmeye devam etmekteydiler. Kapitalist sistem içerisinde ekonomik olarak bu ülkelerin doğal kaynaklarını ve ortaya çıkardıkları artık değeri kendi ülkeleri yararları doğrusunda kullanmaya devam etmekteydi. (Han ve Kaya, 2013:37).

Bağımlılık teorisine göre kapitalist dünya sistemi az gelişmiş ülkelerin iç ekonomilerine zarar veren emek karışıklıklarına neden olmaktadır. Bu durum ekonomik büyüme oranını düşürmekte, gelir eşitsizliğini artırmakta ve insanların çoğunun refah düzeyi üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır. İşlenmiş mallar ve hammaddeler arasında temel bir eşitlik olmadığından ticarete bağımlılık ilkesinden dolayı büyük ve küçük ülkeler giderek birbirlerinden ayrılmışlardır. Bu aynı zamanda birincil malların fiyatında işlenmiş mallara kıyasla uzun vadeli bir düşüşe neden olmuştur. Bununla birlikte bir ülkenin çok özel bir hammaddenin ihracatı üzerine odaklanması bir sektör üzerinde dengesiz bir biçimde kalmasına neden olacaktır. Bu durumda hükümetin alacağı vergiler düşecektir ve hükümetlerin sağlık ve sosyal programlarını finanse etmeleri zorlaşacaktır (Shareia, 2015:81).

Bağımlılık teorisinin en temel savlarından biri merkez ülkelerdeki gelişmenin çevre ülkelerin az gelişmişliği pahasına olduğu tezidir. Buna göre, merkezin gelişmesi çevre ülkelerden aktarılan artığa dayanmaktadır. Gelişmiş ülkelerde birikim sürecini kolaylaştıran ve kolaylaştırmaya devam eden, az gelişmiş ülkelerden merkez ülkelere aktarılan kaynaklardır. Bağımlılık teorisi ücret açığındaki büyümenin, çevrenin dış ticaret hadlerinde bozulmaya yol açacağını ve

çevrede ekonomik büyüme oranında bir azalmaya yol açacağını iddia etmektedir. Bu bağlamda, bağımlılık okulunun kalkınma ile ilgili ortaya attığı başlıca hipotezler şunlardır (Reyes, 2001:8):

- i. Çevre ülkelerin kalkınması için merkeze boyun eğilmesi gerekmektedir,
- ii. Çevre ülkelerin merkeze olan bağları en zayıf olduğunda en büyük ekonomik kalkınma deneyimini yaşayacaklardır,
- iii. Merkez krizden kurtulduğu zaman ve merkezle yeniden ticaret ve yatırım bağları kurulduğunda çevre ülkelerdeki sanayileşme tekrar baskı altına alınacaktır. Özellikle merkez ülkeler dikkatlerini çevreden uzaklaştıran savaş veya krizlerden kurtulduğu zaman üçüncü dünya ülkelerindeki ödemeler dengesi, enflasyon ve siyasi istikrarı olumsuz etkilediğini göstermektedir.

Bağımlılık teorisi içinde egemen ve az gelişmiş uluslararası ilişkiler üzerine bazı görüş farklılıkları vardır. Klasik Marksist teori ile radikal bağımlılık teorisi arasında birkaç temel farklılık vardır. Örneğin, radikal bağımlılık teorisine göre kapitalist ülkeler ve üçüncü dünya ülkeleri arasındaki değişim ilişkisinde ki eşitsizlik birinci dünya artığının kaynağı olarak görülmektedir. Klasik Marksist teoride ise artının kaynağı sermaye-emek ilişkisi olarak kabul edilir. Bunun yanında bağımlılık teorisi kapitalist sistemi teorik değerlendirmenin temel noktası olarak ele alırken, Marksizm, sınıfı analitik çalışmanın temel çekirdeği olarak ele alır. Bağımlılık teorisi kendisini kapitalist üretim sistemiyle sınırlandırırken, Marksist sistem dünyanın her yerinde farklı üretim türlerini tanımaktadır. Bağımlılık teorisinde gelişmişlik ve az gelişmişlik pasif ve monoton iken; Marksist teoride dinamik bir sistem vardır. Bağımlılık teorisi kapitalist müdahaleyi az gelişmişliğin asıl nedeni olarak görürken, Marksist teori kapitalist müdahalenin ilerici rolünü vurgulamaktadır. Bütün bu özelliklere bakarak, bağımlılık teorisi Marksist teoriden farklıdır (Shareia, 2015:81).

Aynı zamanda bağımlılık teorisi neo-marksist yaklaşıma ait olan unsurları liberal ekonomik fikirlerle birleştirir. Fikirlerin birleştiği dört unsur şu şekildedir (Reyes, 2001:6):

- i. İç pazarlar açısından önemli olan etkili bir iç talep geliştirmek,
- ii. Sanayi sektörünün tarım sektörüyle karşılaştırıldığında daha katma değerli ürünler yaratması nedeniyle sanayi sektörünün daha iyi kalkınma düzeylerine ulaşmasının hayati öneme sahip olarak görülmesi,
- iii. İşçinin gelirini artırarak ulusal piyasa koşullarında daha fazla toplam talep yaratmak,
- iv. Ulusal kalkınma koşullarını güçlendirmek ve ulusal yaşam standartlarını yükseltmek için daha etkin bir hükümetin rolünü teşvik etmek.

Bağımlılık okulu literatüründe yer alan açıklamaların çoğundan hareketle bağımlılık teorisyenlerinin paylaştığı üç ortak özellik vardır. Birincisi, bağımlılık teorisi uluslararası sistemi, hâkim/bağımlı, merkez/çevre veya metropolit/uydu olmak üzere çeşitli şekillerde tanımlanan iki devlet grubundan oluşmuş bir biçimde nitelendirmektedir. Egemen devletler, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD)'nin gelişmiş endüstriyel ülkeleri olarak ele alınmaktadır. Bağımlı devletler ise, kişi başı GSMH'lerin düşük ve döviz kazancı elde etmek için tek bir emtia ihracatına büyük önem veren Latin Amerika, Asya ve Afrika devletleri olarak ele alınmaktadır. İkincisi, dış güçlerin bağımlı devletler içindeki ekonomik faaliyetler için birincil öneme sahip olduğu varsayımdır. Burada dış güçler, çok uluslu şirketler, uluslararası emtia piyasaları, dış yardım, iletişim ve gelişmiş sanayileşmiş ülkelerin kendi ekonomik çıkarlarını yurtdışında temsil edebilecekleri diğer araçları içermektedir. Üçüncüsü, bağımlılık tanımları, egemen ve bağımlı devletler arasındaki etkileşimler, ülkeler arası eşitsiz kalıpları güçlendirmekle kalmaz aynı zamanda eşitsizliği yoğunlaştırmaktadır. Dahası, bağımlılık, kapitalizmin uluslararasılaşmasına dayanan tarihsel bir süreçtir. Kısacası, bağımlılık teorisi, uluslararasıdaki etkileşim kalıplarını inceleyerek ve uluslararasıdaki eşitsizliğin bu etkileşimlerin ayrılmaz bir parçası olduğunu savunarak dünyadaki birçok ulusun mevcut az gelişmiş halini açıklamaya çalışmaktadır (Ferraro, 2008). Bağımlılık okulunun üzerine inşa edildiği neo-marksist yaklaşımın konusunda ise şu şekilde açıklamalar getirilmiştir.

Marx, kapitalizmi, toplumun üretken potansiyelinin gelişimi için güçlü bir unsur olarak görüyordu. Bununla birlikte, bu gelişmeyi yaratan sermaye birikimi, kapitalistler tarafından işçilerin sömürülmesine dayanıyordu. Marx, bu toplumsal

adaletsizliğin kapitalizmi yok edeceğini öngörmekteydi (Khan, 2014:39). Günümüzde hâkim olan iktisat anlayışı mikro temelli bir analiz olmasına rağmen, Marx yapmış olduğu analizlerde toplumun ve ekonominin tamamını ele alarak aktörler üzerindeki etkilerini analiz etmektedir. Marx'a göre kapitalizm zaman içerisinde kendi kendini yok edecektir. Marx'ın ele almış olduğu ekonomik teori ortaya çıkan artı değer üzerine kurulmuş ve Marx üretim sonucu elde edilen bu artı değer emek sahiplerine ödenmeyen kısmını kar olarak tanımlamış ve sömürü oranı olarak belirlemiştir (Gönel, 2013:89-90). Sınıf kavramı, Marx'ın analizinin merkezinde yer almakta, kalkınma ekonomisinin neo-marksist dalı ise, alternatif bağlamlarda sınıf ve toplumsal haksızlık konularında yoğunlaşmıştır. Neo-marksist yaklaşım bağımlılık okulunun temellerini üzerine kurduğu yaklaşımdır (Khan, 2014:39). Klasik Marksistler ile neo-marksistler arasında birtakım farklılıklar bulunmaktadır. Klasik hareket, ulusal dönüşüm süreçlerinin başlatılmasında burjuva devriminin gerekli olduğunu söylemektedir. Neo-marksist duruşta ise üçüncü dünya ülkelerinin mevcut koşulları dâhilinde, temelde ulusal burjuvazilerin elit pozisyonunda yapısal bir değişimin meydana gelmesi gerekmektedir ve bu durum bağımlılık teorisinin temellerinden birini oluşturmaktadır (Winter, 2001: 7).

Bunun yanında bazı neo-marksistler, kapitalizmin kökeninin, birikim ilkesine inanan merkantilistlerin fikrinden ortaya çıktığına inanmaktadır. Tarihsel olarak, Avrupa'da kapitalizmin gelişimi, zengin ve güçlü bir merkez (imparatorluk gücü) ve çoğunlukla sömürgelerden oluşan zayıf, fakir bir çevre yaratan emperyalizme ve sömürgeciliğe yol açmıştır. Merkezdeki kapitalist ve emperyalist gelişme, çevredeki kolonilerin sömürülmesi yoluyla gerçekleşmiştir. Serbest ticaret, kavramı kapitalist sistemde sömürücünün uygun aracı olmuştur. Dolayısıyla, az gelişmişlik, kapitalizmin motive gücünün bir ürünü olarak karşımıza çıkmıştır. Günümüzün yoksul ülkeleri, siyasal bağımsızlıklarına rağmen, yeni sömürge türü ile ticaret bağları, yardım ve teknoloji transferi ile takviye edilen tarihsel geçmişi nedeniyle gelişmiş metropollere ekonomik olarak bağımlı haldedirler. Ticaret ortaklığı olarak az gelişmiş ülkeler gelişmiş ülkelere bağımlıdır, çünkü genellikle ürettikleri mallar (esas olarak birincil mallar) hem fiyat hem de gelir esnekliği göstermezken, istedikleri malları da kendileri üretemezler. Merkez ile çevre arasında eşit olmayan bir değişim yarattığı iddia edilen bu durum, ülkelerarası gelişmişlik farklarının oluşmasına neden olmaktadır (Ghatak, 2005: 54).

2.3.3.1. Paul Baran: Ekonomik Az Gelişmişliğin Nedeni

Paul Baran “In The Political Economy of Growth” (1957) çalışmasında, sömürgecilik ve emperyalizmin daha önceki teorilerini ve 1940 ve 1950'lerdeki dünya devleti hakkındaki gözlemlerini ele alarak, yeni sömürgecilik kavramını öne sürmektedir. Yeni sömürgecilik, yeni bağımsız ülkelerde ekonomik kalkınmada önemli bir meydan okuma yarattı; çünkü gelişmiş ülkelerin hammadde ve yatırım merkezlerine olan ihtiyacı, yeni bağımsız ülkelerdeki kalkınma için gerekli olan sanayileşmeye şiddetli bir şekilde karşı çıkacakları anlamına gelmekteydi. Bu modele göre, az gelişmişlik sadece sermayenin eksikliğinden değil, aynı zamanda modası geçmiş siyasal, sosyal ve ekonomik kurumlardan kaynaklanmaktadır (Khan, 2014: 39).

Son dönem ABD Marksistlerin'den olan Paul Baran, emperyalizm ve sınıf çatışması kavramlarını ekonomik büyüme ve durgunluk teorisinin bünyesine katmıştır. Baran kapitalist devrimi için, az gelişmiş ülkelerdeki yerel çeşitliliğin, özellikle sömürge döneminde, batılı ekonomik ve politik egemenlik nedeniyle pek yararı olmadığını belirtmektedir. Kapitalizmin ortaya çıkışının küçük rekabetçi firmaların büyümesiyle değil, büyük tekelci firmaların yurtdışından transferleri yoluyla gerçekleştiğini belirtmektedir. Kapitalizm az gelişmiş ülkelerde burjuvaziyi elinde tuttuğundan az gelişmiş ülkelerin büyük sermaye birikimi ve kurumsal değişimi gerçekleştirebilmek için, diğer sınıflar arasında müttefikler aramaları gerekmektedir. Bu yüzden bazı durumlarda burjuvazi ile ılımlı işçi ve köylü liderleri arasında ilerici bir koalisyon kurulabilmesi gerekmektedir. Böyle bir hareket temelde demokratik, anti-emperyalist ve anti-feodal bir hareket olacak ve yerel kapitalizmi destekleyecektir. Sonuç olarak orta sınıftaki yerli kapitalistler, sürekli ekonomik kalkınmayı sağlayacak, liderlik için gönülsüz ya da yetersiz olmalarına rağmen, bu durum aynı zamanda yoksulluğu azaltarak kitleleri özgürleştirecektir (Nafziger, 2006: 142-143).

Az gelişmiş ülkeleri birbirinden ayıran ve bu ülkeleri azgelişmiş olarak isimlendirmesine sebep olan temel faktör, o ülkedeki kişi başına üretimin az olduğu gerçeğidir. Az gelişmiş ülkelerde toplumsal ve ekonomik gelişmenin ortaya çıkmamasının nedeni, az gelişmişlik olgusunun da temel kaynağını oluşturmaktadır. Baran'a göre bu durum, ülkelerarası üretim yöntemlerinin farklı

olması ve siyasal ve toplumsal formatın işleyişinden ve Marksist düşüncenin aksine kapitalizmin çevreye merkezden yayılmasından kaynaklanmaktadır. Üretim sonucu ortaya çıkan fazlanın yetersiz olmadığı ifade edilirken, ortaya çıkan fazlanın verimli kullanıldığı halde büyümeye neden olacağını belirtilmektedir. Ancak üretim sonrası meydana gelen bu fazlanın ithal malları alımı gibi durumlarda kullanılması nedeniyle büyümenin gerçekleştirilemediği ifade edilmektedir. Baran'a göre, İngiltere gibi sanayisi gelişmiş ve yüksek askeri gücü olan ülkelerin, Hindistan gibi sömürdükleri ülkelerdeki üretim sonrası ortaya çıkan fazlayı kendi ülkelerine yönlendirmeleri geri kalmışlığa sebep olmaktadır (Baran, 1976: 24).

2.3.3.2. Andre Gunder Frank: Az Gelişmişliğin Gelişmesi

Bağımlılık okulunun diğer bir savunucusu olan Andre Gunder Frank, gelişmişlik ve az gelişmişlik sürecinin Avrupa uluslarının merkantilist ve kapitalist gelişmesi ile birlikte başladığını; az gelişmişliğin endüstriyel kapitalizm ve merkantilist gelişimin bir sonucu olarak ortaya çıktığını ileri sürmektedir (Simmons, 2001: 5). Frank, modelini ortaya koyarken metropoller ve uydular arasındaki ilişkiden yola çıkarak az gelişmişliği sebeplendirmeye çalışmıştır. Frank'a göre, kapitalist sistem uydu olarak nitelendirdiği ülkelere girerek bu ülkeleri sistemin bir parçası haline getirmekte ve uydularda yaşayan tarım işçileri ile metropollerde yaşayan kapital sahibi kişiler arasında bir bağ kurmaktadır. Bu durum işçilerin artık metropollerdeki şirketlerin sömürüsüne maruz kalmalarına neden olmaktadır. Uydulardaki tarım işçilerinden metropollerdeki şirketler arasında piramit şeklinde ortaya çıkan bu silsile az gelişmişliğin tarihsel olarak ortaya çıkışının nedeni olarak görülmektedir (Kaynak, 2007: 137-139).

Frank'a göre bu teorinin metropoller ve uydular olmak üzere iki unsuru vardır. Metropoller, sömürgeci veya gelişmiş ülkeler olarak düşünülen ülkelerdir, uydular ise koloniler, yani az gelişmiş ülkeler olarak düşünülmektedir (Kathleen, 2015:3-4). Burada uydular diye tabir edilen Latin Amerika ve Afrika ülkelerini kapitalist sistemin bir parçası yapan metropoller, daha sonra bu ülkelerin üzerinden kendi büyüme ve kalkınmalarını sağlamak için uyduların kaynaklarından yararlanmışlardır. Bu durum, uydular olarak tabir edilen bu ülkelerin az gelişmesine neden olmuştur. Az gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan artık kapitalist ülkelere aktarılmış, bu da az gelişmiş ülkelerin kendi yarattıkları artıkları kendileri

kullanamadığı için gelişmeden yoksun kalmalarına neden olmuştur (Kaynak, 2007: 137-139). Az gelişmiş ülkelerin fakirleşmesinin diğer bir nedenini ise, gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkelere hammadde çekmeleridir.

Frank'a göre bağımlılık teorisi emperyalizmin fakir ulusları küresel ekonominin tabanında sıkıştırdığını ifade etmektedir. Kapitalizmin ekonomilerdeki rolü kimi ülkelerin gelişime yol açarken; kimilerinin ise az gelişmesine sebep olmaktadır. Bağımlılık teorisinden önceki teorilerde, az gelişmiş ülkeler tarihlerini gelişmiş ülkelerinki ile aynı olduğunu varsaymışlar ve buna bağlı olarak ekonominin ilerlemesi için gelişmiş ülkelerle aynı stratejileri uygulamışlardır. Ancak az gelişmiş ülkelerin tamamına yakını gelişmiş ülkelerin kolonileri durumundaydılar. Tüm bu olumsuzluklara rağmen az gelişmiş ülkeler küresel ekonomiye tam olarak bütünleşmiş olmaları, bu ülkelerin gelişmiş hale gelmelerini sağlayabilirdi (Kathleen, 2015:3-4).

Andre Gunder Frank'ın ortaya koymuş olduğu en önemli varsayım, az gelişmiş olan ülkenin zamanının gelişmiş ülkelerinin önceki safhalarında bu ülkeler ile yoğun ilişkiye sahip olduğudur. Az gelişmiş ülkeler, Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'nın gelişmiş bölgelerinin uluslararası kapitalist sistemdeki ekonomik uydularıdır. Frank için Japon ekonomik gelişimi bu duruma bir örnektir. Japonya, Asya'nın geri kalanının çoğunun aksine asla kapitalist bir uydu olmamıştı ve Japonya endüstrisi eşi benzeri görülmemiş bir büyüme yaşamıştır. Bu yüzden uydu ülkelerin gelişmiş bir ülke olmalarının bu sistemde çok zor olduğu açıktır (Nafziger, 2007: 6). Frank'a göre, batı ülkeleri ve diğer çevre diye tabir edilen ülkelerin tarihsel süreçte farklı şeyler yaşamaları nedeniyle, üçüncü dünya ülkeleri batı yolunu hiçbir zaman takip edemezler. Batı ülkeleri sömürgecilik yaşamamış, ancak üçüncü dünya ülkelerinin çoğu eski Batı ülkeleri kolonileri idi. Modernleşme okulunun sömürgecilik faktörünü nadiren tartışmasının nedeni de çevre ülkelerin batının sömürgesi olma durumudur. Sömürge deneyimi, üçüncü dünya ülkelerini tamamen yeniden yapılandırmıştır ve kalkınma yollarını büyük ölçüde değiştirmiştir (So, 2010).

2.3.3.3. Samir Amin: Tıkanmış Kalkınma

Samir Amin'e göre hiyerarşinin en tepesinde yer alan ülke sermayeleri, dünya ekonomisinden en büyük payı alır ve aynı zamanda dünya ekonomisini kendi amaçları doğrultusunda yönlendirir. Yüksek sermaye birikimine sahip olan ve ileri teknolojileri kullanan bu ülkeler merkez ülkeler olarak tanımlanmaktadır. Merkez ülkelerin tam karşısında da çevre ülkeler yer almaktadır. Bu ülkelerde ücretler düşüktür ve merkezden ithal edilen teknolojiler kullanılmaktadır (Amin, 1991). Çevre ülkelerde aynı zamanda merkez ülkelere sağlanan teknolojiler kullanılır ve işçi ücretleri çok düşüktür. Çevre ülkelerde sermaye malları üretimi yoktur, bunun yerine lüks tüketim malları üretimi yaygındır. Sanayi sektörü ve tarım arasında kalkınmayı özendirerek bağlantılar da kuvvetli değildir. Çevre ülkeler genel olarak merkezdeki üretim ve sermaye birikim merkezlerine bağımlıdır. Çevre ülkelerde kurulmuş olan gelişmiş ihracat endüstrilerinin kurulmasının sebebi merkez ülkelerin çevre ülkelerdeki kaynakları ve ucuz emek gücünü sömürmek istemesindedir (Kaynak, 2007: 140-141). Amin (1991)'e göre, merkez ülkelerdeki sektörler arası ileri-geri bağlantılar iyi kurulmuştur ve üretim kitleseldir, dolayısıyla merkez ülkeler kendine yeter durumdadır. Ancak çevre ülkelerde sektörler arası bağ kurulamamıştır. Sektörler arasındaki verimlik birbirlerinden çok farklıdır ve çevre ülkelerde hizmetler sektörüne aşırı bir yığılma mevcuttur.

2.3.3.4. Emmanuel Arghiri: Eşit Olmayan Değişim

Emmanuel Arghiri'ye göre, serbest ticaret yapan iki ülkede, malların serbest piyasada para aracılığı ile değişmesi sürecinde, otomatik olarak düşük emek ücreti ve düşük üretkenlik olan ülkeden yüksek emek ücreti olan ülkeye bir sermaye transferi olur. Bu sermaye transferi durmadan yenilendiği için serbest ticaretle ülkeler arasındaki gelir eşitsizliği artar.

Arghiri, Marx'ın emek değer teorisinden yola çıkarak dış ticaret hadlerinin bozulmasını açıklamaya çalışmaktadır. Çevre ülkelerde ücretlerin aşırı düşük olmasından dolayı sanayileşmiş ülkeler çevre ülkelerin üretmiş oldukları malları kendi üretim maliyetlerinin altında satın almaktadırlar. Çevre ülkelerde üretim sonucu elde edilen artık sanayileşmiş ülkeler tarafından kendi ülkelerine transfer edilmekte, bu sayede merkez ülkeler çevre ülkeleri bağımlı hale getirirken diğer

yandan çevre ülkelerin yoksul ve az gelişmiş kalmasına neden olmaktadır (Kaynak, 2007: 143-144).

2.3.4. Immanuel Wallerstein: Modern Dünya Sistemi

Dünya sistemleri olarak ele alınan bakış açısı, topluluklar arası sistemlere odaklanan ve toplumsal değişimi açıklamaya çalışan bir sistemdir. Topluluklar arası etkileşimi sağlayan ağlar toplumsal evrimin başlarından beri kültürel ve politik olarak birbirini etkilemekte ve bu etkileşimler küreselleşme süreci ile birlikte düzensiz ve dalgalı bir biçimde artmaktadır. Dünya sistemleri perspektifi 1970'li yıllarda Immanuel Wallerstein ile anlatılmaya başlamıştır. Dünya sistemleri analizinde ele alınan sadece uluslararası ilişkiler meselesi değil, hane halkından küresel ticarete kadar küçük ve büyük tüm insan etkileşim ağlarının ele alınmasıdır. Günümüz dünya sistemi tüm dünya insanlarından ve bunların tüm kültürel, ekonomik ve siyasi kurumları ile aralarındaki etkileşim ve bağlantılardan oluşmaktadır (Dunn, 2009: 1060).

Modern Dünya Sistemi teorisi modernleşme teorileri ile kavramsal bir kırılma sağlamayı ve böylece kapitalizmin, sanayileşmenin ve ulusal devletlerin ortaya çıkışı ve gelişimi üzerine rehberlik edecek yeni bir teori oluşturmayı sağlamak amacıyla ortaya çıkmıştır (Skocpol, 1977:1075). Modern dünya-sistemini oluşturan temeller 16. Yüzyıl Avrupası'nda yer alan kapitalist bir dünya ekonomisinden etkilenmiştir. Bu durum, feodal Avrupa'nın kaynaklarının tekrar dağıtımına dayanan toplumsal ve dinamik bir olgu olarak ifade edilmektedir. Kapitalist sistem tarafından oluşturulan dünya ekonomisi, 16. yüzyıldan itibaren coğrafi olarak tüm yerküreyi kaplayacak şekilde genişlemiştir. Bu duruma ek olarak teknolojik yönden gelişmeyi ve sanayileşmeyi kapsayan seküler bir değişim sürecine uğramıştır ve bu değişim ve dönüşüm günümüzde de sürmektedir (Wallerstein, 2014: 20)

Modern Dünya Sistemi, klasik Marksizm'den ayrılmalar barındırır da sosyal gerçekliğin Marksist algılama biçimine dayanmaktadır. Modern Dünya Sistemi teorisi uluslararası hiyerarşik sistem ve iktisadi sınıflar ile devletlerin mücadelesini incelemektedir. Aynı zamanda bu teori, devletlerin hiyerarşik yapısını ve bağımlılık ile geri kalmışlık üreten uluslararası bir ekonomik düzeni ele almaktadır. Geleneksel Marksizm, kapitalizmin dünyayı geliştirmeye yönelik tarihsel bir görevi

olduğunu ileri sürerken, bu teoriyi savunanalar dünya kapitalist sisteminin bağımlı ülkeleri daha da geriletliğini iddia etmektedirler. Bu teorideki temel görüşe göre dünya ekonomisi, hâkim bir merkez ve bu merkeze bağımlı olarak işleyen bir çevreden oluşmaktadır. Burada merkezdeki sermaye birikimi çevrede ekonomik ve politik geri kalmışlığa neden olmaktadır (Gilpin, 2013: 90-95).

Wallerstein'a göre dünya ekonomileri merkez devletler ve çevre devletler olarak ikiye ayrılmaktadır. Bunların yanında merkez ve çevre arasında bulunan yarı çevre alanlar mevcuttur. Bu yarı çevre bölgelerden bazıları dünya ekonomisinin gelmiş olduğu yolda zamanının merkez bölgeleri olarak ifade edilmektedir. Yarı çevre bölgeler dünya ekonomisinin önemli yapı taşlarıdır ve bu ara bölgeler merkez ülkelere yöneltilecek siyasi baskıları absorbe etmektedirler. Dünya ekonomisi için merkezi bir siyasi mekanizmanın olmaması, dünya ekonomisinin devam eden süreci boyunca bölgeler arası ekonomik ve sosyal farkın giderek artmasına sebep olmuştur. Bir devletin sürekli merkez olarak kalabilmesi modern dünya sisteminin yapısı gereği olanaksızdır ve merkez olma rolü bir zaman sonra başka bir ülkeye geçecektir (Wallerstein, 2012: 347-348; Gilpin, 2013: 90-95).

Modern dünya sistemi dünyanın daha önce tanık olmadığı bir sosyal sistemdir. Bu yapı, şehir ve ulus devletler ve imparatorluklar gibi politik değil, ekonomik bir oluşumdur. Bu yeni yapı imparatorlukları; şehir devletleri ve yeni ortaya çıkmaya başlamış ulus devletleri barındırmaktadır. Bu yeni sistemin bir dünya sistemi oluşu bütün bir dünyayı içine aldığı için değil, hukuksal olarak tanımlanmış bütün politik birimlerden büyük olmasından kaynaklanmaktadır. Sistemin kısımları arasındaki temel bağlantının, bir dereceye kadar kültürel bağlarla ve en sonunda siyasi düzenlemelerle desteklense bile ekonomik karakterli olması nedeniyle bu sistem bir dünya ekonomisidir (Wallerstein: 2012: 33).

Wallerstein'ın modern dünya sistemi yapısal olarak bir tabakalaşma sistemi olarak ele alınabilir. Ekonomik ve kültürel olarak birbirleriyle rekabet halinde olan merkez ülkeler, bağımlı çevre ve yarı çevre bölgelerden oluşmaktadır. Bağımlı çevre ve yarı çevre bölgelerin çoğu konumları sabit kalmakla birlikte, çevre konumlarındaki hiyerarşisinde konumlarında bazı iyileşmeler olmuştur. Dünya sisteminin tarihsel gelişiminin doğru şekilde anlaşılabilmesi için merkez ülkeler ve çevre ülkeler hiyerarşisine dikkat etmek gerekmektedir. Çevre ülkeler tarafından

sömürüye ve egemenliğe karşı direniş dünya düzenlerinin tarihsel gelişiminde güçlü bir rol oynamıştır. Küreselleşme projesinin yapı taşı, küresel kapitalist sınıfın ulaştığı yüksek entegrasyon seviyesi ve sermayenin uluslararasılaşmasıdır. Merkez ülke olarak egemen olan ülkelerin hepsi bu yapı taşlarına bağlı kalmışlardır (Dunn, 2009).

Dünya ekonomisinin özellikle çevre bölgesinde karanlık bir tablo beklenebilir. Bunlar politik olarak en zayıf bölgelerdir. Bunun yanında merkez ve yarı-çevre bölgelerindeki yönetici grupların üretim ve istihdam düzeylerini çevre bölgelerinin zararına sürdürmeye çalışmaları da beklenebilir. Bununla birlikte çevre, dünya ekonomisinin dışına tamamıyla düşmez. Bunun birçok nedeni vardır. Birincisi, kapitalist kadroları dünya ekonomisi içerisinde kalmak isterler ve orada kalmak için mücadele ederler. İkincisi, merkezdeki kadrolar dünya ekonomisinin sonunda bir bütün olarak dairesel anlamda yukarı dönüşünü göz önüne almak zorundadırlar, zira çevrelerin topraklarının ve nüfusunun temsil ettiği fiziksel alanlara ve enerjilere ihtiyaç duyacaklardır. Üçüncüsü, merkez ülkeler aşağı dönüş zamanlarında bile kısmen başka yerlerden karşılayamayacakları çevreyle ilgili nedenlerle, kısmen de işgücü giderlerinin merkezdekinden daha düşük olması nedeniyle çevrenin belli ürünlerine ihtiyaç duymayı sürdürecektir (Wallerstein, 2014: 137). Çevrenin dünya sisteminin içinde yer almaya devam etmesiyle dünya sistemi sermayenin küresel çıkarlarını yeni kurumlarıyla temsil eden bir noktaya ulaşmıştır. Bu noktada merak edilen unsur, ulus-aşırı entegrasyon seviyesinin dünya hegemonyasına sahip olmak isteyen devletler için savaşa neden olup olmayacağıdır. Yirmi birinci yüzyılın en büyük zorluğu, demokratik ve rasyonel bir küresel topluluk inşa etmek olarak görülmekte ve dünya sistemi teorisinin bu çaba için önemli katkıda bulunabileceği düşünülmektedir (Dunn, 2009).

2.4. Genel Değerlendirme

İkinci bölümde ülkeler arası gelişmişlik farklarını açıklayan yaklaşımlar ele alınmıştır. Birinci yaklaşım liberal görüştür. Bu kapsamda liberalizmin tanımlaması yapılmış ve varsayımlarına yer verilmiştir. Bunun yanında liberal görüşün altında ele alınan merkez çevre ilişkisini ele alan düalizm yaklaşımı incelenmiştir. İkinci yaklaşım olarak milliyetçi ekonomik yaklaşım ele alınmıştır. Bu bağlamda liberal görüş ile birlikte daha devletçi bir yapıyı öngören hegemonik istikrar teorisine bu

kısımda yer verilmiştir. Üçüncü yaklaşımda ise, Marksist görüş ve diğer modeller altında yapısalcı yaklaşım, bağımlılık okulu ve Modern Dünya Sistemi teorisine yer verilmiştir.

3. KURUMSAL İKTİSAT TEORİSİ

Ekonomik bireyler olarak attığımız her yeni adım ve alınan her yeni karar, kurumların etkisine açık bir şekilde gerçekleşmektedir. Alışveriş yaparken veya tasarruflarımızı nasıl değerlendireceğimize karar verirken toplumda yer alan kurumlar tarafından yapacağımız tercihler sınırlandırılmakta ve bir şekilde dizayn edilmektedir. Bireylerin karşılaştığı bu tür sınırlamalar ve kararlarını yönlendirici kurumlar oyunun kuralları olarak tanımlanmaktadır (Olsson, 1999). Kurumsal iktisat teorisi, kurumları genellikle insanlar arasındaki etkileşimi biçimlendirerek yine insanlar tarafından oluşturulan kısıtlamalar veya kurallar olarak tanımlamaktadır.

Kurumların ortaya çıkmasında önemli olan, kurumların iktisadi aktörler arasındaki toplumca uzlaşmış sözleşmelerin unsuru olması yatmakta ve aynı zamanda kurumlar toplumsal açıdan birbirinden farklı güçler tarafından oluşturulan içsel denge noktalarıdır. Kurumlar tarafından inşa edilen çerçevenin en uygun noktaya yakınlık veya uzaklık derecesi bir bakıma kurumsal kalitenin değer noktalarını bize göstermektedir. Kurumların en uygun olanla ilişkisi ve kurumların kendi içsel yapısı tartışılmalı olan önemli sorunlar olarak kurum yazınında yer almaktadır.

Kurumsal iktisat yaklaşımının sosyolojik olarak ele alınan açıklanma biçimine göre ise kurumlar formel ve enformel kurumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Formel kurumlar; yürürlükte yer alan kanunlar, yönetmelikler ve düzenlemeler aracılığıyla meydana gelmekte ve formel kurumlar bu şekilde dizayn edilmektedir. Ardından bu yasalar bir otorite tarafından (toplum dışından) genellikle hükümet tarafından tüm topluma zorla kabul ettirilmektedir. Bununla birlikte bazı yasalar ve düzenlemeler yine toplum dışından olan ve siyasi sürecin içinde yer alan bazı güçler tarafından oluşturulur ve bu şekilde topluma dayatılmaya çalışılmaktadır. Toplum her ne kadar bu dayatmalara karşı durmaya çalışsa da, kanunların getirmiş olduğu baskı ile topluma kabul ettirilir ve bu kanun ve düzenlemeler kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Enformel kurumlar ise toplumun uzun süredir hafızasında yer eden ve toplumun büyük çoğunluğu tarafından benimsenen kurallardan oluşmaktadır. Enformel kurumların ortaya çıkış süreci şu şekilde gerçekleşmektedir: Toplumda yer alan bireyler bir takım davranış

ve hareketlerde bulunmaktadır, bu hareketler ve davranışlar insanlar tarafından tekrarlanır ve bir süre sonra toplumun bunu özümsemesiyle birlikte alışkanlık haline almaya başlar. Ortaya çıkan bu alışkanlık hali zamanla birlikte gelenek haline dönüşmektedir ve gelenekler toplumda daha saygı değer olduğu için, toplum tarafından verilen değer daha fazla olacak ve zamanla kural haline dönüşecektir. Toplumun kuralları içselleştirmesiyle birlikte ise, davranış ve hareketten başlayan süreç kurum olarak ortaya çıkmaktadır (Aktan ve Vural, 2006: 69; Kasper ve Streit, 1998, 4-5).

Günümüzde kurumsal iktisat yaklaşımı düşünüldüğünde karşımıza birbirine yakın değerleri içeren bir iktisadi öğreti veya model gelmemektedir. Veblen ile başlayan ve Commons ile devam eden geniş kurumsal yazın içinde yer alan iktisat düşünürleri kurumcular olarak adlandırılmaktadır. Bu sebeple kurumsal iktisadın ortak özelliklerini belirlemek zor bir durumdur (Ramstad, 1989:770). Kurumsal iktisadın temelini oluşturan bazı özellikler aşağıdaki gibi ele alınabilir: (Savaş, 2000, 646-648; Tekeoğlu, 1993, 173-175).

- Kurumsal iktisat yaklaşımına göre, genel ekonomik yapıyı bir bütün olarak ele almak gerekir çünkü ekonominin tamamı genellikle ekonomiyi bir araya getiren parçaların oluşturduğu toplamdan daha farklıdır. Bu yüzden ekonomik unsurları, bireylerin davranışlarını ayrı ayrı ele alarak açıklamak imkansızdır. Örneğin, bir sendikaya üye kişilerin ayrı ayrı incelenerek o sendikanın kendi davranışı hakkında bir görüş ortaya koymak, o sendika hakkında doğru sonuçlar vermeyecektir. Ekonominin bütünü kapsayıcı bir şekilde ele alınması kısmi olarak ele alınan ekonomik incelemeden daha yararlı olacaktır. Bunun yanında, kurumsal iktisat, ekonominin faaliyette bulunduğu alanı tarihi, kültürel, siyasi, dini ve ideolojik alandan da yaralanarak ele aldığından, ekonomik olayları incelemede daha geniş bir bakış açısı sunmaktadır.
- Kurumsal iktisada göre kurumlar ekonomik hayatın en önemli unsurudur ve ekonomik hayatın merkezinde yer alan kurumlar ekonomik değişimlerde önemli bir rol oynamaktadır. Kurumsal düşünceye göre kurumlar, gelecekte meydana gelecek organize edilmiş birtakım insan davranışlarını ve hali hazırda bulunan yapılanmayı kapsamaktadır. Kurumsal iktisat yaklaşımını

benimseyenler iktisadi hayatın merkezinde kurumun bireyin yerine geçtiğini ve iktisadi hayatta meydana gelen kuralların bireyler yerine kurumlar eliyle dizayn edildiğini söylemektedir.

- Kurumsal iktisadın ekonomik analizlerde ele aldığı yaklaşım evrimci bir bakış açıdır ve iktisadi hayatta hareket asıl olandır. Bunun sebebi toplum ve toplum tarafından oluşturulan kurumların sürekli bir değişim halinde olmasıdır. Bu yüzden klasik iktisattaki zaman ve yer olgularının görmezden gelinip bunun üzerine birtakım tüm toplumu ilgilendirecek yasalar bulmak için çaba harcanması doğru değildir.
- Kurumsal iktisat düşünürlerine göre iktisat literatürüne kazandırılan teorilerin dayanak noktaları reel durumlara karşılık gelen kavramlar olmalı, teorilerin geliştirilmesinde soyut kavramlara yer verilmemelidir. Bu bağlamda ekonomik modellerin birtakım varsayımlardan yola çıkılarak oluşturulan denge durumlarından ziyade, ortaya çıkacak değişim bünyesinde hareket etmesi gerekmektedir. Bu tarz bir durumun benimsenmesi, ekonomiye müdahale konusunda kullanılacak kurum ve müdahalenin ne zaman yapılacağı konusunda devlete kolaylık sağlayacaktır. Özet olarak ekonomide sürekliliği sağlamak için ekonominin devlet tarafından gözetilmesi ve gideceği yön konusunda etki ederek belirleyici olması gerekmektedir.
- Kurumsal iktisat yaklaşımı, klasik iktisadın savunduğu ekonomik düzende bir uyum olduğu tezine karşı çıkmaktadır. Bu yaklaşıma göre ekonomik sistemde asıl olan ekonomik aktörlerin çıkarları doğrultusunda ortaya çıkan çatışmadır, örneğin; tüketici ve üretici arasında var olan çatışma veya işçi ve işveren arasında olan çatışma gibi. Bu sebepten siyasi olarak yürütme görevine sahip iktidarın gruplar arasında düzenleyici rol oynaması gerekmektedir. Bu durum iktidarın ekonomik düzen üzerinde müdahalesini, denetimini ve gözetimini gerektirmektedir.
- Kurumsal iktisat yaklaşımı görüş olarak demokratik ve liberal bir bakış açısına sahiptir. Bundan dolayı gelir dağılımındaki adaletsizliğin giderilmesi için liberal bir reform yapılması gerektiğini savunmaktadır.

Buna rağmen mevcut piyasa şartları (kuralları) ile gelir dağılımındaki adaletsizliğin giderilemeyeceğini söylemektedir.

- Kurumsal iktisat yaklaşımı oluşturulurken kullanılan yöntem tümevarımdır. Benimsenen tümevarım metodundan dolayı öncelikle verilerin elde edilmesi ve daha sonra ortaya atılacak teorilerin bunlara dayandırılması gerekmektedir. Bununla birlikte kurumcuların savunduğu diğer bir konu ekonomik yapının araştırılmasında reel çıktılar sunularak, yapılacak değerlendirmelerin bu çıktılar bünyesinde yapılmasıdır.
- Kurumsal yaklaşıma göre sanayileşme ve teknolojik gelişim hem toplumsal hem de ekonomik hayatı etkileyen ve bunları değiştirebilen esas unsurlardan biridir. Bu yüzden ki iktisadi yapı hareketli ve değişim içeren bir süreci kapsamaktadır. Bu durum aynı zamanda iktisadi yapının açıklanmasında kullanılan öğelerin sadece ekonomik olmadığı, farklı bilim kollarından da yararlanan bir yapı olduğunu göstermektedir.
- Kurumsal iktisat yaklaşımını oluşturan felsefi bakış açısı pragmatizmdir. Klasik iktisadın özne olan bireyin üzerine odaklanmasına karşın, kurumcu yaklaşım nesne olan kurum kavramını iktisadi sistemin açıklanmasında daha önemli bulmaktadır. Bu sebeple kurumcu yaklaşım kurumlarda meydana gelen değişmelerin bireyler üzerindeki etkisi ve kurumsal düzenin işleyişini önemsemektedir.
- Kurumsal yaklaşımın belirleyici özelliklerinden biri bilgi konusundaki tutumudur. Sınırlı rasyonellik ve belirsizlik olguları kurumsal iktisat için önemli kavramlardır. Bilgiyi bu kadar önemsemelerinin yanında inanç sistemi de kurumlar için önemlidir. Kurumcular neoklasik iktisadın aksine, bireyler tercihlerini oluştururken sosyal kimlikleri, alışkanlıkları ve gelenekleri ön plana çıkartmaktadırlar. Bu nedenle tercih sonucu ortaya çıkan değer daha çok kültürelidir.

Kurumsal iktisat teorisine göre yapay bir şekilde yapılan bir kısım kurumsal mücadelelerin yerine deneysel yollarla yapılan analizler daha değerli bulunmaktadır. Kurumsal iktisat için iktisadi davranışların ve tercihler için zaman ve mekânın önemi neoklasik iktisatçıların aksine çok fazladır. Neoklasik

iktisatçılara göre kurumcular ekonomik sistemi daha bütünüyle ele almaktadır. Bunun yanında neoklasik iktisatçılar bireylerin veya firmaların davranışlarını kendi fayda maksimizasyonu üzerine kurmuşlardır. Kurumsal yaklaşımı savunan iktisatçılar ise iktisadi faaliyetleri bireylerin hayatlarını devam ettirmeleri için gerekli görmektedir. Aynı zamanda iktisadi faaliyetler bireylerin geçmişte ki davranışlarından kaynaklanan ve gelecek ile de beklentiler yoluyla bağlantı kurmaktadır. Kurumsal iktisat yaklaşımı neoklasiklerin aksine optimum noktayı bulmaya çalışan görüşe pek sıcak bakmamaktadırlar. Kurumsal iktisatçılara göre nedensellik ilişkisi ile bazı açıklamalar yapmak birden fazla optimum denge olabilmesi açısından daha önemlidir. Bunun yanında neoklasik iktisatta toplam talep, kaynakların nasıl dağıtıldığı, üretim ve gelir dağılımı gibi konular ele alınırken, kurumsal iktisat yaklaşımı ekonomik yapının organizasyonu yani genel manada iktidar yapısını ele almaktadır, bu doğrultuda mülkiyet hakları ve devlet kavramının da incelenmesi gerekmektedir (Samuels, 1995:105). Kurumsal iktisat teorisyenlerinin spesifik olarak ele aldıkları tartışma konularının başında iktidar olgusu gelmektedir. Bu kapsamda ekonomik etkinliğin dış hatlarını oluşturan hakların, hukuk ve geleneksel yolla tekrar şekillenmesini; hukuk içinde kuralları dâhilinde işleyen süreçler ile piyasa mekanizmasının ilişkilerinin ve hukuk yoluyla oluşturulan yapının çalışma kurallarının içinde bulunan değerlerin neler olduğu ele alınmaktadır (Demir, 1996:67). Kurumsal iktisat teorisinin daha iyi anlaşılabilmesi için süreci tarihsel olarak ele almak gerekmektedir.

3.1. Kurumsal İktisat Teorisinin Tarihsel Süreci

Amerikan sivil savaşının ardından 1. Dünya Savaşı'na kadar olan zamanda dünya hızlı bir sanayileşme sürecine girmiş, tarımın önemi azalmış, üretimde imalat ve madenciliğin payı artmıştır. Üretim yapısındaki değişime ek olarak demografik yapıda kırdan kente doğru bir yerleşim yapısı ortaya çıkmıştır. Tüm bunlara ek olarak 1870'lerden itibaren büyük tekeller, büyük işletmeler ve vurguncu baronlar ortaya çıkmıştır. 1900'lerin başında tek kişinin ya da küçük bir grubun sahipliğindeki tek fabrika ya da tek mal üretimi gibi durumlar son bulmuş, daha ziyade bürokratik yönetimlere sahip çok mallı çok fabrikalı işletmeler gelişip, iktisadi hayatı yönetmeye başlamıştır. Sözü geçen dönemde bankalaşma türleri ve dış kaynaklı yeni finansman teknikleri ortaya çıkmış, firmalar arası rekabette yeni

rekabet biçimleri gelişmiş, geniş piyasalar oluşturulmuştur. Son olarak devletin piyasaya müdahale alanı genişlemiş ve laissez faire anlayışının sonu gelmiştir (Mayhew, 1988:21-23).

Bu koşullarda toplumsal dönüşümü sağlayacak iki esas yöntem tartışılmaktaydı. İlk yöntem sözü geçen tüm sorunların tek ve temel nedeni olan kapitalizmin, işçi hareketlerinin keskinleşerek devrimsel bir süreç yaratması sonucu ortadan kaldırılması, yani sosyal yapının kökten dönüştürülmesiydi. İkinci yöntem devletin müdahale alanının genişletilerek reformlar yoluyla sosyal yapının dönüşümünün sağlanmasıydı. İkinci yöntemde kapitalizmin kaldırılmasından ziyade halkların yaşam koşullarını iyileştirilmesiyle kapitalizmin korunması söz konusudur (Oser ve Blancfield, 1978:361). Bu noktada ortaya atılan kurumcu düşüncelerle birlikte iktisat yazınında kurum çatısı altında yeni bir yaklaşım ortaya çıkmıştır.

Kurumsal iktisatçılar iktisadi yapının oluşmasında en önemli olgunun kurumlar olduğunu söylemekle birlikte bu durumu açıklarken iki farklı gelenekten yola çıkmaktadır. Kurumsal yaklaşımın iki ayrı geleneğe ayrılmasında ki temel konu, iki geleneğin kurumların işlevi ve rolü hakkındaki farklı yaklaşımlarıdır. İktisadi düşünürler açısından bu şekilde iki farklı geleneğin ortaya çıkmasının nedeni Journal of Economic Issues (eski kurumsal iktisat) ve Journal of Theoretical and Institutional Economics (yeni kurumsal iktisat) adlı dergiler bağlamında çalışmalarını devam ettirmeleridir. Ortaya çıkan bu iki kurumcu gelenek, piyasa mekanizmasının kurumsal bir bileşimden oluştuğunu söylerken, sosyal denetim, sanayileşme süreci ve teknoloji konusunda da ortak görüşlere sahiptirler (Demir, 1996: 87).

Kurumsal iktisadın tarihsel kökenine inildiğinde ise toplumsal hayata ve bilgiye olan evrimci bakış açısı önemli bir noktada durmaktadır. Asıl ilgi alanı biyoloji olan Herbert Spencer, sosyal kurumları organizmalara benzeterek, sosyal ve biyolojik evrimi birleştirip sosyal evrimci yaklaşımı geliştirmiştir. Buna göre ekonomide iş bölümünün artışı ve diğer özelliklerle birlikte, iktisadi yapı birbirine bağlı, bütünleşme eğilimindeki bir organizmaya benzetilmektedir (Ekelund ve Hebert, 1990:451). Kurumcu iktisat yaklaşımının kökenleri ise coğrafi olarak Amerika kıtasına dayanmakta ve Thorstein Veblen'e kadar geçen sürede Amerikan

iktisadi düşüncesi önemli bir mesafe kat edememiştir. Kurumsal iktisat yaklaşımında teorinin belirlenmesi ve ortaya konulan teoriyle birlikte hangi yöntemin kullanılacağını Thorstein Veblen, Wesley Clair Mitchell ve John Roger Commons tarafından ilk olarak ortaya çıkarıldığı ifade edilmektedir. Thorstein Veblen, evrimsel bir bakış açısıyla ele aldığı iktisadi yapıyı açıklarken teknoloji ve maddi kurumlar arasında önemli bir ayırım yapmaktadır. Wesley Clair Mitchell'in özellikle üzerinde durduğu konular iş çevrimleri ve sayısal yöntemlerdir. John Roger Commons ise daha çok yasal kurumların önemine değinerek kamudaki sistemi ele alan çalışmalar gerçekleştirmiştir (Rutherford, 2001).

Bu bağlamda kurumsal iktisat teorisinin tarihsel sürecinin ele alınması için öncelikle eski kurumsal iktisada yer verilmiştir. Eski kurumsal iktisat yaklaşımının açıklanmasında Thorstein Veblen, John Roger Commons ve Clair Mitchell gibi bu yaklaşımın öncülerine yer verilmiştir.

3.2. Eski Kurumsal İktisat

Kurumsal iktisat yaklaşımının temelleri ele alındığında tarihsel okul, pragmatist felsefe ve Darwin'in görüşleri karşımıza çıkmaktadır. Tarihçi okulun kurumsal iktisadın temellerinde yer almasının sebebi ekonomilerin soyut değil somut bir şekilde incelenebilmesi için tarihçi okulun görüşlerinden yararlanılabilmesi gerekliliğidir. Tarihçi okul ekonomiyi tarihsel süreçte meydana gelen toplumsal ilişkiler ağıyla ele almaktadır. Eski kurumsal iktisadın yapı taşlarından biride, kurumlarda tarihsel süreçte meydana gelen değişimlerin evrimsel bir özellik taşıdığı düşüncesidir. Toplumların sahip oldukları değer yargıları farklı olduğu gibi düşünce yapıları da farklıdır, bu yüzden kurumlar topluluklar arası farklı karakterler sergilemektedir. Bu yüzden tarihçi okula göre kurumlar konusunda ortak bir teori ortaya çıkmamaktadır. Kurumlar her ne kadar toplumlardan toplumlara göre farklılık gösterse de birbirleriyle ilişki içindedirler, yani kurumlar açık bir sisteme sahiptirler. Bunu gerçekleştirmenin yolunu ise Darwin'in evrimsel yöntemiyle olacağını belirtmektedirler ve bu metodolojinin gerçekleştirilmesi için gerekli olan şart ise pragmatist bir yaklaşımla ekonomiyi ve toplumu ele almaktır. Bu yüzden kurumsal iktisatçılar neoklasik iktisatçıların aksine ekonomik düşüncenin açıklanmasında merkeze bireyin optimizasyon problemi yerine pragmatist bakış açısını yerleştirmişlerdir (Yıldırım, 2009:9).

Eski kurumsal iktisadın temel özelliklerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür: (Aktan ve Vural, 2006:12).

- Kurumsal iktisat yaklaşımını savunanlara göre, fiyatlardan çok grup davranışının iktisadın temel konusu olarak kabul edilmesi gerektiğini düşünülmektedir, çünkü ekonomik faaliyetlerin yoğunluğunu ve yönünü belirleyen grup davranışlarıdır.
- Kurumsal iktisat yaklaşımını savunanlara göre bireylerin davranışları devamlı bir şekilde değişmektedir. Bu sebepten iktisadi birtakım genellemeler zaman ve yere göre farklılıklar göstermektedir.
- Kurumsal iktisatçılara göre toplumsal bir evrimsel gelişim yaşanmakta ve insan eliyle dünya bilinmeyen bir yöne doğru savrulmaktadır. Evrimsel gelişme sonucunda ortaya çıkan tecrübe ve bilgi ekonomik ve toplumsal yapı için önemlidir.
- Klasik iktisatçılara göre ekonomide durağan bir denge vardır fakat kurumsal iktisatçılar kurumların ve toplumun sürekli bir devinim içinde olduğunu öne sürerek bunu reddetmektedirler. Bu yüzden kurumsal iktisatçılara göre, klasik iktisatçıların ortaya koydukları birtakım evrensel yasa oluşturma çabaları boşadır. Kurumcu yaklaşım bu yüzden evrimsel bir yaklaşımı benimsemektedir.
- Kurumculara göre iktisadi davranış, ekonomik faaliyetin ortaya çıktığı kurumsal çevreye sıkı bir şekilde bağlıdır. Bunun yanında iktisadi davranış, eş güdümlü olacak bir şekilde kurumsal çevrenin yapısında da birtakım etkiler bırakmaktadır. Kurumcu iktisatçılar iktisada evrimsel bir bakış açısıyla yaklaşmalarının bir başka nedeni ekonomik aktörler ve kurumlar arasında ortaya çıkan bu etkileşim durumudur.
- Kurumsal iktisat yaklaşımına göre ekonomik sistemin merkezinde kurumların fonksiyonları ve kurumların evrimi bulunmalıdır. Bu durum kurumsal iktisatçıların zaman ve mekân kavramıyla ilişkilendirilmeden, durağan düşüncenin bir akım ekonomik gerçeklere çözüm bulabileceği iddiası karşısında getirdikleri eleştiridir.

- Kurumların önemi, kurumsal iktisat yaklaşımıyla birlikte popüler hale gelmiş ve ön plana çıkmıştır. Ekonomik yaşamda işleyiş, bireylerin ve toplumların alışkanlıkları, gelenekleri, adetleri ve yasalarına göre belirlenmektedir. Kurumsal yaklaşıma göre kurum sadece birtakım hedeflere ulaşma doğrultusunda oluşturulmuş organizasyon değildir; örneğin merkez bankası, sendika, okul gibi. Kurum denilen olgu aslında toplum tarafından oluşturulmuş düşünce biçimi veya alışkanlığı ve bir kültür tarafından benimsenmiş davranış biçimidir, bu yüzden ki kurum sadece organizasyon biçimlerini değil aynı zamanda davranış alışkanlıklarını, yaşam biçimlerini, gelenekleri ve yasaları kapsamaktadır. Örneğin, sosyal güvenlik sistemi ve sendikacılık bunun yanında Adam Smith'in bırakınız yapınlar anlayışı ve kölelik müessesesi de birer kurumdur.
- Kurumsal yaklaşıma göre kurumlar, ekonomik faaliyetlerin yürütülmesi ve yönlendirilmesinde söz sahibidir. Bu bağlamda toplumsal davranış ve toplumsal düşünce şekli ekonomik analizin ele alınış biçimi açısından önem taşımaktadır. Yani kurumsal iktisat marjinal teori tarafından bireyciliğin önemi yerine toplumsal davranış hareketlerini esas almaktadır. Bu yüzden kurumsal iktisatta kurum kavramı kelime anlamının akıllara getirdiği gibi organizasyon şekillerini değil, düşünce alışkanlıkları, gelenekler, normlar gibi daha çok geçmişten kaynaklanan davranış biçimlerini kapsamaktadır.
- Kurumsal iktisatçılara göre, sosyal konularda ilgili disiplinler arasında anlaşma ve uyum sağlanarak olaylar farklı boyutları ile birlikte ele alınmalıdır çünkü sosyal konular tek bir disiplinle değerlendirilecek kadar sığ değildir. Kurumsal iktisatçılara göre, ekonomi bilimi, sosyoloji, politika, hukuk, psikoloji, örf, adet, inanç ve tecrübe gibi beşeri ve sosyal alanlarla ilişkili bir bilim dalıdır. Buna göre, mesela bir ülkenin geri kalmışlık sorunu anlaşılacak isteniyorsa, o ülkenin sermaye birikiminden çok, işgücünün yapısına ve sayısına, teknolojik yapısına ve diğer ekonomik faktörlerin durumuna bakmak gerekmektedir.
- Kurum yaklaşımını savunanlar, Klasiklerin toplumun sisteminin doğal bir düzen içerisinde kendiliğinden dengeye gelmesini ve bu durumun bir uyum içerisinde gerçekleşmesini reddetmektedirler. Bu yaklaşıma göre ana unsur

toplumda yer alan birey ve grupların çatışmasıdır, bu kişilerin ve grupların arasındaki çıkar çatışması devlet tarafından düzenlenecek ve denetlenecektir. Ayrıca bu yaklaşıma göre iktisadi yapıyı bir bütün halinde ele almak ayrı ve birbiriyle ilişkisi olmayan parçalar halinde alıp açıklamaya çalışmaktan daha olumlu sonuçlar doğuracaktır. İktisadi yapıyı oluşturan parçalar birbirleri ile ilişkilendirilmeden bu yapı açıklanmaya çalışılırsa bu parçaların bir araya getireceği karmaşık yapıyı incelerken doğru olmayan sonuçlar elde edilmektedir.

- Kurumsal iktisatçılar tümevarım metodunu benimseyerek ekonomik faaliyetleri bir sistem içerisinde teoriler üzerine oturtmak yerine davranış, gelenek ve kurumlar üzerinde durmaktadırlar. Aynı zamanda kurumcular oluşturulan teorilerin istatistiksel verilere dayanmasını savunmakta ve marjinalizme karşı çıkmaktadırlar.
- Kurumsal iktisatçılar olaylara toplumsal açıdan bakmakta ve maliyet ve fayda kavramlarını bu açıdan ele almaktadırlar. Aynı zamanda kaynakların etkin dağıtılması gerektiğini savunmaktadırlar ve dünya gelir dağılımındaki eşitsizliği ortadan kaldırmayı amaçlayarak bunu gerçekleştirmede demokratik yolların etkili olacağını düşünmektedirler.
- Kurumsal iktisatçılara göre bireyler kendi çıkarları doğrultusunda davranışlarını belirlemediklerini, insanların davranışlarının gelenekler ve yasalar gibi kurumlar tarafından ortaya çıktığını ifade etmektedirler.
- Kurumsal iktisat öncesi yazında başlıca ekonomik sorunlar olarak görülen fiyatlar genel düzeyinin belirlenmesi, gelir dağılımının eşitsiz dağıtılması ve kaynakların tahsisi konuları kurumsal iktisat yaklaşımında yerini ekonomik yapı üzerindeki kontrol mekanizması ve örgütlenme olgularına bırakmaktadır. Klasik iktisatçıların ekonomiyi piyasa ile tanımlama çabalarına, kurumsal yaklaşım piyasanın birçok kurumla etkileşim halinde bulunduğunu dile getirmektedirler.

Hodgson (2003)'e göre ise eski kurumsal iktisat yaklaşımının temel özellikleri şunlardır:

- Kurumsal iktisat yaklaşımı bir politika savına karşılık ortaya çıkmış değildir, kurumsal iktisat düşünürleri ortaya koydukları teorileri pratikte şekillendirmeye çalışmaktadırlar.
- Kurumsal yaklaşım o ana kadar toplumsal düzen için yapılmadığına inandığı analizi ortaya koyabilmek için antropoloji, psikoloji ve sosyoloji gibi disiplinleri sürece dâhil ederek daha geniş bir fikir ve veri dünyasından yararlanmaktadır.
- Kurumsal iktisatçılara göre kurum tüm ekonomiler için merkezdeki ögedir bu nedenledir ki kurumların değişimi ve inovasyonu iktisatçılar tarafından ele alınacak esas konu olmalıdır.
- Kurumsal iktisada göre ekonomi, zamanla evrimleşen ve dış dünyaya açık, kültürel sosyal ve politik etkenlerle etkileşim içinde olan ve aynı zamanda meydana gelen teknolojik değişimlere kayıtsız kalmayan bir sistemdir.
- Bireylerin faydalarını maksimize etmeye çalıştığı düşüncesi kurumsal iktisatçılara göre hatalıdır çünkü bireyler kurumlar tarafından etkilenmekte ve kurumların bireyler üzerindeki davranışlarını ve kararlarını etkileyici bu durum kurumları yönlendirici olarak karşımıza çıkmaktadır.

Eski kurumsal iktisat bir kol Veblen diğer kol ise Commons'un görüşleri üzerinden hareket edecek şekilde gelişmiştir. Daha sonra Mitchell'in görüşleri de eski kurumsal iktisat için önemli çıkarımlarda bulunmuştur. Veblen'in görüşleri daha çok materyalist özellikler taşımakta ve Darwinci bakış açısı ile bireyin açıklanması konusunda ağırlık kazanmaktadır. Commons ise kolektif eylemin önemini vurgulamaktadır. Mitchell ise sanayileşmenin ve teknolojik gelişmenin kurumsal iktisat ile birlikte dünyanın modernleşmesinin sağlanması üzerinde durmaktadır. Bu bağlamda ilk olarak kurumsal iktisadın kurucusu sayılan Thorstein Veblen'in görüşlerine yer verilmektedir.

3.2.1. Thorstein Veblen

Thorstein Veblen kurumsal iktisadın kurucularından olup, 1857-1929 yılları arasında yaşamış ve kurumların evriminin ekonomik araştırmasında ki en önemli

figürlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. İktisadi düşünce tarihinde Amerikan toplumuna yapmış olduğu eleştirileri kavramsallaştırarak önemli bir yer edinmiştir. Veblen görüşlerini üç ana felsefi sistem üzerine dayandırmaktadır: iktisadi sistemlerin sürekli bir evrim içerisinde olması, bilimsel analize kurumların ve kültürün dâhil edilmesi ve insanın çevresiyle olan ilişkilerinde sosyal bir olgu değişiminin gerçekleşmesi. Aynı zamanda Veblen yeni klasik iktisat teriminin mucidi olup, onun için kritik içeriğe sahip olan bu ifade daha sonra yeni klasik iktisatçılar tarafından devralınmış ve bu konuda iktisat yazınına birçok yaklaşım kazandırılmıştır. Veblen'in öne sürdüğü en önemli tezlerden biri; klasik iktisatçıların toplumsal ve iktisadi sınıflandırma kategorisini oluştururken sınıflandırma aşamasında kaldıklarını söylemektedir ve klasik iktisatçıların ortaya koydukları teorinin veya yaklaşımın evrimsel nitelikte olmadığı için onları suçlamaktadır. Veblen'e göre neoklasik iktisatçılar ise, evrimciliğe yüzeysel bir takım referanslar vermiş olsalar da, denge ekonomisi hakkındaki görüşleri statik bir yaklaşımla sınırlı kalmaktaydı. Bunun yanında neoklasik iktisatçılar araştırmalarını kurumsal değişimden kaynaklanan insan faaliyetlerinin çeşitlendirilmesini ele almadan, ekonomik koşulların getirmiş olduğu bazı kısıtlamalarla sınırlandırmaktadır (Chavance, 2009: 8-9; Zingler, 1974: 325).

Tarihçilerin ele aldığı aksine Veblen bir yöntem dâhilinde toplumu evrimsel bir süreçte ele almış ve bu bünyede insan davranışlarını incelemiştir (Yıldırım, 2009:21). Veblen kurum ve bireyin ortaya çıkardığı etkileşim sonucu ortaya çıkan durumun bir süreç içinde sürekli olarak gerçekleşmesi ile evrimsel süreci açıklamaktadır. Kurumların bireyler üzerinde etkisiyle onların düşünce alışkanlıklarını etkilemekte, bireyler ise kurumları, kurumların değişime uğramasına sebep olarak etkilemektedir ama bu süreç döngüsel bir süreç değildir yani başı ve sonu belli bir süreçtir. Bu sürecin başı ve sonu olması konusunda içgüdü kavramı devreye girmektedir. Veblen içgüdüyü, davranış kalıplarının doğuştan geldiği şeklinde belirtmektedir. Bu yüzden davranış alışkanlıklarının başlangıç noktası ve kurumların bireyler tarafından etkilenmeye başlaması içgüdü olgusu ile gerçekleşmektedir (Roman, 2005:1061). Genel olarak toplum ve özellikle ekonomi, kurumların evrimsel gruplandırmasıyla birlikte ortaya çıkmaktadır; Veblen'in yaratmaya çalıştığı evrimsel niteliklere sahip ekonomi bilimi, bu nedenle toplumda ki yaygın düşünce ve eylem alışkanlıkları olan

kurumlara odaklanmaktadır. Kurumlar geçmiş sürecin ürünleri olup geçmişin koşullarına göre uyarlanmış olduğundan mevcut ortaya çıkan şartların hiçbirine tamamen uymamaktadır. Bununla birlikte, kurumların oluşum nedenleri yaşam alışkanlıklarından kaynaklanmaktadır, ama düşünce alışkanlıkları ise yaşam alışkanlıklarının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle günlük yaşamdaki alışkanlıklarımız, insanların yaşadığı kabul edilmiş kurumları değiştirmeye veya onları güçlendirmeye çalışmaktadır (Chavance, 2009: 11-12).

Veblen'in Darwin'den aldığı tek kavram evrim değildi, aynı zamanda biyolojiden kurumlara aktarılabilecek doğal seleksiyon fikrini de ele almıştır. Bu sayede kurumların ikili doğası gereği bir yandan birey ve kurumun seçim süreci konularında diğer yandan bireylerin kendilerinin değişme süreci üzerindeki etkilerini açıklayabilmektedir. Değişen kurumlar bireysel alışkanlıkların yeni kurumların oluşması yoluyla değişen çevreye daha fazla uyum sağlamasını sağlamaktadır (Chavance, 2009: 16). Kurumların oluşumu ve düşünce alışkanlıkları, evrimin çeşitli düzeyleri ve zamanları arasındaki karmaşık etkileşimden kaynaklanmaktadır. İçgüdüler ve kalıtsal eğilimler bu alışkanlıkların en derin seviyede bulunanlarıdır. Veblen dikotomi kelimesini teknoloji ve kurumlar arasında faaliyet gösteren karşıtlık yaratıcı etkileşimi tanımlamak için kullanılır. Veblen, sonuç olarak dinamik olan teknolojik süreç ve yavaş hareket eden içgüdüler ve alışkanlıklar arasında bir etkileşim olduğunu öne sürmektedir. Ortaya çıkan bu durum kurumların evrimi ve seçilmesinin temelini oluşturmaktadır. Veblen'in öne sürdüğü vizyon temelde kurumlara karşı şüpheci ve eleştirel bir yaklaşıma sergilemektedir ve bu vizyon aynı zamanda kurumların ekonomide ve toplumda oynadığı önemli rolü vurgulamaktadır (Chavance, 2009: 14).

Veblen'e göre Amerikan toplumu yağmacı, saldırgan, israfçı ve işbirliğine dayanmayan bir toplumdur. Aristokrasinin özelliklerini ise vahşi, kendi çıkarını gözetken, baskıcı, hilekar ve hizipçi olarak betimler. Dolayısıyla Veblen'e göre iktisadın temel konuları baskı, saldırganlık, para ve servet üzerinde çatışma, ekonomik güç gibi konulardır. Ona göre işçi sınıfı teknolojinin nimetlerinden faydalanmaktan, mülk sahibi sınıfın israfçı tüketimi yüzünden alıkoymaktadır. Kullanılan şekliyle mülkiyet eski bir düşünce alışkanlığıdır. Sermayedar sınıfın malları değil kârı yaratır; israf, sömürü, işsizlik ve durgunluğa neden olurlar

(Zingler, 1974:329). Veblen, ticaret ve sanayi arasında ayırım yapmakta olup, ticareti kötü sanayiye ise iyi olarak tanımlar. Ticaret, para kazanma ve iktidar sağlama amaçlı kurumlardan oluşmakta iken sanayi mal ve hizmet üretmeyi amaçlayan teknolojik araç ve yetenekler bütünüdür. İktisatta para kazanmakla üretim yapmak arasındaki farkın iyi ayrıt edilmesi gerektiğini savunan Veblen ticaretle uğraşanların genellikle sanayinin kısıtlanmasını gerektiren bir kar arayışı içinde olduğunu altını çizmektedir (Veblen, 1990:122).

Veblen'e göre iktisat zamanın gerisinde kalmıştır ve henüz iktisat sınıflandırıcılıktan öteye geçememiştir. İktisadın kurgulanmış bir bireyden yola çıkılarak oluşturulan kuramı, iktisadi değişimi toplumsal bir süreç olarak ele alması mümkün değildir. Bireyler geçmiş deneyimlerin, geleneklerin ve maddi süreçlerin bir ürünüdür. Birey için geçerli olan toplum içinde geçerlidir ve aslında iktisadi değişim toplumun değişimidir. Başka bir deyişle toplumun üretim biçiminin değişimidir ki bu da düşünce alışkanlıklarının değişimi demektir (Veblen, 1990: 74). Bu bağlamda Veblen kurumsal değerden ziyade teknolojik değere önem vermektedir. Ona göre değişim kavramı, kurumsal direnme oranının teknolojik ilerlemenin güçlerine karşın gerçekleşen süreçtir. Yani dinamik ve değişimi körükleyici yapıya sahip olan teknoloji itici güç iken statik ve değişimi engelleyici özellikleri ile kurumsal yapılar tutucu güçtür. Ancak teknolojinin itici gücü, kurumların değişimini de sağlamaktadır. Bu nedenle Veblen'in değişim kuramında teknoloji kilit öge olarak ayrı bir öneme sahiptir. Bu bağlamda Veblen'e göre toplumun yeniden inşası ve gelecekteki seyri her ne kadar muhafazakâr sınıfların tepki ve tavırlarıyla şekillense de kurtuluş mucitler, mühendisler ve makinelerle gerçekleşecektir. Bir toplumun meydana getirdiği teknolojik birikim aslında toplumsal ve kültürel bir birikimdir ve bireylerin ise bu teknolojik gücün ortaya çıkmasında tetikleyici ve itici güçtür (Zingler, 1974:330; Demir, 1996: 99).

Veblen Amerika'nın yetiştirmiş olduğu en iyi eleştirilenlerden biri olarak gösterilmektedir ve ortodoks iktisat hakkında yapmış olduğu eleştirilerle kurumsal yaklaşımının temellerini atmış olup, kurumcu görüşlerini bu çerçevede geliştirmiştir. Bu bağlamda Veblen'in farklı yaklaşımlara getirmiş olduğu yaklaşımlarla onun kurumsal iktisat hakkındaki görüşlerini anlamak daha kolay olmaktadır.

Genel anlamda kurumsal iktisatçıların bir özelliği olarak, Veblen de Ortodoks iktisadı eleştirmektedir. “The Preconception of Economic Science” adlı makalesinde Veblen, Adam Smith için gerçekliğin temel hedefinin Tanrının tasarımıdan ibaret olduğunu savunmaktadır. Klasik iktisattaki “görünmez el” kavramının da buradan geldiğini savunmaktadır (Ekelund ve Hebert, 1990:457-458). Veblen’in Amerika toplumunu baz alarak yazmış olduğu birçok sayıda eser olmasına rağmen bunlardan en önemlisi ortodoks iktisat anlayışına getirmiş olduğu eleştirileri bir arada toplamış olduğu Aylak Sınıf Teorisi adlı kitabıdır. Bu kitapta Veblen’in esas manada klasik iktisatla çatıştığı nokta insanın ve insanın sahip olduğu sosyal varlığın göz ardı edilmesidir. Veblen’in görüşlerine kadar klasik iktisadın dengenin kendiliğinden meydana gelmesi ve her şeyin bir uyumla gerçekleşmesi gerçeği hâkim bir iktisat anlayışıydı. Dengenin oluşması ise şu şekilde gerçekleşmektedir; ekonomik faaliyetler sonrası ortaya çıkan çıktı piyasada fiyat seviyelerinin belirleyici olduğu bir ticaret ağında, üretim sürecinin devamında değerlendirilmek veya sermaye birikimi amacıyla takas yapılmasıdır. Bu durumda Klasik yaklaşıma göre herhangi bir kaynak kaybı da söz konusu olmamaktadır. Diğer bir deyişle Say Kanunu geçerli olmakta ve her arz kendi talebini yaratmakta ve mal stoklarında artış gözlenmeyecek ve sermaye birikiminde bir eksilme olmayacaktır, piyasaların temizlenmesi süreci gerçekleşmiş olacaktır. Klasik iktisadın yukarıdaki tüm önermelerine karşın Veblen finansal bir takım kazançlar elde etme güdüsünde olan girişimcilerin üretimi olumsuz yönde etkileyebileceklerini söylemektedir. Bu nedenle Veblen piyasaların temizlenmesi varsayımını hayalî olarak görmektedir. Aynı zamanda Veblen bu kitabında tüketimde yapılan israfın önemine yer vermektedir. Gösterişçi tüketimin israfa neden olduğunu, bu tüketim çeşidinde bir malın pahalı olmasının o malın niteliklerinden önemli olduğunu ve bireyler arasındaki güç gösterisinin malın değerinin belirlediğini söylemektedir (Cornehl, 2004: 34; Leibenstein, 1985:25).

Veblen temelde klasik veya neoklasik iktisadın üretim kaynaklarının tahsisinde ortaya koymuş oldukları yaklaşıma bütünüyle karşı çıkmamaktadır. Çünkü Veblen’in düşüncesine göre ekonomiyi temel noktası klasik yaklaşım tarafından ortaya atılan ve geliştirilen hipotezlerin ve varsayımların, kapitalist sistemin getirmiş olduğu modern finansal sisteme ve makine sanayisinin taleplerine göre düzenlenmesidir. Veblen bu önermeden sonra kendi kurumsal yaklaşımını

ortaya koymaktadır ve bu yaklaşım hali hazırda bulunan iktisat politika ve uygulamalarının ve kurumsal yapının birlikte ele alınarak incelenmesidir. Bu inceleme ve analiz, fiziksel ve toplumsal bir hareketle oluşturulan bilginin modern anlayışa sahip bilimle ele alınmasını ve sanayinin ve teknolojinin toplumla birlikte büyümesini sağlamaktır. İktisadi yapının incelenmesi için yapılan analizler Veblenci düşünceye göre evrimsel ve tarihsel bir nitelik taşıması gerekmektedir (Griffin, 1998: 753-754).

Veblen'in eleştiri noktalarında biri de neoklasiklerin fayda yaklaşımıdır. Neoklasiklere göre bireyler ilk olarak kişisel hazlarını maksimize etmeye çalışmaktadırlar ve bu durum iktisatta temel olarak rasyonalite durumudur. Veblen rasyonalite kavramına bu noktada eleştiri getirmektedir, bireylerin kendi çıkarlarına uymaması durumunda bile adetlere, geleneklere ve yasalara uymayı tercih edeceklerini belirtmektedir. Veblen'in getirmiş olduğu bir başka eleştiri ise fayda olgusunun veri olarak kabul edilmesidir. Veblen fayda kavramının birey ve kurumlar arasındaki ortaya çıkan etkileşimden ortaya çıkan düşünce alışkanlığı olduğunu vurgulamaktadır. Bu durumu yaşayan bir süreç olarak görmemekte ve iktisadi olayların dış güçler tarafından yönlendirildiğini söylemektedir. Veblen'in hem Avusturya okuluna hem de İngiliz ekonomistlere getirmiş olduğu eleştiri ise insan doğasını pasif ve eylemsiz bir şekilde ele almalarıdır. Veblen'in kurumsal yaklaşımın önemini belirtirken diğer okullara getirdiği temel eleştiri kurumların iktisadi süreçlerdeki rolünün ihmal edilmesiydi (Chavance, 2009: 8-9; Veblen, 1909:620). Veblen'in getirdiği diğer bir eleştiri de bireylerin sınırsız bir zihinsel kapasiteleri olduğunun hatta insanların çok üst düzey bir hesap makinesine benzetilmeleridir. Veblen durumun böyle olmadığını ve insanların sınırları olduğunu belirtmektedir (Veblen, 1909:620).

Veblen neoklasik iktisat okulunu eleştirirken bireysellik kavramına da odaklanmaktadır. Neoklasik iktisat bireysellik olgusu üzerinde düşüncelerini geliştirirken toplumsal veya ekonomik sistemi izah edebilmek için insanların almış oldukları kararları toplulaştırmayı ifade etmektedir. Sosyal yapıların açıklanması için temelde bireyin yer alması gerektiği sonucuna ulaşılmakta ve bu durumla birlikte kurumlar ve bireyler arasındaki çift yönlü nedensellik ilişkisinden dolayı bireyin de bir takım sosyal olaylardan etkilendiğini göz ardı etmemek

gerekmektedir. Bu noktadan hareketle neoklasik iktisadın varsayımlarından biri olan rasyonalite olgusu da eleştirilir duruma gelmektedir çünkü bireylerin sahip olacağı düşünce yapısında kurumların da etkisi olduğu bir gerçektir (Jon, 1982:453).

Veblen'in aynı zamanda diğer okulları ve toplumu eleştirirken kullandığı dilde hicivsel bir hava bulunmaktaydı. Marksistleri eleştirirken klasik iktisada yeni bir anlayış getirmeye çalıştıklarını fakat klasiklerin faydacı ve hazcı yaklaşımlarından dahi kopamadıklarını anlatmaktadır. Bunun yanında neoklasik iktisatçıları kendi şatafatları içinde ortaya koydukları birtakım eğrilerle denge noktasını bulmaya çalıştıklarından bahsetmektedir. Toplum eleştirisini yaşadığı Amerikan toplumu üzerinden yapmaktadır; toplumda saygı görmeyen ne üretimden ne de verimlilikten geçtiğini, gösterişli şeylerin toplumun tarafından saygı gösterilen aylak sınıf olduğunu söylemektedir (Edgell, 2001:7).

Veblen'in eleştiri getirdiği noktaları özetlemek gerekirse; (Veblen, 1990)

- Ortodoks neoklasik iktisadın sistem anlayışı ve onu destekleyen teorik üst yapı kısır ve kullanışsızdır; birtakım iktisadi incelemeler sonucunda elde edilen sonuçların gerçeklikten uzak olduğudur.
- Klasik iktisat anlayışının iktisadi yapı içerisinde gerçekleşen süreçlerin açıklanmasında yetersiz kalması ve olgusal gerçeklikten yoksun olması.
- Klasik iktisat anlayışının dışarıdan gelen olaylar karşısında bireyin tepkisiz kaldığı görüşünü eleştirmekle birlikte, birey davranışlarının iktisadi, sosyal ve siyasal olayları belirlediğini ifade etmektedir.

3.2.2. John Roger Commons

John Roger Commons 1862-1945 yılları arasında yaşamış olup, Veblen'den sonra Amerikan kurumsal düşüncesinde ki ikinci en önemli figürdür. Her iki yazar için ortak olan temalar ve kavramlar olmakla birlikte, özellikle kurumların ekonomideki belirleyici önemi ve yaklaşımları konusunda büyük farklılıklar bulunmaktadır. Commons ortaya koyduğu çalışmalar kolektif eylemlerden edindiği gözlemlerin ve deneyimlerin bu eserleri ortaya çıkarmada etkin olduğunu

söylemektedir. Commons'un en önemli eseri olan 1934 Kurumcu İktisat adlı eseri toplu eylem süreçlerinden edindiği düşünceler ve yaptığı gözlemler doğrultusunda ortaya çıkmıştır (Demir, 1996:108; Chavance 2009). Commons'un düşüncelerinde klasik iktisattan ayrıldığı noktalar çok fazla yer almaktadır. Commons'a göre kurumsal iktisadın klasik iktisattan ayrılması iki temel noktada gerçekleşmektedir: (Commons, 1990: 55-57).

- i. Bilimsel hayatta bakış açısının toplumsal olayları ve işlemi gerçekleştiren kurallara yönelmesidir. Commons'a göre işlem en küçük ekonomik birimin onu meydana getiren taraflarla birlikte olma halidir.
- ii. Klasik yaklaşımda insan ve doğa etkileşiminin analizlerde önemli yer tutmasına rağmen; kurumsalcılar insan ve insan etkileşimine daha çok önem vermektedirler.

Bunların yanında klasik iktisatçıların bolluk ve uyum konularında yoğunlaştıklarını ve görüşlerini bu doğrultuda oluşturduklarını ifade etmektedir. Fakat Commons'a göre gerçek hayatta kıtlık kavramı daha önemlidir. Bireyler arasındaki tercih konusunun ortaya çıkmasında neden olan kıtlık, çatışmalara yol açacaktır ve bir uyumun kendiliğinden gerçekleşemeyeceğini söylemektedir. Ayrıca Commons'a göre kurum ve gelenekler yerine klasik iktisadın psikolojik eğilimleri (hazcılık) iktisadi davranışları açıklarken kullanmasını yanlış bulmaktadır. Klasiklerden ayrıldığı diğer bir nokta da mülkiyet, maddi varlıklara denk gelen kavramsallaştırılmasından ziyade insanların sorumluluk ve görev dâhilinde ele aldıkları işlemleri de içermelidir (Commons, 1990).

Commons ve Veblen'in iktisadi sistemin incelenmesi konusunda ortaya koymuş oldukları görüşler farklılık göstermektedir. Veblen, kurumların eleştirel bir analistiydi ve pratik hususların bilime müdahale etmemesi gerektiğini söylemekteydi, Commons ise kurumları daha olumlu bir şekilde ele almakta ve toplumsal reformun sorunlarıyla daha fazla ilgilenmektedir. Veblen kural koyucu kriterlerin teoriye girmesine prensip olarak karşı çıktığını belirtmektedir, Commons ise daha makul bir kapitalizmi aramaktadır. Veblen, evrimsel bir ekonomik bilim biçimini, Darwinizm'den ilham alan kümülatif nedensellik ve teleolojik olmayan evrim gibi kavramlara dayandırarak savunmaktaydı buna rağmen Commons ise,

hukuk, ekonomi ve etiği birleştiren bir kurum teorisi sunmaktadır. Commons'un kurumsal iktisat yaklaşımına göre kurum teorisi, geçmiş ekonomi okullarının anlayışlarını, Amerikan kapitalizminde 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında meydana gelen kurumsal yeniliklere dayanan teorik bir yapı ile birleştirerek kurumsal ekonomiyi geliştirmeyi içermektedir. Veblen dönemin iktisadi düşüncesine olumlu bir şekilde yaklaşmamakta ve ciddi bir biçimde eleştirmektedir, Commons ise ekonomik yapıda ortaya çıkan problemleri aşabilmek için dönemin iktisadi düşüncesini canlandırmaya çalışmaktadır (Commons, 1990:8; Chavance, 2009:21). Bunlara ek olarak bu iki düşünür devlet konusunda da farklı yaklaşımlara sahiptir. Commons devlet kavramını uzlaştırıcı ve arabulucu bir düzenleyici olarak görmektedir, Veblen ise devleti statüko durumun simgesi olarak görmekte ve eski zihin ve davranış alışkanlıklarının oluşturduğu kurumları himaye eden bir görevi olduğunu düşünmektedir (Zingler, 1974: 340).

Commons için kurum kavramı anlamını ticari kuruluş, çalışma kuralları ve toplu eylem kategorilerinden almaktadır. İngiliz ve Amerikan görüşünde bu işin merkezinde başarılı müessese (going concern) yer almaktadır. Bu şirketler onları oluşturan çalışma kurallarıyla birlikte aileleri, şirketleri, sendikayı, ticaret birliğini, devletin kendisine kadar olan grupları kurumlar olarak adlandırılmaktadır. Commons'un klasik kurum tanımı, özet biçimde, bireysel hareketi kontrol altına alan kolektif eylem şeklindedir. Commons tarafından ortaya atılan bu yaklaşım özellikle Veblen ile kıyaslandığında kurumsal iktisada getirilmiş büyük bir özgünlüktür. Bu yaklaşım bireye kendisi için özgürleştirici bir boyut kazandıran, onu diğer bireylerin kısıtlamasından veya diğer bireylerin eşitsiz muamelesinden korumaya vurgu yapmaktadır (Chavance, 2009: 26-27).

Commons'un görüşlerini üç ana noktada ele almak mümkündür: işlem, çalışma kuralları ve başarılı müessese. Commons bu üç kavram içinden işlemleri iktisadi yapının ana ögesi olarak görmektedir ve gerçekleşen bütün ekonomik faaliyetlerin ortak unsuru olarak ele almaktadır. İşlemler üç kategoriye ayrılmaktadır: yönetim işlemleri, pazarlık işlemleri ve tayinleme işlemleridir. Burada yer alan pazarlık işlemleri bir mala veya hizmete tanımlanmış olan hukuki hakların bir başka bireye veya gruba geçmesi olarak tanımlanabilir ve bu durum genellikle herhangi bir zorlamaya maruz kalınmadan gerçekleşen işlemlerdir

(Ekelund, 1997:427). İşlemlerin düzenli bir şekilde kapitalist bir ekonomik yapı içerisinde yer alması gerekmektedir ve bunun içinde gelişmiş bir kapitalizme ihtiyaç vardır. Commons'a göre gelişmiş kapitalizmi karakterize eden organizasyonlar üç ana kategoriye ayrılırlar: ekonomik, politik ve kültürel. Commons'un teorisi açıkça Amerikan kapitalizmine dayanmaktadır ve kapitalizmin farklı ulusal biçimlerinin konusuna pek dokunmamaktadır. Commons bir organizasyonun üyelerini vatandaş olarak kabul etmekte ve bu organizasyonu genelleştirerek ortak hukuk modelini oluşturmaktadır. Gelenek kavramı Commons'un en önemli kitaplarından biri olan Kurumsal İktisat kitabında önemli bir rol oynamaktadır. Onun için gelenek olgusu örgütsüz karma eylemi temsil eder ve organize toplu eylemden daha evrenseldir. Gerçekte gelenekler ekonomik şartlar ile birlikte değişmekle birlikte toplumda merkezi bir konumda kalmaktadır. Geleneklerin hukuk ile benzerliği ve farklı bileşenleri, farklı boyutları sayesinde toplumlara temsil eden çeşitli organizasyonlara ait kurallarının temelini oluşturmaktadır (Chavance, 2009: 24).

Commons'un kurumsal iktisadı üzerine temellendirdiği nokta klasikçilerin eylem olgusuna karşın işlem olgusudur. Commons politik iktisadı açıklarken insanlar arası mülkiyet haklarının devri olarak tanımlamaktadır. Bu sebeple hukuk ve etik Commons'un anlayışında önemli bir yer tutmaktadır. Mahkemeler insanların sahip olduğu mülkiyet ilişkilerinden dolayı insan davranışlarıyla ilgilenmektedir. Bu sebeptendir ki mahkemelerin ele aldıkları davaların konusu mülkiyet haklarından kaynaklanan insanların çıkarları doğrultusunda ortaya çıkan sorunlardır (Commons, 1990: 55).

Commons kurumsal iktisat kapsamında kabul edilen bazı kurumların veya yaklaşımların aslında kurumsal kapsam içinde değerlendirilemeyeceğini düşünmektedir, örneğin klasik iktisadı eleştiren her görüşün kurumsalcı yapı içerisinde ele alınması gibi. Commons durağan süreç yerine dinamik süreci ve denge olgusu yerine ise yönetim olgusunu kurumsal iktisadın bir unsuru olarak görmektedir ama bunların hiçbirinin tek başına bir anlam ifade etmediğini söylemektedir. Ekonomi biliminin açıklanmasında tüm bu unsurlar bir arada ele alınıp ortak bir hedef birliği ile birlikte kullanılmalıdır. Kurumsal iktisat kendinden önceki her bir yaklaşımdan yararlanarak, karma bir yapının bireylerin üzerinde bir

kontrol sağlaması şeklinde kendini ifade etmesi gerekmektedir (Commons, 1934: 69). Birey kavramı Commons'un yaklaşımında önemli bir yere sahiptir ama birey yaklaşımına dâhil edilirken kurumsallaşmış akıl olarak görülmeli ve bireylerin çeşitli kuruluşlara ait olduğunu vurgulanmalıdır (Chavance, 2009: 23).

Önceki ekonomik teorilerin, Commons'a göre iki önemli kusuru vardı. Önceki ekonomik teoriler, kıtlığın evrenselliğini ve bu yüzden ortaya çıkan çatışmaları görmek yerine, doğal bolluğu ele alarak sonuçta bireylerin veya grupların çıkarları üzerine bir denge ve uyum üzerine varsayım yapıyorlardı. Örneğin, Adam Smith görünmez bir elin kendiliğinden çıkarları uyumlu hale getirdiğine ve piyasanın bu şekilde dengeye ulaştığına inanırken gerçekte olan bundan çok farklıdır. Smith bu nedenle çıkarların uyumluluğunun ve denge durumunun gerçekleşmesinin, bireylerin çıkarları sonucu ortaya çıkan çatışmalarından kaynaklanan toplu eylemin tarihi bir ürünü olduğunu anlamadı. Bunun yanında ekonomik teoriler kurumların rolü yerine psikolojiye yoğunlaşma eğilimindeydi. Commons'a göre, denge teorileri, Newton'un hareket yasalarını model olarak almış ve denge sürecini, çıkarların uyumuyla bir tutarak süreci kişiselleştirmeye başlamışlardır. Kurumsal teoriler ya da Commons tarafından savunulan teoriler aynı anda denge teorilerine ve süreç teorilerine dayanıyordu ve bir amaç uğruna maksatlı değişim üzerinde duruyordu. Commons'a göre uyum, otomatik denge ile değil, yönetilen denge ile sosyal kurallara vurgu yapıyordu (Chavance, 2009: 21-22). Geleneksel iktisatçıların bazıları kıtlık ve çelişki yerine bolluk ve uyum üzerinde durmaktadır. Bunun sonucunda kurumsal düzenlemeler yoluyla belli bir uyumun ortaya çıkması amaçlanmaktadır. Bolluğun olduğu durumunda kimse amacına ulaşmak adına başkasına zarar vermeyecektir. Çünkü önlerinde birçok seçenek vardır ve herhangi bir seçenek zor kullanma gereği olmadan seçilebilmektedir. Bu nedenle çelişkileri çözme konusunda herhangi bir baskıya yer olmayacaktır (Commons, 1990:161)

Commons'a göre iktisat, davranışların belirlediği, hesaplanabilir olgularla belirlenemeyen bir bilimdir. Kurumsal iktisat bu bağlamda klasik iktisatla birlikte siyaset ve hukuk gibi bilim dallarıyla da yakından ilişkilidir. Commons'a göre Veblen'in öne sürdüğü gibi Darwinci evrimsel süreç iktisadi yapı için pek uygun olmamakla birlikte, Newton'un öne sürdüğü kanunların iktisadi yapıyı açıklamada

daha yararlı olacağını söylemektedir. Bu nedenle Veblen de ana kavram kurum iken Commons da toplu eylem olarak görülmektedir (Zingler, 2001).

3.2.3. Wesley Clair Mitchell

Wesley Clair Mitchell Veblen'in Chicago üniversitesinden lisans öğrencilerinden biridir ve eski kurumsal iktisat alanında Veblen'in görüşlerinden etkilenmiştir. Mitchell'in 1910 yılında yayınlanan Ekonomik Aktivitenin Rasyonalitesi başlıklı makalesi ile eski kurumsal iktisadın düşünürlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu makaleden önce daha çok para konularında çalışmalar yapmaktaydı ve klasiklerin ortaya sunduğu miktar teorisini eleştirmekteydi. Mitchell tezinde parasal bir konu üzerine çalışmış olmakla birlikte daha sonra yaptığı çalışmalarda tündengelim metodolojisini reddetmektedir. Ayrıca Mitchell "Ulusal Ekonomik Araştırmalar Bürosu"nun kurulmasına yaptığı ampirik çalışmalarla büyük katkı sağlamıştır. Bu organizasyonun amacı istatistiksel veriler toplayarak ekonomide meydana gelen dalgalanmaların sebebini anlamak ve ortaya çıkardığı etkileri görebilmektir. Bunun yanında Mitchell insan davranışını açıklarken alışkanlıklar ve içgüdü kavramları üzerinde durmuş ve rasyonel bireyi reddetmiştir (Haney, 1949:725; Yıldırım, 2009:27-28).

Mitchell'e göre bireylerin davranışlarının belirli özellikler kazanarak standart bir düzeyde etkileşime girerek karmaşık yapılar oluşturmuş halleri kurum olarak ifade edilmektedir. Meydana gelen bu karmaşık yapılar kurumsal düzeninde yapısını oluşturmaktadır. Örneğin para, oluşturulan kültürel kurumlardan biridir ve toplumun ortak bir değerini ifade etmektedir (Hodgson, 2004). Mitchell tümevarım yöntemini temel alarak çalışmalarında istatistiksel olarak elde ettiği verileri kullanarak ortaya yeni teoriler çıkarmaya çalışmıştır. Bu nedenle yaptığı çalışmalarda teorileri analiz etmeye çalışmamıştır, verilerden teoriye veya hipoteze gitmeyi denemiştir (Rima, 1986:392-393).

Mitchell'in ortaya koyduğu yaklaşımın iki ana bölümü vardır. Birincisi, iktisadi faaliyetlerin sürekli değişmesinden meydana gelen özensiz durumdan istatistiki yöntemleri soyutlayabilmek için standartlaşmanın gerekliliğini ve bunun da kurumların ekonomik unsurlar üzerindeki etkisi kullanılarak yapılabileceğini ifade etmektedir. İkincisi ise, ekonomide yer alan istatistiki çıktılarının yüksek oranda

belirsizliğe ve yüksek varyansa sahip olduğunu ifade etmektedir (Hodgson, 2004:313).

Mitchell'in ele aldığı kavramlar şu şekilde özetlenebilir: (Mills, 1949: 738, 739)

- i. Çalışmalarında nesnel davranışların araştırılması ve analiz edilmesi konusuna, ortaya atılan birçok caydırıcı etkene rağmen önem vermiştir.
- ii. Ekonomiyi ele alış yöntemi insan davranışlarının araştırılması üzerinden olmuştur.
- iii. Ekonomini nihai amacını kurumlar ve süreçlerin araştırılması olarak ele almıştır.
- iv. Parasal kurumlara ekonomik süreçlerin açıklanmasında önemli bir rol vermiştir.
- v. Ekonomideki denge kavramının yerine, ekonomik faaliyetlerin bir süreç içinde gerçekleştiği ve büyümenin bunalım dönemlerinden sonra gerçekleştiğini ifade etmiştir.
- vi. Bilimsel çalışmalarda gözlemin önemli olduğuna değinmekle birlikte akılcılığında bilim için gerekli olduğunu savunmaktadır.
- vii. Toplumdan elde edilecek reel çıktılarla birlikte güvenilir hipotezler sunulabileceğini savunmaktadır.

Mitchell'e göre kapitalist düzen modern dünya ile bir tutulmakta ve bu durumun gerçekleşmiş olması sanayileşme ve teknolojik değişime dayandırılmaktadır. Bu sebeple, Mitchell'e göre şirketler ve yöneticiler modern dünyanın öne çıkan kurumlarıdır. Mitchell aynı zamanda bu modern dünya sisteminin oluşum sürecini, tarihsel olarak önce meydana gelen kurumların şirketler ve teknoloji gibi bazı kurumlarla sağladıkları ahengin iyi olmasına bağlamaktadır. (Mitchell, 1995:666-668).

Eski kurumsal iktisat yaklaşımı Veblen, Commons ve Mitchell'in görüşleri genel olarak ele alındıktan sonra yirminci yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkan ve farklı iktisadi düşünce okulları ile gelişmeye devam eden yeni kurumsal iktisat yaklaşımı ele alınacaktır. Yeni kurumsal iktisat ile birlikte bu yaklaşımının daha iyi anlaşılabilmesi için mülkiyet hakları, işlem maliyetleri ve sınırlı rasyonalite konularına ayrı ayrı yer verilmektedir.

3.3. Yeni Kurumsal İktisat

Yeni Kurumsal İktisat kavramı literatürde ilk olarak Oliver Williamson tarafından kullanıldı. Yeni Kurumsal İktisat sadece 1970'lerde birtakım belirsizliğin etrafında şekillenmeye başlamakla birlikte, yirmi yıldan kısa bir sürede, düşünürlerine dört Nobel ödülü kazandırarak popüler bir hal almıştır (Coase, 1984: 229-231). Batı dünyasında meydana gelen yükselişten Sovyetler Birliğinin çöküşüne kadar olan süreçteki ekonomik değişimi anlamak için daha geniş bir bakış açısıyla olaylara bakmamız gerekmektedir. Çünkü bu durum, insanın sayısal olarak değişiminden daha fazla niteliğindeki değişikliklerin bir sonucundan kaynaklanmakta, bu da insan bilgi stokunda meydana gelen değişim ve kurumsal çerçevede meydana gelen değişimdir. Tam anlamıyla bir ekonomik değişim teorisi ortaya koymak bu nedenle demografik, bilgi birikimi ve kurumsal değişim teorilerini bütünleştirecektir. Kurumsal değişime verilecek öncelikle birlikte demografik ve bilgi değişimi stoku ile iletişim kurulmuş olacaktır. Belirsizliği azaltmak için dayattığımız yapı, bu birikimin bir parçası olarak evrimleşen eserler ile birlikte reçeteler ve yasakların bir araya gelmesidir ve sonuçta ortaya çıkan resmi ve gayri resmi kısıtların bir karışımıdır. Bu kısıtlamalar, insan etkileşim kalıplarını tanımlayan dilde, fiziksel eserlerde ve inançlarda yer almaktadır (North, 2005: 2).

Oliver Williamson, aktif teorik akımları standart ekonomi teorisinin araçları ile analiz edebileceği yeni kurumsal iktisat teriminin mucidi olarak karşımıza çıkmaktadır. Piyasalar ve Hiyerarşiler adlı kitabında tanıtılan bu ifade, kuşkusuz eski kurumsal ekonomi ile belirli bir ilişki kurmayı ima etmektedir. Kurumların yeni kurumsal ekonomiye yeniden dâhil edilebilmesi için gerekli temalardan biri de organizasyonun aslında firma ya da hiyerarşinin temelde olmasıdır (Chavance, 2009: 45-46).

Yeni Kurumsal İktisat'ın kurumsal değişimi ekonomik incelemenin içerisine dâhil etmesi kurumsal yaklaşıma getirdiği en önemli yeniliktir. Özellikle politik ve ekonomik analizin daha sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi için kurumsal değişimin sürece dâhil edilmesi önemlidir. Kurumsal değişim ve organizasyon arasındaki farkı belirtmekte bu yüzden önemlidir (North, 1990 ve 1993). Organizasyonlar yeni kurumsal iktisat için çok önemli olan kurumsal değişimi sağlayan esas kaynaktır. Piyasada ki rekabet, bireyler tarafından oluşturulan organizasyonun varlığını

sürdürebilmesi ve karını maksimuma çıkarabilmesi için daha fazla yatırım yapmasına ve kurumsal değişimin daha kaliteli ve hızlı olmasına neden olmaktadır (North, 1993). Bununla birlikte organizasyonlar kurumsal değişimde en belirleyici etken olarak ortaya çıkmaktadır. Organizasyonun sahipleri veya ortakları belirsizliği giderici yönde bilgiye yatırım yaptıklarında kurumsal olarak birçok güdüyü de etkileyerek formel ve informel birçok kuralın değişiminde rol oynamaktadır (North, 1993).

Yeni kurumsal iktisatta kurumların tanımlanması şu şekilde gerçekleşmektedir. Kurumlar, insan etkileşimini oluşturan, insan tarafından tasarlanmış kısıtlamalardır. Bunlar, resmi kısıtlamalardan (kurallar, yasalar, anayasalar), gayri resmi kısıtlamalardan (davranış normları, sözleşmeler ve kendinden empoze edilen davranış kuralları) ve bunların uygulama özelliklerinden oluşur. North, kurumları tanımlamak için oyun teorisinden biraz farklı bir perspektiften oyun kuralları metaforunu kullanmaktadır. North 1990 yılındaki kitabından itibaren, inanç yapılarının rolünü gittikçe daha fazla vurgulamaya başlamıştır. Büyük bir belirsizlik durumunda, seçim yapma ile yüz yüze kalan birey zihinsel bir model yardımıyla bir öğrenme sürecinden geçer ve daha sonra bireyler arasındaki iletişim paylaşılan zihinsel modeller üretir ve bu da evrimsel bir süreçte ideolojilerin ve kurumların yaratılmasına yol açar. Bu noktada kurumların düşünce alışkanlıklarının paylaşımından dolayı Veblen'in tezinin tekrar keşfedilmesi izlenimi edinilebilir. North, ekonomik değişim analizinde esas olarak bilişsel bir yaklaşıma doğru yol almasından dolayı, eski kurumsallıkla olan paralellik bazen çarpıcı bir boyuta taşımaktadır, örneğin bir öğrenme ve hesaplama süreci ile elde edilen kuralların kurumsal yapı için içsel olduğunun düşünülmesi gibi (Chavance, 2009: 49-50).

Kurumlar toplumda oynanan oyunların kurullarını belirlemekte ve oyunun karakterini ve hangi nitelikte olacağını belirlemektedir. Kurumlar aynı zamanda bireylerin güdülerini etkileyerek ekonomide ki tercihleri üzerinde yönlendirici bir rol almaktadır. Organizasyonlar ise kurumlar tarafından kuralları belirlenen oyunun oyuncularını konumdadırlar. Bireylerin bir amaç doğrultusunda birleşmesiyle meydana gelen gruplar aracılığıyla oluşturulurlar. Organizasyonlar kıt kaynaklara sahip olduklarından, şiddetli bir rekabet içinde bulduklarından en önemli

amaçları varlıklarını idame ettirmektir. Organizasyonlara örnek olarak firmalar, siyasi partiler, üniversiteler verilebilir (North, 2005). Kurumlar organizasyonların temelini oluşturan bireylerin etkileşiminden kaynaklanan formel ve informel kurallar bütünüdür ve kurumlar uzmanlaşma ve işbölümüyle birlikte zaman geçtikçe evrilirler. Bireyler birleşerek oluşturdukları organizasyonlarla birlikte işbölümü ve uzmanlaşmanın sağlamış olduğu artı değerden daha fazla pay almış olurlar. Yeni kurumsal iktisat bireylerin ve grupların birbirleriyle olan etkileşiminden meydana gelen pozitif işlem maliyetlerinden dolayı neoklasik yaklaşımdan ayrılmakta ve işlem maliyetlerinin de gerçek hayatta pozitif olması beklenmektedir (North, 1990).

Yeni Kurumsal İktisat, kurumsal düzenleme ve kurumsal çevreyi birbirinden ayırmaktadır. Kurumsal düzenleme ekonomik yön vericiler arasında bir düzenlemedir ve bunların birbirleriyle olan rekabetlerini veya ortaya çıkabilecek iş birliklerini belirleyen düzenlemelerdir. Bu şekilde kanunlar üzerinde etki yaratabilecek bir mekanizma veya ekonomik aktörler arasında işbirliğini sağlayabilecek bir yapı oluşturulabilir. Kurumsal çevre ise, ekonomik aktörler arasında gerçekleşen değişim, dağıtım ve üretimin temellerini oluşturan yasal ve sosyal kurallar bütünüdür ve bunlara örnek olarak mülkiyet hakları, seçimler ve sözleşmeler gösterilebilir (Williamson, 1985).

Coase'a göre kurumsal iktisatçılar olarak sınıflandırılan modern iktisatçıların çoğu yaptıklarından hoşnutsuzluk duymaktadırlar, ancak bu memnuniyetsizliğin sebebi temel ekonomik teori ile ilgili değil teorinin nasıl kullanıldığıyla ilişkilidir. Burada sorun teorinin havada kaldığı ile ilgilidir, bu durum teorinin ele alınmasını, bir insanın vücuda sahip değilken kan dolaşımını incelemek gibi ele alınabilir. Firmaların herhangi bir cismi yoktur ve bu yüzden piyasalar, yasalar olmadan ve dolayısıyla satın alınan ve satılan şeylerin net bir belirtimi olmadan var olurlar. Yeni kurumsal iktisatçıları bu durumdan farklı kılan şey ise, kurumlar hakkında konuşmak değil Amerikan kurumsalcılarının aksine kurumların çalışmalarını analiz etmek ve ekonominin işleyişinde oynadıkları rolü keşfetmek için standart ekonomik teoriyi kullanmalarıdır (Coase, 1984: 229-231).

Ekonomistler geleneksel olarak piyasa mekanizmasının işleyişini ve sonuçlarını analiz etmeye çalışmaktadır. Piyasalar şüphesiz ki insanoğlunun

şimdiye kadar ürettiği en göze çarpan kurumlardan biri olarak kabul edilir. Bununla birlikte, son zamanlarda, farklı ekonomilerin farklı ekonomik performanslarını anlamak için kurumların önemli olduğu giderek daha fazla kabul görmektedir. Nitekim yirminci yüzyılın son on yılında, ilgili ekonomilerin performansları üzerinde önemli etkiler yaratan birçok kurumla ilgili olaya tanıklık edilmiştir. Örneğin, komünist devletlerin çöküşü, onların ekonomik sistemlerinin sonraki dönüşümleri, Silikon vadisi fenomeninin ve e-ticaretin ortaya çıkışı, Avrupa para birliği ve piyasa entegrasyonu, Japonya ve Doğu Asya'daki finansal krizler ve mucize safhaları, etnik farklılıkların devam etmesi ve Afrika ekonomilerinin durgunlaşması, finansal piyasaların entegrasyonu, uluslararası örgütlerin üye ulus devletlerdeki rolü ve küresel sivil toplum örgütleri gibi. Bununla birlikte, bu olayların ve olguların nedenlerini ve sonuçlarını daha derin bir düzeyde anlamaya çalışırsak, kurumsal yönlerini dikkate almak zorundayız. Örneğin, kurumlar ekonomik performansa önem verirse, daha iyi performans gösteren ekonomilerin en iyi kurumları neden diğer ekonomiler tarafından öğrenilip taklit edilemez. Bu noktada North, kurumları bir toplumdaki oyunun kuralları olarak kavramlaştırdı. Bize iki tür oyun kuralları olduğu söylendi: resmi olanlar (anayasal, mülkiyet hakları kuralları ve sözleşmeler) ve gayri resmi oyun kuralları (normlar ve gelenekler) (Aoki, 2001:1-2).

Yeni kurumsal iktisadın önemli savunucularından biri olan North'un görüşleri bu yaklaşımın anlaşılması için önemlidir. Douglas North kurumsal ekonominin önemli bir savunucusudur ve ekonomik bir tarihçi olarak çalışmaları, oldukça radikal bir neoklasik konumdan, tarihin nicel ölçüm yöntemlerine vurgu yaparak, çalışmalarını bireylerin verimliliğine ve rasyonelliğe dayanan akıl yürütmeye dayandırmaktadır. Bunun yanında kurumların öneminin keşfine ve neoklasik geleneğin sınırlamalarını kademeli olarak uzaklaştırarak eleştirel bir biçimde ele almaktadır. North'un kuşkuya düşmesine neden olan neoklasik teorinin yönleri şu şekildedir: kıtlığın ve dolayısıyla rekabetin varsayımı, kısıtlamalar altında seçim konsepti, fiyat teorisi dâhil olmak üzere mikroekonomi teorisi ve görelî fiyatların etkisi. Aslında bu geleneğin asıl hataları şunlardır: Kurumları ve zamanı göz ardı eder, işlem maliyetlerini, fikir ve ideolojilerin rolü ile ekonomi politik sürecin rolünü ihmal eder. Herbert Simon'a atıfta bulunarak North ekonomik ve politik kararlarla ilgili belirsizlik bağlamında bireyin bilgiyi işleme kapasitesinin

sınırlarını vurgular. Bununla birlikte, Williamson gibi Simon'un tatmin edici davranışla ilgili tezini göz ardı ederek, karar verme ile yüz yüze kalmış bireyin davranışını maksimize etmek yerine maksimize eden yönelimi korumak eğilimindedir (Chavance, 2009: 48-49).

Douglass North yeni kurumsal iktisat savunucularının yanında bulunmakla birlikte eski kurumsal iktisat düşünürleri ile de bir bağ kurmaktadır. North'un çalışmaları üç aşama üzerine kuruludur. Birinci aşamada neoklasik model kullanılmaktadır ve bu süreçte tam bilgiye sahip bireylerin faydalarını maksimize etmektedir. İkinci aşamada neoklasik modelle devam edilse de mülkiyet ve devlet gibi kurumlara yer verilmektedir. Son aşama da ise artık etkin kurumlara geçiş gerçekleşmektedir (Demir, 1996:207).

North, ilk çalışmalarında kurumları neoklasik bir yaklaşımla ele almıştır, bu durumda ekonomik sorunlara etkili çözümler sunulmuştur. İlerici bir gelişmeyle bu yaklaşımı tamamen terk ederek kurumların gerçekte iktidar üzerine kurulu olduğunu benimseyip bu durumu tersine çevirmeye çalışmıştır. North'a göre kurumlar toplumsal olarak verimli olmak için yaratılmamaktadır, resmi kurallar ve pazarlık gücüne sahip olanların yeni kurallar yaratma çıkarlarına hizmet etmek için yaratılmıştır. Burada kamu tercihi teorisinin etkisi görülmektedir. Bununla birlikte, North, resmi olmayan kurumları ihmal ettiği için kamu tercihleri teorisini suçlamaktadır. North verimlilik konusunda ise kaynak tahsis edici etkinliği optimum verimlilikten ayırmaktadır. Başarılı siyasi ve ekonomik sistemler, başarılı evrimin bir parçası olan şok ve değişiklikleri atlatabilen esnek kurumsal yapıları geliştirirler. Fakat bu sistemler uzun oluşma dönemlerinin bir ürünü olmuştur ve kısa vadede nasıl uyarlanabilir bir verimlilik yaratılacağı bilinmemektedir (Chavance, 2009: 50).

North'un kurumsalcı teorisinin kendine özgü bir yanı vardır bu da bazen iç tutarlılığını azaltır. Kurum değişimine neden olan sebepler oldukça çeşitlidir ve her durumda ve tarih boyunca kurumsal değişim kademeli ve ilerici bir biçimde gerçekleşmektedir. Resmi ve gayri resmi kurumlar, değişimle ilgili olarak aynı zaman çerçevesine tabi değildir. Resmi kurumlar söz konusu olduğunda hızlı veya hatta bir gecede değiştirmek nispeten kolay olmakla birlikte, kayıt dışı kurumların modifikasyonu çok yavaş ilerlemektedir. Başka bir ekonominin resmi kurallarını

benimseyen ekonomiler, farklı gayri resmi normlar ve uygulama nedeniyle birinci ekonomiden çok farklı performans özelliklerine sahip olacaklardır. Sonuç olarak, başarılı Batı pazar ekonomilerinin resmi siyasi ve ekonomik kurallarının Üçüncü Dünya ve Doğu Avrupa ekonomilerine aktarılması, iyi ekonomik performans için yeterli bir koşul değildir. North, on dokuzuncu yüzyılda çeşitli Latin Amerika ülkelerinin belirli değişikliklerle Birleşik Devletler Anayasasını kabul ettiğini söylemektedir. Resmi kuralların aktarılması uygulama mekanizmalarının, gayri resmi davranış kurallarının ve aktörlerin öznel modellerinde farklılıkları engellememiştir. Sonuç olarak ortaya çıkan teşvik yapıları benzer resmi kuralların uygulaması sonuçlarıyla son derece farklı hale gelmiştir (Chavance, 2009: 52-53).

Yeni Kurumsal İktisadın sahip olduğu iki temel sav vardır. Birincisi, yeni kurumsal iktisad klasik teoriden bütünüyle farklılaştırmadan, kurumlar sayesinde insanların seçimi için olağan olan tercihleri belirlemeleri konusunda teorik bir zemin hazırlamaktadır. İkincisi ise, yukarıda bahsedilen teoriyi kurumları belirleyen faktörler üzerine oluşturmasıdır. Bu iki önermeyle birlikte kurumların insanların seçebileceği tercih setlerini periyotlar içerisinde ne şekilde değiştirdiğini ve kurumların kendisinin ne şekilde değiştiği incelenabilmektedir (North, 1986).

Eggertsson'a göre ise yeni kurumsal iktisat şu özellikleri barındırmaktadır: (Eggertsson, 1990: 6-7).

- İktisadi yapı içerisinde sadece malların fiyatları ve miktarları değil aynı zamanda iktisadi organizasyon ve ortaya çıkacak iktisadi sonuçlarında içerikleri önemlidir.
- Neoklasik okulun öne sürdüğü tam bilgi ve işlem maliyetinin olmaması reddedilerek işlem maliyetlerinin pozitif olması ele alınmaktadır.
- İktisadi yapı içerisindeki değişimi yönlendiren sözleşmeler modele dâhil edilmektedir.

Yeni kurumsal iktisatçılar normatif ekonomi üzerinde önemli bir etkiye sahiptirler. Yakın zamana kadar iktisatçılar, ideal bir durumda gerçekleşecek olanla gerçekte ne yapıldığını karşılaştırarak ekonomik reform önerilerini tasarlama eğilimindeydiler. Ancak böyle bir süreç izlenmesi anlamsızdır çünkü teorikte ideal durumu ortaya çıkarmak için gerekli işlemler yapılabilirken gerçek hayatta bunların

hiçbir karşılığı yoktur. Gerçek dünyada kurumlar aracılığıyla ekonomi politikasını etkilemek için kanun değiştirilir ve personel değiştirilir. Ekonomi politikasında da karşımıza çıkan durum seçim kararı, kurumların tercihi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada önemli olan, bu kurumlardaki bir değişikliğin gerçek dünyada reel manada yapacağı etkilerdir. Yeni kurumsal iktisadi karakterize eden şey, ele alınan problemlerin gerçek dünya tarafından ortaya atılan sorunlar olmasıdır. Kurumsal ekonominin bu manada hukukla olan ilişki sayesinde sorunların çözümünde büyük yardımı olmuştur. Çünkü hukuk davaları fiili iş uygulamalarıyla ilişkilirken, ekonomistlerin geçmişte analiz ettikleri örneklerin çoğu hayalidir (Coase, 1984: 229-231).

Yeni kurumsal iktisat ve klasiklerin iktisadi sistem üzerine birbirlerinden farklı baktıkları birçok konu bulunmaktadır. Klasiklerin standart üretim ve değişim teorisi üç öneriye dayanmaktadır: (i) tüm kaynakların özel mülkiyeti (ii) sıfır işlem maliyetleri ve (iii) mallar için aşağı eğimli talep çizelgeleri. Standart üretim ve değişim teorisinde çıktı, teknolojik bilginin durumu göz önüne alındığında, girdi kümesinin maliyetlerinin bir fonksiyonudur. Ancak teorisinin ortaya koyduğu bu görüş yanıltıcıdır çünkü üretim kurumsal bir boşlukta gerçekleşmez. Eğer bir ekonominin çıktısı sadece geleneksel girdilerin ve bazı üretim fonksiyonlarının maliyetine bağlıysa, ekonomik analiz çeşitli ülkeler arasındaki kalıcı ekonomik farklılıkları açıklayamazdı. Gerçek şu ki, çıktı, geleneksel girdilerin maliyetlerinden ve işlem maliyetlerinden oluşan üretim maliyetlerinin bir işlevidir. Ancak, standart üretim ve değişim teorisi, alternatif mülkiyet haklarının işlem maliyetleri, gelir dağılımı ve inovasyon teşvikleri üzerindeki etkileri için herhangi bir karşılık vermemektedir (Pejovich, 1990: 29).

Standart üretim ve değişim teorisini bir kenara atmak yanlış olur. Yeni kurum teorisi, standart teorisinin uygulanabilirliğini daha geniş bir gerçek dünya olayları sınıfına genişletmiştir. Yeni kurum teorisinin temelindeki anahtar kavramlar, (i) mülkiyet hakkının kavramının tek ilgili yapılandırma olmadığını; (ii) alternatif mülkiyet hakları, kaynak tahsisini ve inovasyon akışını etkilediğini ve (iii) işlem maliyetlerinin pozitif olmasıdır. İşlem maliyetleri arasında, ekonomik davranışın müzakere edilmesi ve izlenmesi, bilgi edinme maliyetleri, kurum maliyetleri ve kurumların sürdürülmesi maliyetleri yer almaktadır (Pejovich, 1990: 30).

Yeni kurumsal iktisat yaklaşımı anti tröst yasasından kalkınma yardımına kadar çeşitli konularda önemli politika tartışmalarını etkilemiştir. Ortaya çıkan bu durumla birlikte giderek yaygınlaşarak birçok araştırmaya söz konusu olmuştur. İşlem maliyetleri, mülkiyet hakları ve sözleşmeler, bu yaklaşım tarafından geliştirilen kavramlardan bazıları olmasına rağmen, bu üç kavram yeni kurumsal iktisat yaklaşımının özünü oluşturmaktadır ve bu üç kavram kurumsal iktisatçılar tarafından altın üçgen olarak tanımlanmaktadır. Yeni Kurumsal İktisadın, Ortodoks yaklaşımdan radikal bir şekilde ayrılmasının bir nedeni, bu üç temel kavramın mükemmel bilgi, mükemmel rasyonellik ve sıfır işlem maliyetleri gibi standart neoklasik varsayımları reddetmesidir. Standart neoklasik paradigma, ekonomik sistemi, fiyat mekanizmasının koordinasyonu altında, talebe ve üretime arzın otomatik olarak ayarlanması olarak görmüştür. Neoklasik iktisatçılara göre, firmanın göreceli fiyatlardaki değişimlere ve mevcut kaynaklarla karı maksimize edecek şekilde bir üretim işlevi vardır. Bu sistem, yeni kurumsal iktisadın kurucularını rahatsız etmekle birlikte, bilginin mükemmel olduğu varsayımları, bireylerin rasyonelite kavramı altında istikrarlı tercihleri olduğu ve değişimin anlık ve maliyetsiz olduğu gibi bazı basitleştirilmiş varsayımlar altında çalışmaktadır (Coase, 1984: 229-231).

Yeni kurumsal iktisat, insanların çevrelerini ve o çevreyi şekillendirmek için yarattıkları kurumları (politik, ekonomik ve sosyal) açıklamak için geliştirdikleri inançlarına odaklanır. Ekonomik değişimin doğasını açık bir şekilde incelemek için yeni kurumsal iktisadın araçları kullanılmaktadır. Bu yüzden geleneksel iktisat teorisinin bazı temelleri yeniden gözden geçirilmelidir ve bunlardan biri belirsizliktir. Belirsizlik ekonomik literatürde Frank Knight'ın risk ve belirsizlik arasında ayırım yaptığı çalışmasına kadar uzanmaktadır. Knight'a göre risk, sonuçların bir olasılık dağılımını elde etmenin mümkün olduğu bir durumdur, böylece bir duruma karşı sigortalanabilirdi, belirsizlik ise böyle bir olasılık dağılımının olmadığı durumdur. Bu nedenle, Kenneth Arrow (1951) ve Robert Lucas (1981) gibi seçkin kuramcılara göre, belirsizlik şartı altında kurumsallaştırma mümkün olmamaktadır (North, 2005: 13-14).

Yeni kurumsal iktisat kavramı multidisipliner bir yaklaşımla ekonomik yapıyı ele almasından ve birçok iktisat okulunun önermelerini temellerinde

barındırmasından dolayı özellikleri konusunda ortak bir kanıya varmak zorlaşmaktadır. Buna rağmen yeni kurumsal iktisadın özelliklerini sıralamak gerekirse: (Aktan ve Vural, 2006:21-22)

- Mülkiyet hakları, işlem maliyetleri ve kamu tercihi gibi yaklaşımlar yeni kurumsal iktisat teorisinin oluşmasına neden olan alt kategorilerden bazılarıdır ve bu durum bu düşüncenin ne kadar geniş olduğunu bize göstermektedir.
- Kurumlar ve kurallar yeni kurumsal iktisat için ekonomik yaşamın oluşmasında ve yönlendirilmesindeki en önemli etkenleridir.
- Bireyler tarafından meydana getirilen kurumlar ve kurallar toplumsal düzeni sağlamada önemli bir noktada bulunmaktadır ve oluşturulan teoriler yöntemlerini genellikle akılcılık üzerine kurmuşlardır.
- Mülkiyet hakları, işlem maliyetleri ve bireylerin tam bilgiye sahip olması yeni kurumsal iktisatta analizlerde veri olarak alınmamıştır bunun yerine analiz sürecine dâhil edilmiştir.
- Anayasal iktisat ve kamu tercihi gibi yaklaşımlar yeni kurumsal iktisadın bünyesinde yer alarak devletin eleştirisini yapmakta ve iktisadi yaşam içinde devletin sınırlandırılması yönünde savlar ortaya atmaktadır.
- Yeni kurumsal iktisat kurumsal çevre olgusuyla mikro düzeyde ilgilenirken, kurumsal düzenlemeler makro düzeyde ele alınmaktadır.
- Klasik iktisatta yer alan görünmez el kavramına karşılık yeni kurumsal iktisat dengeleyici güç kavramını ortaya atmıştır. John Galbraith dengeleyici güç kavramının iktisadi hayatta bir dengesizlik meydana geldiğinde bu olumsuzluğu ortadan kaldıracak sürecin kendiliğinden ortaya çıkacağını söylemektedir.

Yeni kurumsal iktisat ile ilgili önemli noktalara yer verildikten sonra, yeni kurumsal iktisat için en önemli üç kavram olan mülkiyet hakları, sınırlı rasyonelite ve işlem maliyetlerinden ayrıntılı olarak bahsedilmektedir. İlk olarak mülkiyet hakları konusuna yer verilmektedir.

3.3.1. Mülkiyet Hakları

Mülkiyet hakları iktisadi yapı içerisinde sistemin düzgün işleyişi açısından önemli bir yer tutmaktadır. İktisadi sistemin yapı taşlarından biri olan tercih konusunun gerçekleşebilmesi için mülkiyet hakkının göz ardı edilmesi sistemin aksamasına neden olacaktır. Bu nedenle ekonomide kaynak tahsisinin nasıl gerçekleşeceği konusunda ana belirleyicilerden biri olan mülkiyet haklarının da iktisadın açıklanması için kurulan modele dâhil edilmesi gerekmektedir.

Mülkiyet hakları teorisi, yeni kurumsal ekonomi olarak bilinen yaklaşım içinde ortaya çıkmıştır. Ana akım neoklasik iktisatta olduğu gibi, bireyler kendi çıkarlarının rasyonel takipçileridir; kendi faydalarını en üst düzeye çıkarmak (bunu başaramasalar da) istemektedirler ve firmalar marjinal geliri marjinal maliyetle eşitleme girişiminde bulunurlar. Ancak, insanların sınırlı hesaplama yeteneği nedeniyle, ana akım iktisattan daha şiddetli olan insan eylemleri üzerinde kısıtlamalar vardır (Simon, 1961). Kurumlar, özellikle mülkiyet hakları yapısını, günlük faaliyetlerinde bulunan işlem ve diğer koordinasyon maliyetlerini etkilemektedir.

Harold Demsetz (1967) ilkel mülkiyet hakları kuramını formüle eden ilk kişiydi. Bu teori daha sonra çeşitli yazarlar tarafından pek çok katkı yapılarak ayrıntılandırılarak revize edilmiştir. Bu çalışmalarda eğilim, objektif gerçeklerden, maddi mallardan ve sübjektif yorumlardan ziyade tüketim özelliklerine giderek daha fazla odaklanmak olmuştur. Teorinin hala eksik olduğu nokta, girişimcilik yaratıcılığının ve öznel beklentilerin dinamik etkilerinin eksiksiz bir bütünleşmesidir.

Mülkiyet haklarının tanımlanabilmesi için öncelikle bu kavramın ekonomik bakımdan hangi anlama geldiğinin bilinmesi gerekmektedir bunun içinde nitelikleri ve farklılıklarını ele almak gerekmektedir. Bir malın kullanım hakkı yani o mal üzerinde yok etme ve dönüştürme gibi bütün yasal kullanma biçimleri, gelir elde etme ve o mal üzerine sözleşme yapma hakkı, mal üzerindeki kullanım hakkının sürekli olarak aktarılma hakkıdır ve bu farklı mülkiyet haklarının ekonomik yapı üzerindeki etkileri de farklı olmaktadır (Eggertsson, 1993:35).

Bir malın çeşitli kullanım şekillerinden biri seçilerek bu malın yasal düzenleme içinde bireyler tarafından kullanım hakkının elde edilmesi mülkiyet hakkını tanımlamaktadır. Bu noktada önemli olan üç durum vardır: Birincisi, mülkiyet hakları yasal düzenleme içerisinde ele alınmaktadır. İkinci durum, malın çeşitli kullanım şekillerinin olması, malın ekonomik analiz için uygun olduğunu göstermektedir. Üçüncü ve son olarak bir mal üzerinde mülkiyet hakkına sahip olunmasıyla o mal üzerindeki hâkimiyet sağlanmış olmaktadır. Mülkiyet haklarının transfer edilebilirliği, bölünebilirliği, kapsayıcılığı ve evrensel nitelikte olması yukarıda yer alan düşüncelerin temelini oluşturmaktadır (Demir, 1996: 227).

Bir mülkiyet hakkı, toplum tarafından ortaya çıkartılan faydaların meydana getirdiği maliyetler üstlenilirken, maliyetten yararlanma özgürlüğünün sağlanmasıdır. Mülkiyet hakları, fiziksel şeyler veya olaylar değil, soyut sosyal ilişkiler. Mülkiyet haklarının bu tanımı iki önemli noktayı oluşturmaktadır. Birincisi, insan haklarının mülkiyet haklarından ayrılmasının yanlış olduğudur. Oy verme hakkı ve meselelerle ilgili konuşma hakkı bireylerin mülkiyet haklarıdır çünkü bunlar bireyler ve diğer insanlar arasındaki ilişkiyi tanımlamaktadır. Diğer bir deyişle mülkiyet hakları tanımı, bir bireyin diğer insanlara karşı tüm hakları için geçerlidir. İkinci nokta, mülkiyet hakları ile bireyler arasındaki ilişkilere. Bireyin bir mal sahibi olduğunu varsayalım, bu sahiplik hakkı, bireyle sahibi olunan mal arasındaki ilişkiyi tanımlamaz. Bu malı kullanma hakkıyla ilgili olarak birey ve diğer tüm insanlar arasındaki ilişkiyi tanımlar. Genel olarak mülkiyet hakları, tüm kişilerin diğer insanlarla olan etkileşimlerinde gözlemlemesi gereken ya da göz ardı edilmemesi için cezai maliyetini taşıyan ekonomik mallarla ilgili davranış normlarını belirler (Pejovich, 1990:27).

Yeni kurumsal iktisadın, mülkiyet hakları ve işlem maliyetleri ile kurduğu ilişki çok yakındır. Bir firmaya ait olan gelir-gider ve yönetim üzerinde kurulan mülkiyet hakları, o firmada bulunan farklı bölümlerde çalışanlara işlem maliyetleri gözetilerek dağıtılmaktadır. Bir firmada veya toplumda işlem maliyetlerinin yüksek olmasının nedenlerinden biri mülkiyet haklarının tanımlanamamasından kaynaklanmaktadır. Diğer bir bakıma işlem maliyetlerinin pozitif olması, mülkiyet haklarının tanımlanması sürecini engelleyici bir durumdur (Malin ve Martimort, 2004).

Coase çalışmasında mülkiyet haklarının piyasa için önemine değinirken, mülkiyet haklarının ekonomik yapıda gerektiği gibi bulunmadığı durumda piyasa mekanizmasında etkinsizliğe yol açacağını ifade etmektedir. Bireye ait tanımlanmış bir mülkiyet hakkı başka biri tarafından kullanılmak istenirse mülkiyet hakkına sahip olan kişiye kullanım bedelini ödemesi gerekir, bu durumun gerçekleşebilmesi içinde mülkiyet hakkının korunmasında herhangi bir açık olmaması gerekmektedir. Malların ve hizmetlerin mülkiyeti bireylere onlar üzerinde geçici olmayan haklar meydana getirmektedir (Coase, 1959). Bu tür geçici olmayan haklara sahip bireyler, mülkiyet haklarından yararlanarak, üretim sürecine ait konularda söz sahibi olabilmekte ve bu hakkını başka bir bireye veya gruba transfer edebilmektedir. Genel olarak mülkiyet hakkı ile elde edilen kazanımlar; o malın kullanım hakkı, malın satılması hakkı, kiralanması hakkı ve o mal üzerinde değişiklik yapma haklarıdır (Williamson, 1980). Özel mülkiyet hakları ve fiziksel mülkiyet hakları sıklıkla karıştırılmaktadır.

Bireylerin mülkiyet haklarının herhangi bir toplumda kullanılma hakları, devletin şiddet ve ceza gücü tarafından desteklenen görgü kurallarının, sosyal geleneklerin, dışlayıcı yasaların ve resmi yasal yollardan çıkarılan yasaların desteklediği şekilde yorumlanmalıdır. Özel mülkiyet dediğimiz şeyin kullanımındaki kısıtlamaların çoğu, görgü kurallarının ve sosyal dışsallığın gücünü dayanmaktadır. Gürültü seviyesi, giydiğimiz kıyafetler, diğer insanların mahremiyetine izinsiz girişlerimiz sadece polis gücünün desteklediği yasalarla değil, kabul edilen davranış kurallarının ihlalleri için sosyal kabul ve gönüllü sosyal dışlama ile sınırlandırılmıştır. Mülkiyet hakkı, kişiye ait olduğu söylenen kaynakların kullanımlarından biri olan iradeyle diğer insanların seçimlerine karşı bir koruma sağlamak anlamına gelmektedir. Genellikle özel mülkiyet hakları, özel mülkiyeti olduğu düşünülen malların herhangi bir şekilde kullanılmasını seçmek için bir kişiye özel yetkinin verilmesi olarak ifade edilir. Diğer bir deyişle, seçim yapma hakkına sahip olan mal sahipleri, belirtilen malların seçiminde sınırsız bir hakka sahiptir. Özel mülk sahipleri mallarını istedikleri şekilde kullanabilirler. Özel mülk, kimsenin zarar görmediği sürece, bir kimsenin kendi mülkünü kullanabileceğini ifade etmemektedir. Bunun yerine, malların kullanımının (veya bu hakkın devredilmesi), diğer kişilerin özel mülklerinin fiziksel nitelikleri veya

kullanımları etkilenmediği sürece, istediği şekilde kullanabileceği anlamına gelmektedir (Alchian, 1965:817-818).

Mülkiyet sahiplenmeyi gerektirir ve sahip olunan şeyin bir şekilde sahip olunan kişi tarafından fiziksel olarak kontrol edilmesidir. Bazıları bunun, farklı ekonomik sistemler arasındaki temel ve tek önemli fark olduğunu düşünmektedir. Böyle bir yaklaşım fiziksel mülkiyetin, mülkiyet hakkında anlaşılması gereken şeyin sadece sınırlı bir parçası olduğunu, bir şeyin kendi başına ele geçirilmediği, ancak sadece sahibinin belirli arzularını tatmin etmek için kullanılması gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Mülkiyet hakları, herhangi bir toplumsal ortam içinde tanınan bir varlık ile ilgili olarak karar verme haklarına değinmektedir. Mülkiyet hakları, sosyal yasalar, yasal hukuk yolları ve toplumsal koruma veya yaptırımların bir koleksiyonunu oluşturmaktadır. Hem kapitalist hem sosyalist sistemde ister devlet olsun ister özel olsun tüm kullanıcı hakları veya karar verme hakları her zaman belirli sınırlamalara tabidir. Tamamen özel mülkiyet ile karakterize edilen bir ekonomik sistemde bile mutlak mülkiyet diye bir şey yoktur. Kıt kaynakların özel mülkiyeti olan bir sistem bile, bir bütün olarak toplumun çıkarına yönelik belirli eylemleri yasaklayacaktır. Örneğin, bir başkasına fiziksel olarak zarar verecek bir kullanma hakkı, her toplumda sınırlandırılmış ve ekonomik olarak başkalarına zarar verme hakkı yasalarla sınırlandırılmıştır (Dahlman, 1980: 70-71).

Mülkiyet haklarının nasıl korunacağı ve nasıl tanımlanacağı hususunda gerekli sorumluluk devlete aittir. Mülkiyetin sağlamış olduğu hakların sınırları devlet tarafından belirlenmektedir ve devlet mülkiyet haklarının korunmasını sahip olduğu yasa koyucu gücüyle yerine getirmektedir. Bununla birlikte devletin korumasının tam olarak gerçekleşebilmesi için toplumsal gelenek ve görenekler tarafından desteklenmesi gerekmektedir (Alchian, 1977: 130).

3.3.2. Sınırlı Rasyonalite

Williamson ekonomisi için yapı bloklarından biri Herbert Simon'un ortaya koyduğu sınırlı rasyonalite kavramıdır. Bu kavram iki prensibe dayanmaktadır. (1) bireyler veya gruplar, sahip oldukları bilgileri işleme veya kullanma yetenekleri konusunda kaçınılmaz sınırlara sahiptirler. Bu sınırlı hesaplama kapasitesi, herhangi bir önemsiz durumda yer alan duyu verilerinin anlaşılmasında ve

yönetilmesinde zorluklar nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Kısacası bilgi karmaşıklığı ortaya çıkmaktadır. (2) Dünyanın olası tüm durumlarının ve tüm ilgili neden sonuç ilişkilerinin tanımlanabileceğini ve bundan sonra olasılıkların önceki olaylara dayanarak hesaplanabileceğini düşünmek aynı derecede mantıksızdır. Bu durum, ekonomik aktörlerin kaçınılmaz olarak eksik bilgi ile karşı karşıya kaldıklarını, yani bilgi belirsizliğinin bulunduğunu göstermektedir (Williamson, 1985:16).

Rasyonalite kavramı ekonomik hayatta bir firma veya bir organizasyonun yürütmüş olduğu faaliyetlerde maliyetlerin faydadan veya gelirden daha fazla olmaması veya eşit olması durumunu ifade etmektedir. Bahsedilen bu durum etkindir ve sadece tam bir rasyonalite durumu sağlandığında gerçekleşebilmektedir ve böylece firma veya organizasyon karını maksimize edecek ve en uygun üretim düzeyine ulaşacaktır. Buna rağmen gerçek hayatta gerçekleşen durum bu şekilde olmamaktadır, belirsizliklerle dolu bir gelecek ve bireylerin sınırlı bir zihin kapasitesine sahip olmalarından dolayı sadece sınırlı bir rasyonalite söz konusu olmaktadır (Williamson, 1996).

Bireylerin gerçekleştirdikleri işlemler (değişim, girişim, yatırım vb.) hakkında bütün bilgiye sahip olmaları söz konusu değildir. Bir mal veya hizmet satın alırken o mal veya hizmetin ikamelerinin ve tamamlayıcı mallarının bilgisine ve hepsinin fiyatları hakkında bir bilgiye sahip olunması mümkün değildir sadece biraz daha fazla maliyete katlanarak diğer mallar hakkında daha fazla bilgiye sahip olunabilir fakat yine de tüm bilgiye sahip olunamaz. Mallar hakkında bütün bilgiye sahip olsa bile elde ettiği bu bilgiyi düzenleyip kendi yararına sağlayacak bir zihinsel aktiviteye sahip değildir. Bireyler bu yüzden rasyonellik konusunda istekli olsalar da bunu gerçekleştirmede sınırları vardır (Williamson, 1985: 618).

Sınırlı rasyonaliteden kaynaklanan verimsizliği azaltabilmek için bireyler arasında gerçekleştirilen sözleşmelerin karşılıklı uyum sonucu ortaya çıkan görüşmelerden sonra yapılması gerekmektedir, bu şekilde en uygun çıktı düzeyine ulaşabilmektedir. Buna rağmen tam manasıyla bireyler arasında iyi ve etkin bir sözleşme ortaya koymak mümkün olamayacağından en uygun çıktı düzeyine ulaşmak olanaksızdır. Yeni kurumsal iktisat yaklaşımında bir firmada bireyler kararları verici rodedir ve bu bireyler sınırlı rasyoneldirler. Bu yüzden, klasik

teorinin bahsettiği en uygun çıktı düzeyini sağlamak mümkün olamamaktadır (Williamson, 1975).

Williamson, çalışmalarını sınırlı bir rasyonelite üzerine dayandırmaktadır, ancak bu bilgi belirsizliği ile sınırlandırılmış kavramın tek taraflı bir kullanımınıdır. İşlem maliyeti konusunda neoklasik okul argümanları kabul edilirse bu tek taraflı sınırlı rasyonelliğin kullanılması gereklidir. Ekonomide karmaşıklığın mevcut olmadığı varsayılırsa, sınırlı ücretlendirme sorunları, bilgi maliyetlerini en aza indirme açısından kavramsallaştırılabilir ve bu da işlem maliyetlerinde tasarruf anlamına gelir. Böyle bir yaklaşım, kar maksimizasyonuna eş değer bir yaklaşımdır. Ancak karmaşıklık mevcut olduğunda, problemsiz bir maliyet minimizasyonu/kar maksimizasyonu mümkün değildir (Williamson, 1985: 17).

Üç düzey rasyonellik seviyesi vardır: Güçlü biçim rasyonellik seviyesi maksimizasyonu düşünmektedir, yarı güçlü rasyonellik sınırlı rasyoneliteyi yansıtmaktadır ve zayıf rasyonellik ise organik rasyonellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Sınırlı rasyonellik, işlem maliyeti ekonomisinin dayanacağı bilişsel varsayımdır. Bilişsel yetkinliğin sınırlı olduğu kabul edilerek, kurumların çalışması teşvik edilir. Sınırlı rasyonelite üzerinde yapılan iktisat iki şekilde gerçekleşir. Biri karar süreçlerini ilgilendirir, diğeri ise yönetim yapılarını içerir. İşlem maliyeti ekonomisi, ayrımcı bir şekilde yönetim yapılarına işlemlerin tahsis edilmesinin ekonomik sonuçlarıyla ilgilendirir. Sınırlı rasyonelitenin gerçekleriyle yüzleşmek için, planlama, uyarılma ve izleme işlemlerinin maliyetleri göz önünde bulundurulmalıdır (Williamson, 1996: 45-46).

3.3.3. İşlem Maliyeti

İşlem maliyeti kavramı 1980'li yıllardan sonra iktisat literatüründe giderek artan bir kullanıma sahiptir. Özellikle artan liberalleşme hareketiyle birlikte artan ekonomik faaliyetler daha önce maliyet sınıflandırmasında yer almayan işlem maliyetinin önemini artırmıştır. Böylelikle kurumsal iktisat yaklaşımının kendini açıklarken en çok kullandığı kavramlardan biri olmuştur.

İşlem maliyeti kavramını açık bir şekilde kullanan ilk yazar Arrow'dur. Arrow piyasa başarısızlığının mutlak olmadığını iddia etmektedir ve piyasaların oluşumunu engelleyen daha geniş bir kategori olan işlem maliyetlerini dikkate

almaktadır. Bu tür maliyetleri ekonomik sistemi çalışma maliyetleri olarak adlandırmaktadır. Arrow'un formülasyonunda işlem maliyetleri piyasa koşullarının oluşumunu engellemektedir (Williamson, 1985:16). Klasik iktisatta ise bir mübadelenin gerçekleşmesi için gerekli olan bir malın veya hizmetin fiyatının nasıl belirlendiği üzerinde dururken, malın veya hizmetin sahiplenilmesinin ek bir maliyet olan işlem maliyetini göz ardı etmektedir. Buna göre işlem maliyeti; ekonomik bir değere sahip varlıkların edinim hakkının bireyler arasında mübadele edilmesi ve bireylere ait bu hakların uygulanması esnasında meydana gelen maliyetlere denmektedir (Eggertsson, 1993: 14).

Coase (1937) çalışmasında piyasada gerçekleşen işlemlerin bazılarının maliyetlerinin olduğunu ve bu işlem maliyetlerinin bazıları yüksekliğinden dolayı üretimi hatta üretim faktörlerini olumsuz yönde etkileyecek düzeye çıkmaktadır. Bu nedenle firmaların kuruluş amacında yer alması gereken öncelikli konu olarak işlem maliyetlerinin en aza indirilmesi yer almaktadır. İşlem maliyetleri, firma içerisinde alınacak üretim sürecinde ve sözleşmelerle ilgili kararlarda etkin bir rol oynamaktadır.

Williamson, Arrow'un işlem maliyetlerini ekonomik sistemi çalışma maliyeti olarak tanımladığı gibi daha ayrıntılı olarak, ön işlem maliyetlerini; bir anlaşmanın hazırlanması, müzakere edilmesi ve korunması için gereken maliyetlerdir şeklinde tanımlamaktadır. Gerçekleşen işlem maliyetleri şunları içermektedir: (1) ihtiyaçlara uyulmadıkça işlemlerde ortaya çıkan ödeme masrafları, (2) düzeltilmesi için iki taraflı çaba harcanması halinde ortaya çıkan maliyetler, (3) kurulum ve işletme maliyetleri, (4) güvenli taahhütlerin yürürlüğe konulma maliyetleri (Williamson, 1985: 18).

Genel anlamda işlem maliyetleri üç ana kategoride ele alınmaktadır: bilgi maliyetleri, strateji ve koordinasyon. Bilgi maliyetleri sözleşme yapılırken sözleşme yapılan kişiyle diğer alternatiflerinin değerlendirilmesi sürecinde ortaya çıkan maliyetlerdir ve sözleşme gerçekleştirildikten sonra sözleşmenin ne tür haklar veya yükümlülükler getirdiğinin öğrenilmesi konusunda karşılaşılan maliyetlerdir. Strateji maliyetleri sözleşme gerçekleştirildikten sonra ortaya çıkan yolsuzluk gibi sorunlardır. Koordinasyon maliyetleri ise sözleşmenin oluşum sürecinde ortaya çıkan maliyetlerdir (Ostrom vd., 1993:47). Burada önemli olan

konu, işlem maliyetinin ne olduğuna dair elde edilecek bilginin pahalı olmasıdır; aynı zamanda işlem maliyeti ile takas edilen malın değerini belirlemenin bedeli ile bireylerin haklarını korumanın ve anlaşmaları işleme koymayı denetlemenin bedelidir. Ekonomik mübadelenin değerini belirleme hususu, teoriyi geleneksel iktisat kuramcılarının işlem maliyeti yaklaşımından ayırmaktadır. ABD ekonomisinde etkili olan işlem maliyetlerinin milli gelirin %45'ten fazlasına denk geldiği hesaplanmış ve bu oranın giderek arttığı ortaya çıkmıştır. Burada, işlemin ucuz olmamasının sebebi mübadele yapılan her unsurun içermiş olduğu özelliklerin düzeyinin belirlenebilmesi için ortaya çıkan bilgi maliyetidir. İşlem bedelinin maliyetini belirleyen, hem ölçüm hem de denetim ve uygulamam maliyetidir (North, 2010: 39-47).

Firmalar, pazarlar ve sözleşmeler önemli ekonomik kurumlardır, aynı zamanda bir dizi organizasyonel yeniliğin evrimsel ürünüdür. İşlem maliyet ekonomisi, Yeni Kurumsal İktisat araştırması geleneğinin bir parçasıdır. İşlem maliyet ekonomisi, ekonomik örgütlenmeye yönelik diğer yaklaşımlarla karşılaştırıldığında: (1) daha çok mikro analitiktir, (2) davranışsal varsayımlar hakkında daha bilinçlidir, (3) varlık özgüllüğünün ekonomik önemini ortaya koymakta ve geliştirmektedir, (4) karşılaştırmalı kurumsal analize daha fazla önem vermektedir, (5) işletme şirketini bir üretim fonksiyonundan ziyade bir yönetim yapısı olarak görmektedir ve (6) özel siparişe önem verilerek sözleşme sonrası gerçekleşen kuruma daha fazla ağırlık vermektedir (Williamson, 1996: 17-18).

Commons tarafından işlemlerle ilgi birtakım özelliklerin pazarlık, yönetim ve tayınlama durumlarında ne şekilde gerçekleştiği Tablo 3.2'de yer almaktadır.

Tablo 3.1: İşlemlerin Özellikleri

İşlemler	Pazarlık	Yönetsel	Tayınlama
Bireylerin Konumu	Yasal olarak eşit	Yasal olarak üstün ve aşağı	Yasal olarak üstün ve aşağı
Pazarlık Psikolojisi	İkna veya baskı (partilerin pazarlık gücüne ilişkin olarak)	Emir ve İtaat	İddia ve Argüman
Genel Prensiptir	Kıtlık	Verim	Eşitlik
Sermayenin Kimliği	Sermaye ve temsilci arasında ayrımın olmaması	Bireysel veya hiyerarşi	Kolektif Otorite
İşlem Nesnesi	Mülkiyet devri(performans ve ödeme borcu)	Servet Yaratma	Zenginlik Dağılımı(yararları ve yükleri dağıtma)
Gelecekteki Taahhüdün Yerine Getirilmesi	Fiyatlar ve miktarlar	Girdi ve çıktı	Bütçeler, vergiler, fiyat sabitleme, ücret sabitleme

Kaynak: Bernard Chavance, Institutional Economics, 2009: 25.

Mülkiyet hakları sistemlerinin seçimi ve ekonomik kurumların ortaya çıkmasında anlaşılması gereken önemli unsur işlem maliyetleri kavramıdır. İşlem maliyetlerinin kurumlar bağlamında oynadığı kritik rol göz önüne alındığında, bu tür maliyetlerin doğası gereği sistematik genel bir analiz yapılmadığı dikkat çekicidir. Son yıllarda, yaklaşım oldukça belirgin bir yer elde etmeye başlamıştır. Bir piyasa işleminin gerçekleştirilebilmesi için, sözleşme yapacak bireylerin anlaşma sürecini yürütürken katlandığı bazı maliyetler bulunmaktadır. Sözleşme pazarlığının her iki tarafında birden fazla ekonomik ajan bulunması durumunda, ticaret şartlarının belirlenmesinden önce bazı karar verme masrafları karşılanacaktır. Genellikle bu tür uygun şartlar, yalnızca taraflar arasında maliyetli pazarlık yapıldıktan sonra belirlenebilir. Ticarete karar verildikten sonra, diğer tarafın sözleşmenin şartlarına göre belirlenen yükümlülüklerini yerine getirdiği ve ulaşılan anlaşmayı yürürlüğe koyduğu polislik ve izleme maliyetleri olacaktır. Genel olarak sözleşme sürecindeki maliyetlerden bahsetmek gerekirse: arama ve bilgi maliyetleri, pazarlık ve karar maliyetleri, polislik ve icra maliyetleri (Dahlman, 1980: 79-80).

İşlem maliyetleri, mülkiyet haklarını bir ekonomik araçtan diğerine aktarmak için gereken tüm kaynakların maliyetidir. Bunlar arasında bir değişim (örneğin, değişim fırsatları, görüş alışverişinde bulunma, görüşme maliyetleri) ve kurumsal yapıyı koruma maliyetleri (örneğin, bir yargı sistemi ve polis kuvvetinin muhafaza edilmesi) yer almaktadır. Bazı önemli işlem maliyetlerini ele almak gerekirse: Bilgi; değişim fırsatları hakkında bilgi ücretsiz değildir çünkü bir değişim fırsatı hakkında bilgi üretmek zaman, para ve çaba gerektirir. Pazarlık değişimi; pazarlıkla değişimde maliyetler oldukça önemli olabilir. Taraflar birbirlerini tanımayabilir ve ürünü bilmiyor olabilirler bu yüzden risk, kayıp ve faydaların tahsisini ve değişimin diğer gelecek sonuçlarını müzakere etmek zorundadırlar. Böylelikle, pazarlık görüşmelerinin maliyetinde bir azalma ticaretin boyutunu artıracaktır. Zorunlu değişim; değişim eylemi, eş zamanlı olarak veya bir süre boyunca olabilir. Her iki durumda da, daha açık bir ifadeyle, sözleşme anlaşmalarının uygulanması ve malların kalitesine ilişkin yanlış anlamalar, aktarılan haklar ve teslim tarihleri ile ilgili sorunlar ortaya çıkacaktır. İyi tanımlanmış bir yürütme mekanizmasının yokluğu, değişim maliyetini artıracak ve ticaretin boyutunu azaltacaktır (Pejovich, 1990: 38-40).

Coase bireyin sözleşmeyi kiminle gerçekleştireceğini araştırması, karşı tarafa sözleşmenin maddeleri hakkında bilgi vermesi, sözleşmeyi gerçekleştirecek taraf bulduktan sonra gerçekleştirilen pazarlık süreci piyasa işlem maliyetlerine karşılık gelen bazı durumlardır.

İşlem maliyetlerini şu şekilde sıralamakta mümkündür: (Furubotn ve Richter, 2005:52).

- Taraflar arasında gerçekleştirilen sözleşmenin hazırlık sürecindeki maliyetler,
- Taraflar arasında gerçekleştirilen sözleşmenin sonuç sürecindeki maliyetler,
- Sözleşmenin şartları yerine getirilirken bunların denetlenmesi ile ilgili maliyetler,
- Sözleşmenin gerçekleştirilmesi için gerekli sosyal etkileşimin meydana getirilmesinde katlanılan maliyetler.

İşlem maliyetlerinden önemli olanlarından biri de yönetsel işlemlerden kaynaklanan maliyetlerdir. Bunlar ise bir organizasyon kurulurken ortaya çıkan maliyet ve organizasyonun devamı için gerekli olan bakım maliyetleridir ve aynı zamanda organizasyonun işletilmesine dair maliyetleri içermektedir. Organizasyonun kurulması için gerekli maliyetler genellikle sabit maliyetlerdir buna rağmen işletme maliyetleri değişken maliyetlerden oluşmaktadır. Burada ki işletme maliyetleri fiziki maliyetler ve bilgi maliyetleri olarak ele alınmaktadır. Fiziki maliyetler organizasyonun devamı için gerekli fiziki varlıkların oluşturduğu maliyetlerdir. Bilgi maliyetleri ise firmada çalışanların performanslarının belirlenmesi, firmanın yönetsel birtakım kararları, mal ve hizmetlerin fiyatlarının belirlenmesi gibi maliyetlerdir (Furubotn ve Richter, 2005:54).

Politik işlem maliyeti olarak ele alınan kurumsal çerçevenin düzenlenmesi ile ilgili maliyetlerde şu şekilde ele alınabilir. Kurumsal çerçevenin kurulması, kurumsal düzenin devamı için gerekli olan bakım ve değişim maliyetleri ve kurumsal çerçevenin işletilmesine dair maliyetlerdir. Baskı grupları ve siyasi partiler veya sosyal network oluşumları kurumsal düzenlemelere örnek olarak verilmektedir (Furubotn ve Richter, 2005:54).

Sözleşmelerin pazarlık aşamalarında ve sözleşmenin uygulanmasında meydana gelebilecek sorunların oluşmasını engelleyici önlemlerin alınmasında ortaya çıkan maliyetlere işlem maliyetleri denmektedir. Kurumsal düzenlemede ki eksiklikler, mülkiyet haklarının zayıf olması ve karşılıklı bağımlılık olması bu problemlerin ortaya çıkmasında ki sebeplerden bazılarıdır (Williamson, 1996:14).

Benzer şekilde, çeşitli kurumların belirli işlem maliyetlerinin tamamen ortadan kaldırılmaması durumunda en aza indirilmesine nasıl katkıda bulunduğu önemli bir konudur. Kongre veya parlamento, temsili bir demokrasi sistemi içinde, çok sayıda bireyin birbiriyle pazarlık yapmasının bir yolunu temsil eder ve böylece karar verme için bir sistem oluşturur. Kongre ya da parlamenter oy kullanma prosedürlerinde, belli bir kuralın uygulanmasının, yalnızca belirsizliklerin azaltılmasının bir yoludur. Böyle bir kural olmaksızın, güçlü bir senatörün veya üyenin pazarlık gücü, sonucu çarpıtabilecek güçte olabilir. Devlet aynı zamanda, girmiş olduğu çeşitli kuralların veya taahhütlerin yorumlanmasına katılmayan taraflar için bazen bir pazarlık aracı olarak hizmet eden ve dolayısıyla bu taraflar

arasındaki anlaşma maliyetlerinin tasarrufuna katkıda bulunan bir mahkeme sistemi kurmaktadır. Mahkeme sistemi ve devletin polis gücü, özel sözleşmenin güvenceye alınması gerektiğinde durum ne olursa olsun, devletin sosyal uygulanmasının maliyetini azaltmaya hizmet etmektedir (Dahlman, 1980: 83).

3.4. Eski ve Yeni Kurumsal İktisat Arasındaki Farklar

Kurum kavramı her ne kadar eski ve yeni kurumsal yapı için özümsemiş olsa da; yeni kurumsal iktisat anlayışının eski kurumsal iktisattan ayrıldığı en önemli noktalardan biri kurum kavramının ekonomik analize uygun olduğunu iktisat dünyasına kabul ettirmesidir. Eski kurumsal iktisat, klasik iktisadi eleştirmeye fazla odaklandığından kendi yaklaşımı için gerekli olan olumlu araştırma havasını meydana getirememiştir. Buna rağmen yeni kurumsal iktisat geliştirmiş olduğu pozitif araştırma havası ile birlikte klasik iktisadın önermelerinden yararlanarak farklı disiplinleri iktisadi yapının açıklanmasında kullanmış ve ortaya çıkardığı hipotezleri istatistikî verilerle analiz etme yolunu seçmiştir (Williamson, 1996; 1998).

Eski kurumsal iktisatçılar neoklasik iktisadi tamamen dışlayarak, ortaya koydukları yaklaşımla tarihsel ve toplumsal gelişme sürecinde meydana gelen değişimlerle birlikte iktisadi yapıyı ele almaktadır. Yeni kurumsal iktisatçılar ise neoklasik iktisat yaklaşımını bütünüyle reddetmeden yeniden dizayn edilerek genişletilmesi gerektiğini söylemektedir. Eski kurumcu iktisat bireyi kültürel bir olgu olarak görürken, yeni kurumcular ise bireyi akılcı seçimleri olan olgu olarak ele almaktadır (Rutherford, 1994:443).

Neoklasik iktisadın piyasa ve fiyatlar üzerine ortaya koymuş olduğu sığ sonuçların aksine yeni kurumsal iktisat kurumlar üzerinden bireylerin tercihlerini ele aldığından piyasa ve fiyatlar hakkında daha sağlıklı sonuçlar ortaya koymaktadır. Aynı zamanda yeni kurumsal iktisat teorisi neoklasik iktisat yaklaşımını tamamıyla reddetmek yerine rasyonelite ve tam bilgi önermelerini reddetmektedir ve klasiklerin rekabet ve kıtlık önermelerini kabul etmektedir. Tam anlamıyla neoklasik okulun reddedilmemesi, yeni kurumsal iktisadın eski kurumsal iktisadın önüne geçmesine sebep olmuştur (Williamson, 1985).

Yeni kurumsal iktisat bireylerin tam bilgiye sahip olmadıklarını varsayar, bu nedenle bu yaklaşıma göre piyasalar asla tam rekabetçi olamamaktadır. Buna ek olarak bu yaklaşıma göre bireyler kararlarını sınırlı rasyonellik altında vermektedirler. Bu durumda bireyler karar verme aşamasında sahip oldukları bilgiyi arttırmak için işlem maliyetine katlanırlar. Kurumlar ise bu işlem maliyetini azaltan sosyal, politik ve ekonomik yapılardır. Öncü kurumsal iktisat ise kurumları iktisadın temel ilgi alanı olarak analizine dâhil eder. Kurumları insanların etkileşim içinde oldukları organik yapının kendisidir (Rutherford, 2000: 187).

Kurumsal ekonomi yaklaşımının iki ana akıma bölünmesindeki temel nokta neoklasik iktisat konusunda birbirleriyle farklı bakış açılarına sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. Eski kurumsal iktisada göre neoklasik varsayımlar bütünüyle reddedilerek ortaya konulacak varsayımların daha kültürel bir yapı taşıması gerektiği ifade edilmektedir. Yeni kurumsal yaklaşıma göre, neo klasik yaklaşımın bütünüyle terk edilmesi doğru değildir, ortaya konulacak kurumsal yaklaşım bu iktisat okulu temel alınarak inşa edilmelidir (Demir, 1996, 68).

Kurumsal değişim eski ve yeni kurumsal iktisadın birbirinden ayrıldıkları noktalardan biridir. Eski kurumsal iktisat yaklaşımına göre kurumsal değişimin gerçekleşmesi teknoloji ile sağlanırken bunu da şu şekilde açıklamaktadırlar: teknolojik değişim ile birlikte temel yapı da meydana gelecek değişim ortaya bir takım çelişkiler koyacaktır bu durumda yeni sosyal oluşumları ortaya çıkaracaktır (Demir, 1996, 205).

Yeni kurumsal iktisat, neoklasik iktisadın araştırma alanının dışına çıkarak iktisadi analizini daha farklı noktalara kaydırmakla kendine özgü bir alan yaratmıştır. Neoklasik iktisatta daha çok durağan bir yapı olduğundan ekonomik yapının değişimi hakkında çok fazla inceleme yapılmamıştır. Bunun aksine kurumsal iktisat düşünürleri değişim sürecine hem iktisadi hem de toplumsal açıdan önem vererek iktisadi yapıyı açıklamaya çalışmaktadır (Menard ve Shirley, 2005).

Eski ve yeni kurumsal iktisat arasındaki bu farklara rağmen iki düşüncenin birtakım ortak noktaları vardır. Eki kurumsal iktisat düşünürleri ve yeni kurumsal iktisat düşünürleri iktisat biliminin diğer sosyal bilimlerden daha fazla yararlanmasının iktisat biliminin anlaşılmasında yardımcı olacağını düşünmektedir.

Çünkü insan davranışının açıklanmasında sadece iktisat biliminin kullanılması yetersiz olacaktır. Bu yüzden iktisat biliminin yanında insan davranışını inceleyen diğer bilim dallarına yer verilmelidir. Bunun yanında iktisadi hayatın her iki yaklaşımda da dinamik bir yapı olarak ele alınmaktadır. Aynı zamanda iki yaklaşımda yöntem açısından evrimci bir süreci ele almaktadır (Aktan, 1996: 22).

4. MERKEZ ÇEVRE ÜLKELER BAĞLAMINDA KALKINMA KURUMSAL KALİTE İLİŞKİSİ ANALİZİ

Bu bölümde, merkez çevre ilişkisi bağlamında kalkınma ve kurumsal kalite ilişkisi ele alınmaktadır. Bu ilişki kapsamında öncelikle analizin uygulanacağı ülke gruplarının belirlenebilmesi için 1990-2017 dönemine ait veriler kullanılarak İnsani Gelişme Endeksinden hareketle kulüp yakınsama analizi uygulanmıştır. Ardından, analizin ikinci kısmında kalkınma kurumsal kalite ilişkisi, kulüp yakınsama analizi sonucunda elde edilen ülke grupları esas alınarak, panel eşbütünleşme ve panel havuzlanmış ortalama grup tahmincisi yöntemiyle test edilmiştir.

Analizin birinci kısmı olan kulüp yakınsama analizi, 1990-2017 arası dönem için İnsani Gelişme Endeksi (İGE) serisi kullanılarak uygulanmıştır. Literatürde daha önceden belirlenen merkez, yarı çevre ve çevre ülke gruplandırmalarının dışında, genel olarak çalışmalarda Dünya Bankası tarafından gelir düzeyine göre belirlenmiş olan ülke grupları merkez ve çevre ülkeler olarak kullanılmaktadır. Fakat bu noktada merkez ülke grubu içinde yer alan bazı ülkelerin bu gruba ait özellikleri tam olarak yansıtmadığı ortaya çıkmaktadır, yine aynı şekilde yarı çevre ve çevre grubunda yer alan bazı ülkeler içinde aynı durum söz konusu olmaktadır. Aynı zamanda merkez ve çevre ülke analizi yapılan çalışmalarda ülke grubu belirleme konusunda kullanılan yöntemlere bakıldığında kulüp yakınsama yöntemi kullanılarak yapılan çalışma olmadığı göze çarpmaktadır. Bu noktadan hareketle kalkınma değişkenini esas alarak yapmış olduğumuz kulüp yakınsama analizi ile çalışmamız dâhilinde kullanacağımız ülke grupları belirlenmiştir. Analizin ikinci kısmında ise belirlenen ülke gruplarının kendi içerisindeki kalkınma ve kurum ilişkisi ele alınmıştır. Bu bağlamda 1996-2016 yılları için verisine ulaşılan ülkeler dâhilinde kalkınma değişkeni olarak İnsani Gelişme Endeksi kullanılırken, kurum değişkeni olarak ekonomik ve politik kurum olmak üzere iki ayrı değişken kullanılmıştır. Ekonomik kurum değişkeni olarak Ekonomik Özgürlük Endeksi kullanılırken, politik kurum değişkeni olarak ise demokrasi Endeksi değişkeni kullanılmıştır. Değişkenler için ülke grupları için ayrı ayrı yatay kesit bağımlılık testleri, birim kök testleri, eş bütünleşme analizi ve havuzlanmış ortalama grup tahmincisi testi uygulanmıştır ve elde edilen sonuçlar ülke grupları için ayrı ayrı yorumlanmıştır.

Ekonomik ve politik kurumların bir ülkenin kalkınmasını etkileyen en önemli faktörlerin arasında yer aldığı doksanlı yıllardan sonra iktisat literatüründe sıklıkla ifade edilmeye başlamıştır. Bu çalışmanın amacı ekonomik ve politik kurumların kalkınma düzeyi üzerinde bir etkisi olup olmadığını incelemek ve bunu yaparken merkez, yarı çevre ve çevre ülke grupları arasında bu ilişki için ne türlü farklılık ortaya konduğu ve merkez-çevre teorileri bağlamında ortaya konulan sonuçların yorumlanmasıdır. Bu noktadan hareketle kalkınma ve kurum ilişkisini yansıtan literatürdeki bazı çalışmalara ampirik literatür başlığı altında değinilmiştir.

4.1. Ampirik Literatür

4.1.1. Ekonomik Kurum-Kalkınma İlişkisi Literatürü

Barro (1991)'nin makalesinde, ekonomik büyümenin belirleyicileri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda 98 ülke 1960-1985 yılları arası dönem için araştırmaya dâhil edilmiştir. EKK metodunun kullanıldığı çalışmada, sonuç olarak bazı değişkenlerin kişi başı GSYH büyümesi ile negatif ilişkili olduğu ancak bazı değişkenlerinde kişi başı GSYH ile pozitif ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır.

➤ *Kişi başı GSYH ile Negatif ilişkili değişkenler:*

- Özel Yatırımlar
- Politik İstikrarsızlık
- Fiyat istikrarsızlıkları

➤ *Kişi başı GSYH ile pozitif ilişkili değişkenler ise:*

- Başlangıç GSYH
- Eğitim düzeyi

Leblang (1996) çalışmasında, bazı ulusların hangi sebeple diğer uluslardan daha hızlı büyüdüğünü araştırırken özellikle mülkiyet haklarına odaklanmıştır. Bu ilişkiler 1960-90 arası yılları kapsayan panel verileri kullanılarak test edilmiştir. Bulgular iki sonucu desteklemektedir; mülkiyet haklarını koruyan ülkeler, mülkiyet haklarını korumayan ülkelere göre daha hızlı büyümekte ve bir siyasi rejimin doğasının bu nedenle mülkiyet haklarıyla olan ilişkisi dolaylı olarak ekonomik büyümeyi etkilemektedir.

Knack ve Keefer (1997) sosyal sermayenin ekonomik büyüme üzerindeki ilişkisini araştırdıkları bu çalışmada, gelir dağılımının daha eşit olduğu uluslarda, güven ve vatandaşlık normlarının daha yüksek çıktığını öne sürmektedirler. Ayrıca yöneticilerin yıkıcı eylemlerini sınırlandıran kurumların olduğu ve daha eğitimli ve etnik olarak homojen nüfusları barındıran uluslarda daha güçlü güven ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Haan ve Siermann (1998) ekonomik büyüme ile ekonomik özgürlük arasındaki ilişkiyi iki farklı örneklem kapsamında incelemiştir. Bu örneklem setlerinden biri 114, diğeri ise 78 ülkeden oluşmaktadır. Çalışma sonucuna göre, ekonomik özgürlük ve ekonomik büyüme arasındaki bağlantının kullanılan tekniklere bağlı olduğu ortaya çıkmıştır. Bazı ekonomik özgürlük ölçütleri için güçlü bir doğrudan ilişki söz konusuysen, ancak diğerleri için böyle bir ilişki yoktur. Çalışmada ekonomik özgürlüğün yatırımları arttırdığı ifade edilse bile yatırımın ekonomik özgürlük ölçümleriyle ilgili olmadığı sonucuna varılmıştır.

Chong ve Calderon (2000) kurumsal kalite ile yoksulluk ölçümleri arasındaki ilişkiyi 1960-1990 yılları arası yatay kesit analizi aracılığıyla test etmiştir. Bulgulara göre, kurumsal kalitedeki gelişmeler, yoksulların durumu ile ilgili gelişmeler ile ilişkilidir. Yoksulluğun derecesi ve şiddeti, iyi kurumların gelişimi ile anlamlı ve negatif bir şekilde bağlantılı olduğu ortaya çıkmaktadır. Çalışmada, mülkiyet haklarının daha iyi olması, bürokrasinin ve kurumların gelişmiş olduğu durumlarda yoksulluğu azalttığı ifade edilmektedir.

Haan ve Sturm (2000) ekonomik özgürlük ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi farklı göstergeler çerçevesinde incelemiştir. Çalışma sonuçlarına göre, daha fazla ekonomik özgürlüğün ekonomik büyümeyi desteklemektedir. Bununla birlikte, ekonomik özgürlüğün seviyesi büyümeyle ilgili değildir.

Carlsson ve Lundström (2001) birçok araştırmamanın ekonomik özgürlük ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki bulmasını sorgulamış ve bunun nedeninin ekonomik özgürlüğün ölçülmesiyle ilgili olabileceğini belirtmişlerdir. Tek bir ekonomik özgürlük göstergesinin yeterli olmayacağı belirtilerek, belli başlı ekonomik özgürlük göstergeleri üzerinden ekonomik büyüme ile ekonomik özgürlük arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Sonuçlar, ekonomik özgürlüğün

büyüme için önemli olduğunu göstermektedir. Bu durum, genel anlamda artan ekonomik özgürlüğün ekonomik büyüme için her koşulda iyi olduğu anlamına gelmemektedir çünkü endekste yer alan bazı ekonomik özgürlük göstergeleri ekonomik büyümeyi ya etkilememektedir ya da olumsuz etkilemektedir. Dolayısıyla, ekonomik özgürlük ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki araştırılırken hangi endeksin ve göstergelerin kullanıldığı büyük önem taşımaktadır sonucuna ulaşılmıştır.

Acemoğlu vd. (2003) yüksek enflasyon, büyük bütçe açıkları ve dengede olmayan döviz kurları dâhil olmak üzere, çarpık makroekonomik politikalar izleyen ülkelerin, daha fazla makroekonomik dalgalanmaya maruz kalmış olduğunu ve savaş sonrası dönemde daha yavaş büyüdüklerini öne sürmektedir. Bu durumun makroekonomik politikaların ekonomik sonuçlar üzerindeki nedensel etkisini yansıtıp yansıtmadığı sorusuna cevap aramıştır. Bu çalışma, sömürgeci geçmişi nedeniyle daha fazla “dışlayıcı” kurumlar miras alan ülkelerin savaş sonrası dönemde yüksek volatilité ve ekonomik krizler yaşama ihtimalinin daha yüksek olduğunu göstermiştir. Bozucu nitelikteki makroekonomik politikaların, ekonomik volatilitenin ana nedenlerinden ziyade, temel kurumsal sorunların belirtileri olma olasılığının yüksek olduğunu ve kurumsal farklılıkların volatilité üzerindeki etkilerinin öncelikle standart makroekonomik değişkenlerin herhangi birinin aracılık ettiği görünmemektedir.

Dollar ve Kraay (2003) kurumlar, ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir ve çalışmada yatay kesit metodu kullanılmıştır. Çalışmada, uzun vadede hızlı büyümenin, yüksek ticaret hacminin ve iyi kurumların birlikte hareket ettiği görülmüştür. Ancak ticaret ve kurumların büyüme üzerindeki etkisini ayırıştırmanın zorluğu nedeniyle hem ticaretin hem de kurumların, büyüme oranı farklılıklarını anlamada çok bilgilendirici olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte çalışmanın sonuçları, uzun vadede hem ticaret hem de kurumların, istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde, ortak hareket ettiğini göstermekle birlikte kısa vadede ticaretin göreceli olarak daha önemli bir rol oynadığını ifade etmektedir.

Bulte vd. (2005) kaynak bolluğu ve refah arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma kapsamında elde edilen sonuçlar, kaynak ve büyüme literatüründe ortaya

çıkan bulgular ile tutarlıdır. Birinci sonuç olarak, kaynak donanımı ve kurumsal yapı arasındaki bağlantıların biçimsel modellemesinin, kaynak lanetinin nasıl çalıştığını anlamaya çalışanlar için yüksek bir öncelik olması gerektiği sonucuna varılmıştır. İkinci sonuç, verimsiz kurumlara sahip ülkelerin çeşitli kalkınma göstergelerinde daha düşük puan alma eğiliminde olmalarıdır. Bu durum, kaynak lanetinin, sadece bir dizi kıstas boyunca daha kötü performans gösterme eğiliminde olan ekonomik büyüme ülkelerinden daha geniş ölçekte ortaya çıkan bir olgu olduğunu göstermektedir. Analiz, kalkınma ve kaynak yoğunluğu arasında önemli bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bu genel etkilerin büyüklükleri ve kurumsal nitelikte işleyen bölümlerin büyük ya da küçük olması, bireysel bir karar verme konusu olduğu ifade edilmektedir.

Pande ve Udry (2005) çalışmalarında mikro veri seti kullanarak kurumlar ve ekonomik büyüme ilişkisini incelemişlerdir. Çalışma sonuçları, iyi kurumlar ile hızlı büyüme arasındaki nedensel bağlantıya dair kanıtlar göstermektedir. Bununla birlikte, belirli kurumsal faktörlerin büyüme üzerindeki etkilerinin çözülmemesi ya da kurumsal değişimin büyüme üzerindeki etkisinin anlaşılabilmesi, ülkeler arası bir ampirik strateji kullanılarak daha fazla ilerlemeyi sınırlayacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Parry (2007) Latin Amerika’da mali saydamlığın sürdürülebilir ekonomik büyüme ve istikrar üzerindeki etkisini araştırmıştır. Buna çalışmaya göre, mali saydamlığın gelişmesi, güçlü bir mali performans ve iyi bir yatırım ortamı yaratmaktadır.

Basu (2008) çalışmasında, kurumların zaman içinde ülkelerin farklı gelişim düzeylerini açıklamada ekonomi politikası ve coğrafi koşullara göre incelenmesini amaçlanmaktadır. Bu amaçla, Kalkınma Kalitesi Endeksi (DQI) ve Kurumsal Kalite Endeksi (IQI) oluşturmaya çalışılmıştır. 1980-2004 arasında 102 ülkenin incelendiği çalışmada, IQI seviyesinin ekonomi politikası ve coğrafi faktörlerle birlikte DQI seviyesinde olumlu bir iyileşmeye yol açtığını göstermektedir. Çalışma sonuçları, kurumların belirli ekonomi politikası karışımları ve hastalığın yoğun olduğu coğrafyalarda kurumların önemini vurgulamaktadır. Kurumların görece etkileri gelişim aşamalarına göre değişim göstermektedir.

Hasan vd. (2009) Çin özelinde finansal kalkınma, finansal derinleşme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma, geçiş ekonomisi için en önemli kurumsal gelişmelerin, piyasa ekonomisinin ortaya çıkması ve yasallaştırılması, mülkiyet haklarının oluşturulması, özel sektörün büyümesi, finansal sektör kurumlarının ve pazarlarının gelişimi ve siyasal kurumların liberalleşmesi olduğunu belirtmiştir. Ampirik bulgular, finansal piyasaların gelişiminin, yasal ortamın, mülkiyet hakları ve politik çoğulculuk bilincinin daha güçlü bir büyüme ile ilişkili olduğunu göstermektedir.

Angeles (2010) kurumsal kalitenin ekonomik gelişmenin esas belirleyicisi olup olmadığı sorusuna yanıt aramıştır. Bu çalışmada International Country Risk Guide from Political Risk Services (ICRG), Dünya Bankasının Governance Matters ve Polity IV veri seti kullanılmıştır. Çalışma öncelikle, ülkeye özgü ekonomik gelişmenin diğer derin belirleyicilerini ortadan kaldırmak için sabit etkilere sahip panel regresyonları kullanmıştır. İkinci olarak, kişi başı GSYH düzeyleri yerine büyüme oranlarını dikkate alınmıştır. Genel kanının aksine, kurumsal kalitenin ekonomik büyümeyi geliştirdiğine dair bir sonuca ulaşamamıştır.

Dabla-Norris vd. (2010) çalışması ilk defa çok boyutlu bütçe kurumlarının kalite endeksini düşük gelirli ülkelerde analiz etmiştir. Bu da diğer ülke gruplarıyla düşük gelirli ülkelerin karşılaştırılmasını sağlamıştır. Oluşturulan endeksler, güçlü bütçe kurumlarının istenen mali sonuçlarla ilişkili olup olmadığını ampirik olarak araştırmak için kullanılmıştır. Güçlü bütçe kurumlarının, yüksek faiz dışı denge ve daha düşük borçlarla ölçülen mali disiplini desteklediğine dair ön kanıtlar elde edilmiş ve 2008 krizi de dâhil olmak üzere düşük gelirli ülkelerdeki mali döneme daha az dönemsel yanıtların sağlanması ile ilgilidir. Bu sonuçlar gelişmiş ve gelişmekte olan piyasa ülkeleri için önceki çalışmalarla tutarlıdır. Analiz, en önemli noktası kurumların, bütçenin planlanması ve uygulanmasıyla ve bütçe sürecinin sürdürülebilirliği, anlaşılabilirliği ve şeffaflığıyla ilgili olduğunu göstermektedir.

Chang (2011) kurumlar ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişkiyi daha çok teorik açıdan incelemiştir. Buna göre, en üst düzeyde iş özgürlüğü ve özel mülkiyet haklarının en güçlü şekilde korunmasını sağlayan kurumları serbestleştiren ekonomik kalkınmanın en iyisi olduğu yönündeki önerileri desteklemek için ortaya konan kanıt, kavramsal olarak yetersiz ve daha çok pratikten ibaret ölçüm

problemleridir. Bu durumda, zaman serileri verilerine çok az dikkat edilerek, kesitsel ekonometrik çalışmalardan gelmektedir. Kurumsal niteliğin tanımlanması ve ölçülmesi ile ilgili problemler göz ardı edilmiş ve yüksek düzeyde heterojen örnekler için kesit regresyonlarının kısıtları ciddiye alınmamıştır.

Fleitas vd. (2011) 1870'ten itibaren Uruguay'daki ekonomik kalkınma ve kurumsal kalite arasındaki ilişkiyi ampirik olarak araştırmıştır. Görünüşte ilgisiz regresyon (seemingly unrelated regression) kullanılarak yapılan analizde, tahmini kurumsal kalite göstergesi, ülkenin siyasi ve ekonomik tarihini eşleştiren uzun vadeli bir yörüngeyi göstermekte olduğunu belirtmişlerdir. Ampirik sonuçlar, kurumsal kalitenin (özellikle sözleşme uygulamasının), sermayenin birikimi yoluyla toplam ekonomik performansı etkilediğini göstermektedir.

Hieroms (2012) kurumların doğrudan yabancı yatırımları (DYY) çekme konusundaki rolünü ve kurumların büyümeye olan etkisini test etmiştir. DYY'nin etkisi büyüme üzerindeki etkisi olumlu ve kurumlar DYY çekilmesi için çok önemli belirleyiciler olduğundan, bu çalışma, doğrudan yabancı yatırımların büyümeye olan etkisinin sadece DYY olup olmadığını veya DYY'nin ve kurumların birleşik etkisinin olup olmadığını test etmeye çalışmaktadır. 1995-2010 yılları arasında kurumsal kalitenin bazı bileşenlerinin DYY sağlanması ile pozitif ilişkili olduğu görülmüş ve bununla birlikte, kurumsal kalitenin bazı yönlerinin ekonomik gelişme için önemli olduğu fikrini destekleyen bulgular da tespit edilmiştir.

Akın vd. (2014) gerçekleştirdiği çalışmada, farklı gelir grupları için ekonomik büyüme ve ekonomik özgürlük arasındaki ilişkiyi araştırmaktadır. Bu çerçevede, 2000-2010 arası dönemi kapsayacak şekilde beş farklı gelir grubuna ait 94 farklı ülkeden veri toplanmıştır. Analiz sonucunda, tüm gelir grupları için ekonomik büyüme ve ekonomik özgürlük seviyesi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki sonucuna ulaşılmıştır. Özgürlük endeksinin alt bileşenlerinin modele dâhil edilmesiyle, bu alt bileşenlerin etkileri gelir gruplarına bağlı olarak değişmektedir.

Dehaghi ve Mirhashemi (2014) üst orta düzey gelir grubuna giren ülkeler temelinde 1999-2011 yılları arasında ekonomik, finansal kalkınma ve kurumsal kalite ile çevresel yıkım arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çevresel etkiyi göstermek için karbondioksit emisyonu veri olarak kullanılmıştır. Bu çalışmanın sonuçları,

Kuznets'in çevresel eğri hipotezinin üst orta gelirli gruptaki ülkelerde doğrulandığını ortaya koymuştur. Ekonomik büyümenin çevre üzerindeki etkileri, mevcut araştırmaların çoğunda araştırıldığı için, bu çalışmada elde edilen sonuca göre çoğu gelişmekte olan ülke için finansal ve kurumsal gelişimin çevrede belirleyici bir rol oynayabileceği ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak, politika yapıcılar için bu çalışmanın mesajı, kısa vadede kurumsal yapıların iyileştirilmesinin, gelişmekte olan ülkelerde uzun vadede çevrenin iyileştirilmesine yardımcı olabileceğidir.

Elgin ve Oztunali (2014)'nın kurumlar, informal ekonomi ve ekonomik kalkınma ilişkisini inceledikleri çalışmalarında, 141 ülkeyi 1984-2009 aralığında incelenmişlerdir. Buna göre, kurumların etkisinin farklı kurumsal kalite endekslerine göre değiştiğini gözlemlenmektedir. Bununla birlikte, kayıt dışı sektör büyüklüğünün sadece istatistiksel olarak anlamlı katsayılar üretmediği, aynı zamanda varsayılan risk ölçümleri üzerinde de ekonomik olarak önemli etkileri olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, tüm veri setinden ziyade OECD ülkelerinin örnekleme odaklandığımızda kurumların etkisinin daha az olduğu gözlemlenmiştir. Latin Amerika'da en çarpıcı etki ortaya çıkmakta ve ayrıca, Asya'da ve Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) ülkelerinde de kayıt dışı ekonomilere ilişkin kurumların önemli etkileri bulunmaktadır.

Okoi (2015) Nijerya için kurumsal kalite, makroekonomik politika ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişkiyi incelemiştir. 1995-2013 yıllarını kapsayan çalışmada sonuçlar yerel kurumların Nijerya'nın gelişimi üzerinde önemsiz bir etkisi olduğuna işaret etmektedir. Büyüme ile ilgili endeksler düşünüldüğünde bile faiz oranının Nijerya'da ekonomik kalkınma üzerinde önemli bir etkisi olmadığı bulunmuştur. Öte yandan, hükümet harcamalarının ülkenin kalkınma endeksleri üzerinde önemli, ancak küçük bir etki yarattığı görülmüştür. Bunlara dayanarak, ülkenin kalkınma hedeflerine ulaşılması için, tutumsal değişimin, kurumların sistematik olarak güçlendirilmesinin ve geliştirilmesinin bütünsel bir yaklaşımı önerilmektedir.

Alataş ve Peker (2016) kurumsal kalitenin kişi başı gelir üzerindeki etkisini, 122 ülke kapsamında 1996-2012 dönem verileri kullanılarak panel OLS metodu kullanılarak tespit etmeye çalışmıştır. Veri olarak 122 ülke 5 farklı bölge içerisinde

incelenmiştir. Bulgular üç önemli sonucu göz önüne sermiştir: Birincisi, kurumsal kalite ve gelir arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Diğer bir bulgu olarak, kurumsal kalitenin gelir üzerindeki etkisinin ülke grupları arasında farklı olduğu görülmüş, ayrıca, Avrupa ve Sahra altı ülkelerde kurumsal kalitenin gelecekteki etkisi büyük olmakla birlikte, Latin ve Kuzey Amerika, Doğu ve Güney Doğu Asya ülkelerinde düşük olduğu tespit edilmiştir. Üçüncü ve son olarak, ekonomik kalkınmanın başındaki ülkelerde, kurumsal kalitenin gelir üzerindeki etkisi daha yüksektir. Bu nedenle, sonuçlar göstermektedir ki, daha az gelişmiş ülkeler, yolsuzlukları azaltmak ve mülkiyet haklarını güvence altına almak için yasal düzenlemelere ve iş özgürlüğüne odaklanmalıdır.

Bruinshoofd (2016) kurumsal değişimin, teknolojik değişime ve yenilikleri benimsemeye ve ekonomik üretimin örgütlenmesinin yeni yollarına elverişli bir ortam yaratarak, ekonomik ilerlemeyi ne ölçüde teşvik ettiğini değerlendirmiştir. Ampirik yaklaşım açısından, ekonomik refahın küresel sınırlara yakınlaşma oranına bakılmış ve ülkelerin uzun vadeli gelir yakınsaması elde etmeleri için kurumsal kaliteye önem veren, mevcut teknolojilerden daha üstün olan mevcut teknolojileri benimsemeye yönelik net ön sonuçlar sunmaktadır.

Faria vd. (2016) beşeri sermaye ve kurumların ekonomik kalkınma üzerindeki etkisini ampirik olarak analiz etmiştir. Çalışmanın üç önemli bulgusu bulunmaktadır: Birincisi, ekonomik kurumlar ve politikalar kalkınmaya güçlü bir şekilde bağlıdır. İkincisi, insan sermayesi, kurumlar üzerinde güçlü bir etki yaratmaktadır. Bilişsel beceri tahminleri pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu bulgu, insan sermayesini teşvik eden kurumların hipotezi ile uyumludur. Üçüncüsü, ekonomik kurumların kalitesini etkileyen genetik bir kanal olduğu ve bu durum enstrümantal değişkenlerle ilgi düzeyine yönelik kanıtlarla tutarlıdır.

Konu ve Ata (2016) yolsuzluk ve ekonomik özgürlükler arasındaki ilişkinin Türkiye ve 28 AB ülkesine ait verileri kullanarak yatay kesit yöntemi kullanarak analiz etmektedir. Çalışmada ekonomik özgürlük, kamunun ekonominin üretim, dağıtım veya tüketim aşamalarında müdahalesinin olmamasını ifade etmektedir. Çalışmadan elde edilen analitik sonuçlara göre ekonomik özgürlükler yolsuzluk üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna

ulaşmıştır.

Bennett vd. (2017) sömürgeci süreç sonrasında, ekonomik kurumlar ve ekonomik kalkınma ilişkisini incelemiştir. 2SLS (2 Aşamalı EKK) metodunun kullanıldığı çalışmada, üç coğrafi etken ve etnik dilsel ayrım göz önüne alındığında, model bu değişkenlerdeki bir artışın, kişi başı reel GSYH'de 0.92 artışa sebep olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nokta tahmini doğal kaynaklar, iklim, toprak kalitesi, beşeri sermaye, din ve bölgesel sabit etkiler gibi ek değişkenleri kontrol ettikten sonra nispeten istikrarlıdır. Sonuçlar aynı zamanda ekonomik kurumların, GSYH' nin ve sömürgecilik sınıflandırmalarının alternatif ölçümlerinin yanı sıra, çeşitli ülke örneklerinde de güçlüdür. Aynı zamanda bu çalışmada, coğrafyanın gelişim sürecindeki rolü konusundaki tartışmaya da katkıda bulunmaktadır. Öncelikle coğrafyanın tek ölçüsü olarak enlemlere dayanan önceki ampirik çalışmalar, coğrafyanın oynadığı rolü ihmal etmiştir. Coğrafyanın kalkınma üzerindeki doğrudan etkisini belgeleyen önemli kanıtlara rağmen ekonomik sonuçları şekillendirmektedir.

Jilenga ve Helian (2017) bu çalışmada, beş Doğu Afrika ülkesinde ekonomik kaliteye ilişkin kurum kalitelerinin, 1999'dan 2015'e kadar olan dönem için panel verilerini kullanarak etkisini incelemektedir. Ampirik bulgular, kurum kalitesinin ekonomik büyümeyi önemli ölçüde etkilediğini göstermektedir. Düzenleyici kalite, hesap verebilirlik, büyüme üzerinde önemsiz bir etkiye işaret etmektedir. Sonuçlar, güçlü kurumları destekleyen yönetişimin ekonomik büyüme için önemli bir koşul olduğunu göstermektedir. Özellikle ekonomik kalkınmaya ulaşmak için siyasi istikrarın, hükümet etkinliğinin, hukukun üstünlüğünün ve yolsuzluğun kontrolünün artırılmasına odaklanılmalıdır sonucuna ulaşmıştır.

Kebede ve Takyi (2017) çalışmalarında, kurumsal niteliğin, Sahra-altı Afrika'daki ekonomik büyümenin sonucu olup olmadığını araştırmak için kurumsal kalite ve ekonomik büyüme arasındaki nedensel ilişkiyi incelemektedir. Çalışma, Pedroni panel koentegrasyon, Wald panel nedensellik ve GMM teknikleri kullanılarak, 1996'dan 2014'e kadar olan dönem için 27 ülkenin yıllık panel verilerini kullanmaktadır. Çalışmada kurumsal kalite, ticari açıklık, finansal gelişme ve borçların ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği bulunmuştur.

Ayrıca, ekonomik büyümenin ve özgürlüğün, kurumsal kalitenin önemli belirleyicileri olduğu bulunmuştur.

4.1.2. Politik Kurum-Kalkınma İlişkisi Literatürü

Alesina vd. (1992) 1950-1982 dönemi için 113 ülkenin ele alındığı örnekleme, siyasi istikrarsızlık ve kişi başı GSYH büyümesi arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Çalışmada, panel veri metodu kullanılmıştır ve elde edilen bulgular, siyasi istikrarsızlığın büyümeyi azalttığını göstermektedir. Bununla birlikte, demokratik olmayan ülkeler, demokratik ülkelere göre farklı bir büyüme performansı sergilememektedir. Ayrıca, bir hükümet değişikliğinin ortaya çıkması, sonraki hükümet değişikliklerinin olasılığını artırmakta, bu da siyasi istikrarsızlığın sürekli olmasına neden olmaktadır. Bu makalenin ortaya koymuş olduğu ana sonuç ise, yüksek oranda hükümet değişikliğine sahip olan ülkelerde ve zaman aralıklarında büyümenin önemli ölçüde düşük olmasıdır. Ortaya çıkan bu etki, hükümetin değişikliğinin çok önemli vakalarla sınırlandırılması durumunda daha güçlü olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Abrams ve Lewis (1993) 1968-1987 yılları arasında 90 ülkeyi analiz ederek gerçekleştirdikleri çalışmada kültürel ve kurumsal bazı değişkenlerin, ekonomik büyüme üzerindeki etkisini üç aşamalı en küçük kareler yöntemi ile açıklamaya çalışmıştır. Bu çalışmaya göre, kültürel, politik, ekonomik düzenlemelerin ve kişisel özgürlüklerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiş ve bununla birlikte demokrasinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin pozitif olduğu görülmüştür. Ayrıca, kişisel özgürlüğün ve ekonomik özgürlüğün, ekonomik büyümeyi teşvik eden ayrı ve güçlü faktörleri temsil etmekte olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte bu çalışma, yeniden yapılanma ve özgürlük arasında bir bağlantı olduğuna dair kanıt sağlamaktadır. Bundan dolayı, merkezi planlamadan, serbest piyasalara geçiş gibi ekonomik yeniden yapılanmaların, geliri artırması ve özgürlük talebini artırması beklenmektedir.

Barro (1994) ekonomik büyüme alanında çığır açan çalışmasında demokrasi ve ekonomik büyümeyi ampirik olarak incelemiştir. Bunun için yatay kesit analizinden yararlanan Barro, 100 ülkeyi 1960-1990 arasındaki dönemde

incelemiştir. Buna göre, hukukun üstünlüğü, serbest piyasa, düşük hükümet harcamaları ve yüksek beşeri sermaye ekonomik büyümeyi destekleyen değişkenler olarak tespit edilmiştir. Bununla birlikte çalışma dâhilinde diğer bir önemli bulgu ise, demokrasi ile ekonomik büyüme arasında lineer olmayan ilişkinin bulunmasıdır. Buna göre, büyümenin ilk aşamalarında düşük düzeyde bir demokrasi seviyesi söz konusuysen, ekonomik gelişme arttıkça demokrasi düzeyi yükselmektedir.

Mauro (1995) çalışmasında, subjektif yolsuzluk göstergeleri, bürokrasinin büyüklüğü, hukuk sisteminin etkin olması ve siyasi istikrar göstergelerinden oluşan yeni bir veri seti aracılığıyla yolsuzluk ve büyüme ilişkisini incelemiştir. Yolsuzluk ve yatırım ile büyüme arasındaki negatif ilişkinin, hem istatistiksel hem de ekonomik anlamda önemli olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca, bu çalışmada ele alınan diğer noktalar şu şekildedir: Birincisi, bürokrasi ve politik istikrar endeksleri arasındaki pozitif ve anlamlı bir korelasyon bulunmaktadır. Mauro bu durumu, yolsuzluk ve istikrarsızlığın iktidardaki elit üyeleri arasındaki aynı koordinasyon sorunundan kaynaklanabileceğini belirtmiştir. İkincisi, farklı hükümet türlerinin hükümet harcamalarının bileşimine göre nasıl davrandığının analizi farklı sonuçlar verebilmektedir. Üçüncüsü, elde edilen ampirik bulgulara göre, yoksul ülkelerin yozlaşmış, hantal bürokrasiye sahip olma ve politik olarak istikrarsız olma eğiliminde olduğunu gösteren sonuçlara ulaşılmaktadır.

Haan ve Siermann (1996) demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1961-1992 yılları arasını kapsayan dönem için incelemiştir. Bu çalışmada diğer çalışmaların aksine, Gastil'in medeni ve siyasal haklarının sıralaması kullanılmamış fakat Gastil sıralamasından daha uzun bir süre için mevcut olan alternatif bir demokrasi ölçüsü kullanılmıştır. Bu ölçüm, bir ülkenin bir demokrasi olarak kabul edilebileceği yıl sayısına dayanmaktadır. Aynı zamanda rejim değişiklikleri dikkate alınmaktadır. Çalışmadan elde edilen sonuç, demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin sağlam olmamasıdır. Anlamlı ilişkiler bulmak mümkün olsa da rejim istikrarı ekonomik büyüme ile güçlü bir şekilde ilişkili değildir.

Feng (1997) politik istikrarsızlık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. 1960-1980 arası verilerin kullanıldığı çalışmada, demokrasinin ekonomik büyüme üzerinde politik istikrarsızlık aracılığıyla dolaylı bir etkisi

bulunmakta olduğu belirtilmiş ve ayrıca, çalışmada demokrasinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin ne zaman pozitif ve ne zaman negatif olduğu ortaya konmuştur.

Farr vd. (1998) Granger nedensellik metodolojisi kullanarak yaptıkları bu çalışmada, ekonomik özgürlük, politik özgürlük ve ekonomik refah değişkenleri arasındaki nedensellik ilişkisini incelemişlerdir. Analiz, biri sanayileşmiş ülkeler için ve biri de sanayileşmemiş ülkeler için iki grup toplulaştırılmış kesitsel zaman serisi verisi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Sonuçlar hem sanayileşmiş ülkeler için hem de sanayileşmemiş ülkeler için, incelenen değişkenler arasında benzer Granger-nedensel ilişkiler sergilediğini göstermektedir. Sonuçlar ekonomik özgürlüğün hem sanayileşmiş ülkeler için hem de sanayileşmemiş ülkeler için ekonomik refah düzeyini artırdığını ortaya koymaktadır.

Kaufmann vd. (1999) 150'den fazla ülkenin dikkate alındığı bu çalışmada, daha iyi yönetişimin daha iyi kalkınma sonuçları verdiğine dair güçlü bir nedensel ilişki olduğunu ortaya koyan ampirik bulgular sunmaktadır. Daha sonra altı (hesap verebilirlik, politik istikrarsızlık ve şiddet, hükümet etkinliği, düzenleyici yk, hukukun üstünlüğü ve rüşvet) temel yönetişim kavramına karşılık gelen altı ortak gösterge oluşturulan çalışmada, yönetişimin kalkınma için önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Politik istikrarsızlık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi açıklayan çalışmada, Asteriou ve Simon Price (2001) 1961-1997 yılları arasındaki dönemde Birleşik Krallık için 6 değişken incelenmiştir. Bu 6 değişken şunlardır:

- Seçim
- Rejim
- Terör
- Grev
- Falkland Savaşı
- Körfez Savaşı

GARCH modelinin kullandığı çalışmada, ampirik sonuçlar politik istikrarsızlık ve kişi başı GSYH arasında güçlü bir bağlantı olduğunu ortaya

koymaktadır. Buna göre, siyasi istikrarsızlığın GSYH büyümesi üzerindeki etkisi olumsuzdur. Sonuçlar, politik istikrarsızlık göstergelerinin hem büyüme hem de varyans denklemlerinde yer alması durumunda GSYH'deki büyümenin belirsizliğinin GSYH'de büyümeye neden olmadığını veya etkilemediğini göstermektedir. Bu sonuca göre, Birleşik Krallık'taki politik istikrarsızlık ve büyüme arasında negatif ilişkinin varlığı için güçlü kanıtlar sağlamaktadır.

Mauro (2002) yolsuzluk ve ekonomik büyümeyi araştırdığı çalışmasında, birçok ülkenin, değişen hükümetlerin, devrimlerin ve darbelerin eşlik ettiği yaygın bir yolsuzluk ve düşük ekonomik büyüme kısır döngüsünde sıkışıp kalmış olduğunu ifade etmektedir. Çalışmada ortaya koymuş olduğu teorik model çerçevesinde, yolsuzluğun yaygın olduğu durumda, bireyler yolsuzlukla mücadele edemezler ve bu durum yolsuzluğun olmadığı ortamda bireyler daha refah bir hayat sürseler bile geçerlidir.

Doucouliağos ve Ulubasoglu (2006) demokrasi-büyüme literatüründe yer alan belirsiz sonuçları yeniden değerlendirmeye almışlardır. Çalışmada, demokrasi ve büyüme ilişkisini el alan 81 makaleden elde edilen 470 tahmine, meta-regresyon analizi uygulanmıştır. Çalışmanın ortaya konan sonuçları şu şekildedir: Birincisi, demokrasi bağlamında bir bütün olarak çalışmalar değerlendirildiğinde demokrasinin ekonomik büyümeye zarar verdiği sonucuna ulaşılammıştır. Tüm veriler incelenerek ortaya konan sonuca göre, ekonomik büyüme üzerinde etkiye işaret etmektedir. İkincisi, çalışma sonuçları demokrasinin çeşitli kanallardan büyüme üzerinde önemli dolaylı etkilere sahip olduğunu göstermektedir özellikle, demokrasinin insan sermayesi oluşumu, ekonomik özgürlük, enflasyon ve politik istikrarsızlık üzerinde olumlu bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, demokrasinin daha fazla devlet harcamaları ve daha az serbest uluslararası ticaret ile ilişkili olduğu da tespit edilmiştir. Üçüncüsü, bir araya getirilen bütün ülkeler için demokrasi-büyüme etkisi olduğuna dair bir kanıt olmasa da net bölgesel etkiler mevcuttur. Ortaya konan sonuca göre, demokrasinin Latin Amerika'daki ekonomik büyüme göstergeleri üzerinde diğerlerinden daha büyük bir etkiye sahip olduğunu ve bunun Asya'da daha düşük olduğunu göstermektedir. Dördüncüsü, çalışma dâhilinde rapor edilen sonuçlardaki farklılıkların en az üçte biri, araştırma tasarımı ve ekonometrik spesifikasyondaki farklılıklara bağlanabileceği ifade edilmektedir.

Easterly vd. (2006) sosyal dayanışma (gelir eşitsizliği ve etnik kırılma gibi), kurumlar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada, kurumların yeterince iyi olduğu yerlerde, etnik dilsel ayırım büyümeyi olumsuz bir şekilde etkilemediği ifade edilmiştir. Sonuç olarak, iyi kurumların etnik dilsel bölünmelerin olduğu yerlerde en gerekli ve yararlı oldukları ortaya çıkmıştır. Resmi kurumlar, etnik dilsel bölünmeler olduğunda daha az arzı olan sosyal yapıştırıcının yerini alır. Yapılan ampirik çalışmada, sosyal dayanışma yerine kullanılan değişkenler ile kurumların, sürdürülebilir büyümeyi pozitif etkilediği görülmektedir.

Butkiewicz ve Yanıkkaya (2006) kurumsal kalite ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi hukukun üstünlüğü ve demokrasi temelinde incelemiştir. IV (Instrumental Variable) yaklaşımının kullanıldığı çalışmada, ülkeler gelişmiş ve gelişmekte olan olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Önceki araştırmalar, ekonomik büyümeyi teşvik etmek için hukukun üstünlüğünün sürdürülmesinin önemini ortaya koymuş, ancak demokrasinin gelişmekte olan ekonomilere herhangi bir büyüme yararı sağladığına dair hiçbir kanıt bulamamıştır. Bu çalışmada, önceki çalışmalarda kullanılanlardan daha büyük bir örneklem seti kullanarak, önceki çalışmalarla ile karşılaştırılabilir sonuçlar elde edilmiştir. Buna göre, demokrasi değil, hukukun üstünlüğü ekonomik büyümeyi artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte, çalışma sonuçlarının, örneklem seçimi ve tahmin metodolojisine çok duyarlı olduğu ifade edilmektedir. Hukukun üstünlüğü ve demokrasinin büyüme üzerindeki etkisi değerlendirildiği zaman, her iki kurumun da büyümeyi desteklediği görülür. Bununla birlikte çalışma sonuçlarına göre demokratik kurumların gelişmekte olan ülkeler için özellikle önemli olduğu görülmektedir.

Akçay (2006) çalışmasında, yolsuzluk başlıca bir yönetim meselesidir ve dünya çapında yaygındır argümanından yola çıkarak, yolsuzluğun kurumsal zayıflığın bir belirtisi olup olmadığı ve bu nedenle ekonomik büyümeyi azaltıp azaltmadığını incelemektedir. Ampirik çalışmada, EKK yöntemi ile 63 ülke kullanılarak, yolsuzluk ve insani gelişme arasındaki ilişki incelenmiş ve ortaya çıkan test sonuçları, yolsuzluk endeksleri ve insan gelişimi değişkenleri arasında negatif ve istatistiksel olarak anlamlı ilişki olduğunu ifade etmektedir. Araştırmanın ampirik kanıtı, daha fazla yolsuzluğun olduğu ülkenin daha düşük insani gelişim

düzeylelerine sahip olma eğiliminde olduğunu göstermektedir. Kısacası, bu çalışma, yolsuzluğun olumsuz sonuçlarının listesini genişletmekte ve yolsuzluğun tüm yönleriyle insani gelişmeyi geciktirdiğini ileri sürmektedir.

Narayan ve Smyth (2006) eşbütünleşme metodu ile Çin özelinde demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelemiştir. Model kapsamında, uzun dönemde demokrasinin eksikliği reel gelirden azalışa neden olmakta bununla birlikte kısa dönemde demokrasi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur.

Gani (2007) yönetim ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasındaki ilişkiye odaklanmıştır. Örneklem kapsamındaki 17 Asya ve Latin Amerika ülkelerine ait ampirik sonuçlar, hukukun üstünlüğü, düzenleyici nitelik, yolsuzluğun kontrolü, hükümet etkinliği ve siyasi istikrarın doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile güçlü bir şekilde ilişkili olduğuna dair kanıt sağlamaktadır. Yönetim göstergelerinin doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile pozitif korelasyon içinde olduğu yönünde bulgular elde edilmiştir. Buna göre, yabancı sermayeyi çekmek isteyen ülkeler, hem uzun vadeli ekonomik refahı en üst düzeye çıkarmak için hem iyi hem de yabancı yatırımcıların yanı sıra daha geniş piyasa katılımcıları için iyi yönetimin çeşitli yönlerini geliştirmelidir.

Grindle (2007) çalışmasında yönetim konusunu incelemiştir. Para, zaman, bilgi, insan ve örgütsel kapasitelerin sınırlı olduğu göz önünde bulundurulduğunda, politika yapıcılar en iyi yönetimi araştırmış ve bunun belirli müdahalelerin olabirliği, yaratılan değişikliklerin bağlamını ve müdahalelerin içeriği dikkate alınarak iyi yönetim uygulamalarına karar verilebileceği ifade edilmiştir.

Boulila vd. (2008) diğer insanlara güvenen bireylerin yüzdesi olarak hesaplanan güven seviyesiyle ölçülen sosyal sermaye değişkeni ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ölçmüştür. Gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelere ilişkin örneklemi 1980-2000 arasında test etmiştir. Bu çalışmanın sonuçlarına göre, ilk olarak sosyal sermayenin bir ölçüsü olarak güven seviyesi ve büyüme anlamlı ve pozitif ilişkidir. İkincisi, yüksek düzeyde bir güvenin de kurumsal kalkınma üzerindeki etkisi ile ekonomik faaliyet üzerinde dolaylı bir etkisi vardır. Üçüncüsü, elde edilen sonuçlara göre, aşırı sınır analizi (EBA) ile birlikte sonuçların

istatistiksel olarak güçlü olduğu bulunmuştur. Bireyler arasında yüksek düzeyde güven ve işbirliği ile sosyal altyapının iyileştirilmesinin, ekonomideki kurumların gelişmesi yoluyla ekonomik büyüme üzerinde doğrudan değil aynı zamanda dolaylı bir etkisi olduğunu desteklemektedir.

Fabro ve Aixalá (2009) ekonomik kalkınma ve kurumsal kalite ilişkisini araştırmıştır. Bunu yaparken, hem kurumların ekonomi üzerindeki etkisini ampirik olarak test etme hem de kurumsal kaliteyi belirleyen etmenlerin ortaya çıkarılmasını amaçlamıştır. Büyüme denklemindeki ülkelere ilişkin sonuçlarla ilgili olarak, kurumsal altyapının, ekonomik kalkınma düzeyini açıklamak için temel bir faktör olduğu ortaya çıkmıştır. Kurumsal kalite denkleminde elde edilen sonuçlara göre, sosyalist bir geçmişe sahip yoksul ülkeler, yüksek oranda Müslüman olan ülkeler ve yüksek gelir eşitsizliğine sahip ülkeler de daha kötü kurumsal çerçeveler olduğu görülmüştür. Bununla birlikte, sosyo-politik faktörlerin, kurumsal performans, Müslüman dininin önemi ve etnik bölünmenin önemsizliği göz önüne alındığında, kültürel faktörlerden daha iyi bir şekilde açıkladığı doğrulanmamaktadır.

Casson vd. (2010) kurumları formal (hukuk düzeni) ve informal (gelenekler) olmak üzere ikiye ayırarak bunların kalkınma üzerindeki etkisini test etmiştir. Bu makale, makro düzeyde kurumları tartışmakta ve içinde informal ve mikro düzeydeki kurumların dikkate alınabileceği bir çerçeve sunmaktadır. Çalışmanın en önemli katkısı, gayri resmi ve resmi kurumlar arasındaki ilişkiye odaklanmasıdır. Bu teorik çalışma, informal kurumların daha formal kurumların niteliğini ve kalitesini nasıl etkilediğini ve ikisinin birlikte kalkınma süreçlerini nasıl etkileyeceğini birkaç farklı bağlamda göstermektedir.

Earle ve Scott (2010) yönetişimin, kalkınma ve yoksulluğun azaltılması üzerindeki etkisini araştırmıştır. Kurumsal yönetim, demokratikleşme, adalet ve hukukun üstünlüğü, yolsuzluk, âdemi merkezîyet, kamu yönetimi reformu ve kamu mali yönetimi değişkenleri üzerinden incelenmiştir. Sonuçlar, yönetim reformlarının her zaman kalkınma sonuçları ve yoksulluğun azaltılmasında beklenen iyileşmelerle sonuçlanmadığını gösteren bir tablo ortaya koymaktadır. Bu durum yönetim reformlarının başarısının genellikle politik faktörlere bağlı

olabileceğini ortaya koymaktadır. Araştırmadan elde edilen diğer sonuçlara göre, kötü yönetim yoksulluk ve kurumlar üzerinde negatif bir etki yaratmaktadır.

Helgason (2010) gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kurumsal kalitenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemiş ve karşılaştırmıştır. Bunun için kümelenmiş (pooled) regresyon ve sabit etkili panel veri modeli kullanılmıştır. Sonuçlar, kurumsal kalitenin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde büyüme ile anlamlı ve pozitif bir ilişkiye sahip olduğunu göstermektedir. Kurumsal göstergeler genel olarak kalkınma statüsünden bağımsız olarak benzer performans gösterse de, sivil özgürlükler gelişmekte olan ülkelerde büyümeyi desteklemede daha fazla uyum gösterdiği ortaya çıkmıştır.

Gerring vd. (2011) vaka çalışması yaklaşımı ile Brezilya, Hindistan ve Morityus nezdinde demokrasi, tarih ve ekonomik performans arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Öncelikle, bu üç ülkenin (demokratik ve demokratik olmayan dönemlere kıyasla) diğer gelişmekte olan ülkelere göre ekonomik kazanımlarına dikkat çekilmiştir. Araştırmacılar, bu kazanımların birçok piyasa engellinin halen varlığını sürdürdüğü ülkelerde kısmen demokratik deneyim birikimleriyle açıklanabilir. Diğer bir husus, her ne kadar bu çalışma üç ülke için spesifik noktalarına odaklansa da birbirinden farklı üç vakada benzerliklerin bulunması, daha geniş bir ülke çapında kanıtların olabileceğini düşündürmektedir.

Arslan (2011) politik istikrarsızlık ile ekonomik performans arasındaki ilişkiyi Türkiye özelinde incelemiştir. Buna yaparken, 1987-2007 yılları arasındaki dönemi test etmek için Johansen eş bütünleşme ve hata düzeltme testi kullanılmıştır. Sonuç olarak, bu iki değişken arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı tespit edilmiş ve nedenselliğin yönü ise, GSYH'den siyasi istikrarsızlığa doğrudur. Dolayısıyla, ekonomik gelişme ile hükümet değişikliğinin azalacağı bulgusunun Türkiye özelinde geçerli olduğu görülmektedir.

Haggard ve Tiede (2011) hukukun üstünlüğünü ekonomik büyümeye bağlayan nedensel mekanizmaların altında yatan teoriyi gözden geçirmektedir. Çalışma, hukukun üstünlüğü kavramının farklı bileşenleri arasındaki korelasyonun, gelişmekte olan ülkeler arasında yüksek olmadığını tespit etmiştir. Gelişmiş olan ülkeler için hukuk üstünlüğü arasındaki korelasyon, gelişmekte olan ülkelere göre çok

daha yüksektir ve bu da bu konuda global bir çıkarım yapma konusunda hassas davranmak gerektiğini ortaya koymaktadır.

Dias ve Tebaldi (2012) yaptıkları çalışmada, kurumlar, beşeri sermaye ve büyüme ilişkisini incelemişlerdir. Yatay kesit metodunun 1965-2005 yılları arasında uygulandığı bu çalışmada kurumların, teknoloji ve üretim artışını teşvik eden beşeri sermaye birikiminin yolunu belirlemede kilit bir rol oynadıkları sonucuna varılmıştır. Çalışmada yapılan ampirik testler, teoriyi desteklemektedir. Yapısal kurumların uzun vadeli ekonomik performansı olumlu yönde etkilediğini görünmekte ancak politik kurumların üretkenlik ve uzun vadeli ekonomik büyüme ile ilişkili olmadığı bulunmuştur. Bu nedenle, uzun vadeli ekonomik büyümeye katkıda bulunmak için yapısal kurumların iyileştirilmesi gerektiği belirtilmektedir. Ampirik tahminler ayrıca, fiziksel ve beşeri sermayenin büyümesinin uzun vadeli ekonomik büyümeyi belirlediğini göstermektedir.

Akpan (2012) yönetim ve kalkınma arasındaki ilişkiyi sahra altı ülkeler kullanarak test etmiştir. Bu kapsamda, 1998-2007 yılları arasında 21 Afrika ülkesi aracılığıyla ampirik bir çalışma yapılmıştır. Sonuçta, hukukun üstünlüğünün ve politik istikrarın, olumlu ve önemli ölçüde kalkınma ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Sonuçlar, sahra altı Afrika ülkeleri ile ilgili yönetimin, hukukun üstünlüğü, düzenleyici çerçeve ve politik istikrarla ilgili olduğu ifade edilmiştir.

Bartlett vd. (2013) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, kurumsal reform ve ekonomik büyüme ile Avrupa Komşuluk Politikası (ENP) ülkeleri arasındaki ilişki araştırılmıştır. Elden edilen sonuçlardan birincisi, ENP ülkeleri AB'ye aday ülkelerden daha zayıf bir kurumsal yaklaşma göstermektedir. İkinci olarak, ekonomi politikaların başarısı için politik istikrar, hükümet sorumluluğu, medya özgürlüğü ve yolsuzluğun kontrolü önemlidir. Ancak, AB normlarının ve kurallarının nominal kabulü veya aktarımı, Bulgaristan ve Romanya'daki devam eden sorunlar gösterdiği için başarılı kurumsal performansı garanti etmemektedir. Üçüncüsü, Ukrayna ve Moldova son sekiz yılda önemli bir ilerleme kaydetmiş olsalar da istikrarlı bir hukuk kuralı, siyasi ve ekonomik özgürlük, azınlıklara ve özgür medyaya saygı duyma konusunda diğerlerinin gerisinde kalmaktadırlar. Dördüncüsü, AB daha hızlı bir kurumsal yaklaşmayı şekillendiren önemli bir dönüşüm gücü olarak önemli bir rol oynamıştır. Beşinci olarak, ENP ülkelerinde,

kurumsal reformun tamamlayıcılığındaki değişimler, büyümeyle olumlu ilişkilidir ve reform seviyesindeki ve reform tamamlayıcılığındaki değişimler, diğer bölgelere kıyasla büyüme üzerinde daha büyük bir etkiye sahiptir. Son olarak, araştırma, değişim kapasitelerinin, Ukrayna'daki eğitim kalitesinde ve Moldova'daki inovasyon kapasitesindeki önemli gelişmelere bağlı olarak geliştiğini göstermektedir.

Artan ve Hayaloğlu (2013) 2000-2009 yılları arasında 110 ülke kullanarak ülkelerin kurumsal yapı farklılıkları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi tespit etmeye çalışmıştır. Çalışmada, ülkeler gelişmiş, gelişmekte ve az gelişmiş olacak şekilde üç gruba ayrılmıştır. Ampirik bulgular, kurumsal yapının ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğunu göstermiştir. Ancak bu etkinin düzeyi ülke gruplarına göre değişmektedir. Ancak, politik özgürlükler, gelişmiş ülkeler, az gelişmiş ülkeler ve bütün ülkelerin dikkate alındığı durumda büyüme üzerinde pozitif bir etki gösterirken, gelişmekte olan ülkeler dikkate alındığında büyüme üzerinde negatif bir etki göstermiştir.

Jaunky (2013) çalışmasında, 1980–2005 dönemi için bir panel veri çerçevesinde 28 sahra-altı Afrika ülkesi için demokrasi ve ekonomik kalkınma arasındaki bağlantıyı incelemektedir. Kısa vadede ekonomik büyümenin demokrasiye yol açtığı, uzun vadede ise ilişkinin çift yönlü olduğu görülmektedir. Sonuçlar, demokrasinin GSYH üzerinde olumlu bir etkisi vardır ve bunun tersi de geçerlidir. Bu sonuçlar verimli döngü hipotezine destek vermektedir.

Law vd. (2013) çalışmasında, panel Granger nedensellik testi ile kurumlar ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişki incelemiştir. 60 ülke bazında ampirik sonuçlar, kurumlar ve ekonomik kalkınma arasında iki yönlü bir nedenselliğin olduğunu göstermektedir. Bulgular ayrıca kurumlar ve ekonomik performans arasındaki nedensellik örüntülerinin farklı gelir düzeylerinde değiştiğini göstermektedir. Daha iyi kurumsal kalite, yüksek gelirli ülkelerdeki ekonomik gelişmeyi desteklerken, ekonomik gelişme, düşük gelirli ülkelerde kurumsal kaliteyi artırma eğilimindedir.

Docquier (2014) çalışmasında, kurumsal kalitenin nasıl ölçülebileceği üzerinde durmuş ve kurumlar ve ekonomik büyüme arasındaki korelasyonu hem

ampirik hem de teorik olarak incelemiştir. Buna göre, kurumlar ile ekonomik büyüme arasındaki nedenselliğin ortaya çıkarılmasının zor bir iş olduğu belirtilmiştir. Bu durum aşağıdaki sorunlardan kaynaklanmaktadır;

- Nedenselliğin çözülmesi ve sebep sonuçlarının tersine çevrilmesi,
- Hem kurumları hem de büyümeyi etkileyen gözlemlenmemiş şokların muhasebeleştirilmesi ve
- İlişkinin gecikme yapısını yakalanması.

Bu sorunların üstesinden gelebilmek için farklı bir analiz benimsenmiştir. Buna göre, 16. ve 19. yüzyıllar arasında sömürgecilerin yerleşme kararı ve emperyal güçlerin uzlaşma kararlarını yansıtan değişkenleri kullanılarak kurumsal kalite sayısallaştırılmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak, emperyal güçler tarafından uygulanan kurum türünün, uzun vadeli ekonomik performansı etkileyen gözlemlenmeyen faktörlerle istatistiksel olarak ilişkide olduğu gösterilmiştir.

Behboudi ve Moosavi (2014) kalkınma, beşeri sermaye ve kurumsal kalite ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Birçok araştırmanın aksine Çevresel Kuznets Eğrisi yerine Değiştirilmiş Kuznets Eğrisi kullanılan çalışmanın amacı, ekonomik büyüme ve çevre yerine gelişim ve sürekliliğin kullanıldığı bir Değiştirilmiş Kuznets Eğrisi'nin (MEKC) tahmin edilmesidir. Bu çalışmada, sürdürülebilirlik göstergesi olarak düzeltilmiş net tasarrufun negatif değeri, kalkınma göstergesi olarak ise insani gelişim endeksi kullanılmıştır. Orta Doğu ülkelerinin 1996-2010 arasında incelendiği çalışmada, bu grup ülkelerdeki modelleri tahmin etmek için panel veri yöntemi kullanılmıştır. Modeli belirtmek için doğal kaynak bolluğu ve hukukun üstünlüğü, siyasi istikrar, düzenleyici kalite ve yolsuzluk kontrolü gibi kurumsal özellikler gibi değişkenler kontrol değişkeni olarak kullanılmıştır. Sonuçlar, Ortadoğu ülkelerinde insan gelişimi ve kaynakların sürdürülebilirliği arasında tersine N-biçimli bir ilişki olduğunu göstermektedir. Kaynakların sürekliliğinin, hukukun üstünlüğünün ve hükümet etkinliğinin kaynakların sürdürülebilirliği üzerindeki etkisi negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Kurumsal kalitenin, kaynakların sürdürülebilirliği üzerindeki olumlu etkisine bakıldığında, kurumlar sürdürülebilir kalkınma sürecinde aktif bir rol oynamaktadır.

Hisamoğlu (2014) alışmasında, Türkiye'nin AB yelik sürecince kurum-büyüme ilişkisini araştırmaktadır. yelik süreci, kurumsal kaliteyi daha da iyileştirmek için kullanılan uluslararası bir çapa olarak kabul edilebilir. Kurumların bireysel bileşenlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin incelenmesi sonucunda, kurumların büyüme için önemli olduğuna dair önemli kanıtlar bulunmuştur ve özellikle, hukuk ve düzen ve bürokratik kalite, i çatışma ve etnik gerilimlerin yönetimi Türkiye'de büyümeyi etkilemektedir.

Grochova (2014) yapılan düzenlemelerin kalitesi ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişkinin incelendiği çalışma, 166 ülkede uygulanmış ve tatmin edici yaşam koşulları dikkate alındığında çevrenin nasıl korunabileceğinin gösterilmesi amaçlanmıştır. Çalışma, daha verimli kurumsal ortamın, çevresel kalitenin ekonomik gelişme ile birlikte geliştiği bir duruma yol açtığını göstermektedir.

Flachaire vd. (2014), 1975-2005 yılları arasını baz alarak büyüme sürecinde politik mi yoksa ekonomik kurumların mı etkin olduğu sorusuna yanıt aramıştır. Büyüme oranını belirleyen faktörlere odaklanıldığında, ekonomik kurumların, politik kurumlardan daha etkili olduğu görülmektedir. Ekonomik kurumların katsayıları, düşük demokrasi seviyesinin olduğu rejimlerde sistematik olarak daha büyük olup, yüksek demokrasi grubunda bulunanların yaklaşık üç katıdır. Sonuç olarak, iktisadi kurumlarda bir standart sapmalıı iyileşme, yıllık büyümeyi 1,2 puan artırmaktadır. Makale genel olarak iki tartışmaya katkı sağlamaktadır. Birincisi, politik kurumların büyümeye olan etkisi ile ilgilidir, bu kurumların aslında büyüme oranlarını doğrudan etkilemediğini görülmüştür. İkincisi, büyümenin belirleyicileri üzerine yapılan tartışmadır. Sonuçlar, politik kurumların, büyümenin meydana geldiği ortamı etkilediğini göstermektedir.

Nawaz (2015) kurumların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini, ülkelerin kalkınmışlık seviyelerine göre ayırıtırarak analiz etmiştir. Bu analiz, 1981-2000 yılları arasında yapılmış ve 56 ülkeyi kapsamıştır. Ampirik testler kurumsal kalitedeki iyileşmenin büyümede hızlanmaya yol açtığını göstermektedir. Analiz ayrıca, gelişmekte olan ülkelere kıyasla kurumların büyüme üzerindeki etkisinin gelişmiş ülkelere kıyasla daha büyük olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, sonuçlar bir hükümetin istikrarının ekonomik büyümeyi olumlu etkilediğini ve gelişmiş ülkelerde etkinin daha büyük olduğunu göstermektedir. Ayrıca, ekonomik

büyümenin, kurumlar arasındaki iyi yönetim kalitesi ile pozitif olarak bağlantılı olduğu tespit edilmiştir. Yönetimin kalitesinin etkisini değerlendirmek için kullanılan önlemler, yolsuzluk üzerindeki kontrolün, bürokrasinin kalitesinin, yatırım profilinin, yasa ve düzenin farklı ülkelerin gelişim sürecini farklı şekilde etkilediğini göstermektedir.

Acemoğlu vd. (2015) demokrasinin ekonomik büyümeye neden olup olmadığını ampirik olarak araştırmıştır. Bu çalışmanın sonucunda araştırmacılar, ekonomik büyüme ile demokrasi arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı ilişki tespit etmişlerdir. 1960 ve 2010 yılları arasında incelenen ülkelerden elde edilen bulgular demokrasinin büyümeye neden olduğunu ve etkisinin önemli ve büyük olduğunu göstermektedir. Buna çalışma sonucu ortaya çıkan bulgular, demokratik olmayan yönetimlerden demokrasiye geçiş yapan bir ülkenin önümüzdeki 25 yıl içinde kişi başı GSYH'nin yaklaşık yüzde 20 daha yüksek olduğunu göstermektedir. Ayrıca, demokrasinin etkisi, iktisadi kalkınmanın başlangıç seviyesine bağlı değildir, ancak demokrasinin GSYH'ye etkisi orta öğretime sahip ülkelerde daha fazla ortaya çıkmaktadır.

Acaravcı vd. (2015) dinamik panel veri yöntemi ile 15 MENA ülkesinde gelir, internet kullanımı ve demokrasi arasındaki ilişkileri ampirik olarak test etmiştir. Çalışma, 1999-2012 yıllarını kapsamaktadır ve bulgular durağan olmayan (reel gelir, demokrasi gibi) değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki bulunduğu, demokrasi ve kişi başı gelir arasında negatif ilişki olduğu ve son olarak büyüme ile internet kullanımı artışı ve demokrasinin iyileşme hızı arasında ise nedensellik tespit edilemediği sonucuna varılmıştır.

Hayaloğlu (2015) çalışmasında, büyüme ve demokrasi arasındaki ilişki MINT ülkeleri için incelenmiştir. Bu anlamda, ilişki 1990-2012 yılları arası için panel veri yöntemi ile incelenmiştir. Analize dahil edilen ülkelerde demokrasi seviyesini belirtmek için farklı değişkenler kullanılarak elde edilen bulgular, ekonomik büyüme ve demokrasi seviyesi arasında pozitif ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Analiz sonucu ulaşılan bulgulara göre, demokrasi düzeyini artıracak politikaların ülkelerin ekonomik büyümesi üzerinde olumlu bir etkisi olabileceği ifade edilebilir.

Madsen vd. (2015) araştırmada, 141 ülkeyi 1820-2000 ve 1500-2000 arası dönemde incelemiştir. Buna göre, demokrasi, gelir ve büyümenin önemli bir belirleyicisi olarak bulunmakta ve sonuç, çeşitli tahmin yöntemlerine ve ortak değişkenlere karşı da sağlamdır yani aynı sonucu vermektedir. Demokrasi değişkeninde ortaya çıkan tek standart sapmanın, kişi başına düşen gelirden % 44-98 oranında bir artışla ilişkili olduğunu görülmektedir.

Marakbi ve Turcu (2016) yaptıkları çalışmada, yolsuzluk ve kurumsal kalitenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini 1984-2012 yılları arası dönem için açıklamaya çalışmışlardır. Panel model kullanılan çalışma, kurumsal gelişme tarafından ortaya çıkarılan yolsuzluk ve büyüme arasında doğrusal olmayan bir ilişki olduğunu göstermektedir. Özellikle, yolsuzluğun düşük (yüksek) bir kurumsal gelişme düzeyinde büyümeyi olumlu (olumsuz) etkileyebileceği görülmektedir.

Akın ve Erkus (2016) 12 lke ile 2000-2014 yılları arasında oluşturulan beşeri kalkınma endeksi ile kurumsal kalite verilerini kullanarak panel veri analizi metodu aracılığıyla kurumsal kalitenin ekonomik kalkınma üzerindeki etkisi üzerinde çalışmıştır. Ekonometrik analiz sonucunda, kurumsal kalite ile beşeri kalkınma arasında bir ilişkiye ulaşılmıştır. Bunun yanında, hesap verebilirlik ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı ve negatif tespit edilmiş ve son olarak panel veri sabit etkiler modeline göre, devlet etkinliği ve insani gelişme endeksi arasındaki ilişki pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı sonuçlara ulaşılmıştır.

Bergougui vd. (2017) kurumsal kalite ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişkiyi petrol zengini ülkeler özeline araştırmıştır. Ampirik sonuçlar, daha yüksek düzenleyici kalite ve hukukun üstünlüğünün olduğu ülkelerin daha sağlam ekonomik büyümeye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Sonuçlar aynı zamanda, yüksek kaliteli kurumlara sahip ülkelerin doğal kaynaklarının ekonomik gelişmeyi desteklediği gerçeğine ışık tutarken, Arap petrol bakımından zengin ülkelerin çoğunun ekonomiyi kaynak lanetinden kurtulmak için yetersiz kurumsal kaliteye sahip olduğu ortaya çıkmıştır.

Houssa ve Megersa (2017) alışmada, Katma Değer Vergisini (KDV) artıran, gelişmekte olan ülkeler için kendi iç kaynak yönetimlerini geliştirmeyi hedefleyen, ilgili politika seçeneği ampirik olarak test edilmektedir. Verilerin analizinin, sahra

altı için olumlu bir etki bulması açısından önemli olduğunu gösteriyoruz. KDV'nin sahra altı ülkelerde verginin toplanması açısından olumlu bir etkisi bulunmaktadır. KDV politikasından bağımsız olarak, daha iyi bir kurumsal kaliteye sahip ülkelerde vergi gelirleri tahsilatının daha yüksek olduğunu görülmektedir. İlginç bir şekilde, bu ülkelerde KDV'yi politikasının geliştirilmesinin kazanımları maksimize ettiği görülmektedir. Bulgular, gelişmekte olan ülkelerde vergi tahsilatını kolaylaştıran kurumların kalitesini iyileştirmek için reformları teşvik etme gereğini ortaya koymaktadır.

Kotschya ve Sunde (2017) çalışmada, ekonomik kurumların kalitesini belirlemede siyasi kurumlar ve eşitsizlikler arasında panel veri aracılığıyla elde edilen sonuçları sunmaktadır. Bu durum, demokrasinin mutlaka yüksek kaliteli kurumlarla ilişkili olmadığını göstermektedir. Ampirik sonuçlar, eşitsizliğin yüksek düzeylerde olduğu demokrasiler, kurumsal kalitenin olumlu etkilerini yok etmekte, aşırı yüksek düzeydeki eşitsizliklerin olduğu demokrasilerde ise iyi kurumsal çevrenin oluşamayacağı ortaya çıkarmaktadır.

Daniel (2018) sahra altı ülkelerdeki kurumsal kalite ile ekonomik kalkınma ilişkisine yöneticilerin çabası ve rüşvet penceresinden bakmıştır. Karşılaşılan kurumsal yapının düşük kaliteye sahip olması durumunda, hangi yöneticilerin sahip olunabileceği ve firmalarının ne gibi işlev görmeleri gerektiği araştırılmaktadır. Yüksek kaliteli kurumsal ortamlarda, yetkililerle uğraşmak ve yönetmeliklerde gezinmek için yönetim harcamaları çabalarının kurumsal ortamın etkisini ortadan kaldırdığı görülmektedir. Diğer bir deyişle, beklendiği gibi, bir şirketin üst yönetiminin düzenlemeyle uğraşmak için harcadığı çabaların, yüksek kaliteli kurumların yerine geçtiği görülmektedir. Yüksek kaliteli kurumsal ortamların firma performansı üzerindeki olumlu etkisinin rüşvet vererek artırıldığını görüyoruz.

Literatür taramasının sonucunda bir çıkarımda bulunmak gerekirse, şu ana kadar iktisat literatüründe kurum ve büyüme, kalkınma ilişkisi zaman serisi ve panel çalışma olacak şekilde birçok ülke ve ülke grubu için incelenmiştir. Literatürde yer alan kalkınma kurum ilişkisi; ekonomik kurum-kalkınma ve politik kurum-kalkınma ilişkisini ele alan çalışmalar kapsamında iki başlık altında ele alınmıştır. Elde edilen sonuçların büyük kısmı kurum ve büyüme, kalkınma ilişkisinin pozitif olduğu yönünde olmakla birlikte ülke örneklemeleri ve kullanılan

yöntemlere göre de sonuçlar farklılık göstermektedir. Bu çalışmalarda merkez ve çevre kavramını ele alarak bu ilişkiyi inceleyen bir çalışmaya rastlanmamış olup, yapılan analiz sonucunda öncelikle ülke grupları belirlenerek, merkez-çevre teoremi bağlamında bu ilişki incelenmiştir.

4.2. Veri ve Metodoloji

Çalışma 1996-2016 yılları arasını kapsayan dönemi kulüp yakınsama yöntemi kullanılarak elde edilen 8 kulüp örneğinde, merkez çevre ilişkisi bağlamında kalkınma kurumsal kalite ilişkisini incelemektedir. Çalışmada kullanılan bu sekiz kulüp ise çalışma analizinin birinci kısmında kulüp yakınsama yöntemi ile belirlenmiştir. Kulüp yakınsama yöntemi için 1990-2017 dönemini kapsayan İnsani Gelişme Endeksi verileri kullanılarak, 8 alt yakınsama kulübü elde edilmiştir. Analizin ikinci kısmı için uygulanacak olan panel eşbütünlük ve panel havuzlanmış ortalama grup tahmincisi için ise 1996-2016 yıllarını kapsayan dönem ele alınmaktadır.

4.2.1. Veri Seti

Çalışmada merkez-çevre ülke bağlamında kalkınma ve kurumsal kalite arasındaki ilişki araştırılmaktadır. Bu bağlamda öncelikle ülke gruplarının belirlenebilmesi için İnsani Gelişme Endeksi 1990-2017 yılları arasını kapsayan dönem için ele alınmakta ve kulüp yakınsama yöntemiyle bu ülke gruplarına karar verilmektedir. Bunun ardından belirlenen sekiz ülke grubunun her biri için 1996-2016 yıllarını kapsayan dönem kapsamında, kalkınma ve kurumsal kalite ilişkisi incelenmektedir. Kalkınma değişkeni olarak UNDP'nin (Birleşmiş Milletler Gelişme Programı) oluşturduğu İnsani Gelişme Endeksi kullanılırken, ekonomik ve politik kurum değişkeni olarak iki ayrı şekilde ele alınan kurum değişkeni ise; ekonomik kurumu temsilen Heritage Foundation tarafından belirlenen Ekonomik Özgürlük Endeksi, politik kurum değişkenini temsilen ise V-Dem adlı veri tabanından elde edilen Demokrasi Endeksi değişkeni kullanılmaktadır. Analizde kullanılan değişkenlerin hangi kaynaklardan elde edildiği ve değişkenlere ait tanımlamalar Tablo 4.1' de gösterilmektedir.

Tablo 4.1: Veri Seti ve Kaynakları

Değişkenler	Kısaltması	Açıklama	Kaynak
İnsani Gelişme Endeksi (1990-2017)	İGE	Eğitim dağılımı, yaşam uzunluğu ve GSYH yurtiçi dağılımını ele alarak hesaplanan bir endekstir.	UNDP
İnsani Gelişme Endeksi (1996-2016)	İGE	Eğitim dağılımı, yaşam uzunluğu ve GSYH yurtiçi dağılımını ele alarak hesaplanan bir endekstir.	UNDP
Ekonomik Özgürlük Endeksi (1996-2016)	EKO	Hükümetin şeffaflığı, özel mülkiyet hakları, vergi yükü, yargının bağımsızlığı, kamu harcamaları, ticaret ve yatırım özgürlüğü, parasal özgürlük, yolsuzluktan uzaklık, iş ve işgücü özgürlüğü ve mali özgürlük endekslerinin ortalaması alınarak hesaplanan bir endekstir.	Heritage Foundation
Demokrasi Endeksi (1996-2016)	POL	Bireylerin hak ve özgürlüklerinin sosyal gruplar arasında eşit korunması, kaynakların sosyal gruplar arasında eşit dağıtılması ve bireylerin ve grupların iktidara eşit ulaşımının ortalaması alınarak hesaplanan bir endekstir.	V-DEM

Ekonomik büyüme kavramı özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra kalkınmanın en önemli göstergelerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bir ülkede gelirin yüksek olması o ülkenin gelişmiş olduğunun gösterilmesi için yeterli sayılmamaktadır. Büyümenin yanında evrensel bir insani gelişmişlik, kalkınmanın önemli göstergelerinden biri olarak ele alınmaktadır. İnsani gelişmeyle ilgili kaydedilen mesafe son 25 yılda etkileyici bir performans göstermektedir. Bunun yanında, insani gelişme her ne kadar yıllar itibariyle dünya genelinde ilerleme kaydetmesine rağmen ülkeler arası dengesizlikle birlikte ülke grupları arasında da artan bir dengesizlik sergilemektedir. 1980 yılında Birleşmiş Milletler Gelişme Programı Amartya Sen tarafından ortaya atılan insan odaklı

kalkınma kavramını geliştirerek İnsani Gelişme Endeksi oluşturmuş ve 1990 yılından itibaren her yıl İnsani Gelişme Raporu ile birlikte İGE düzenli bir şekilde yayınlanmaya başlamıştır. İnsani Gelişme Endeksi üç ana boyut üzerinden ülkelerin ortalama kalkınma değerlerini ölçümlenmektedir. Bu üç ana boyut şu şekildedir: (BM, 2005).

- Yaşam beklentisi olarak ölçülen sağlıklı ve uzun bir yaşam
- Okuryazarlık ve okullaşma oranı
- Satın alma gücü paritesi baz alınarak hesaplanan kişi başı gelir

1990'lı yıllarla birlikte iktisat literatüründe ağırlığını hissettirmeye başlayan kurumsal iktisat yaklaşımı, kurumların ekonomik büyüme ve kalkınmanın en önemli etmenlerinden biri olduğunu ortaya koymaktadır. Bu ilişki incelenirken kurum kavramı, ekonomik ve politik kurumlar olarak Daron Acemoğlu tarafından ikiye ayrılmaktadır. Bu bağlamda ele alınan ekonomik kurumları gösteren değişken Heritage Foundation tarafından oluşturulan Ekonomik Özgürlük Endeksidir. Ekonomik özgürlük, bireylerin sahip oldukları emek, sermaye ve mallarını herhangi bir kısıtlama olmaksızın takas edebilmelerini gösterirken, diğer yandan insanların gönüllü takas yapabilme seviyesini belirlemektedir. Ekonomik Özgürlük Endeksi de hükümetin şeffaflığı, özel mülkiyet hakları, vergi yükü, parasal özgürlük, yargının bağımsızlığı, kamu harcamaları, ticaret ve yatırım özgürlüğü, iş ve işgücü özgürlüğü, yolsuzluktan uzaklık ve mali özgürlük endekslerinin ortalaması alınarak hesaplanan bir endekstir. Diğer bir kurum değişkeni olan politik kurum değişkeni ise V-DEM adlı veri tabanından elde edilen Demokrasi Endeksidir. Bu endeks, bireylerin hak ve özgürlüklerinin sosyal gruplar arasında eşit şekilde korunması, kaynakların sosyal gruplar arasında eşit dağıtılması ve bireylerin ve grupların iktidara eşit ulaşımının önemine vurgu yaparak oluşturulmaktadır.

4.2.2. Metodoloji ve Model

Çalışmada uygulanan analizin birinci kısmında kalkınma kurum ilişkisinin inceleneceği ülke gruplarının belirlenmesi amacıyla kulüp yakınsama analizi yapılmıştır. Kulüp yakınsama analizi sonucunda sekiz alt ülke grubu belirlenmiştir. Analizin ikinci kısmında belirlenen ülke grupları dâhilinde panel eşbütünleşme ve

panel havuzlanmış ortalama grup tahmincisi kullanılmıştır. Bu testlerin sağlıklı bir şekilde uygulanabilmesi için öncelikle serilere yatay kesit bağımlılığı testi uygulanmış ve ortaya çıkan sonuç dâhilinde kaçınıcı nesil birim kök testi uygulanacağına karar verilmiştir. Durağanlık testlerinin ardından değişkenlerin farkında durağan çıkmaları sonucuna dayanarak eşbütünleşme testi kullanılmıştır. En sonda uzun ve kısa dönem katsayıları analiz edebilmek için panel havuzlanmış ortalama grup tahmincisi kullanılmıştır. Metodoloji bölümüne ilk olarak ülke gruplarının belirlenmesini sağlayan kulüp yakınsama yöntemiyle başlanmaktadır.

4.2.2.1. Kulüp Yakınsama Yöntemi

Yakınsama hipotezi son otuz yılda büyük ilgi görmüştür ve bu kavram üç farklı hipoteze ayrılmaktadır: (i) koşulsuz yakınsama, (ii) koşullu yakınsama ve (iii) kulüp yakınsama (Burnett 2013). İlk hipotez olan koşulsuz yakınsama, başlangıç koşullarından bağımsız olarak uzun vadede bölgeler arası gelirlerin birbirine yaklaştığını ifade etmektedir. İkinci hipotez olan koşullu yakınsama ise, birinci hipotez gibi, benzer yapısal özelliklere sahip olan yakın bölgelere yakınsamaya koşullu olarak işaret etmekte ve ilk hipotezde olduğu gibi, bu yakınsama bölgenin başlangıç koşullarından bağımsız bir şekilde gerçekleşmektedir. Üçüncü hipotez olan kulüp yakınsaması ise, bölgeler ikinci hipotezde (koşullu yakınsama) olduğu gibi benzer yapısal özelliklere sahip olduğu ve bölgenin başlangıç koşullarının da benzer olduğu yakınsamaya işaret etmektedir.

Cobb-Douglas üretim fonksiyonu ile koşulsuz ve koşullu yakınsama kavramları daha iyi şekilde ifade edilmektedir. Ölçeğe göre sabit getiriye sahip ve birinci dereceden homojen olan üretim fonksiyonunun gelir düzeyi söz konusuysen durağan durum dengesi belirleyicileri: teknolojik büyüme oranı, tasarruf oranı, sermayenin payı, nüfus artış hızı, teknoloji düzeyi ve aşınma oranıdır. Koşulsuz yakınsama her bir ülke örneklemini için durağan durum dengesine sebep olan belirleyicilerin model kapsamında aynı olmasını şart koşmaktadır. Koşullu yakınsama ise durağan durum dengesinde bile farklılıklar meydana gelebileceğini bu nedenle meydana gelebilecek bu farklılıkların incelenebilmesi için bu duruma uygun değişkenlere gereksinim duymaktadır. Bu yüzden, koşullu yakınsamada ülkelerin durağan durumları farklı belirleyicilere sahip olacağından, ülkeler kendi özgün yapısal özellikleri kapsamında durağan durum dengesine ulaşmaktadır. Koşulsuz

yakınsamada ülkelerin yakınsadıkları durağan durum dengesi aynıyken, koşullu yakınsamada ülkeler farklı durağan durum dengesine yakınsamaktadır (Galor, 1996).

Baumol (1986) tarafından temelleri atılan kulüp yakınsaması kavramı koşullu yakınsama ile yakından ilişkilidir. Koşulsuz yakınsamada tüm ülkeler aynı durağan durum dengesine yaklaşırken, koşullu yakınsamada ise her ülkenin kendi yapısal özelliklerinden dolayı her bir ülke için farklı bir durağan durum dengesi oluşmaktadır. Kulüp yakınsaması içinde koşullu yakınsamada olduğu gibi birçok dengenin var olduğu fakat bu durum ülkelerin başlangıç durumuna ve diğer faktörlere bağlıdır. Eğer ele alınan ülkelerden bir grubu başlangıç durumları konusunda veya diğer faktörler konusunda benzerlikler taşıyorsa ortak bir dengeye yakınsamaktadırlar, bu da kulüp yakınsama olarak ifade edilmektedir.

Galor (1996) kulüp yakınsamasının teorik modellerinin birden fazla durağan durum dengesi ile karakterize olduğunu yani, başlangıç koşulları benzer olan ve yapısal özelliklerinde (örneğin, tercihler, teknoloji, nüfus artışı, hükümet politikaları, vb.) benzer olan bölgeler için aynı kararlı durum dengesine yaklaştıklarını ifade etmektedir. Bu nedenle, koşullu yakınsama ve kulüp yakınsaması arasındaki fark, kulüp yakınsaması koşullu yakınsamaya göre, çok sayıda, yerel durağan durum dengesi yerine, küresel olarak durağan bir durum dengesini ifade etmektedir.

Kulüp yakınsama hipotezi ile ilgili önemli sorunlardan biri, endojen gruplandırma testlerinin yakınsama kulüplerini tanımlarken, bu testlerin kulüp yakınsama hipotezini doğrulayamamasıdır. Endojen gruplandırma testleri için diğer faktörü belirtilmemiş olduğu için, hangi faktörlerin çoklu durağan durumlara yol açtığını belirlemek mümkün değildir. Kulüp sonuçlarından sadece yapısal özellikler sorumluyorsa, elde edilen sonuç, koşullu yakınsamanın geçerli olduğu kulüp yakınsaması şeklinde yanlış yorumlanabilir. Bu nedenle, kulüp yakınsamanın koşullu yakınsamadan ayırt edilmesi ampirik olarak zordur (Burnett, 2013).

Kümelenme prosedürü ile birlikte regresyon temelli bir test öneren Phillips ve Sul (2007) tarafından, yeni, doğrusal olmayan, zamanla değişen bir katsayı faktör modeli geliştirilmiştir. Ortaya attıkları bu yaklaşım durağanlık

varsayımlarına bağılı değildir ve yakınsamaya (alt grup yakınsaması dâhil) yönelik çok çeşitli olası geçiş yollarına izin vermektedir. Genel anlamda bu yaklaşım, spesifik olarak, ortak stokastik eğilimlerin kullanıldığı, eşbütünleşme çerçevesinin dışındaki toplam davranışlarda uzun süreli eş hareketliliği barındırabilen ve geçiş etkilerinin modellenmesine izin veren bir zamanlama faktörü modeline dayanmaktadır. Bu şekilde, zamanla değişen faktör modeline dayanan Phillips ve Sul (2007) yöntemi, geleneksel koşulsuz ve koşullu yakınsama testlerinden daha güçlüdür ve hem tam hem de alt panel için yakınsama hızının tahminlerini sağlar ve kulüp oluşturma prosedürü ile grupları oluşturmaktadır. Bu yöntem aşağıda detaylı olarak açıklanmıştır.

Tezin analiz kısmında kullanılan ekonometrik yöntem, Phillips ve Sul (2007, 2009) çalışmalarında tanıtılan şekliyle ele alınmıştır. Phillips ve Sul tarafından kullanılan bu yöntem “log t testi” olarak adlandırılmakta ve bu yöntem ile ülkelerin yakınsama gruplarına veya kulüplerine göre sınıflandırılması sağlanmaktadır. Kullanılan bu yöntemin varyansın heterojenliğinin olasılığını içeren genel doğrusal olmayan zaman değişkenli bir faktör modeline dayandırılması dâhil olmak üzere, mevcut diğer yakınsama ölçümlerine göre birçok avantajı vardır (Panopoulou ve Pantelidis, 2009). Panel verilerindeki heterojenlik göz önüne alındığında, standart birim kök ve eşbütünleşme testleri, yakınsama testi için uygun değildir (Phillips ve Sul, 2007). Bu yöntem, serilerin heterojenliği ve durağanlık özelliklerine karşı dayanıklıdır. Panopoulou ve Pantelidis (2009)’e göre, bu yöntem, geleneksel birim kök ve eşbütünleşme testlerinin küçük örnek özelliklerinden etkilenmeyen asimptotik eşbütünleşme testi olarak yorumlanabilir. Phillips ve Sul (2007, 2009) yöntemi, durağan zaman serileri metodlarının iki zaman dizisinin asimptotik eş hareketini tespit edemediği ve bu yüzden yanlış bir şekilde reddettiği için, durağanlık testleri gibi diğer yöntemlerin başarısız olduğu durumlarda, yakınsamanın saptanmasını mümkün kılmaktadır.

Burada kullandığımız Phillips ve Sul kümelenme algoritması, eşbütünleşme kurulumunun dışında heterojen bir panel içinde uzun süreli dengenin ampirik bir modellemesini sağlamaktadır. Panel yakınsamasının saptanmasına ek olarak, Phillips ve Sul kümeleme algoritması testinin önemli bir avantajı, kulüp oluşumunun da mevcut olup olmadığını ortaya çıkarabilmesidir. Ayrıca, bu test,

değişkenlerin entegrasyon sırasına ilişkin herhangi bir özel varsayım gerektirmez ve bireysel zaman serilerinin geçişli olarak iraksak olabileceği durumlara da izin verir (Bartkowska ve Riedl, 2012).

Phillips ve Sul (2007, 2009) yönteminin detaylı analizi için, X_{it} bir panel verisinin aşağıda zaman değişken faktör gösterimi yer almaktadır:

$$X_{it} = g_{it} + a_{it} \quad (4.1)$$

X_{it} ortak kalıcı bileşenlerden oluşur, yatay kesit bağımlılığı ortaya çıkaran g_{it} , ve geçici bileşenler, a_{it} , $i = 1, \dots, N$ 'dir; N , paneldeki birey sayısıdır ve $t = 1, \dots, T$ zaman gözlemlerinin sayısıdır. Bu gösterimde, X_{it} 'in hem ortak hem de özgün terimleri içerdiği varsayılır, böylece birini diğerinden ayırmak için denklem (4.1) şu şekilde yeniden yazılabilir:

$$X_{it} = \left(\frac{g_{it} + a_{it}}{\mu_t} \right) \mu = \delta_{it} \mu_t \quad (4.2)$$

tüm i ve t için, δ_{it} zamana özgü bir özdeşlik unsuru iken, μ_t , X_{it} panelindeki tüm bireyler için ortak olan zamanla değişen bir bileşendir. Denklem (4.2)'de Phillips ve Sul, δ_{it} teriminin yarı parametrik bir formda modellenebileceğini varsaymaktadır:

$$\delta_{it} = \delta_i + \sigma_i \xi_{it} L(t)^{-1} t^{-\alpha} \quad (4.3)$$

δ_i sabit olarak yer almaktadır, $\xi_{it} \sim iid(0,1)$ i boyunca fakat t 'ye göre zayıf bir şekilde bağlıdır ve $L(t)$ yavaşça değişen bir işleve sahiptir öyle ki $L(t) \rightarrow \infty$ olarak $t \rightarrow \infty$; aynı zamanda $L(t)$ fonksiyonunun bir gösterimi $\log(t)$ 'dir. Phillips ve Sul, denklem (4.3)'deki formülasyonun, tüm $\alpha \geq 0$ için bunu sağladığını göstermektedir. δ_{it} δ_i 'ye yaklaşır ve bu yüzden bu koşullar değişkenin boş hipotezi olmaktadır. Bu çerçevede, Phillips ve Sul, aşağıdakilere dayanan boş hipotezin bir testini geliştirirler:

$$H_0 : \delta_i = \delta \text{ and } \alpha \geq 0 \quad (4.4)$$

yakınsama alternatif hipotezine karşı:

$$H_A : \delta_i \neq \delta \forall i \text{ veya } A = \pi r^2 \quad (4.5)$$

Yakınsama testinin uygulanması üç aşamadan ibarettir. İlk aşamada, H_1/H_t ile verilen kesitsel varyans oranını oluşturmak gerekmektedir:

$$H_t = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N (h_{it} - 1)^2 \quad (4.6)$$

h_{it} , görece geçiş parametresi olarak adlandırılır, her bir zaman serisi i 'nin panelin ortalamasına göre geçiş yolunu izleyen bağıl geçiş parametresi olarak adlandırılır:

$$h_{it} = \frac{X_{it}}{N^{-1} \sum_{i=1}^N X_{it}} = \frac{\delta_{it}}{N^{-1} \sum_{i=1}^N \delta_{it}} \quad (4.7)$$

Denklemler (4.6) ve (4.7)'de, Phillips ve Sul tarafından benimsenen yakınsama kavramı, panelde (N) belirli bir zaman serisi için, $h_{it} \rightarrow 1$ ve bu nedenle $H_t \rightarrow 0$ olarak $t \rightarrow \infty$ olmaktadır. İkinci aşamada $\log t$ regresyonunu çalıştırılmaktadır:

$$\log\left(\frac{H_1}{H_t}\right) - 2\log L(t) = \hat{\alpha} + \hat{\beta} \log t + \hat{u}t \quad (4.8)$$

Yukarıda yer alan denklem (4.8)'de $t = [rT], [rT] + 1, \dots, T$, ve $r > 0$ 'dir. Bu regresyonda Phillips ve Sul, $L(t) = \log(t + 1)$ kullanırlar ve ayrıca eğim katsayısının tahmini gözlenebilmektedir, $\hat{\beta} = 2\hat{\alpha}$, burada $\hat{\alpha}$, sıfır hipotezindeki α tahminidir. Bu regresyon modeli, gözlemlerin kesir rT 'si kullanılarak tahmin edilir ve burada parametre r 'nin 0.30'a eşit olarak ayarlanması önerilir (Ampirik uygulamalarda, bu parametrenin 0.15, 0.20, 0.25 ve 0.30 değerlerini alarak modifiye edildiğinde bulguların sağlamlığı kontrol edilmektedir).

Yakınsama kavramı, sıfır hipotezinin eşitsizlik kısmının $\alpha \geq 0$ olduğu yerde tek taraflı bir t testi kullanılarak test edilmektedir. Ayrıca test istatistiği heteroskedastisite ve otokorelasyona tutarlı standart hata (HAC) kullanılarak yapılmaktadır. % 5 anlamlılık düzeyi kullanılmaktadır ve $t_{\hat{\beta}} < -1.65$ olduğunda boş hipotez reddedilmektedir.

Phillips ve Sul (2007, 2009), yakınsama sıfır hipotezinin reddedilmesinin, tüm panele uyan bireylerin alt gruplarında yakınsama olasılığını dışlamadığını göstermektedir. Buna göre, bu olasılığa izin vermek için yazarlar, potansiyel

yakınsama kulüplerinin ve uygun üyelerin sayısını belirlemek amacıyla bir kümelenme algoritması geliştirmişlerdir. Phillips ve Sul algoritmasının orijinal sürümü, GAUSS yazılımında uygulanmasına rağmen bu kodun R programı ve STATA'daki versiyonları Du (2017) tarafından uygulanmıştır. Kümeleme algoritması, aşağıdaki gibi çizilebilecek dört adımdan oluşmaktadır: (Panopoulou ve Pantelidis, 2009).

1. Adım (Sıralama): İlk adım, kulüp yakınsama analizi için panelin hazırlanmasıdır. Bu adımda panelin son gözlemine göre grup üyeleri sıralanmaktadır. Sıralama, her bir serinin son gözlemine dayanmaktadır, çünkü yakınsamanın kanıtı, genel olarak son yıllarda en belirgin şekilde ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, serinin sıralaması, nihai gözlemlerin bir zaman serisi ortalamasına dayalı olarak yapılmaktadır.

2. Adım (Çekirdek Grup Oluşumu): İkinci adımda, yakınsayan ülkelerden bir çekirdek grubu tanımlanmaya çalışılmaktadır. Çekirdek yakınsama grubunu bulmak için, tüm farklı k değerleri için k en yüksek üyelere (1. Adım) dayanan sıralı $\log t$ regresyonları için t -istatistik, $t_{b,k}$, yakınsaması hesaplanmaktadır (ör. $2 \leq k < N$). $N - 2$ boyunca tahmini t -istatistiği (k 'nin her bir değeri için), $t_{b,k} > -1.65$ (böylece, ilgili grup için yakınsamaların kesin olduğu) durumlara odaklanılmakta ve bunlardan en fazla biri seçilmektedir. Elde edilen merkez çekirdek yakınsama grubunun maksimum $t_{b,k}$ temelinde seçimi, merkeze dâhil olma oranının yanlıs olmasının düşük olmasını sağlamaktadır.

3. Adım (Kulüp Üyeliği): Bu aşamada, grup üyeliği için çekirdek yakınsama grubuna dâhil olmayan her bir ülke (2. Adım) değerlendirilmektedir. Spesifik olarak, her seferinde bir ülke eklenmekte ve t -istatistiği $\log t$ regresyonundan hesaplanmaktadır. Yeni ülke (üye), ilgili t -istatistiği seçilmiş bir kritik değerden daha büyükse üyelik koşulunu sağlamaktadır, c^* (ör. $t_b > c^*$). Üyelik koşulunu sağlayan tüm ülkeler çekirdek yakınsama grubuna eklenmekte ve son olarak, tüm grubunun yakınsama kriterini karşılayıp karşılamadığı kontrol edilmektedir.

4. Adım (Tekrarlama ve Durdurma): 3. Adımda oluşturulan kulüpte seçilmeyen ülkeler, bir tamamlayıcı grup oluşturmaktadır. O zaman, bu ülkeler grubu için $\log t$ regresyonu çalıştırılmaktadır. Eğer, tahmin sonuçları yakınsama

önerisinde bulunursa, bu ülkeler ikinci bir yakınsama kulübü oluştururlar. Aksi halde, bazı alt-yakınsama kümelerini ortaya çıkarmak için 1–3 adımları tekrarlanır. Herhangi bir çekirdek grup bulunamazsa (2. Adım), o zaman bu ülkelerin farklı bir davranış sergiledikleri ortaya çıkmaktadır.

Panel veri analiz yönteminde ele alınan serilerin birim kök içerip içermedikleri ortaya çıkacak sonuçların güvenilirliği açısından önemlidir. Durağan olmayan yani birim kök içeren serilerle yapılacak bir analiz, trendin sonuçlara etki edebileceğinden gerçeği yansıtmayan sonuçlar ortaya koyabilmektedir. Bu nedenle model oluşturulmadan önce kullanılacak serilerin durağanlıklarının incelenmesi gerekmektedir. Panel veri analiz yöntemi kullanılarak yapılacak analizlerde kullanılacak olan durağanlık testleri serilerin yatay kesit bağımlılığı varlığı altında farklılık göstermektedir. Yapılacak yatay kesit bağımlılığı testleri sonucunda paneli oluşturan ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığı olmadığı durum için birinci nesil birim kök testleri kullanılırken, yatay kesit bağımlılığı altında durağanlık analizi için ikinci nesil birim kök testleri kullanılmaktadır. Hangi nesil birim kök testlerinin kullanılmasını gerektiğinin öğrenilebilmesi için yatay kesit bağımlılığı testleri ile analize başlanmaktadır.

4.2.2.2. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Yatay kesit bağımlılığı mekânsal etkiler nedeniyle ortaya çıkabilir veya gözlenemeyen ortak faktörlere bağlı olabilir. Durağan olmayan panel verisi üzerine yapılan son araştırmaların çoğu bu soruna odaklanmıştır. 1990'larda geliştirilen ve kesitsel bağımsızlığı kabul eden birinci nesil panel birim kök ve eş bütünleşme testlerinin yetersiz olduğu ve ihmal edilmiş kesitsel bağımlılığın varlığında önemli boyut bozulmalarına yol açabileceği ortaya konmuştur (Baltagi ve Pesaran, 2007).

Analiz sonucu ortaya konulan paneli oluşturan ülkelerin birbirinden bağımsız olması yani bir ülkeye gelen makroekonomik bir şoktan, tüm paneli oluşturan yatay kesit birimlerinin her birinin meydana gelen şoktan eşit düzeyde etkilenmeleri yatay kesit bağımsızlığını göstermektedir. Ancak analiz dâhilinde paneli oluşturan ülkelerin dünya konjonktüründe birbirlerinden tamamen bağımsız olmaları ve meydana gelecek bir şoktan aynı derecede etkilenmeleri beklenemez. Bu sebepten yatay kesit bağımlılığının varlığı dikkate alınmadan yapılacak bir analizin ortaya

koyacağı sonuçlar tutarsız ve sapmalı gerçekleşeceğinden dolayı yatay kesit bağımlılığı testinin yapılması gerekmektedir. Panelde yatay kesit bağımlılığının varlığını tespit etmek için farklı testler geliştirilmiştir.

Yatay kesit bağımlılığını ölçen testlerden hangisinin modelimize uygun olduğunun tespiti için öncelikle modelde kullanılan serilerin yatay kesit ve zaman boyutu önem kazanmaktadır. Panelde kullanılan zaman boyutu (T), panelin yatay kesit boyutundan (N) büyük olduğu durumda (T>N) Breusch Pagan (1980) LM (Lagrange Çarpanı) testi ve Pesaran vd. (2004) LMadj testi kullanılmaktadır. Yatay kesit boyutunun zaman boyutundan büyük olduğu durumda (N>T) ise Pesaran (2004) CD testi kullanılmaktadır. Her iki durumu bünyesinde barındıran test ise (T>N, N>T) Pesaran vd. (2004) CDLM2 testidir.

Panelde yatay kesit bağımlılığının sınanması için geliştirilen ilk testlerden biri Breusch ve Pagan (1980) tarafından ortaya atılan LM (Lagrange Çarpanı) testidir:

$$LM = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij}^2 \quad (4.9)$$

Eşitlik (4.9)'da yer alan $\hat{\rho}$ terimi, artıkların ikili oluşturdukları korelasyonlarının örnek tahminini vermektedir. Eşitliğe göre $T \rightarrow \infty$ durumunda N sabit iken serbestlik derecesinde $\frac{N(N-1)}{2}$ ki-kare asimptotik dağılımın olduğu ifade edilmektedir. Bunun yanında H_0 boş hipotezinin bu test için yatay kesitler arası ilişkinin olmadığı ve bu testin zaman boyutunun yatay kesit boyutundan büyük olduğu durumlarda kullanılacağı ifade edilmektedir (Pesaran, 2004).

Breusch ve Pagan (1980) tarafından geliştirilen bu testin ardından, Pesaran (2004) tarafından bu testin geliştirilmiş hali olan CDLM testi ortaya atılmıştır. Bu testin önemli varsayımlarından biri yatay kesit boyutunun zaman boyutundan büyük olduğu durumlar içinde kullanılabilir olmasıdır.

$$CD_{LM} = \sqrt{\frac{1}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (T \hat{\rho}_{ij}^2 - 1) \quad (4.10)$$

Eşitlik (4.10)'a göre $N \rightarrow \infty$ ve $T \rightarrow \infty$ iken panelde yatay kesit bağımlılığının olmadığı durum varsayılmaktadır. Bu teste göre yatay kesit boyutu zaman boyutundan büyük olarak ele alındığı durumlarda sapmalar ortaya

çıkarmaktadır ve yatay kesit boyutu arttıkça bu sapmalar artmaktadır. Bu nedenle Pesaran (2004) CD testi $N > T$ içeren durumlar için geliştirilmiştir. Ortaya çıkan bu test yalnızca yatay kesit boyutunun zaman boyutundan büyük olduğu durumlarda kullanılmaktadır:

$$CD = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij} \quad (4.11)$$

Eşitlik (4.11) ile ifade edilmek istenen durum, yatay kesit artıkları arasındaki korelasyon ilişkisinin katsayılarının toplamında temellendirilmektedir. Bu test standart normal dağılım altında, H_0 boş hipotezinin yatay kesit birimler arasında ilişki olmadığını test etmektedir (Pesaran, 2004; Menyah vd. 2014). Bu testlerin ardından geliştirilen bir başka yatay kesit bağımlılığı testi Pesaran vd. (2008) tarafından ortaya çıkarılan LM_{adj} sapması düzeltilmiş testidir:

$$LM_{adj} = \sqrt{\frac{2}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N T \hat{\rho}_{ij} \frac{(T-k)\hat{\rho}_{ij}^2}{\sqrt{v_{Tij}^2}} \quad (4.12)$$

Eşitlik (4.12)'de yer alan yatay kesit bağımlılığı testi için oluşturulan hipotezler şu şekildedir:

H_0 : Yatay kesit bağımlılığı yoktur.

H_1 : Yatay kesit bağımlılığı vardır.

Yapılan analiz sonucunda H_0 boş hipotezinin reddedilmesi durumunda panel ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığı olduğu sonucuna varılmaktadır. Tam tersi durumda H_0 boş hipotezinin test sonucu kabul edilmesi durumunda panel ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığı olmadığı sonucuna varılmaktadır (Baltagi, 2008).

4.2.2.3. Panel Birim Kök Testi

Panel birim kök testlerinin, serinin yatay kesit ve zaman boyutunu ele aldığı ve bu şekilde serideki değişkenliğinde artması ile birlikte, yalnızca zaman boyutuyla ilgilenen zaman serisi birim kök testlerine göre istatistiki manada daha iyi sonuçlar verdiği belirtilmektedir (Im, Pesaran ve Shin, 2003; Maddala ve Wu, 1999).

Panel birim kök testinde ortaya çıkan en büyük sorunlardan biri panelin yatay kesit birimleri arasında bağımlılık olup olmadığıdır. Bu noktada birim kök testleri, yatay kesit bağımlılığına göre birinci nesil birim kök testi ve ikinci nesil birim kök testi olarak ikiye ayrılmaktadır. Homojenlik ve heterojenlik varsayımı ile birinci nesil birim kök testleri de ikiye ayrılmaktadır. Seçilen ülkeler benzer özelliklerde ise homojenliği ele alan Levin, Lin ve Chu (2002), Hadri (2000) ve Breitung (2005) testleri, seçilen ülkeler benzer olmayan özellikler sergiliyorsa heterojenliği ele alan, Im, Pesaran ve Shin (2003), Maddala ve Wu (1999), Choi (2001) testleri kullanılmaktadır. Ancak birinci nesil birim kök testleri bir ülkede meydana gelen şokun diğer ülkeleri farklı düzeyde etkileyebileceği varsayımına dayanmadığından dolayı yatay kesit bağımlılığı olan paneller için ikinci nesil birim kök testleri kullanılmaktadır. Bu noktada karşımıza çıkan ikinci nesil birim kök testleri ise CADF (Pesaran, 2007), SURADF (Breuer, Mcknown ve Wallace, 2002), Bai ve Ng (2004), MADF (Taylor ve Sarno, 1998) ve PANKPSS (Carrion vd., 2005)'dir.

Daha önce yapılan yatay kesit bağımlılığı analiz sonuçlarından elde edilen veriler ışığında yatay kesit bağımlılığı varsayımı ile birlikte bu çalışmada ikinci nesil birim kök testi kullanılmaktadır. İkinci nesil birim kök testlerinden ise Pesaran (2007) tarafından ortaya atılan kesit açısından genişletilmiş Dickey-Fuller (Cross-Sectionally Augmented Dickey-Fuller) CADF birim kök testi kullanılmıştır. Test sonucunda ortaya çıkan istatistik değerleri CADF kritik tablo değeri ile karşılaştırılmakta ve tablo değeri elde edilen istatistiki değerden büyük olursa birim kök vardır boş hipotezi reddedilmektedir. CADF test istatistiği şu şekilde formüle edilmektedir:

$$Y_{i,t} = (1 - \phi_i)\mu_i + \phi_i y_{i,t-1} + \mu_{i,t} \quad i = 1, 2, \dots, N \text{ ve } t = 1, 2, \dots, T \quad (4.13)$$

$$\mu_{i,t} = \gamma_i f_t + \varepsilon_{it} \quad (4.14)$$

Eşitlik (4.14)'de yer alan f_t terimi her ülke için ayrı ayrı gözlenemeyen ortak etkileri gösterirken, ε_{it} terimi ise bu ülkeler için bireysel hatayı göstermektedir. Ayrıca bu test için birim kök hipotezleri şu şekilde ifade edilmektedir:

$$\Delta y_{it} = \alpha_i + \beta_i y_{i,t-1} + \gamma_i f_t + \varepsilon_{it} \quad i = 1, 2, \dots, N \text{ ve } t = 1, 2, \dots, T \quad (4.15)$$

$H_0: \beta_i = 0$ tüm i 'ler için (Birim kök vardır)

$H_0: < 0 \ i = 1, 2, \dots, N_1, \beta_i = 0 \ i = N_1 + 1, N_1 + 2, \dots, N.$ (Birim kök yoktur)

Bunun yanında her bir ülkeye ait birim kök test sonuçlarının ortalaması hesaplanarak tüm panele ait olan birim kök test sonuçlarını veren Cross-Sectionally IPS (CIPS) kullanılmaktadır (Pesaran, 2007). CIPS şu şekilde formüle edilmektedir:

$$CIPS = N^{-1} \sum_{i=1}^N CADF_i \quad (4.16)$$

4.2.2.4. Eşbütünleşme Testi

Seriler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin varlığı, Westerlund-Edgerton (2007), tarafından geliştirilen LM bootstrap panel eşbütünleşme testiyle incelenmiştir. LM bootstrap testi, McCoskey ve Kao (1998)'nin geliştirmiş olduğu Lagrange Multiplier testine dayanmakta olup, yatay kesit bağımlılığının olması durumunda LM testi bootstrap kritik değerleri ile ekonometrik modellerde panelin geneli için eşbütünleşmenin olup olmadığı test edilmektedir. Bu testte H_0 hipotezinin reddedilememesi durumunda tüm kesitler için eşbütünleşik ilişki olduğu sonucuna varılmaktadır. Geliştirilen panel eşbütünleşme denklemi aşağıdaki denklemden türetilmektedir (Westerlund ve Edgerton, 2007: 186-188).

$$y_{it} = \alpha_i + x'_{it}\beta_{it} + z_{it} \quad (4.17)$$

$$z_{it} = u_{it} + v_{it} \quad (4.18)$$

$$v_{it} = \sum_j^t \eta_{ij} \quad (4.19)$$

η_{ij} ortalaması sıfır ve varyansı σ_i^2 olan bir hata terimidir. Aşağıda testin hipotezleri gösterilmiştir.

$\sigma_i^2 = 0$ Seriler arasında eş bütünleşme ilişkisi vardır.

$\sigma_i^2 > 0$ Seriler arasında eş bütünleşme ilişkisi yoktur.

Westerlund tarafından oluşturulan LM istatistiği aşağıdaki gibidir:

$$LM_N^+ = \frac{1}{NT^2} \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^t \hat{\omega}_i^{-2} S_{it}^2 \quad (4.20)$$

LM istatistiğinde $\omega_{it} = (\mu_{it}, \Delta x'_{it})'$ ve S_{it} FMOLS ile tahmin edilmiş olan modeldeki \hat{z}_{it} hata terimlerinin kısmi toplamlarını vermektedir (Westerlund ve Edgerton, 2007:187).

4.2.2.5. Uzun ve Kısa Dönemli İlişkilerin Tahmini

Panel eşbütünleşme analizinden elde edilen sonuçlar dâhilinde değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkiye ulaşılmışsa, uzun ve kısa dönemli ilişkiler farklı metodolojilerle tahmin edilmektedir. Tam Değiştirilmiş En Küçük Kareler (FMOLS) ve Panel Dinamik En Küçük Kareler gibi tahmin metotları kullanılarak sadece uzun dönem parametreleri tahmin edilebilmektedir. Bunun yanında hem kısa hem de uzun dönem parametrelerini tahmin etmekte kullanılan yöntemlerde vardır. Pesaran, Shin ve Smith (1999) tarafından geliştirilen Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi (PMGE) ve Pesaran ve Smith (1995) tarafından geliştirilen Ortalama Grup Tahmincisi (MGE) yöntemleri ise hata düzeltme modeli oluşturarak hem uzun hem de kısa dönem parametrelerini tahmin etmektedir. Pesaran ve Smith (1995) tarafından kullanılması önerilen MGE tahmin metodu, her bir birim için oluşturulan otoregresif dağıtılmış gecikmeli modellerin uzun dönem parametrelerinin ortalamasını kullanarak uzun dönem parametresine ulaşmaktadır. Dolayısıyla uzun dönem parametrelerinin birimlere göre değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Pesaran, Shin ve Smith (1999) tarafından önerilen PMGE tahmin metodu ise, hem eğim hem de sabit parametrelerinin birimlere göre değişmesine izin veren MGE ile sabit parametrenin değişmesine fakat eğim parametresinin sabit olması şartını koyan sabit etkiler tahmincisinin karışımından oluşmaktadır. Dolayısıyla PMGE, uzun dönem parametrelerini sabit tutarken, hata varyansının ve kısa dönem parametrelerin birimlere göre değerlendirilmesine imkân vermektedir (Tatoğlu, 2013).

Hausman testi hangi tahmincinin kullanılacağı konusunda seçim yapmak için kullanılırken, PMGE ve MGE arasında seçim yapabilmek için de kullanılmaktadır. Bilindiği gibi, Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisinde uzun dönem parametresi tüm birimler için sabit, bir başka ifade ile homojendir. Ortalama Grup Tahmincisinde ise birimlere göre değişmektedir, diğer ifade ile uzun dönem parametreleri heterojendir. Uzun dönem homojenliğin sınanması için yapılan Hausman testi boş hipotezi uzun dönem ilişkinin heterojen olduğu üzerine

kurulmaktadır. Hipotezin reddedilmesi uzun dönem parametrelerin homojen olduğunu ve Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisini kullanmanın daha etkin sonuçlar ortaya koyacağını ifade etmektedir (Tatoğlu, 2013).

PMGE yönteminin uzun ve kısa dönem ilişkisi gösteren diğer yöntemlere göre sahip olduğu birtakım avantajlar vardır: (Bujang vd., 2015)

➤ Uzun dönem katsayılarının panelde kullanılan her bir yatay kesit birimi için homojen olmasına olanak sağlarken kısa dönem katsayıları içinse heterojeniteye olanak sağlamaktadır.

➤ Panel eşbütünleşme metotlarının birçoğu analizde kullanılan serilerin aynı dereceden durağan olmasını şart koşarken bu metot analizde kullanılan serilerde aynı dereceden durağanlık şartı aranmamaktadır.

➤ Havuzlanmış panel veri ile uzun dönem katsayıları incelenirken, panel dâhilinde ele alınan ülkelerin zaman serileri ve ortalamaları ile ülkelere ait kısa dönem katsayıları incelenmektedir.

➤ Model kapsamındaki içsellik sorunu ilave gecikmeler eklenerek çözümlenir.

➤ Panelde var olabilecek yatay kesit bağımlılığı dikkate alınarak model çözümlenmesi yapılmaktadır.

4.3. Analiz Sonuçları

4.3.1. Kulüp Yakınsama Analizi Sonuçları

Phillips ve Sul (2007, 2009)'un geliştirdikleri kulüp yakınsaması analiz yöntemi kullanılarak en geniş ülke örnekleminde yararlanılacak şekilde elde edilen seriler sonucunda kulüp yakınsama analizi yapılmıştır. Analiz çerçevesinde ülkeler arası kalkınmışlık farklarının ortaya çıkarılması için İnsani Gelişme Endeksi kullanılarak yakınsama analizi yapılmıştır.

Phillips ve Sul'un (2007) önerisini takiben, Hodrick ve Prescott (1997) filtresi, her bir serinin çevrim bileşenini çıkarmak için yakınsama testine geçmeden önce uygulanmaktadır. Ardından ilk adım olarak, $\log(t)$ testi uygulanarak tüm

panel yakınsaması incelenmektedir. 1990-2017 dönemi için 143 ülkeyi ele alan İnsani Gelişme Endeksi serilerine $\log(t)$ testi uygulandığında, Tablo 4.2’de sonuçlar elde edilmektedir. Genel yakınsama varsayımı altında t istatistiğinin (-132.1084 olarak hesaplanan) değeri -1.65'ten küçük olduğu için, tüm panel için yakınsama vardır boş hipotezi % 5 seviyesinde reddedilmektedir. Böylece, bu 143 ülke için İnsani Gelişmişlik Endeksine göre aynı istikrarlı bir dengeye yaklaşmadıkları sonucuna varılmaktadır ve sonuç olarak tüm panel için yakınsama varsayımı reddedilmektedir.

Tablo 4.2: Log (t) Testi

Değişken	Ülke Sayısı	β - Katsayısı	Stand. Hata	T-stat
Log (t)	143	-0.9047	0.0068	-132.1084

Tüm panel için uygulanan yakınsama hipotezinin reddedilmesi, analizin kümelenme mekanizması kullanılarak alt gruplara uygulanacak kısmına geçilmesine olanak sağlamaktadır. Yakınsama alt gruplarının olup olmadığını belirlemek için Phillips and Sul (2007) tarafından geliştirilen kulüp yakınsaması algoritması uygulanmaktadır. Teste dâhil edilen ögeler olan ülkeler azalan düzende sıralanmaktadır. Bu kapsamda Tablo 4.3’de gösterildiği üzere 11 yakınsama kulübü tanımlanmıştır.

Tablo 4.3: Yakınsama Kulüplerinin Sınıflandırma Testi (Ön Sınıflandırma)

Kulüpler	Ülke Sayısı	β- Katsayısı	T-Stat
Kulüp 1	17	-0.163	-1.273
Kulüp 2	8	0.777	9.982
Kulüp 3	12	0.404	3.876
Kulüp 4	18	0.165	2.384
Kulüp 5	14	0.258	2.319
Kulüp 6	11	0.349	6.183
Kulüp 7	12	0.062	1.180
Kulüp 8	18	0.069	1.333
Kulüp 9	8	0.004	0.203
Kulüp 10	23	0.143	2.689
Kulüp 11	2	3.325	6.334

Tablo 4.3’de yer alan test sonuçlarına göre, her kulüpte ülkeler arası yakınsamayı gösteren log (t) terimindeki β katsayısı, kulüp 1 için negatif iken diğer kulüpler için pozitif değer almaktadır. Yapılan ön test sonucu ortaya çıkan kulüplerde yer alan ülkeler Tablo 4.4’ de yer almaktadır.

Tablo 4.4: Ön Sınıflandırma Sonucu Ülkeler

Kulüpler	Ülke Sayısı	Ülkeler
Kulüp 1	17	ABD, Almanya, Avustralya, Belçika, Birleşik Krallık, Çin (SAR), Danimarka, Finlandiya, Hollanda, Hong Kong, İrlanda, İsveç, İsviçre, İzlanda, Kanada, Norveç, Singapur, Yeni Zelanda
Kulüp 2	8	Avusturya, Çek Cumhuriyeti, Fransa, İsrail, Japonya, Kore Cumhuriyeti, Lüksemburg, Slovenya
Kulüp 3	12	BAE, Estonya, Güney Kıbrıs, İtalya, İspanya, Letonya, Litvanya, Malta, Poland, Suudi Arabistan, Slovakya, Yunanistan
Kulüp 4	18	Arnavutluk, Arjantin, Bahreyn, Brunei, Bulgaristan, Çin, Hırvatistan, İran, Katar, Kazakistan, Macaristan, Mauritius, Moğolistan, Portekiz, Romanya, Rusya, Şili, Türkiye
Kulüp 5	14	Barbados, Botsvana, Cezayir, Ermenistan, Kosta Rika, Küba, Kuveyt, Malezya, Panama, Sırbistan, Sri Lanka, Trinidad ve Tobago, Uruguay, Venezuela
Kulüp 6	11	Brezilya, Ekvator, Kolombiya, Libya, Meksika, Peru, Ruanda, Tayland, Tunus, Ukrayna, Ürdün,
Kulüp 7	12	Dominik Cumhuriyeti, Endonezya, Fas, Fiji, Hindistan, Jamaika, Kamboçya, Mısır, Moldova, Tonga, Vietnam, Zambiya
Kulüp 8	18	Bangladeş, Belize, Bolivya, El Salvador, Filipinler, Gabon, Guatemala, Güney Afrika, Irak, Kenya, Kırgızistan, Lao, Myanmar, Nepal, Nikaragua, Paraguay, Samoa, Tacikistan
Kulüp 9	8	Eswatini, Gana, Guyana, Kamerun, Kongo, Namibya, Tanzania, Uganda
Kulüp 10	23	Benin, Burundi, Fildişi Sahilleri, Gambia, Gine, Haiti, Honduras, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Lesotho, Malavi, Mali, Moritanya, Mozambik, Pakistan, Papua Yeni Gine, Sao Tome ve Principe, Senegal, Sierra Leone, Sudan, Suriye, Togo, Yemen, Zimbabve
Kulüp 11	2	Nijer, Orta Afrika Cumhuriyeti

Yakınsama kulüplerinin aşırı tahmin edilmesini önlemek ve bitişik grupların birleştirilip birleştirilemeyeceğini değerlendirmek için birleştirme (merging) testleri yapılır. Tablo 4.5’ de yer alan sonuçlara göre kulüplerin birleştirilmesinin desteklenmesi için t değerinin -1.65’den büyük olması gerekmektedir. Bu bağlamda uygulanan kulüpler arası yakınsama testine göre Kulüp 1+2, Kulüp 2+3, Kulüp 3+4, Kulüp 8+9, Kulüp 9+10, Kulüp 10+11 için t değeri -1.65’den küçük olmakta ve test sonucu birleşme desteklenmemektedir. Diğer yandan, Kulüp 4+5, Kulüp 5+6,

Kulüp 6+7, Kulüp 7+8 için t değeri -1.65'den büyük olarak gerçekleşmekte ve bu kulüpler için birleşme söz konusu olmaktadır.

Tablo 4.5: Kulüpler Arası Yakınsama Testi (Birleştirme Testi)

Kulüpler	β- katsayısı	T-stat
Kulüp 1+2	-0.7818	-11.7954
Kulüp 2+3	-0.4117	-8.4310
Kulüp 3+4	-0.3085	-6.3689
Kulüp 4+5	-0.0408	-0.5815*
Kulüp 5+6	0.1169	2.8061*
Kulüp 6+7	0.1643	3.2454*
Kulüp 7+8	0.0105	0.2164*
Kulüp 8+9	-0.1619	-4.4996
Kulüp 9+10	-0.1990	-10.2428
Kulüp 10+11	-0.2155	-6.2634

(*) değeri t istatistik değerinin -1.65'den büyük olduğu durumda %1 anlamlılığı göstermektedir.

Kulüplerarası yakınsama testi için uygulanan kulüpler arası birleştirme sonuçlarına göre ortaya çıkan yeni ülke grupları yeniden düzenlenerek Tablo 4.6'da gösterilmektedir. İnsani Gelişme Endeksi kullanılarak uygulanan yakınsama analizi sonucunda tezin kapsamı dâhilinde kullanılması planlanan merkez, yarı çevre ve çevre ülkeler, literatürde yer alan diğer merkez, yarı çevre ve çevre ülke tanımlamaları ve belirlenmelerine göre daha önce literatürde yer almayan yeni bir analiz sonucu ile elde edilmiştir. Bu bağlamda birleştirme analizinin ardından ortaya çıkan 8 kulüp, sırasıyla üst merkez, alt merkez, üst yarı çevre, orta yarı çevre, alt yarı çevre, üst çevre, orta çevre ve alt çevre olarak belirlenmiştir.

Tablo 4.6: Kulüpler Arası Yakınsama Testi Sonuçları (Birleştirilen Kulüplere Göre Ülkeler)

Ülke Sınıflandırması	Ülke Sayısı	Ülkeler
Üst Merkez	17	ABD, Almanya, Avustralya, Belçika, Birleşik Krallık, Çin (SAR), Danimarka, Finlandiya, Hollanda, Hong Kong, İrlanda, İsveç, İsviçre, İzlanda, Kanada, Norveç, Singapur, Yeni Zelanda
Alt Merkez	8	Avusturya, Çek Cumhuriyeti, Fransa, İsrail, Japonya, Kore Cumhuriyeti, Lüksemburg, Slovenya
Üst Yarı Çevre	12	BAE, Estonya, Güney Kıbrıs, İtalya, İspanya, Letonya, Litvanya, Malta, Poland, Suudi Arabistan, Slovakya, Yunanistan
Orta Yarı Çevre	32	Arnavutluk, Arjantin, Bahreyn, Barbados, Botswana, Brunei, Bulgaristan, Cezayir, Çin, Ermenistan, Hırvatistan, İran, Katar, Kazakistan, Kosta Rika, Küba, Kuveyt, Macaristan, Malezya, Mauritius, Moğolistan, Panama, Portekiz, Romanya, Rusya, Sırbistan, Şili, Sri Lanka, Trinidad ve Tobago, Türkiye, Uruguay, Venezuela
Alt Yarı Çevre	41	Bangladeş, Belize, Bolivya, Brezilya, Dominik Cumhuriyeti, Ekvator, El Salvador, Endonezya, Fas, Fiji, Filipinler, Gabon, Guatemala, Güney Afrika, Hindistan, Irak, Jamaika, Kolombiya, Kamboçya, Kenya, Kırgızistan, Lao, Libya, Meksika, Mısır, Moldova, Myanmar, Nepal, Nikaragua, Paraguay, Peru, Ruanda, Samoa, Tacikistan, Tayland, Tonga, Tunus, Ukrayna, Ürdün, Vietnam, Zambiya,
Üst Çevre	8	Eswatini, Gana, Guyana, Kamerun, Kongo, Namibya, Tanzanya, Uganda
Orta Çevre	23	Benin, Burundi, Fildişi Sahilleri, Gambiya, Gine, Haiti, Honduras, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Lesotho, Malavi, Mali, Moritanya, Mozambik, Pakistan, Papua Yeni Gine, Sao Tome ve Principe, Senegal, Sierra Leone, Sudan, Suriye, Togo, Yemen, Zimbabve
Alt Çevre	2	Nijer, Orta Afrika Cumhuriyeti

Tablo 4.7’de yakınsama için gerçekleştirilen son sınıflandırma testi sonuçları yer almaktadır. Elde edilen veriler sonucunda, üst merkeze ait β katsayısı negatif çıkarken, diğer ülke grupları içinse β katsayısı pozitif çıkmıştır. Test sonucu elde edilen diğer bir gösterge olan t istatistik değerleri ise bütün ülke grupları için -1.65’den büyük olduğu için ülke gruplarının her biri kendi içerisinde yakınsamaktadır.

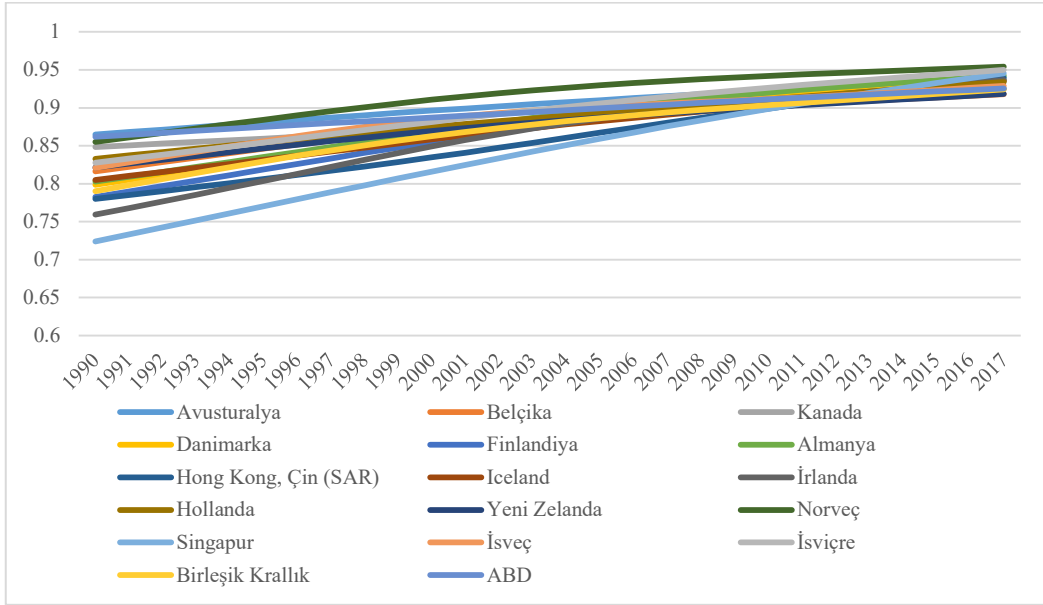
Tablo 4.7: Yakınsama Kulüplerinin Sınıflandırma Testi (Final Sınıflandırma)

Ülke Grupları	Ülke Sayısı	β - katsayısı	t-stat
Üst Merkez	17	-0.163	-1.273*
Alt Merkez	8	0.777	9.982*
Üst Yarı Çevre	12	0.404	3.876*
Orta Yarı Çevre	32	-0.041	-0.582*
Alt Yarı Çevre	41	0.258	0.634*
Üst Çevre	8	0.004	0.203*
Orta Çevre	23	0.062	1.180*
Alt Çevre	2	0.069	1.333*

(*) değeri t istatistik değerinin -1.65'den büyük olduğu durumlarda %1 anlamlılığı göstermektedir.

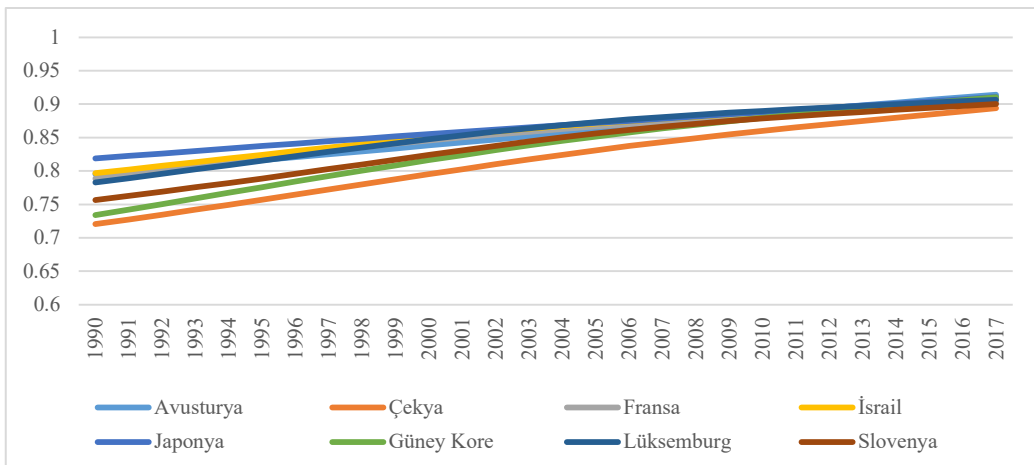
Yapılan yakınsama analizi sonucunda elde edilen bulgular ışığında her ülke grubu için nispi geçiş yolu eğrileri oluşturulmuştur. Aşağıda yer alan sekiz grafikte elde edilen sekiz kulübe ait her bir ülkenin kendi kulübü içerisindeki nispi geçiş yolu eğrileri gösterilmektedir. Grafik 4.1'de yer alan üst merkez ülkelere ait yakınsama sonuçlarına göre oluşturulan nispi geçiş yolları yer almaktadır. Üst merkez ülke grubu olarak ele alınan bu 17 ülkenin 1990-2017 yılları arası İnsani Gelişme Endeksi bağlamında 0.9-0.95 endeks değeri aralığına yakınsadıkları görülmektedir. Üst merkez olarak tanımladığımız bu gruptaki ülkelerin İnsani Gelişme Endeksi'ne göre yakınsamalarının yanında diğer kalkınmışlık düzeyini gösteren değişkenler içinde üst gruplarda birlikte hareket etmeleri yadsınamaz bir gerçekliktir. Ayrıca bu ülkelerin gelir düzeyi açısından da üst gruplarda yer alması beklenmektedir.

Grafik 4.1: Üst Merkez Ülkelere Ait İnsani Gelişme Endeksi Yakınsama Sonuçları

Merkez grubunu oluşturan diğer ülkeler, alt merkez ülke grubu altında Grafik 4.2’de nispi geçiş yolları belirtilerek gösterilmektedir. Alt merkez ülke grubu içerisinde birbirine yakınsayan 8 ülkenin yer aldığı grafikte, ülkelerin 0.9 İnsani Gelişme Endeks değerine yakınsadıkları görülmektedir.

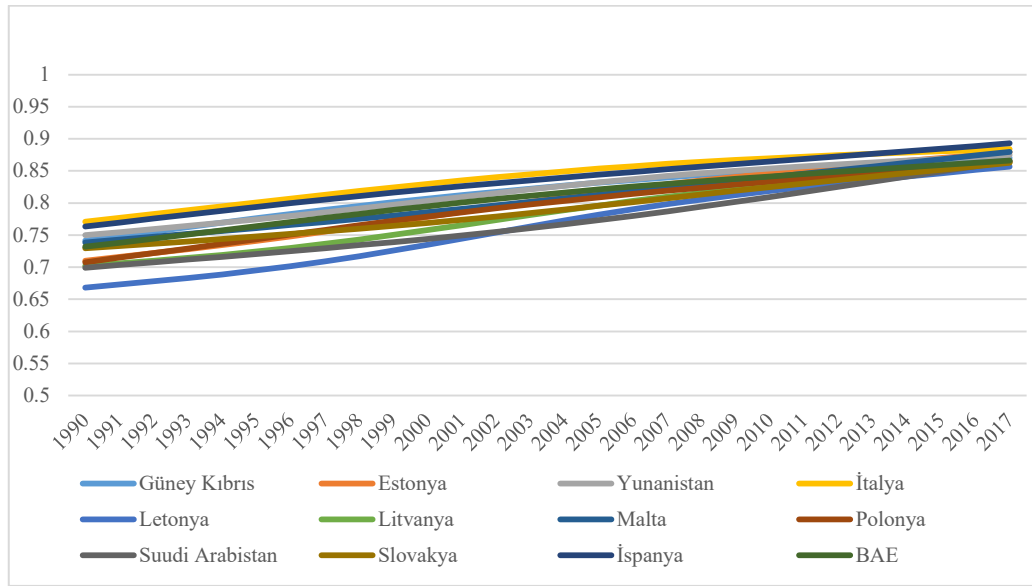
Grafik 4.2: Alt Merkez Ülkelere Ait İnsani Gelişme Endeksi Yakınsama Sonuçları

Merkez ülkelerin grafiksel olarak yakınsamalarının gösterilmesinin ardından yakın çevrenin üç alt başlığına ait ülke gruplarının grafiksel gösterimi ele alınmaktadır. Üst yakın çevre olarak adlandırılan ülkeleri kapsayan yakınsama

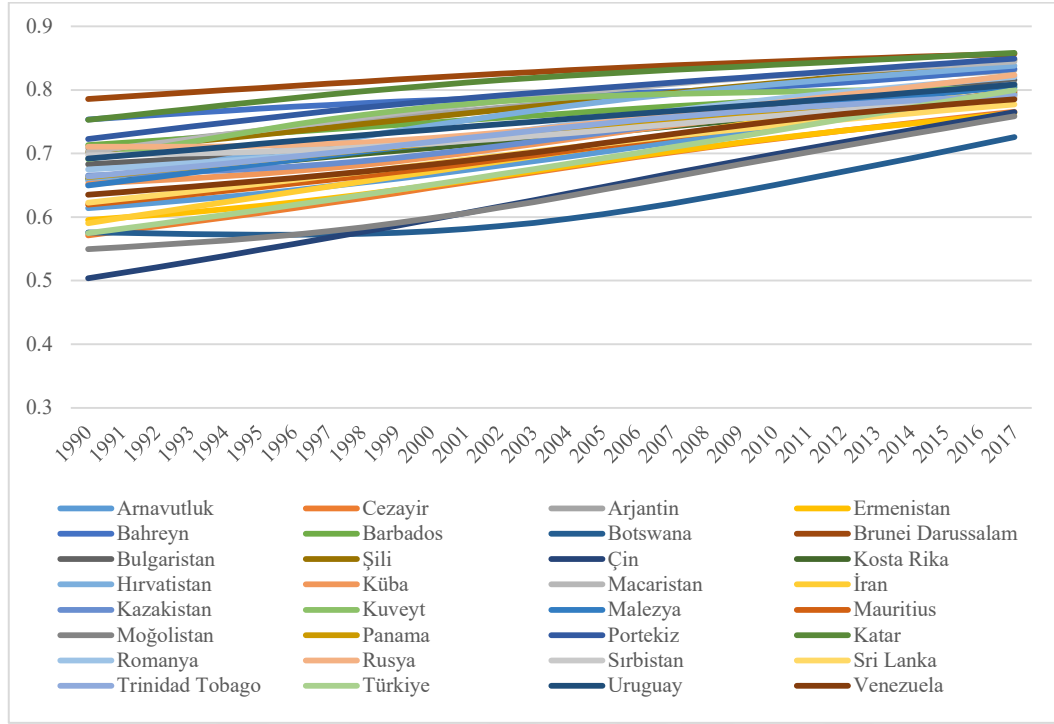
sonuçları Grafik 4.3’de gösterilmektedir. Elde edilen yakınsama sonuçlarına göre üst yakın çevre ülke grubu 0.85-0.9 İnsani Gelişme Endeks değer aralığına yakınsamaktadır. Üst yakın çevre grubundan itibaren ele alınan ülkelerin kalkınmışlık düzeyi ve gelir düzeyi açısından merkez ülkelerden belirgin bir şekilde ayrılması dikkat çekilmesi gereken hususlardan biridir.

Grafik 4.3: Üst Yarı Çevre Ülkelere Ait İnsani Gelişme Endeksi Yakınsama Sonuçları

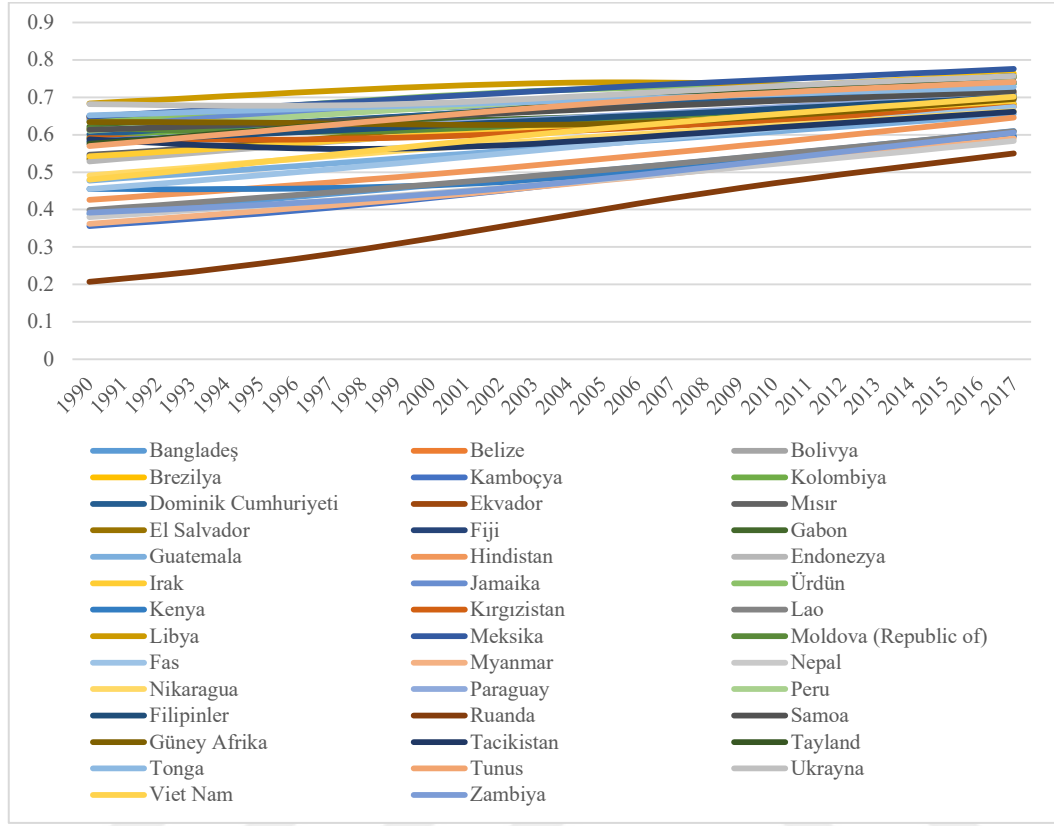
Yakın çevre olarak ele alınan diğer bir ülke grubu orta yakın çevre olarak adlandırılan ülkelere oluşmaktadır ve bu ülkelere ait nispi geçiş yolları tarafından oluşturulan yakınsama sonuçları Grafik 4.4 gösterilmektedir. Orta çevre olarak adlandırılan bu grupta yer alan ülkelerin çoğu geliştirmekte olan ülke kategorisinde olup merkez ülke grubundan kalkınmışlık düzeyi ve gelir düzeyi bakımından tamamen ayrılmaktadırlar.

Grafik 4.4: Orta Yarı Çevre Ülkelerine Ait İnsani Gelişme Endeksi Yakınsama Sonuçları

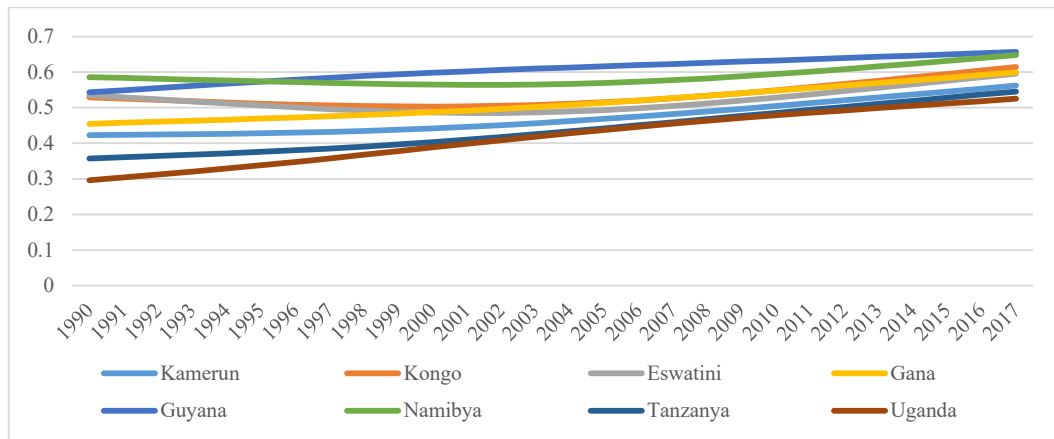
Diğer bir yakın çevre grubu olarak ele aldığımız alt yakın çevre ülkelere ait yakınsama sonuçları Grafik 4.1.5'te gösterilmektedir. Alt yakın çevreye ait ülkelerin yakınsadıkları İnsani Gelişme Endeksi değeri 0.6 olarak karşımıza çıkmaktadır. Alt yakın çevre ülke grubunda yer alan ülkelere göre düşük gelirli ülke gruplarında yer alan ve çevre ülke gruplarına daha yakın olan ülkelere oluşmaktadır.

Grafik 4.5: Alt Yarı Çevre Ülkelere Ait İnsani Gelişme Endeksi Yakınsama Sonuçları

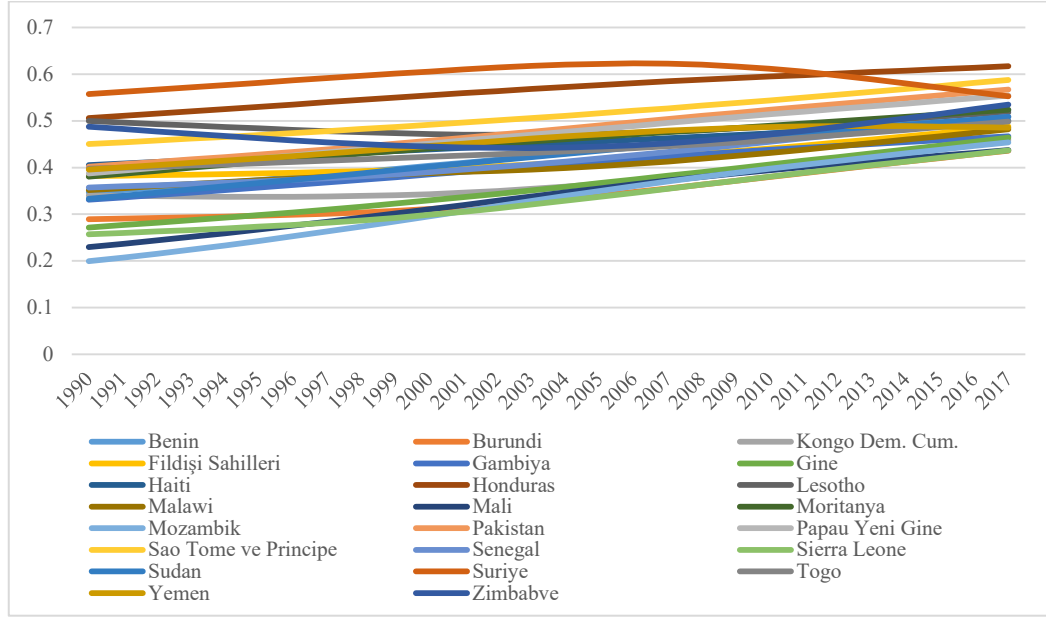
İnsani Gelişme Endeksi açısından değerlendirilen üst çevre ülkelere ait yakınsama sonuçlarını gösteren Grafik 4.6 aşağıda yer almaktadır. Üst çevre ülkelerin yakınsadığı endeks değeri 0.5-0.6 arasında yer alırken bu ülke grubunda yer alan 8 ülkenin de Afrika kıtasında yer alması diğer önemli bir husustur.

Grafik 4.6: Üst Çevre Ülkelere Ait İnsani Gelişme Endeksi Yakınsama Sonuçları

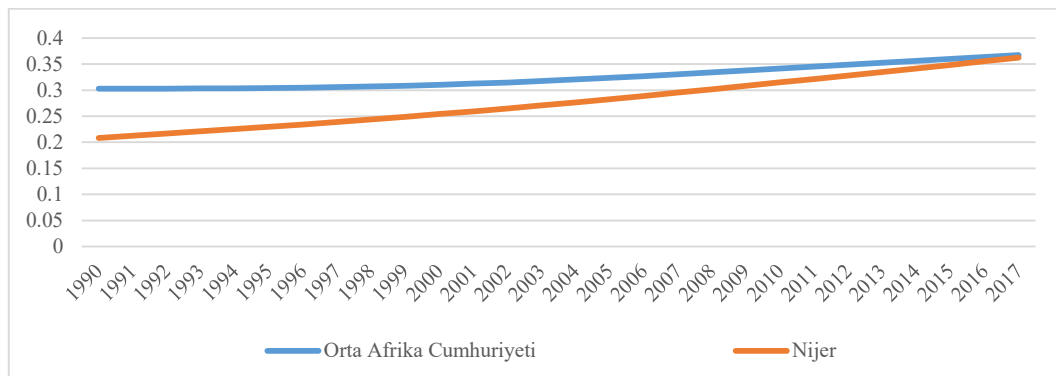
Orta çevre olarak adlandırılan ülkeler için İnsani Gelişme Endeksi kullanılarak oluşturulan yakınsama analizi sonucunda ülkeler için oluşturulan nispi geçiş yolları Grafik 4.7’de yer almaktadır. Grafikten de görüleceği üzere orta çevre ülkeler endeks değeri olarak 0.5’e yakınsamaktadır.

Grafik 4.7: Orta Çevre Ülkelere Ait İnsani Gelişme Endeksi Yakınsama Sonuçları

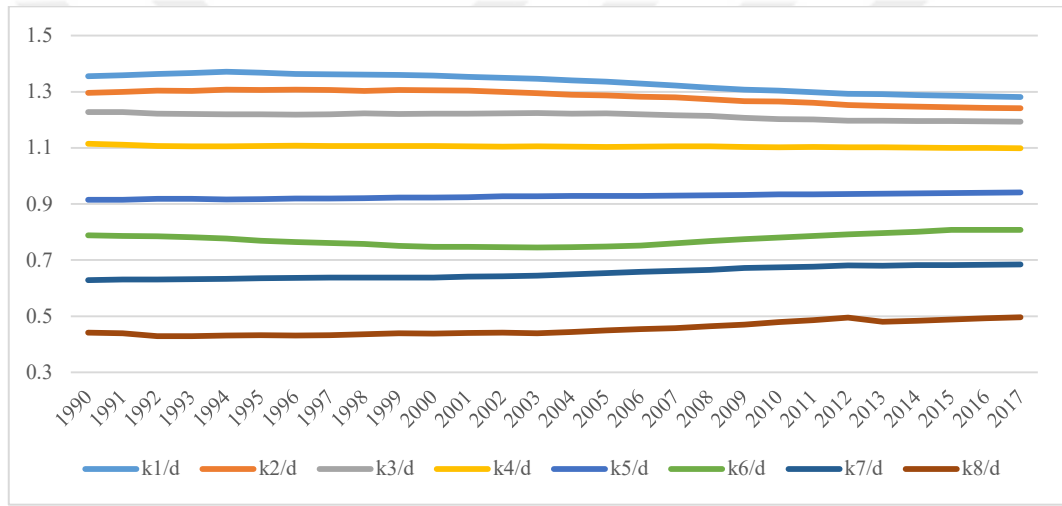
Alt çevre olarak adlandırılan son ülke grubunda iki ülke yer almaktadır: Orta Afrika Cumhuriyeti ve Nijer. Alt çevrede yer alan bu iki ülke 0.35 İGE değerine yakınsamaktadırlar ve diğer çevre ülkelerden de tamamen farklılaşmaktadırlar.

Grafik 4.8: Alt Çevre Ülkelere Ait İnsani Gelişme Endeksi Yakınsama Sonuçları

Bir bütün olarak tahmin edilen insani gelişme endeksi nispi geçiş yolları Grafik 4.9’ da bütün kulüpler için gösterilmektedir. Ele alınan 8 kulüp için oluşturulan yıllık İGE ortalama değerlerin dünya ortalamasına bölünerek elde edilen seriler geçiş yollarını oluşturmaktadır. Kulüplerarası İGE yakınsama sonuçlarının yer aldığı grafikte, bu geçiş yolları üst merkez (k1/d), alt merkez (k2/d), üst yarı çevre (k3/d), orta yarı çevre (k4/d), alt yarı çevre (k5/d), üst çevre (k6/d), orta çevre (k7/d) ve alt çevre (k8/d) olarak ele alınmakta ve sonuçlar ışığı altında bu kulüpler arasında kalkınma düzeyi olarak belirlenen İGE açısından bir yakınsama bulunmamaktadır.

Grafik 4.9: Kulüpler Arası İnsani Gelişme Endeksi Yakınsama Sonuçları

4.3.2. Yatay Kesit Bağımlılığı Analizi Sonuçları

Yatay kesit bağımlılığı testleri ile birlikte, verisine ulaşılan ülkeler dâhilinde ayrı ayrı testler uygulandıktan sonra test sonuçlarına göre ülke gruplarında meydana gelen herhangi bir şokun yine kendi ülke grubu ülkeleri içinde etkilerinin olup olmadığı tespit edilmektedir. Yatay kesit bağımlılığı testlerinde kullanılan boş hipotez “yatay kesit bağımlılığı yoktur” şeklindedir.

Tablo 4.8: Yatay Kesit Bağımlılığı Testi (Üst Merkez Ülke Grubu)

Değişkenler	İGE	EKO	POL
	t-istatistik ve Olasılık Değerleri		
Testler			
LM (Breusch Pagan, 1980)	2617.004 (0.0000)*	858.5426 (0.0000)*	669.7187 (0.0000)*
CDLM (Pesaran 2004)	149.4022 (0.0000)*	42.77980 (0.0000)*	31.33068 (0.0000)*
CD (Pesaran 2004)	51.10715 (0.0000)*	23.49918 (0.0000)*	18.16003 (0.0000)*
LMadj (Pesaran vd. 2008)	148.9772 (0.0000)*	42.35480 (0.0000)*	30.90568 (0.0000)*

(*) %1 anlamlılık düzeyinde boş hipotezin reddini göstermektedir.

Tablo 4.8’de, LM, CDLM, CD ve LMadj testlerine ilişkin İnsani Gelişme Endeksi (İGE), Ekonomik Özgürlük Endeksi (EKO) ve Demokrasi (POL) değişkenlerine ait üst merkez ülke grubuna ait yatay kesit bağımlılığı testleri sonuçları yer almaktadır. Testler sonucu elde edilen olasılık değerleri 0.01’ten küçük olduğundan dolayı H_0 hipotezi reddedilmektedir ve serilerde yatay kesit bağımlılığı olduğu yapılan testler sonucu tespit edilmiştir.

Tablo 4.9: Yatay Kesit Bağımlılığı Testi (Alt Merkez Ülke Grubu)

Değişkenler	İGE	EKO	POL
	t-istatistik ve Olasılık Değerleri		
Testler			
LM (Breusch Pagan, 1980)	556.6168 (0.0000)*	117.7840 (0.0000)*	100.1964 (0.0000)*
CDLM (Pesaran 2004)	69.57034 (0.0000)*	10.92885 (0.0000)*	8.578600 (0.0000)*
CD (Pesaran 2004)	23.58821 (0.0000)*	5.466221 (0.0000)*	18.16003 (0.0689)*
LMadj (Pesaran vd. 2008)	69.37034 (0.0000)*	10.72885 (0.0000)*	1.818783 (0.0000)*

(*) %1 anlamlılık düzeyinde boş hipotezin reddini göstermektedir.

Tablo 4.9’da, LM, CDLM, CD ve LMadj testlerine ilişkin, İGE, EKO ve POL değişkenlerine ait yarı çevre ülke grubuna ait yatay kesit bağımlılığı testleri sonuçları yer almaktadır. Testler sonucu elde edilen olasılık değerleri 0.01’ten küçük olduğundan dolayı H_0 hipotezi reddedilmektedir ve alt merkez ülke grubu için de serilerde yatay kesit bağımlılığı olduğu yapılan testler sonucu tespit edilmiştir.

Tablo 4.10: Yatay Kesit Bağımlılığı Testi (Üst Yarı Çevre Ülke Grubu)

Değişkenler	İGE	EKO	POL
	t-istatistik ve Olasılık Değerleri		
LM (Breusch Pagan, 1980)	1079.207 (0.0000)*	326.5599 (0.0000)*	202.2346 (0.0000)*
CDLM (Pesaran 2004)	96.60545 (0.0000)*	24.84341 (0.0000)*	12.98946 (0.0000)*
CD (Pesaran 2004)	32.83711 (0.0000)*	3.708453 (0.0002)*	1.261026 (0.2073)
LMadj (Pesaran vd. 2008)	96.33045 (0.0000)*	24.56841 (0.0000)*	12.71446 (0.0000)*

(*) %1 anlamlılık düzeyinde boş hipotezin reddini göstermektedir.

Tablo 4.10’da, LM, CDLM, CD ve LMadj testlerine ilişkin, İGE, EKO ve POL değişkenlerine ait yarı çevre ülke grubuna ait yatay kesit bağımlılığı testleri sonuçları yer almaktadır. Testler sonucu elde edilen olasılık değerleri 0.01’ten küçük olduğundan dolayı H_0 hipotezi reddedilmektedir ve üst yarı çevre ülke grubu için de serilerde yatay kesit bağımlılığı olduğu yapılan testler sonucu tespit edilmiştir.

Tablo 4.11: Yatay Kesit Bağımlılığı Testi (Orta Yarı Çevre Ülke Grubu)

Değişkenler	İGE	EKO	POL
	t-istatistik ve Olasılık Değerleri		
LM (Breusch Pagan, 1980)	6719.786 (0.0000)*	1855.950 (0.0000)*	2181.273 (0.0000)*
CDLM (Pesaran 2004)	239.3553 (0.0000)*	55.78164 (0.0000)*	68.06016 (0.0000)*
CD (Pesaran 2004)	81.80216 (0.0000)*	2.315949 (0.0206)*	1.411440 (0.1581)
LMadj (Pesaran vd. 2008)	238.6803 (0.0000)*	55.10664 (0.0000)*	67.38516 (0.0000)*

(*) %1 anlamlılık düzeyinde boş hipotezin reddini göstermektedir.

Tablo 4.11’de, LM, CDLM, CD ve LMadj testlerine ilişkin, İGE, EKO ve POL değişkenlerine ait yarı çevre ülke grubuna ait yatay kesit bağımlılığı testleri sonuçları yer almaktadır. Testler sonucu elde edilen olasılık değerleri 0.01’ten küçük olduğundan dolayı H_0 hipotezi reddedilmektedir ve orta yarı çevre ülke grubu için de serilerde yatay kesit bağımlılığı olduğu yapılan testler sonucu tespit edilmiştir.

Tablo 4.12: Yatay Kesit Bağımlılığı Testi (Alt Yarı Çevre Ülke Grubu)

Değişkenler	İGE	EKO	POL
	t-istatistik ve Olasılık Değerleri		
LM (Breusch Pagan, 1980)	10706.38 (0.0000)*	2509.995 (0.0000)*	3005.605 (0.0000)*
CDLM (Pesaran 2004)	301.8659 (0.0000)*	57.17040 (0.0000)*	71.96638 (0.0000)*
CD (Pesaran 2004)	103.0289 (0.0000)*	0.613397 (0.5396)	2.797591 (0.0051)*
LMadj (Pesaran vd. 2008)	301.0159 (0.0000)*	56.32040 (0.0000)*	71.11638 (0.0000)*

(*) %1 anlamlılık düzeyinde boş hipotezin reddini göstermektedir.

Tablo 4.12’de yine aynı şekilde, LM, CDLM, CD ve LMadj testlerine ilişkin, İGE, EKO ve POL değişkenlerine ait yarı çevre ülke grubuna ait yatay kesit bağımlılığı testleri sonuçları yer almaktadır. Testler sonucu elde edilen olasılık değerleri 0.01’ten küçük olduğundan dolayı H_0 hipotezi reddedilmektedir ve alt yarı çevre ülke grubu için de serilerde yatay kesit bağımlılığı olduğu yapılan testler sonucu tespit edilmiştir.

Tablo 4.13: Yatay Kesit Bağımlılığı Testi (Üst Çevre Ülke Grubu)

Değişkenler	İGE	EKO	POL
	t-istatistik ve Olasılık Değerleri		
LM (Breusch Pagan, 1980)	373.7238 (0.0000)*	39.63757 (0.0003)*	55.06099 (0.0001)*
CDLM (Pesaran 2004)	53.34634 (0.0000)*	1.795716 (0.0000)*	4.175601 (0.0000)*
CD (Pesaran 2004)	19.26164 (0.0000)*	1.620716 (0.1051)*	2.684368 (0.0073)*
LMadj (Pesaran vd. 2008)	53.17134 (0.0000)*	1.536506 (0.007)*	4.000601 (0.0001)*

(*) %1 anlamlılık düzeyinde boş hipotezin reddini göstermektedir.

Tablo 4.13’de yine aynı şekilde, LM, CDLM, CD ve LMadj testlerine ilişkin, İGE, EKO ve POL değişkenlerine ait yarı çevre ülke grubuna ait yatay kesit bağımlılığı testleri sonuçları yer almaktadır. Testler sonucu elde edilen olasılık değerleri 0.01’ten küçük olduğundan dolayı H_0 hipotezi reddedilmektedir ve üst çevre ülke grubu için de serilerde yatay kesit bağımlılığı olduğu yapılan testler sonucu tespit edilmiştir.

Tablo 4.14: Yatay Kesit Bağımlılığı Testi (Orta Çevre Ülke Grubu)

Değişkenler	İGE	EKO	POL
	t-istatistik ve Olasılık Değerleri		
LM (Breusch Pagan, 1980)	2558.045 (0.0000)*	592.7681 (0.0003)*	495.4088 (0.0001)*
CDLM (Pesaran 2004)	136.4583 (0.0000)*	24.11088 (0.0000)*	18.54522 (0.0000)*
CD (Pesaran 2004)	50.07840 (0.0000)*	1.120671 (0.2624)*	1.804807 (0.0711)
LMadj (Pesaran vd. 2008)	136.0083 (0.0000)*	23.66088 (0.007)*	18.09522 (0.0001)*

(*) %1 anlamlılık düzeyinde boş hipotezin reddini göstermektedir.

Son olarak Tablo 4.14’de, LM, CDLM, CD ve LMadj testlerine ilişkin, İGE, EKO ve POL değişkenlerine ait oluşturulan çevre ülke grubuna ait yatay kesit bağımlılığı testleri sonuçları yer almaktadır. Testler sonucu elde edilen olasılık değerleri 0.01’ten küçük olduğundan dolayı H_0 hipotezi reddedilmektedir ve orta yarı çevre ülke grubu için de serilerde yatay kesit bağımlılığı olduğu yapılan testler sonucu tespit edilmiştir.

Ülke grupları için yapılan yatay kesit bağımlılığı testleri sonucunda ele bütün ülke grupları için seriler arasında yatay kesit bağımlılığının varlığı ortaya çıkartılmıştır. Böylece bir ülkede meydana gelen herhangi bir şok kendi ülke grubu içerisindeki diğer ülkeleri de etkilediği ortaya çıkmaktadır. Bu noktadan sonra serilerin yatay kesit bağımlılığı varlığı ile birlikte birim kök testleri ile analize devam edilmektedir.

4.3.3. Birim Kök Testi Sonuçları

Analiz dâhilinde ele alınan ülke gruplarına ait panellerin tamamı için İGE, EKO ve POL değişkenlerine ait CIPS t istatistik ve olasılık değerleri trendli olacak şekilde aşağıda yer alan tablolarda gösterilmektedir.

Tablo 4.15: Pesaran (2007) (CIPS) Birim Kök Testi (Üst Merkez Ülke Grubu)

	Değişkenler	t istatistik	Olasılık değeri
Trendli	İGE	-0.286	0.388
	EKO	1.936	0.974
	POL	0.879	0.810
	Δ İGE	-6.144	0.000*
	Δ EKO	-8.347	0.010*
	Δ POL	-7.435	0.000*

Not: Panelin geneli için kullanılan kritik değerler Pesaran (2007) çalışmasında s.280-281'deki Tablo II'den elde edilmiştir. CIPS testi için %1, %5, %10 anlamlılık düzeyine göre için kritik değerler; -2.83, -2,67 ve -2.58 iken serilerin birinci farkları için kritik değerler sırasıyla, -2,56, -2,44 ve -2,31'dir. *,** ve *** sırasıyla %1, %5, %10 anlamlılık düzeyine göre boş hipotezin reddini göstermektedir.

Tablo 4.15'de, üst merkez ülke grubu için yapılan CIPS birim kök test sonuçlarına göre elde edilen t istatistik değerleri İGE, EKO ve POL değişkenleri için t tablo değerinden daha büyük olduğundan serilerin trendli modelde düzey hallerinde durağan olmadıkları sonucuna varılmaktadır. Değişkenlerin fark değerlerinden elde edilen t istatistik değerleri tablo kritik değerlerinden küçük olduğundan birim kök vardır hipotezi reddedilmekte ve değişkenlerin durağan hale geldikleri görülmektedir ve değişkenler I(1) düzeyinde durağandırlar.

Tablo 4.16: Pesaran (2007) (CIPS) Birim Kök Testi (Alt Merkez Ülke Grubu)

	Değişkenler	t istatistik	Olasılık değeri
Trendli	İGE	0.265	0.605
	EKO	1.549	0.939
	POL	0.626	0.734
	Δ İGE	-4.895	0.000*
	Δ EKO	-6.485	0.010*
	Δ POL	-2.079	0.019*

Not: Panelin geneli için kullanılan kritik değerler Pesaran (2007) çalışmasında s.280-281'deki Tablo II'den elde edilmiştir. CIPS testi için %1, %5, %10 anlamlılık düzeyine göre için kritik değerler; -2.83, -2,67 ve -2.58 iken serilerin birinci farkları için kritik değerler sırasıyla, -2,56, -2,44 ve -2,31'dir. *,** ve *** sırasıyla %1, %5, %10 anlamlılık düzeyine göre boş hipotezin reddini göstermektedir.

Tablo 4.16'da, alt merkez ülke grubu için yapılan CIPS birim kök test sonuçlarına göre elde edilen t istatistik değerleri İGE, EKO ve POL değişkenleri için t tablo değerinden daha büyük olduğundan serilerin trendli modelde düzey hallerinde durağan olmadıkları sonucuna varılmaktadır. Değişkenlerin fark değerlerinden elde edilen t istatistik değerleri tablo kritik değerlerinden küçük olduğundan birim kök vardır hipotezi reddedilmekte ve değişkenlerin durağan hale geldikleri görülmektedir ve değişkenler I(1) düzeyinde durağandırlar.

Tablo 4.17: Pesaran (2007) (CIPS) Birim Kök Testi (Üst Yarı Çevre Ülke Grubu)

	Değişkenler	t istatistik	Olasılık değeri
Trendli	İGE	2.842	0.998
	EKO	0.484	0.686
	POL	1.998	0.977
	Δ İGE	-2.252	0.012*
	Δ EKO	-6.485	0.010*
	Δ POL	-7.695	0.000*

Not: Panelin geneli için kullanılan kritik değerler Pesaran (2007) çalışmasında s.280-281'deki Tablo II'den elde edilmiştir. CIPS testi için %1, %5, %10 anlamlılık düzeyine göre için kritik değerler; -2.83, -2,67 ve -2.58 iken serilerin birinci farkları için kritik değerler sırasıyla, -2,56, -2,44 ve -2,31'dir. *,** ve *** sırasıyla %1, %5, %10 anlamlılık düzeyine göre boş hipotezin reddini göstermektedir.

Tablo 4.17'de, üst yarı çevre ülke grubu için yapılan CIPS birim kök test sonuçlarına göre elde edilen t istatistik değerleri İGE, EKO ve POL değişkenleri için t tablo değerinden daha büyük olduğundan serilerin trendli modelde düzey hallerinde durağan olmadıkları sonucuna varılmaktadır. Değişkenlerin fark değerlerinden elde edilen t istatistik değerleri tablo kritik değerlerinden küçük olduğundan birim kök vardır hipotezi reddedilmekte ve değişkenlerin durağan hale geldikleri görülmektedir ve değişkenler I(1) düzeyinde durağandırlar.

Tablo 4.18: Pesaran (2007) (CIPS) Birim Kök Testi (Orta Yarı Çevre Ülke Grubu)

	Değişkenler	t istatistik	Olasılık değeri
Trendli	İGE	2.842	0.998
	EKO	0.484	0.686
	POL	1.998	0.977
	Δ İGE	-2.252	0.012*
	Δ EKO	-7.695	0.000*
	Δ POL	-5.739	0.000*

Not: Panelin geneli için kullanılan kritik değerler Pesaran (2007) çalışmasında s.280-281'deki Tablo II'den elde edilmiştir. CIPS testi için %1, %5, %10 anlamlılık düzeyine göre için kritik değerler; -2.83, -2,67 ve -2.58 iken serilerin birinci farkları için kritik değerler sırasıyla, -2,56, -2,44 ve -2,31'dir. *,** ve *** sırasıyla %1, %5, %10 anlamlılık düzeyine göre boş hipotezin reddini göstermektedir.

Tablo 4.18'de, orta yarı çevre ülke grubu için yapılan CIPS birim kök test sonuçlarına göre elde edilen t istatistik değerleri İGE, EKO ve POL değişkenleri için t tablo değerinden daha büyük olduğundan serilerin trendli modelde düzey hallerinde durağan olmadıkları sonucuna varılmaktadır. Değişkenlerin fark değerlerinden elde edilen t istatistik değerleri tablo kritik değerlerinden küçük

olduğundan birim kök vardır hipotezi reddedilmekte ve değişkenlerin durağan hale geldikleri görülmektedir ve değişkenler I(1) düzeyinde durağandırlar.

Tablo 4.19: Pesaran (2007) (CIPS) Birim Kök Testi (Alt Yarı Çevre Ülke Grubu)

	Değişkenler	t istatistik	Olasılık değeri
Trendli	İGE	1.820	0.966
	EKO	0.484	0.686
	POL	2.211	0.986
	Δ İGE	-2.252	0.012*
	Δ EKO	-7.695	0.000*
	Δ POL	-5.739	0.000*

Not: Panelin geneli için kullanılan kritik değerler Pesaran (2007) çalışmasında s.280-281'deki Tablo II'den elde edilmiştir. CIPS testi için %1, %5, %10 anlamlılık düzeyine göre için kritik değerler; -2.83, -2,67 ve -2.58 iken serilerin birinci farkları için kritik değerler sırasıyla, -2,56, -2,44 ve -2,31'dir. *,** ve *** sırasıyla %1, %5, %10 anlamlılık düzeyine göre boş hipotezin reddini göstermektedir.

Tablo 4.19'da, alt yarı çevre ülke grubu için yapılan CIPS birim kök test sonuçlarına göre elde edilen t istatistik değerleri İGE, EKO ve POL değişkenleri için t tablo değerinden daha büyük olduğundan serilerin trendli modelde düzey hallerinde durağan olmadıkları sonucuna varılmaktadır. Değişkenlerin fark değerlerinden elde edilen t istatistik değerleri tablo kritik değerlerinden küçük olduğundan birim kök vardır hipotezi reddedilmekte ve değişkenlerin durağan hale geldikleri görülmektedir ve değişkenler I(1) düzeyinde durağandırlar.

Tablo 4.20: Pesaran (2007) (CIPS) Birim Kök Testi (Üst Çevre Ülke Grubu)

	Değişkenler	t istatistik	Olasılık değeri
Trendli	İGE	1.075	0.859
	EKO	0.751	0.774
	POL	0.747	0.773
	Δ İGE	-8.131	0.000*
	Δ EKO	-4.753	0.000*
	Δ POL	-7.802	0.000*

Not: Panelin geneli için kullanılan kritik değerler Pesaran (2007) çalışmasında s.280-281'deki Tablo II'den elde edilmiştir. CIPS testi için %1, %5, %10 anlamlılık düzeyine göre için kritik değerler; -2.83, -2,67 ve -2.58 iken serilerin birinci farkları için kritik değerler sırasıyla, -2,56, -2,44 ve -2,31'dir. *,** ve *** sırasıyla %1, %5, %10 anlamlılık düzeyine göre boş hipotezin reddini göstermektedir.

Tablo 4.20'de, üst çevre ülke grubu için yapılan CIPS birim kök test sonuçlarına göre elde edilen t istatistik değerleri İGE, EKO ve POL değişkenleri için t tablo değerinden daha büyük olduğundan serilerin trendli modelde düzey hallerinde durağan olmadıkları sonucuna varılmaktadır. Değişkenlerin fark

değerlerinden elde edilen t istatistik değerleri tablo kritik değerlerinden küçük olduğundan birim kök vardır hipotezi reddedilmekte ve değişkenlerin durağan hale geldikleri görülmektedir ve değişkenler I(1) düzeyinde durağandırlar.

Tablo 4.21: Pesaran (2007) (CIPS) Birim Kök Testi (Orta Çevre Ülke Grubu)

	Değişkenler	t istatistik	Olasılık değeri
Trendli	İGE	1.075	0.859
	EKO	-0.444	0.328
	POL	0.747	0.773
	Δ İGE	-2.370	0.009*
	Δ EKO	-11.021	0.000*
	Δ POL	-3.965	0.000*

Not: Panelin geneli için kullanılan kritik değerler Pesaran (2007) çalışmasında s.280-281'deki Tablo II'den elde edilmiştir. CIPS testi için %1, %5, %10 anlamlılık düzeyine göre için kritik değerler; -2.83, -2,67 ve -2.58 iken serilerin birinci farkları için kritik değerler sırasıyla, -2,56, -2,44 ve -2,31'dir. *,** ve *** sırasıyla %1, %5, %10 anlamlılık düzeyine göre boş hipotezin reddini göstermektedir.

Tablo 4.21'de, orta çevre ülke grubu için yapılan CIPS birim kök test sonuçlarına göre elde edilen t istatistik değerleri İGE, EKO ve POL değişkenleri için t tablo değerinden daha büyük olduğundan serilerin trendli modelde düzey hallerinde durağan olmadıkları sonucuna varılmaktadır. Değişkenlerin fark değerlerinden elde edilen t istatistik değerleri tablo kritik değerlerinden küçük olduğundan birim kök vardır hipotezi reddedilmekte ve değişkenlerin durağan hale geldikleri görülmektedir ve değişkenler I(1) düzeyinde durağandırlar.

Analizde kullanılacak değişkenlerin trend içeren model dahilinde ele alınmasından dolayı ülke grupları için değişkenlerin I(1) oldukları tespit edilmiştir. Bundan dolayı serilerin uzun dönemde birlikte hareket edip etmediklerinin incelenmesi için eşbütünleşme analizi ile devam edilmektedir.

4.3.4. Eşbütünleşme Analizi Sonuçları

Seriler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin varlığı, Westerlund-Edgerton (2007), tarafından geliştirilen LM bootstrap panel eşbütünleşme testiyle incelenmiştir. Teste ait sonuçlar aşağıda yer alan tablolarda ayrı ayrı gösterilmektedir.

Tablo 4.22: Westerlund ve Edgerton (2007) Eşbütünleşme Testi Sonuçları

		Sabitli ve Trendli		
		LM İstatistiği	Asimptotik p-değeri	Bootstrap p-değeri
LM_N^+	Üst Merkez	11.596	0.000	1.000
LM_N^+	Alt Merkez	3.809	0.000	0.990
LM_N^+	Üst Yarı Çevre	4.981	0.000	0.750
LM_N^+	Orta Yarı Çevre	7.240	0.000	0.920
LM_N^+	Alt Yarı Çevre	11.083	0.000	0.960
LM_N^+	Üst Çevre	6.845	0.000	0.608
LM_N^+	Orta Çevre	2.943	0.002	0.990

Not: Bootstrap olasılık değerleri 1000 tekrarlı dağılımdan elde edilmiştir. Asimptotik olasılık değerleri, standart normal dağılımdan elde edilmiştir. Gecikme ve öncül bir olarak alınmıştır. Sabitli model ve sabitli trendli model kullanılmıştır.

Tablo 4.22 ülke grupları için Westerlund-Edgerton (2007) LM bootstrap panel eşbütünleşme testi sonuçlarını vermektedir. Tablodan elde edilen sonuçlara göre yatay kesit bağımlılığı altında hem sabitli modelde hem de sabitli ve trendli modellerde bootstrap olasılık değerlerinin 0.05'ten büyük olmasından dolayı eşbütünleşme ilişkisi vardır hipotezi kabul edilmektedir ve bu nedenle seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğu sonucuna varılmaktadır.

Merkez çevre bağlamında alt yakınsama ülke grupları için ayrı ayrı uygulanan Westerlund ve Edgerton (2007) panel eşbütünleşme testi sonuçlarına göre analize dâhil edilen ülke grupları için uzun dönemli bir eşbütünleşme ilişkisi söz konusudur. Ülke grupları için elde edilen uzun dönemli ilişkinin varlığı sonuçlarından sonra analize dâhil edilen model kapsamında İGE, EKO ve POL değişkenleri için uzun ve kısa dönem ilişkilerin tahmin edilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi ile analize devam edilmektedir.

4.3.5. Uzun ve Kısa Dönemli İlişkilerin Tahmin Sonuçları

Çalışmada kulüp yakınsama analizi sonucu elde edilen ülke grupları için 1996-2016 dönemi için ayrı ayrı hata düzeltme modelleri kurularak kısa ve uzun

dönem katsayılar tahmin edilmiş ve her ülke grubu için oluşturulan modellerin gecikme sayıları için AIC (Akaike Bilgi Kriteri) kullanılmıştır.

$$\Delta \dot{I}GE_{ti} = \alpha_i + \phi_i \dot{I}GE_{t-1,i} + \delta_i EKO_{ti} + \vartheta_i POL_{ti} + \sum_{j=1}^{pi-1} \beta_{ij} \Delta \dot{I}GE_{t-j,i} + \sum_{j=0}^{qi} \delta_{ij} \Delta EKO_{t-j,i} + \sum_{j=0}^{li} \gamma_{ij} \Delta POL_{t-j,i} + \varepsilon_{ti} \quad (4.21)$$

Yukarıda yer alan 4.21 numaralı eşitlikte bağımlı değişken İGE, İnsani Gelişme Endeksini, bağımsız değişkenler EKO; Ekonomik Özgürlük Endeksini ve POL; Demokrasi Endeksini göstermektedir. Model, analiz kapsamında ele alınan üç ülke grubu için farklı i değerleri için ele alınmaktadır. Katsayıların yorumlanması için kullanılacak yöntemin belirlenmesi için Hausman testinden yararlanılmaktadır.

Hausman testinde boş hipotez uzun dönemde katsayılar homojendir şeklinde kurulmaktadır. Hausman testi için kurulan boş hipotezin reddi durumunda MGE (Ortalama Grup Tahmincisi) tercih edilirken, boş hipotez kabul edilirse PMGE (Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi) tercih edilmektedir; çünkü uzun dönem homojenlik varsayımı altında etkin ve tutarlı tahmincidir. Model bağlamında uygulanan Hausman testi sonuçlarına göre elde edilen test istatistik değeri *ki-kare* değerinden büyük olduğundan dolayı boş hipotez kabul edilmiş ve PMGE tahmincisinin kullanılmasının ülke grupları için tutarlı ve etkin tahminci olduğu sonucuna varılmıştır. Uygulanan PMGE testinin ülke gruplarına ait sonuçları aşağıdaki tablolarda gösterilmektedir.

Tablo 4.23: PMGE Sonuçları ve Hausman Testi (Üst Merkez Ülke Grubu)

	PMGE		
	Katsayı	St. Hata	P-değeri
Uzun Dönem Katsayılar			
EKO	0.003	0.002	0.006*
POL	0.163	0.012	0.000*
Hata Düzeltme Katsayısı			
EC	-0.050	0.010	0.000*
Kısa Dönem Katsayılar			
ΔEKO	0.000	0.000	0.058***
ΔPOL	0.002	0.022	0.904
C	0.056	0.011	0.079*
Hausman Testi: $\chi^2 = 0.76$ prob>$\chi^2=0.6824$			

(*), (***) %1 ve %10 anlamlılık düzeyinde boş hipotezin reddini göstermektedir.

İGE, EKO VE POL değişkenleri arasındaki ilişki PMGE tahmincisi ile test edilmiştir ve üst merkez ülke grubu için sonuçlar Tablo 4.23’de gösterilmektedir. Elde edilen sonuçlara göre üst merkez ülke grubu için kısa dönem hata düzeltme katsayısı negatif (-0.05) ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu yüzden kısa dönemde değişkenlerde bir sapmanın uzun dönemde tekrar dengeye geleceğini göstermektedir ve bir dönemde oluşacak dengesizliklerin yaklaşık %5’i bir sonraki dönem düzelecek ve uzun dönem dengesine gelmesi sağlanacaktır. Uzun dönemde hem ekonomik özgürlük değişkeni hem de demokrasi değişkeni istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Ekonomik özgürlüklerdeki bir birimlik artışın kalkınma düzeyini 0.003 birim artıracığı, demokrasi endeksindeki bir birimlik artışın ise kalkınma düzeyini 0.163 birim artıracığı sonucuna ulaşılmaktadır. Modelde kısa dönemli katsayıları ele aldığımızda ise politika ve ekonomik kurum değişkenleri olarak ele aldığımız EKO ve POL değişkenlerden ekonomik kurum değişkeninin kısa dönemde istatistiksel olarak anlamlı, politik kurum değişkeninin ise istatistiksel olarak anlamlı çıkmadığı, sabit katsayısının ise istatistiksel olarak anlamlı çıktığı görülmektedir.

Tablo 4.24: PMGE Sonuçları ve Hausman Testi (Alt Merkez Ülke Grubu)

	PMGE		
	Katsayı	St. Hata	P-değeri
Uzun Dönem Katsayılar			
EKO	0.015	0.004	0.000*
POL	0.091	0.016	0.000*
Hata Düzeltme Katsayısı			
EC	-0.037	0.002	0.000*
Kısa Dönem Katsayılar			
ΔEKO	0.001	0.000	0.121
ΔPOL	0.002	0.031	0.702
C	0.032	0.007	0.008*
Hausman Testi: $\chi^2 = 0.97$ prob>$\chi^2=0.7543$			

(*) %1 anlamlılık düzeyinde boş hipotezin reddini göstermektedir.

İGE, EKO VE POL değişkenleri arasındaki ilişki alt merkez ülke grubu içinde PMGE tahmincisi ile test edilmiştir ve sonuçlar Tablo 4.24’de gösterilmektedir. Elde edilen sonuçlara göre yarı çevre ülke grubu için kısa dönem hata düzeltme katsayısı negatif (-0.037) ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu yüzden kısa dönemde değişkenlerde bir sapmanın uzun dönemde tekrar dengeye geleceğini göstermektedir ve bir dönemde oluşacak dengesizliklerin yaklaşık %3’si bir sonraki dönem düzelecek ve uzun dönem dengesine gelmesi sağlanacaktır. Uzun dönemde

ekonomik özgürlük değişkeni ve demokrasi değişkeni istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif çıkmıştır. Ekonomik özgürlüklerdeki bir birimlik artışın kalkınma düzeyini 0.015 birim artıracığı, demokrasideki bir birimlik artışın ise kalkınma düzeyini 0.091 birim artıracığı sonucuna ulaşılmaktadır. Modelde kısa dönemli katsayıların ele aldığımızda ise politika ve ekonomik kurum değişkenleri olarak ele aldığımız EKO ve POL değişkenlerinin istatistiksel olarak anlamlı çıkmadıkları, sabit katsayısının ise istatistiksel olarak anlamlı çıktığı görülmektedir.

Tablo 4.25: PMGE Sonuçları ve Hausman Testi (Üst Yarı Çevre Ülke Grubu)

	PMGE		
	Katsayı	St. Hata	P-değeri
Uzun Dönem Katsayılar			
EKO	0.005	0.000	0.000*
POL	0.151	0.012	0.000*
Hata Düzeltme Katsayısı			
EC	0.108	0.095	0.255
Kısa Dönem Katsayılar			
ΔEKO	0.000	0.001	0.682
ΔPOL	0.015	0.015	0.921
C	0.033	0.006	0.000*
Hausman Testi: $\chi^2 = 5.40$ prob>$\chi^2=0.0671$			

(*) %1 anlamlılık düzeyinde boş hipotezin reddini göstermektedir.

İGE, EKO VE POL değişkenleri arasındaki ilişki alt merkez ülke grubu içinde PMGE tahmincisi ile test edilmiştir ve sonuçlar Tablo 4.25’de gösterilmektedir. Elde edilen sonuçlara göre üst yarı çevre ülke grubu için kısa dönem hata düzeltme katsayısı pozitif (0.108) ve istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bu yüzden kısa dönemde değişkenlerde bir sapmanın uzun dönemde tekrar dengeye gelebilmesi söz konusu değildir. Uzun dönemde ekonomik özgürlük değişkeni ve demokrasi değişkeni istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif çıkmıştır. Ekonomik özgürlüklerdeki bir birimlik artışın kalkınma düzeyini 0.005 birim artıracığı, demokrasideki bir birimlik artışın ise kalkınma düzeyini 0.151 birim artıracığı sonucuna ulaşılmaktadır. Modelde kısa dönemli katsayıların ele aldığımızda ise politika ve ekonomik kurum değişkenleri olarak ele aldığımız EKO ve POL değişkenlerinin istatistiksel olarak anlamlı çıkmadıkları, sabit katsayısının ise istatistiksel olarak anlamlı çıktığı görülmektedir.

Tablo 4.26: PMGE Sonuçları ve Hausman Testi (Orta Yarı Çevre Ülke Grubu)

	PMGE		
	Katsayı	St. Hata	P-değeri
Uzun Dönem Katsayılar			
EKO	0.012	0.000	0.000*
POL	0.695	0.112	0.000*
Hata Düzeltme Katsayısı			
EC	-0.014	0.277	0.231*
Kısa Dönem Katsayılar			
Δ EKO	0.000	0.001	0.190
Δ POL	0.026	0.017	0.132
C	0.005	0.003	0.093***
Hausman Testi: $\chi^2 = 1.51$ prob>$\chi^2=0.4711$			

(*) %1 anlamlılık düzeyinde boş hipotezin reddini göstermektedir.

İGE, EKO VE POL değişkenleri arasındaki ilişki alt merkez ülke grubu içinde PMGE tahmincisi ile test edilmiştir ve sonuçlar Tablo 4.26’da gösterilmektedir. Elde edilen sonuçlara göre orta yarı çevre ülke grubu için kısa dönem hata düzeltme katsayısı negatif (-0.014) fakat istatiksel olarak anlamsızdır. Bu yüzden kısa dönemde değişkenlerde bir sapmanın uzun dönemde tekrar dengeye geleceği söylenemez. Uzun dönemde ekonomik özgürlük değişkeni ve demokrasi değişkeni istatiksel olarak anlamlı ve pozitif çıkmıştır. Ekonomik özgürlüklerdeki bir birimlik artışın kalkınma düzeyini 0.012 birim artıracığı, demokrasideki bir birimlik artışın ise kalkınma düzeyini 0.695 birim artıracığı sonucuna ulaşılmaktadır. Modelde kısa dönemli katsayıların ele aldığımızda ise politika ve ekonomik kurum değişkenleri olarak ele aldığımız EKO ve POL değişkenlerinin istatiksel olarak anlamlı çıkmadıkları, sabit katsayısının ise istatiksel olarak anlamlı çıktığı görülmektedir.

Tablo 4.27: PMGE Sonuçları ve Hausman Testi (Alt Yarı Çevre Ülke Grubu)

	PMGE		
	Katsayı	St. Hata	P-değeri
Uzun Dönem Katsayılar			
EKO	0.007	0.000	0.000*
POL	0.665	0.098	0.000*
Hata Düzeltme Katsayısı			
EC	-0.008	0.008	0.342*
Kısa Dönem Katsayılar			
Δ EKO	0.001	0.009	0.872
Δ POL	0.026	0.017	0.212
C	0.007	0.003	0.014*
Hausman Testi: $\chi^2 = 0.81$ prob>$\chi^2=0.6679$			

(*) %1 anlamlılık düzeyinde boş hipotezin reddini göstermektedir.

İGE, EKO VE POL değişkenleri arasındaki ilişki alt merkez ülke grubu içinde PMGE tahmincisi ile test edilmiştir ve sonuçlar Tablo 4.27’de gösterilmektedir. Elde edilen sonuçlara göre alt yarı çevre ülke grubu için kısa dönem hata düzeltme katsayısı negatif (-0.008) fakat istatikselsel olarak anlamsızdır. Bu yüzden kısa dönemde değişkenlerde bir sapmanın uzun dönemde tekrar dengeye geleceği söylenemez. Uzun dönemde ekonomik özgürlük değişkeni ve demokrasi değişkeni istatikselsel olarak anlamlı ve pozitif çıkmıştır. Ekonomik özgürlüklerdeki bir birimlik artışın kalkınma düzeyini 0.007 birim artıracacağı, demokrasideki bir birimlik artışın ise kalkınma düzeyini 0.665 birim artıracacağı sonucuna ulaşılmaktadır. Modelde kısa dönemli katsayıların ele aldığımızda ise politika ve ekonomik kurum değişkenleri olarak ele aldığımız EKO ve POL değişkenlerinin istatikselsel olarak anlamlı çıkmadıkları, sabit katsayısının ise istatikselsel olarak anlamlı çıktığı görülmektedir.

Tablo 4.28: PMGE Sonuçları ve Hausman Testi (Üst Çevre Ülke Grubu)

	PMGE		
	Katsayı	St. Hata	P-değeri
Uzun Dönem Katsayılar			
EKO	0.020	0.004	0.000*
POL	-0.231	0.355	0.516*
Hata Düzeltme Katsayısı			
EC	-0.014	0.008	0.342*
Kısa Dönem Katsayılar			
ΔEKO	0.003	0.000	0.137
ΔPOL	0.014	0.032	0.653
C	0.011	0.009	0.236
Hausman Testi: $\chi^2 = 3.38$ prob>$\chi^2=0.1842$			

(*) %1 anlamlılık düzeyinde boş hipotezin reddini göstermektedir.

İGE, EKO VE POL değişkenleri arasındaki ilişki alt merkez ülke grubu içinde PMGE tahmincisi ile test edilmiştir ve sonuçlar Tablo 4.28’de gösterilmektedir. Elde edilen sonuçlara göre üst çevre ülke grubu için kısa dönem hata düzeltme katsayısı negatif (-0.014) fakat istatikselsel olarak anlamsızdır. Bu yüzden kısa dönemde değişkenlerde bir sapmanın uzun dönemde tekrar dengeye geleceği söylenemez. Uzun dönemde ekonomik özgürlük değişkeni pozitif ve istatikselsel olarak anlamlı çıkarken, demokrasi değişkeni ise negatif ve istatikselsel olarak anlamsız çıkmıştır. Ekonomik özgürlüklerdeki bir birimlik artışın kalkınma düzeyini 0.02 birim artıracacağı sonucuna ulaşılmaktadır. Modelde kısa dönemli

katsayıların ele aldığımızda ise politika ve ekonomik kurum değişkenleri olarak ele aldığımız EKO ve POL değişkenlerinin istatistiksel olarak anlamlı çıkmadıkları, sabit katsayısının ise yine istatistiksel olarak anlamsız çıktığı görülmektedir.

Tablo 4.29: PMGE Sonuçları ve Hausman Testi (Orta Çevre Ülke Grubu)

	PMGE		
	Katsayı	St. Hata	P-değeri
Uzun Dönem Katsayılar			
EKO	0.008	0.010	0.009*
POL	0.342	0.421	0.418*
Hata Düzeltme Katsayısı			
EC	-0.006	0.013	0.952*
Kısa Dönem Katsayılar			
Δ EKO	0.000	0.000	0.826
Δ POL	0.001	0.015	0.949
C	0.020	0.016	0.221
Hausman Testi: $\chi^2 = 1.33$ prob>$\chi^2=0.7641$			

(*) %1 anlamlılık düzeyinde boş hipotezin reddini göstermektedir.

İGE, EKO VE POL değişkenleri arasındaki ilişki alt merkez ülke grubu içinde PMGE tahmincisi ile test edilmiştir ve sonuçlar Tablo 4.29’da gösterilmektedir. Elde edilen sonuçlara göre alt yarı çevre ülke grubu için kısa dönem hata düzeltme katsayısı negatif (-0.006) fakat istatistiksel olarak anlamsızdır. Bu yüzden kısa dönemde değişkenlerde bir sapmanın uzun dönemde tekrar dengeye geleceği söylenemez. Uzun dönemde ekonomik özgürlük değişkeni anlamlı ve pozitif çıkarken, demokrasi değişkeni istatistiksel olarak anlamsız ve pozitif çıkmıştır. Modelde kısa dönemli katsayıların ele aldığımızda ise politika ve ekonomik kurum değişkenleri olarak ele aldığımız EKO değişkeninin anlamlı, POL değişkeninin ise istatistiksel olarak anlamlı çıkmadığı, yine sabit katsayısının da istatistiksel olarak anlamsız çıktığı görülmektedir.

4.4. Analiz Sonuçlarının Toplu Değerlendirilmesi

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki küresel ilişkinin karakterini anlamada çeşitli yaklaşımlar vardır. Geleneksel ekonomi, özellikle de neoklasik ekonomi, mallar arasındaki serbest ticaretin, merkez ülke ve çevre ülke arasındaki serbest sermaye akışıyla birleşmesinin hem kaynak kullanımının verimliliğini artıracığını hem de uzun vadede ekonomik büyümeyi hızlandıracağını savunmaktadır. Böylece, daha az gelişmiş ülkelerin dünya ekonomisine engelsiz

ticaret ve sermaye akımları yoluyla entegrasyonun olumlu etkilere sahip olacağını savunmaktadır (Krueger, 1990).

Amsden (1989) ve Wade (1990)'in çalışması, neoklasik ekonomiyi, mevcut karşılaştırmalı üstünlüğe göre uzmanlaşmanın ve milletler arasındaki sermaye akışlarının uzun vadede farklılıklara yol açabileceği varsayımıyla eleştirmektedir. Devletin, karşılaştırmalı üstünlüğün dinamik gelişimini desteklemede önemli bir rol oynaması gerektiğini savunmaktadırlar. Böylelikle, uluslararası ekonomide entegrasyon, çevrenin dinamik gelişimi için çok önemlidir, ancak bu entegrasyon serbest piyasaya bırakılmadan devlet tarafından yönlendirilmelidir.

Yapısalcılara göre ise, hem çevre ekonomilerinde hem de çevrenin gelişimini engelleyen uluslararası ilişkilerin yapısında belirli katılıklar bulunmaktadır. Böylelikle, dış ticaretin uluslararası ticarete ve faktör akışlarına entegrasyonu yoluyla elde edilecek herhangi bir fayda, bu katılıkların varlığının bir sonucu olarak büyük ölçüde azalabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, çevrenin bu tür bir entegrasyondan kazançlı çıkıp çıkmadığı belirli değildir (Singer, 1950).

Bağımlılık kuramcılarının çalışmalarından ise farklı bir görüş sağlanmaktadır. Bağımlılık kuramcılarının görüşleri politik ekonomi kaynaklı olmakla birlikte yaklaşımları tarihseldir ve mevcut uluslararası ilişkiler sistemi bağlamında çevre gelişimin olanaklarını değerlendirmede genellikle olumsuz sonuçlara varmaktadır. Bu teori değişim ilişkilerinin güçlü olanın temelinde gerçekleştiğini vurgulamakta ve güçlü olana fayda sağlamak için değişim kurallarının bir şekilde çarpıtıldığını savunmaktadır.

Kalkınma teorilerinin bölgelerin ya da ülkelerin kalkınma düzeyleri farklılıklarının nedenlerini ortaya koyma amaçlarının yanında, merkez ve çevre ülkelerin belirlenebilmesi de önemli bir yer tutmaktadır. Bu teorilerde gelişmişliğin ve az gelişmişliğin sebepleri sıralanırken ülke gruplandırılması konusunda fazla ayrıntıya yer verilmemektedir. Literatürde merkez ve çevre ülkelerin belirlendiği çalışmalar yer alsa da tatmin edici düzeyde değildir. Merkez çevre ülke bağlamında yapılan çalışmaların çoğunda, merkez ve çevre ülke örnekleme belirlenmesi genellikle Dünya Bankası tarafından gelir düzeyine göre belirlenen ülke grubu ayırımına dayanmaktadır. Merkez ülke grubu olarak gelişmiş ülkeler, yarı çevre ülke

grubu olarak gelişmekte olan ülkeler ve çevre ülke grubu olarak ise az gelişmiş ülkeler alınmaktadır. Bazı çalışmalarda ise G7 ülke grubu merkez ülke olarak alınmakta, yarı çevre ve çevre ülkeler diğer ülkelerden belirlenmektedir. Babones (2005) çalışmasında 1960-2000 yılları arası kişi başı gelir verisini kullanarak SWE analitik yöntemi kullanarak yapmış olduğu çalışmasında merkez, yarı çevre ve çevre ülke gruplarını belirlemiştir. Bunun yanında Chase-Dunn vd. (2000) çalışmasında ortalama ticari küreselleşme açıklık oranını kullanarak merkez, yarı çevre ve çevre ülkeleri belirlemiştir. Merkez çevre ülke belirleyen çalışmaların az olmasının yanında yapılan analizlerde merkez ve çevre ülke belirlenmesinde kalkınma olgusuna pek fazla değinilmemiştir. Merkez çevre ilişkisi bağlamında kalkınmanın ne kadar önemli olduğu düşünülürse, bu noktadan hareketle kalkınmanın önemli göstergelerinden biri olan İnsani Gelişim Endeksi kullanılarak kulüp yakınsama yöntemi ile merkez, yarı çevre ve çevre ülkeler belirlenmiştir.

Analiz sonucu elde edilen merkez, yarı çevre ve çevre ülke grupları 8 alt yakınsama grubu olacak şekilde ele alınmıştır. 8 ülke grubunun analiz kapsamında ele alınan dönem için birbirlerine kalkınma düzeyi açısından yakınsadıkları sonucuna varılmaktadır. Üst merkez ve Alt merkez grubunda elde edilen ülkelerin yüksek kalkınmışlık düzeyine sahip ülkeler olmaları dikkat çekmektedir. Ayrıca merkezde yer alan ülkelerin Dünya Bankası'nın belirlemiş olduğu gelir sıralamasında üst gelir grubunda yer aldıkları ifade edilebilir. Bunun yanında merkezde bulunan ülkelerin tarihsel manada da güçlü Avrupa, Amerika, Güney Doğu Asya ve Avusturalya Kıtası ülkeleri olduğu göze çarpmaktadır. Merkezde yer alan ülkelerin çoğunun hammadde ve ara malı ithalatçısı olmalarının yanında sanayi malları ve teknolojik ürünler ihracatçısı ülkeler olduğu görülmektedir. Üst yarı çevre, orta yarı çevre ve alt yarı çevre ülke gruplarında yer alan ülkelerin birçoğunun ise Dünya Bankasının gelişmekte olan ülkeler grubunda yer alan ülkeler olduğu göze çarpmaktadır. Ayrıca bu ülkelerin birçoğunun Asya, Güney Amerika, Doğu Avrupa ve Afrika Kıtasından olduğu görülmektedir. Ayrıca bu ülkelerin çoğunlukta merkez ülkelere ara malı sağlayan ülkeler olduğu ifade edilebilir. Üst çevre, orta çevre ve alt çevre ülke gruplarında yer alan ülkelerin ise Dünya Bankası'nın düşük gelir grubunda yer alan ülkeler olduğu ve genellikle Afrika Kıtası ve Asya'da yer alan ülkeler olduğu ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte çevrede yer alan ülkelerin genellikle tarıma dayalı üretim yapan ülkeler olmakta ve

bu ülkelerin ihracat malları genellikle tarımsal ürünler ve doğal kaynaklar olmaktadır. Ayrıca çevre ülke gruplarında yer alan ülkelerin çoğu ekonomik açıdan ihracatta üretim farklılaştırmasına gidememiş ve bir merkez ülkeye ekonomik yönden yüksek bağımlılığa sahip ülkelerdir. Kulüp yakınsama analizi sonucunda belirlenen ülkelere göre kalkınma ve kurum ilişkisinin incelenmesi için İnsani Gelişme Endeksi, Ekonomik Özgürlükler Endeksi ve Demokrasi Endeksi değişkenleri kullanılarak panel eşbütünleşme analizi ve havuzlanmış ortalama grup tahmincisi kullanılmıştır.

Kulüp yakınsama analizi sonucunda elde edilen 8 ülke grubundan verisine ulaşılan ülke grupları için eşbütünleşme analizi ile birlikte uzun ve kısa dönem katsayılar ve hata düzeltme katsayısı elde edilebilmesi için havuzlanmış ortalama grup tahmincisi kullanılmıştır. Eşbütünleşme analizi sonucunda eşbütünleşme yoktur boş hipotezi elde edilen bootstrap p-değerleri ile reddedilerek, eş bütünleşme ilişkisinin varlığı ülke gruplarının hepsi için elde edilmiştir. Westerlund eşbütünleşme analizi sonucunda ele alınan ülke grupları için değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğu sonucuna varılmıştır. Şöyle ki, kalkınma, politik kurum ve ekonomik kurumu temsilen alınan değişkenler İGE, EKO ve POL, üst merkez, alt merkez, üst yarı çevre, orta yarı çevre, alt yarı çevre ve üst çevre ve orta çevre ülke gruplarında uzun dönemde birlikte hareket ettikleri ortaya çıkarılmıştır.

Hata düzeltme katsayısının tahmin sonuçlarına göre ise ülke grupları için farklı sonuçlar elde edilmiştir. Hata düzeltme katsayısı sadece üst merkez ve alt merkez ülke gruplarında negatif ve istatistiksel olarak anlamlı çıkarken diğer ülke gruplarında istatistiksel olarak anlamsız çıkmıştır. Bu duruma göre, denge düzeyinde meydana gelecek bir sapma uzun dönemde sadece merkez ülke gruplarında tekrar dengeye gelecektir. Uzun dönem dengesinden sapmanın ne kadar sürede tekrar dengeye geleceğini gösteren hata düzeltme katsayısı ise üst merkez ülke grubunda 0.05 değerini alırken alt merkez ülke grubunda 0.03 değerini almıştır. Bu nedenle merkez ülkelerde kısa dönemde gerçekleşecek bir sapma uzun dönem dengesine geri dönmektedir. Yarı çevre ülke grupları ve çevre ülke grupları için hata düzeltme mekanizmasının çalışmadığı analiz sonuçlarından görülmektedir. Bu durum ülke gruplarının ekonomik ve politik olarak farklı yapılarda olmalarından kaynaklanmaktadır. Merkez ülkelerde ekonomik ve siyasi olarak daha özgür bir

ortamın olması ve kurumların bu ülke grubunda daha iyi çalışır durumda olmasından dolayı dengeye tekrar dönüş sağlanmaktadır. Yarı çevre ülkelerde ekonomik ve politik olarak özgürleşme sürecinin devam etmesinden ve kurumsal yapının sorunlu olmasından; çevre ülkelerde ise özgürlük ortamının kısıtlı olması, ekonomik yapının sağlam bir zeminde bulunmaması, kurum yapısının birçok sebepten dolayı oluşturulamaması düzeltmenin çalışmamasına neden olmaktadır.

Ekonomik özgürlük ve demokrasi gibi faktörler kurumsal yapının içinde yer alan en önemli göstergelerden olmakla birlikte, ülkelerdeki kurumsal yapının kalitesi ve niteliği ile ilgili bilgiler vermektedir. Ekonomik özgürlük ve demokrasi gibi göstergeler kurumsal yapının gelişmesini bireylerin davranışları üzerinden gerçekleştirirken ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesini de desteklemektedir. Aynı zamanda bir ülkedeki hukuksal düzenin bireysel özgürlüğü destekleyecek şekilde meydana getirilmesi ekonomik özgürlüğün iyileşmesini sağlamaktadır. (Çukurçayır ve Tezcan, 2011). Yapılan analiz sonucunda uzun dönemde ekonomik özgürlüklerin kalkınma üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu bütün ülke grupları için ortaya konulan bir sonuçtur. Literatürde yer alan diğer çalışmaların çoğunluğu da ekonomik özgürlükler ve kalkınma arasında pozitif ilişki sonucunu elde etmişlerdir.

Kalkınma ve politik kurum arasındaki ilişkinin sonuçlarına göre ise kullanılan politik kurum değişkeni demokrasinin, kalkınma değişkeni olarak kullanılan İnsani Gelişim Endeksi ilişkisi ülke grupları arasında farklı sonuçlar ortaya koymaktadır. Ekonomik kalkınma ve demokrasi ilişkisini ele alan birçok çalışma ile birlikte demokrasi düzeyinin iyileşmesi ile ekonomik kalkınma ve büyüme arasında pozitif yönlü ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu sebeple ülkeler kalkınma düzeylerini iyileştirebilmeleri için ekonomik özgürlüklerle birlikte sivil ve politik özgürlükleri de ele almalı ve bu konuda bir takım düzenlemeler yapması gerekmektedir (Çukurçayır ve Tezcan, 2011). Demokrasi ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönde bir etkileşim olduğunu düşünenleri de kendi içerisinde üç gruba ayırmak mümkündür. Bazı iktisatçılara göre etkileşim doğrudan, bazılarının göre bu etkileşim dolaylı (farklı kanallar aracılığıyla) gerçekleşirken, bazılarının göre de hem doğrudan hem de dolaylı etkileşim olabilmektedir. Örneğin Yeni Kurumsalcı bakış açısına göre demokrasi; demokratik kurumların uyguladıkları

politika önlemleri, ekonomik kurumlar ya da teşvikler yoluyla dolaylı veya doğrudan olacak biçimde refah düzeyini artırabilir. Bu bakış açısına göre, iktisadi büyümeye temel oluşturmak için, demokratik yapılara öncelik verilmelidir (Sunde, 2006: 1). Demokrasi ile iktisadi büyüme arasında dolaylı bir ilişki olduğunu savunanlar; ekonomik büyümenin, mülkiyet hakkı ve hukukun üstünlüğü gibi faktörler tarafından desteklenen fiziki ve beşeri sermaye tasarrufu gibi faktörler sonucunda gerçekleşeceğini düşünmektedirler (Sunde, 2006: 6).

Merkez ülke grupları ve yarı çevre ülke grupları için elde edilen sonuç kalkınma düzeyi ve demokrasi arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Tavares ve Wacziarg (2001) çalışmasını ele almak gerekmektedir. Bu çalışmada, demokratik kurumların, bir dizi kanallar vasıtasıyla ekonomik kalkınmayı etkilediğini belirtmektedirler. Tavares ve Wacziarg'e göre (2001) demokrasinin ekonomik kalkınmayı etkilediği kanallar şunlardır: Politik istikrarsızlık, yönetim kalitesi, yönetimin (kamunun) genişliği, beşeri sermaye birikimi, gelir eşitsizliği, ticari açıklık ve fiziki sermaye birikimi. Tavares ve Wacziarg'ın (2001) sıraladığı bu kanalların hepsinin mutlak anlamda ekonomiyi pozitif etkileyeceği anlaşılmamalıdır. Bu çalışmada, kimi kanalların ekonomik kalkınmayı olumlu yönde, kimilerinin ise olumsuz yönde etkiledikleri sonucuna varmışlardır, ayrıca bu kanallar ülke bazında da farklılıklar gösterebilmektedir, bu durumda ülkelerin yönetim yapılarıyla yakından ilgilidir. Demokrasinin ekonomik kalkınma üzerindeki nihai etkisini ise bu kanallardaki toplam etki belirleyecektir. Eğer kanallardaki toplam etki pozitif ise, demokrasi ekonomik kalkınmayı pozitif; toplam etki negatif ise negatif etkilemektedir. Toplam etki sıfır ise de demokrasi büyümeyi etkilememektedir. Elde edilen analiz sonuçlarına göre ise merkez ve yarı çevre ülkeler için bu etki toplamda pozitif olarak ortaya çıkmaktadır.

Literatürde yer alan çalışmaların bazılarında ise kalkınma ve demokrasi arasında anlamsız ilişki olduğu sonucuna varılmaktadır. Volker Bornschieer'e göre büyüme ile demokrasi kavramlarının neredeyse hiçbir direkt ilişkisi söz konusu değildir. Bornschieer'e göre demokrasi ile kalkınma daha çok dolaylı yollardan ilişkili iki unsur olarak ele alınmaktadır. Bu yüzden çevre ülke grubunda yer alan ülkeler için yapılan analiz sonucu elde edilen anlamsız ilişki, çevre ülkelerdeki

kalkınma politik kurum arasındaki ilişkiyi sağlayan aktarım mekanizmalarının tam anlamıyla çalışmamasına bağlanmaktadır.

SONUÇ

Dünya tarihinde yirminci yüzyıl ekonomik, politik ve sosyal birçok değişimin gerçekleştiği bir dönem olarak görülmektedir. İnsanlık tarihini olumlu ve olumsuz etkileyen savaşlar, barış anlaşmaları, yeni ekonomik ve politik yaklaşımlar bu dönemin belirleyici unsurları olmuştur. Ekonomik olarak dönemin ilk yarısında ülkeler arası gelişmişlik farklılıklarını açıklamada kullanılan görünmez el kavramının yetersiz kaldığı görülmektedir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra iktisadın alt dalı olarak ortaya çıkan kalkınma iktisadı gelişmişlik farklılıklarının açıklanmasında birçok yaklaşım ortaya atmıştır. Kalkınma iktisadının ortaya çıkışında az gelişmiş ülkelerle gelişmiş ülkeler arasındaki gelişmişlik farkına çözüm arayışı ana unsur olmuştur. Kalkınma iktisadı ekonomik faktörlerin yanında ekonomi dışı faktörlerin kalkınma iktisadında çok önemli olduğunu ifade etmektedir. Hukuk kuralları, siyasi rejimler, demokrasi ve güven, ülkelerarası etnik farklılıklar, dinler ve getirdiği kısıtlamalar gibi faktörler toplumların ekonomik yapılarının belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır.

Kalkınma iktisadı ve kurumsal iktisat yaklaşımı ülkeler arası gelişmişlik farklılıklarının açıklanmasında benzer bir yolda hareket etmekle birlikte kurumsal iktisat genel olarak iktisadi süreçleri açıklamaya çalışan, sosyal değişimi evrimci bakış açısıyla ele alan, kurumlar üzerinde yoğunlaşan, değerlerin toplum tarafından oluşturulan sosyal yapı üzerindeki önemini ifade eden bir yaklaşımı ifade etmektedir. Kurumsal iktisat yaklaşımı gelişmiş ülkeler ve az gelişmiş ülkeler arasındaki gelişmişlik seviyesinin farklı olması noktasında iktisadi ve toplumsal yapıların farklı olmasını göstermekte ve bu durumu kurumsal yapıların farklı olmasına bağlamaktadır. Kurumsal iktisat yaklaşımına göre toplumun özgün yapısı kurumları şekillendirmekte, bu kurumlar bireyler ve toplumların davranış biçimlerini oluşturmaktadır. Bunun yanında kurumların meydana geliş süreci, işleyiş biçimi ve gelişim süreci ülkeler arası büyük farklılıklar göstermektedir, bu yüzden ülkeler arası gelişmişlik farklarının açıklanabilmesi için kurumların araştırmaya dâhil edilmesini gerekmektedir.

Merkez çevre ilişkisi bağlamında liberal, milliyetçi ve marksist görüş ülkeler arası gelişmişlik farklılıklarını değişik bakış açıları üzerinden ele almaktadır. Bu akımlarda gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki farklılık ekonomik ve politik

temellere dayandırılarak açıklanmaya çalışılmaktadır. Ülkelerin sahip olduğu farklı üretim sistemleri, coğrafi konumları, tarihsel süreçleri, kültürel hafızaları ve kurumları, ülkelerin merkez, yarı çevre ve çevre ülke olmalarında etkili olmaktadır.

Ülkeler arası gelişmişlik farklılıklarının açıklanmasında günümüze kadar birçok görüş ortaya atılmış ve birçok çalışmayla farklı yollardan bu durum açıklanmaya çalışılmıştır. Literatürde farklı ülke grupları ve farklı analiz yöntemleri kullanılarak kalkınma ve kurumsal iktisat ilişkisini ele alan birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı, merkez-çevre ülkeler bağlamında ülkeler arası gelişmişlik farklarının kalkınma ve kurumsal iktisat ilişkisi ile incelenmektir. Öncelikle merkez, yarı çevre ve çevre ülke gruplarına ait 8 yakınsama alt ülke grubu belirlenmiş olup ardından bu ülke grupları için ayrı ayrı kalkınma ve kurum ilişkisine bakılmıştır.

Bu kapsamda iki kısımda gerçekleştirilen analizin birinci kısmında ülke gruplarının belirlenebilmesi için 1990-2017 yıllarını kapsayan dönem için 141 ülkenin yer aldığı örneklem grubuna kulüp yakınsama testi uygulanmıştır. Kulüp yakınsama analizi uygulanırken kalkınma göstergesi olarak kullanılan Birleşmiş Milletler tarafından oluşturulan İnsani Gelişme Endeksi kullanılmıştır. Analiz sonucunda elde edilen 8 alt kulüp gruplandırılarak analizin ikinci kısmında kullanılacak ülke grupları oluşturulmuştur.

Analizin ikinci kısmında ise elde edilen 8 ülke grubu üst merkez, alt merkez, üst yarı çevre, orta yarı çevre, alt yarı çevre, üst çevre, orta çevre ve alt çevre olacak şekilde gruplara ayrılmış ve verisine ulaşılabilen ülkeler kapsamında ülkeler arası gelişmişlik farklarını açıklayan kurumsal yaklaşım test edilmiştir. Kurumsal iktisat yaklaşımının test edildiği bu kısımda kurum değişkeni ekonomik ve politik kurum olarak iki değişken şeklinde modele dâhil edilmiştir. Ekonomik özgürlük endeksi ekonomik kurum değişkeni olarak ele alınırken, demokrasi endeksi de politik kurum değişkeni olarak modelde yer almaktadır. Bu kısımda değişkenlerin yatay kesit bağımlılıkları test edilmiş olup, yatay kesit bağımlılık durumlarına göre değişkenlere durağanlık testleri uygulanmıştır. Durağanlık testlerinin ardından değişkenler arasında uzun dönemde birlikte hareketin incelendiği eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Eşbütünleşme testinin ardından uzun ve kısa dönem

katsayıların belirlenebilmesi için hangi yöntemin kullanılacağına karar verildikten sonra havuzlanmış ortalama grup tahmincisi kullanılmıştır.

Analizin birinci kısmında uygulanan kulüp yakınsama testi sonuçlarına göre ortaya çıkan ülke grupları merkez çevre yaklaşımı bağlamında ülke gruplarını tutarlı bir şekilde ortaya çıkarmıştır. Alt merkez ve üst merkez ülke grubunda yer alan ABD, Almanya, Avustralya, Birleşik Krallık, Kanada, Hollanda, Fransa ve Japonya gibi ülkeler gelişmiş ülkeler olarak göze çarparken, bu ülkelerde yüksek istihdam düzeyi, yüksek okuryazarlık, ileri teknoloji seviyeleri ile birlikte ekonomik ve politik kurumlarının iyi bir işleyişe sahip oldukları bilinmektedir. Ayrıca bu ülkelerden yüksek katma değerli mallar yarı çevre ve çevreye ihraç edilmektedir. Tarihsel açıdan dünya siyasetine ve ekonomisine yön veren ülkeler merkez ülke grubunda yer alan ülkeler olmakla birlikte, tarihsel anlamda birçok çevre ve yarı çevre ülke ile sömürge ilişkisi olan ülkelerdir. Üst yarı çevre, orta yarı çevre ve alt yarı çevre ülke grubunda yer alan Arjantin, Yunanistan, Polonya, Şili, Brezilya, Türkiye, Meksika, Hindistan, Güney Afrika gibi ülkeler merkez ülkeler ile çevre ülkeler arasında bir köprü olmakla birlikte, merkez ülkelerden ileri teknoloji ve endüstri malları ihraç eden, merkez ülkelere hammadde ve işlenmemiş mal ithal eden ülkelerdir. Yarı çevre ülkelerde ekonomik ve politik kurumların sağlam bir zeminde bulunmadığı ve kurumların işleyişi konusunda problemlerin yoğun olarak yaşandığı ülkelerdir. Aynı zamanda dışarıdan (merkez ülkelerden) gelecek olan ekonomik ve politik müdahalelere karşı savunma mekanizmaları tam olarak oluşmamıştır. Üst çevre, orta çevre ve alt çevre ülke grubunda yer alan Kongo, Tanzania, Mali, Senegal, Sudan, Gana gibi ülkeler ise genellikle tarımsal ürün ve hammadde ihracatı yapmaktadır. Ayrıca bu ülkeler tarihsel süreçte merkez ülkelerin sömürgesi durumunda bulunmakla birlikte kurumsal yapı açısından da çok kötü durumdadırlar. Hem tarihsel süreçten dolayı merkez ülkelerle olan münasebetleri hem de merkez ülkelerin bağımlılık politikaları yüzünden çevre ülkeler kalkınmışlık düzeyi olarak oldukça geride kalmışlardır.

Analizin ikinci kısmında yakınsama yöntemi ile elde edilen ülke grupları için ilk olarak yatay kesit bağımlılığı testleri yapılmış ve değişkenlerde yatay kesit bağımlılığı olduğu sonucuna varılmıştır. Bunun üzerine değişkenler için ikinci nesil birim kök testleri uygulanmıştır. Bu testler sonucunda serilerin birinci seviyelerinde

durağan oldukları sonucuna varılmış ve eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Eşbütünleşme testi sonucunda üst merkez, alt merkez, üst yarı çevre, orta yarı çevre, alt yarı çevre, üst çevre ve orta çevre ülke grupları için kalkınma değişkeni, ekonomik kurum değişkeni ve politik kurum değişkeninin uzun dönemde birlikte hareket ettikleri sonucuna varılmıştır. Elde edilen bu sonuç ekonomik ve politik kurumların kalkınma düzeyi ile birlikte hareket ettiğini ortaya koyan literatürde ki diğer sonuçlarla da uyumaktadır. Uzun dönemde böyle bir ilişkinin elde edilmesinin ardından bu ilişkilerin ne şekilde olduğunu ortaya koymak için uzun ve kısa dönem katsayıların elde edildiği havuzlanmış ortalama grup tahmincisi kullanılmıştır. Uygulanan analiz sonucunda elde edilen hata düzeltme katsayıları sadece üst merkez ve alt merkez ülke grupları için anlamlı ve negatif çıkmıştır. Bu bağlamda merkez ülke grupları için kısa dönemde meydana gelecek dengeden sapma uzun dönemde tekrar dengeye dönecektir. Merkez ülkelerde dengeye dönüşün gerçekleşmesi merkez ülke gruplarında ki ekonomik, politik ve kurumsal yapının iyi olması ile sağlanmaktadır.

Analiz kapsamında kalkınma kurum ilişkisi, kalkınma değişkeni İnsani Gelişmişlik Endeksi ve ekonomik kurum değişkeni Ekonomik Özgürlük Endeksi ve politik kurum değişkeni Demokrasi Endeksi kullanılarak incelenmiştir. Öncelikle kalkınma ekonomik kurum ilişkisine bakmak gerekirse; üst merkez, alt merkez, üst yarı çevre, orta yarı çevre, alt yarı çevre, üst çevre ve orta çevre ülke grupları için elde edilen sonuçlardan uzun dönemde ekonomik özgürlüklerin kalkınma üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar ortaya koyduğu görülmektedir. Analizi yapılan ülke grupları için elde edilen sonuçlar ekonomik kurumların kalkınmayı pozitif etkilediğini savunan kurumlar hipotezini desteklemektedir. Literatürde de birçok ülke ve ülke grubu için yapılan çalışmaların da elde edilen bulguları desteklediği görülmektedir. Kalkınma ve ekonomik kurum arasındaki kısa dönemli sonuçlar ise üç ülke grubu için de istatistiksel olarak anlamsız çıkmaktadır.

Kalkınma ve politik kurum ilişkisinin İnsani Gelişme Endeksi ve Demokrasi Endeksi ile incelendiğinde elde edilen bulgular genel olarak istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif ilişki ortaya koymakla birlikte bazı ülke grupları için farklı sonuçlarda ortaya koymaktadır. Kalkınma ve demokrasi ilişkisi için elde edilen

sonuçlar st merkez, alt merkez, st yarı evre, orta yarı evre ve alt yarı evre ülke grupları için uzun dönemde pozitif ve istatikselsel olarak anlamlı sonuçlar ortaya koymaktadır. Bu lke gruplarında demokraside meydana gelecek bir artışıın kalkınma düzeyini olumlu etkilediği sonucuna varılmıştır. Merkez lkeler ekonomik, politik ve kurumsal yapı olarak oluşumunu hemen hemen tamamlamış, yarı evre ülkelerde yine ekonomik, politik ve kurumsal mekanizmaların genel olarak sağlıklı işlediği ülkelerdir. Aynı zamanda, demokratik kurumlar kalkınma düzeyini bazı kanallar aracılığıyla etkilemekte ve bu kanallar bu ülkelerde alıştır durumdadır. Bu kanalların demokrasiyi kalkınmaya aktarma biçimleri ve etkileri ülke gruplarına göre farklılık göstermektedir. Demokrasinin kalkınmayı etkilediği bu kanalların toplam etkisi bu ilişkinin yönünü göstermektedir. Merkez ve evre ülke grupları için politik istikrarsızlık, yönetim kalitesi, yönetimin (kamunun) genişliği, beşeri sermaye birikimi, gelir eşitsizliği, ticari açıklık ve fiziki sermaye birikimi gibi aktarım kanallarının kalkınma üzerindeki etkisi pozitifdir.

evre lke grupları için uzun dönemli ilişki ise istatikselsel olarak anlamsız çıkmaktadır. Literatürde yer alan çalışmaların bazılarında kalkınma ile demokrasi arasında herhangi bir ilişki olmadığını söyleyen çalışmalar yer almaktadır. Bu durumu da bu iki kavramın birbirlerini dolaylı yoldan etkilemelerine dayandırmakta ve ortaya anlamsız sonuçlar çıkabileceği belirtilmektedir. Bu yüzden evre ülke grubu için demokrasinin kalkınma üzerindeki etkisi sınırlı çıkmakta veya anlamlı sonuçlar ortaya koymamaktadır. evre ülkelerdeki kurumsal yapının oturtulamamış olması, politik ve ekonomik aktarım mekanizmalarının sağlıklı alışamamasından dolayı demokratik bir iyileşmenin kalkınma üzerinde etkisini görmek zorlaşmaktadır. Analiz sonucu st evre ve orta evre ülke grupları için elde edilen sonuçlarda uzun dönem katsayısı istatikselsel olarak anlamsız çıkmaktadır. evre ülkelerdeki politik ve ekonomik yapının çok hareketli olması, yönetim yapılarının ülkeden ülkeye çok farklılık göstermesi gibi nedenlerden dolayı demokratik olarak gerçekleşecek bir iyileşmenin kalkınma üzerinde etkisi görülmemektedir.

Sonuç olarak merkez, yarı evre ve evre ülke grupları için ekonomik özgürlüklerin iyileştirilmesinin kalkınmayı olumlu şekilde etkileyeceği sonucuna ulaşılmıştır. Kurumlar hipotezinin ekonomik kurumların kalkınma ve büyüme

üzerinde olumlu etkisi olduğu varsayımını doğrular nitelikte sonuçlara ulaşılmıştır. Bu bağlamda ülkelerin mülkiyet hakları, devlet bütünlüğü, yargı etkinliği, hükümet harcamaları, vergi yükü, mali sağlık, iş yapma özgürlüğü, parasal özgürlük, ticaret özgürlüğü, finansal özgürlük ve yatırım özgürlüğü gibi ekonomik özgürlüğü belirleyici konularda iyileştirici adımların atması gerekmektedir. Bunun yanında hukukun üstünlüğü, devletin büyüklüğü, verimliliği düzenleyici politikaların ve açık piyasa işlemlerinin, ekonomik özgürlüğü kısıtlayıcı durumları ortadan kaldıracak şekilde düzenlenmesi gerekmektedir.

Politik kurum değişkeni olarak kullanılan demokrasi endeksinin kalkınma üzerinde ülke gruplarının genelinde pozitif ilişki ortaya koyduğu yapılan analiz sonucu belirlenmiştir. Merkez ve yarı çevre ülke gruplarından elde edilen sonuçlara göre politik kurum ve kalkınma arasında pozitif bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Merkez ve yarı çevre ülkelerde demokrasi düzeyinin yukarı çekilmesi ve yönetim biçimlerinin politik özgürlükleri artırıcı hareketlerde bulunması bireylerin yaratıcılıklarını artırmakta ve yabancı yatırım girişini desteklemektedir. Ayrıca demokrasilerde kişiler ile toplumun devlet yönetimine katılımı ve yönetimi desteklemesi önemli olduğu için, demokrasilerde kişilerin mülkiyet hakları güvence altına alınmakta, eğitim düzeyi yükseltilmekte, bireylerin daha huzurlu bir yaşam sürmeleri sağlanmakta ve kişilerin yaşam standartları yükseltilmektedir. Böylelikle bir toplumda hak ve özgürlükler temin edilerek üretimde verimlilik artışları sağlanmakta ve ekonomideki yatırım stokunda artış gözlenmekte, böylelikle kalkınma düzeyinde bir artış sağlanmaktadır. Bu yüzden merkez ve yarı çevre ülkelerde meydana gelecek küçük bir demokratik iyileşme bile aktarım mekanizmalarının da iyi çalışmasından dolayı kalkınma üzerinde pozitif etki göstermektedir. Çevre ülke grupları için elde edilen anlamsız ilişki, bu ülkelerdeki kurumsal yapının yetersiz olmasından ve ekonomik ve politik aktarım mekanizmalarının iyi çalışmamasından kaynaklanmaktadır. Çevre ülkelerde ekonomik ve politik istikrarın sağlanması ve demokrasinin kalkınma olan ilişkisinde etkileşimi sağlayan mekanizmaların işlerliğini artırmak, demokrasinin kalkınma üzerindeki etkisini yarı çevre ülke grubu içinde anlamlı hale getirecektir.

KAYNAKÇA

- Abrams, Burton A. ve Kenneth A. Lewis (1993); “Cultural and Institutional Determinants of Economic Growth: A Cross-Section Analysis”, *Public Choice*, Cilt 83, s. 273-289.
- Acaravcı, Ali, Cuma Bozkurt ve Sinan Erdoğan (2015); “MENA Ülkelerinde Demokrasi-Ekonomik Büyüme İlişkisi”, *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 4, s.119-129.
- Acemoğlu, Daron, Simon Johnson, James Robinson ve Yunyong Thaicharoen (2003); “Institutional Causes, Macroeconomic Symptoms: Volatility, Crises and Growth”, *Journal of Monetary Economics*, Cilt 50, s. 49–123
- Acemoğlu, Daron ve James, Robinson (2008); “The Role of Institutions in Growth and Development”, *Commision on Growth and Development Working Paper*, Sayı 10.
- Acemoglu, Daron, Suresh Naidu, Pascual Restrepo ve James A. Robinson (2015); “Democracy Does Cause Growth”, *NBER Working Paper*, Sayı 20004.
- Aghion, Phillippe (2006); “On Institutions and Growth”, In Eicher T. S., Garcia-Penalosa C. (Eds.), *Institutions, Development and Economic Growth* (pp. 3-32). London: The MIT Press.
- Akçay, Selçuk (2006); “Corruption and Human Development”, *Cato Journal*, Cilt 26, Sayı 1.
- Akın, Cemil Serhat, Cengiz Aytun ve Başak Gül Aktakas (2014); “The Impact Of Economic Freedom Upon Economic Growth: An Application On Different Income Groups”, *Asian Economic and Financial Review*, Cilt 4, Sayı 8, s. 1024-1039.
- Akpan, Godwin E. ve Ekpeno L. Effiong (2012); “Governance and Development Performance: A Cross-Country Analysis of Sub-Saharan Africa”, *Journal of Economics and Sustainable Development*, Cilt 3, Sayı 14.

- Aktan, Can Coşkun (1995); “Klasik Liberalizm, Neo-liberalizm ve Libertarianizm”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 28, Sayı 1, s. 1-32.
- Aktan, Can Coşkun (2005); “Kurumsal Sosyoloji: Kurallar, Kurumlar ve Düzen”, *Kurumsal Araştırmalar Serisi*, Sayı 1.
- Aktan, Can Coşkun ve Vural Tarık (2006); *Yeni Kurumsal İktisat*, içinde: C. C. Aktan (ed.), *Kurumsal İktisat: Kurallar, Kurumlar ve Ekonomik Gelişme*, Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu, Kurumsal Araştırmalar Serisi No: 2, s. 19-42.
- Aktoprak, Elçin (2004); “Immanuel Wallerstein: Sosyal Bilimlere Yeniden Bakmak”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 4, s. 23-58.
- Alataş, Sedat (2014); “*Ekonomik Kalkınmayı Belirleyen Faktörler: Ampirik Bir Analiz*”, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi
- Alataş, Sedat ve Osman Peker (2016); “Kurumsal Kalite ve Gelir: Panel Veri Analizi”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 17, Sayı 2, s. 61-79.
- Alchian, Armen Albert (1965); “Some Economics of Property Rights”, *II Politico*, Cilt 30, Sayı 4, s. 816-829.
- Alchian, Armen Albert (1977); *Economic Forces at Work*, Liberty Press, Indianapolis
- Alesina, Alberto, Sule Özler, Nouriel Roubini ve Phillip Swagel (1992); “Political Instability and Economic Growth”, *NBER Working Paper*, Sayı 4173.
- Alonso, Jose Antonio (2013); “The Determinants of Institutional Quality: More on the Debate”, *Working Paper*, Sayı 03/09.
- Amin, Samir (1976); *Unequal Development: An Essay on the Social Formations of Peripheral Capitalism*, The Harvester Press, Sussex.
- Amin, Samir (1991); *Eşitsiz Gelişme*, Atilla Kotil (çev.), Arba Yayınları, İstanbul.

- Amsden, Alice H. (1989); "Asia's Next Giant: South Korea and Late Industrialization", *Administrative Science Quarterly*, Cilt 36, Sayı 2, s. 302-304.
- Angeles, Luis (2010); "Institutions and Economic Development: New Tests and New Doubts", *Working Paper*, Sayı 2010/03.
- Aoki, Masahiko (2001); *Toward a Comparative Institutional Analysis*, MIT Press.
- Arslan, Ünal (2011); "Siyasi İstikrarsızlık ve Ekonomik Performans: Türkiye Örneği", *Ege Akademik Bakış*, Cilt 11, Sayı 1, s. 73-80.
- Artan, Seyfettin ve Pınar Hayaloğlu (2013); "Ülkelerarası Büyüme Farklılıklarının Açıklanmasında Kurumsal Yapının Rolü: Panel Veri Analizi", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt 8, Sayı 3, s. 31- 54.
- Asteriou, Dimitros ve Simon Price (2001); "Political Instability And Economic Growth: UK Time Series Evidence", *Scottish Journal of Political Economy*, Cilt 48, Sayı 4.
- Babones, Salvatore J. (2005); "The Country Level Income Structure of The World Economy", *JWSR*, Cilt 11, Sayı 1, s. 29-55.
- Bai, Jushan ve Serena Ng (2004); "A Panic Attack on Unit Roots and Cointegration", *Econometrica*, Cilt 72, Sayı 4.
- Baltagi, Badi H. ve M. Hashem Pesaran (2007); "Heterogeneity and Cross Section Dependence in Panel Data Models: Theory and Applications Introduction", *Journal of Applied Econometrics*, Cilt 22, Sayı 2.
- Baltagi, Badi H. (2008); "Forecasting with Panel Data", *Journal of Forecasting*, Cilt 27, s. 153-173.
- Baran, Paul (1957); "The Political Economy of Growth", *The American Economic Review*, Cilt 48, Sayı 1, s. 164-170
- Baran, Paul (1976); *Büyümenin Ekonomi Politikası*, E. Günçe (çev.), May Yayın, İstanbul.

- Bartkowska, Monika ve Aleksandra Riedl (2012); “Regional Convergence Clubs in Europe: Identification and Conditioning Factors”, *Economic Modelling*, Cilt 29, Sayı 1, s.22-31.
- Barro, Robert J. (1991); “Economic Growth in a Cross Section of Countries”, *The Quarterly Journal of Economics*, Cilt 106, Sayı 2, s. 407-443.
- Barro, Robert J. (1994); “Democracy and Growth”, *NBER Working Paper*, Sayı 4909.
- Bartlett, Will, Nevenka Cuckovic, Kresimir Jurlin, Aleksandra Nojkovic, ve Vesna Popovski (2013); “Institutional Quality and Growth in EU Neighbourhood Countries”, *Search Working Paper*, Sayı 5/11.
- Basu, Sudip Ranjan (2008); “A New Way to Link Development to Institutions, Policies and Geography”, *HEI Working Paper*, Sayı 04/2008.
- Baumol, William J. (1986); “Productivity Growth, Convergence, and Welfare: What the Long-Run Data Show”, *The American Economic Review*, Cilt 76, Sayı 5, s. 1072-1085.
- Behboudi, Davood ve Soha Moosavi (2014); “Sustainable Development, Human Development and Institutional Quality (Case Of Middle East Countries)”, *International Journal Of Economics and Finance Studies*, Cilt 6, Sayı 2.
- Beigel, Fernanda (2010); “Dependency Analysis: The Creation of New Social Theory In Latin America”, In: Sujata Patel Ed. *The International Handbook on Diverse Sociological Traditions*, SAGE, London.
- Benassy-Quere, Agnes, Maylis Coupet ve Thierry Mayer (2007); “Institutional Determinants of Foreign Direct Investment”, *The World Economy*, Cilt 30, Sayı 5, s. 764-782.
- Bennett, Daniel L., Hugo J. Faria, James D. Gwartney ve Daniel R. Morales (2017); “Economic Institutions and Comparative Economic Development: A Post-Colonial Perspective”, *World Development*, Cilt 96, s. 503–519.

- Bergougui, Brahim, Lylia Sami ve Bedreddine Talbi (2017); “Natural Resources, Institutional Quality and economic development in Oil-Rich Countries: The case of Arab Countries”, *Les Cahiers du MECAS*, Sayı 15 December 2017.
- BM (2016); “İnsani Gelişmişlik Raporu”, <http://www.hdr.undp.org/>, (Erişim Tarihi: 02.02.2017).
- BM (2017); <http://data.un.org/DataMartInfo.aspx>, (Erişim Tarihi: 02.02.2017).
- Borg, Marian J. (1992); “Conflict Management in the Modern World System”, *Sociological Forum*, Cilt 7, Sayı 2, s. 261-282.
- Bornschieer, Volker (2005); *Culture and Politics in Economic Development*, Routledge, London and New York.
- Boulila, Ghazi, Lobna Bousrih ve Mohamed Trabelsi (2008); “Social Capital and Economic Growth: Empirical Investigations On the Transmission Channels”, *International Economic Journal*, Cilt 22, Sayı 3, s. 399-417.
- Breitung, Jörg ve Samarjit Das (2005); “Panel Unit Root Tests Under Cross-Sectional Dependence”, *Statistica Neerlandica*, Cilt 59, Sayı 4.
- Breuer, Janice Boucher, Robert McNown ve Myles Wallace (2002); “Series-Specific Unit Root Tests with Panel Data”, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, Cilt 64, Sayı 5.
- Breusch, Trevor S. and Adrian R. Pagan (1980); “The Lagrange Multiplier Test and its Applications to Model Specification in Econometrics”, *The Review of Economic Studies*, Cilt 47, Sayı 1, s. 239-253.
- Bruinshoofd, Allard (2016); “*Institutional Quality and Economic Performance*”, Rabobank/RaboResearch, Utrecht.
- Bujang, Imbarine, Taufik Abd Hakim ve Ismail Ahmad (2013); “Tax Structure and Economic Indicators in Developing and High-Income OECD Countries: Panel Cointegration Analysis”, *Procedia Economics and Finance*, Cilt 7, s. 164-173.

- Bulte, Erwin H., Richard Damania ve Robert T. Deacon (2005); “Resource Intensity, Institutions, and Development”, *World Development*, Cilt 33, Sayı 7, s. 1029–1044.
- Burnett, James Wesley (2013); “Club Convergence and Clustering of U.S. Energy-Related CO2 Emissions”, *2013 Annual Meeting*, August 4-6, 2013, Washington, D.C. 149578, Agricultural and Applied Economics Association.
- Butkiewicz, James L. ve Halit Yanikkaya (2006); “Institutional Quality and Economic Growth: Maintenance of the Rule Of Law or Democratic Institutions, or Both?” *Economic Modelling*, Sayı 23, s. 648–661.
- Cain, G. (1976); “The Challenge of Segmented Labour Market Theories to Orthodox Theory: A Survey”, *Journal of Economic Literature*, Cilt 14, s. 1215–57.
- Carlsson, Fredrik ve Susanna Lundström (2001); “Economic Freedom and Growth: Decomposing the Effects”, *Department of Economics Göteborg University Working Paper in Economics*, Sayı 33.
- Carrion-i, Silvestre, Josep Lluís, Tomas Del Barrio-Castro, Enrique López-Bazo (2005); “Breaking the Panels: An Application to the GDP Per Capita”, *Econometrics Journal*, Cilt 8, s. 159–175.
- Carroll, Michael C. (1998); *A Future of Capitalism: The Economic Vision of Robert Heilbroner*, Palgrave Macmillan, New York.
- Casson, Mark C., Marina Della Giusta ve Uma S. Kambhampati (2010); “Formal and Informal Institutions and Development”, *World Development*, Cilt 38, Sayı 2, s. 137–141.
- Chang, Ha-Joon (2011); “Institutions and Economic Development: Theory, Policy and History”, *Journal of Institutional Economics*, Cilt 7, Sayı 4, s. 473–498.
- Chase-Dunn, Christopher (2007); *Dependency and World System Theories*, John Wiley & Sons, London.
- Chavance, Bernard (2009); *Institutional Economics*, Routledge, London.

- Choi, In (2001); "Unit Root Tests For Panel Data", *Journal of International Money and Finance*, Cilt 20, Sayı 2, s. 249-272.
- Chong, Alberto ve Cesar Calderon (2000); "Institutional Quality And Poverty Measures In A Cross-Section Of Countries", *Economics of Govarnance*, Sayı 1, s. 123-135.
- Coase, Ronald H. (1937); "The Nature of The Firm", *Economica*, New Series.
- Coase, Ronald H. (1959); "The Federal Communications Commission", *Journal of Law and Economics*, Cilt 2, s. 1-40.
- Coase, Ronald H (1984); "The New Institutional Economics", *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, Cilt 140, s. 229-231.
- Cohn, Theodore H. (2012); *Global Political Economy*, Pearson Education, Boston.
- Commons, John Rogers (1931); "Institutional Economics", *American Economic Review*, Cilt 21, s. 648-57.
- Commons, John Rogers (1990); *Institutional Economics: Its Place in Politcal Economy*, Transaction Publishers, London.
- Cornehls, James. V. (2004); "Veblen's Theory of Finance Capitalism and Contemporary Corporate America" *Journal of Economic Issues*, Cilt 38, Sayı 1, s. 29-58.
- Cypher, James M., & James L. Dietz (1997); *The Process of Economic Development*, Routledge, New York.
- Çukurçayır, Sinan ve Keramettin Tezcan (2011); "Demokratikleşme ve Ekonomik Kalkınma: Etkileşim Analizi", *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, Cilt 6, Sayı 2.
- Dabla-Norris, Era, Richard Allen, Luis-Felipe Zanna, Tej Prakash, Eteri Kvintradze, Victor Lledo, Irene Yackovlev, ve Sophia Gollwitzer (2010); "Budget Institutions and Fiscal Performance in Low-Income Countries", *IMF Working Paper*, Sayı 10/80.

- Dahlman, Carl J. (1979); "The Problem of Externality", *Journal of Law and Economics*, Cilt 22, Sayı 1, s. 141-162.
- Dahlman, Carl J. (1980); *The Open Field System and Beyond*, Cambridge University Press, New York.
- Daniel, Gori Olusina, Kun Fu ve Wilfred Dolfsma (2018); Institutional Quality and Economic Development in Sub-Saharan Africa: Can Management Effort and Bribes Compensate for Low-Quality Institutions?" *Journal of Economic Issues*, Cilt 52 Sayı 2, s. 473-482.
- De Haan, Jakob, ve Clemens L. J. Siermann (1996); "New Evidence on the Relationship between Democracy and Economic Growth", *Public Choice*, Cilt 86, Sayı 1/2, s. 175-198.
- De Haan, Jakob ve Jan-Egbert Sturm (2000); "On The Relationship Between Economic Freedom And Economic Growth", *European Journal of Political Economy*, Cilt 16, s. 215-241.
- Dehaghi, Morteza Raei, Seyed Mohammad Mirhashemi (2014); "Studying the Effects of Economic and Financial Development as well as Institutional Quality on Environmental Destruction in the Upper-Middle Income Countries", *World Academy of Science*, Cilt 8, Sayı 10.
- Demir, Ömer (1996); "*Kurumcu İktisat*", Vadi Yayınları, Ankara.
- Demsetz, Harold (1967); "Toward a Theory of Property Rights", *American Economic Review*, Cilt 57, s. 347-59.
- Dias, Joilson ve Edinaldo Tebaldi (2012); "Institutions, Human Capital, and Growth: The Institutional Mechanism", *Structural Change and Economics Dynamics*, Sayı 23, s. 300-312.
- Docquier, Frédéric (2014); *Identifying the Effect of Institutions on Economic Growth*, Schmiegelow, H. & M. Schmiegelow (eds.), Institutional Competition between Common Law and Civil Law: Theory and Policy.

- Doğan, Nejat (2014); “21. Yüzyılda Amerika Birleşik Devletleri’nin Uluslararası Politikadaki Rolü ve Küresel Güvenlik”, *IV. Uluslararası Güvenlik Kongresi, Kocaeli Üniversitesi, Bildiriler Kitabı*, 367-390.
- Dollar, David ve Aart Kraay (2003); “Institutions, Trade and Growth”, *Journal of Monetary Economics*, Cilt 50, s. 133–162.
- Doucouliaĝos, Hristos and Mehmet Ulubasoglu (2006); “Democracy and Economic Growth: A Meta-Analysis”, *School Working Paper*, Sayı 2006/04.
- Du, Kerui (2017); “Econometric Convergence Test and Club Clustering Using Stata”, *Stata Journal*, Cilt 17, Sayı 4, s. 882-900.
- Dunn, Bill (2009); *Global Political Economy: A Marxist Critique*, Pluto Press, London.
- Dünya Bankası (2017); <http://data.worldbank.org/news/newest-country-classificationsreleased> (Erişim Tarihi: 20.11.2017)
- Earle, Lucy ve Zoë Scott (2010); “Assessing the Evidence of the Impact of Governance on Development Outcomes and Poverty Reduction”, *GSDRC Issues Paper*.
- Easterly, William, Jozef Ritzan ve Michael Woolcock (2006); “Social Cohesion, Institutions, and Growth”, *Working Paper*, Sayı 94.
- Edgell, Stephen (2001); *Veblen in Perspective: His Life and Thought*, M.E. Sharpe, New York,
- Eggertsson, Thrainn (1990); *Economic Behavior and Institutions*, Cambridge University Press, New York.
- Eggertsson, Thrainn (1993); “Mental Models and Social Values: North’s Institutions and Credible Commitment”, *Comment, JITE*, Cilt 149, Sayı 1, s. 24-28.
- Ekelund, Robert B. ve Hebert, Robert F. (1990); *A History of Economic Theory and Method*, McGraw-Hill Publishing Company, New York.

- Elgin, Ceyhun ve Oguz Oztunali (2014); “Institutions, Informal Economy, and Economic Development”, *Emerging Markets Finance and Trade*, Cilt 50, Sayı 4, s. 145-162.
- Ersoy, Melih (1991); “Bağımlılık Okulunun Eleştirisi”, *Ekin Belleten*, 23-34.
- Fabro, Gema ve José Aixalá (2009); “Economic Growth and Institutional Quality: Global and Income-Level Analyses”, *Journal of Economic Issues*, Cilt 43, Sayı 4, s. 997-1023.
- Fackler, W. D. (1993); “The Long View and The Short”, *Selected Papers of Chicago School*, Sayı 28.
- Faria, Hugo J., Hugo M. Montesinos-Yufa, Daniel R. Morales ve Carlos E. Navarro (2016); “Unbundling the Roles of Human Capital and Institutions in Economic Development”, *European Journal of Political Economy*, Sayı 45, s. 108-128.
- Farr, W. Kenn, Richard A. Lord ve J. Larry Wolfenbarger (1998); “Economic Freedom, Political Freedom, and Economic Well-Being: A Causality Analysis”, *Cato Journal*, Cilt 18, Sayı 2.
- Feng, Yi (1997); “Democracy, Political Stability and Economic Growth”, *British Journal of Political Science*, Cilt 27, Sayı 3, s. 391-418.
- Flachaire, Emmanuel, Cecilia García-Peñalosa ve Maty Konte (2014); “Political versus Economic Institutions in the Growth Process”, *Journal of Comparative Economics*, Sayı 42, s. 212-229.
- Fleitas, Sebastián, Andrés Rius, Carolina Román ve Henry Willebald (2011); “Economic Development and Institutional Quality in Uruguay: Contract Enforcement, Investment and Growth Since 1870”, *Project Instituciones e Inversión en el Uruguay*.
- Friedman, Milton (1982); *Capitalism and Freedom*, The University of Chicago Press, Chicago.

- Ferraro, Vincent (2008); “Dependency Theory: An Introduction”, Giorgio Secondi, (Eds.) *In The Development Economics Reader*, (s. 58-64). Routledge, London.
- Fraser Institute (2017); <https://www.fraserinstitute.org/>, (Erişim Tarihi: 20.11.2017).
- Furubotn, Eirik G. ve Rudolf Richter (2005); *Institutions and Economic Theory: The Contribution of the New Institutional Economics*, University of Michigan Press.
- Galor, Oded, (1996); “Convergence? Inferences from Theoretical Models”, *Economic Journal, Royal Economic Society*, Cilt 106, Sayı 437, s. 1056-1069.
- Gani, Azmar (2007); “Governance and Foreign Direct Investment Links: Evidence From Panel Data Estimations”, *Applied Economics Letters*, Cilt 14, Sayı 10, s. 753-756.
- Gerring John, Peter Kingstone, Matthew Lange ve Aseema Sinha (2011); “Democracy, History, and Economic Performance: A Case-Study Approach”, *World Development*, Cilt 39, Sayı 10, s. 1735–1748.
- Ghatak, Subrata (1995); *Introduction to Development Economics*, Routledge, London.
- Gilpin, Robert (2013); *Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politikası*, Kripto, Ankara.
- Gismondi, Mark D. (2008); *Ethics, Liberalism and Realism in International Relations*, Routledge, New York.
- Glaser, Daryl (2007); “Marxist Theory, Marxist Practice”, Glaser, D., Walker, D.M. (Eds.), *Twentieth-Century Marxism: A Global Introduction*, Routledge, London.
- Gönel, Doğaner Feride. (2013); *Kalkınma Ekonomisi*, Efil Yayınevi, Ankara.
- Grief, Avner (2006); *Institutions and the Path to the Modern Economy: Lessons from Medieval Trade*, Cambridge University Press, New York.

- Griffin, Robert (1998); “What Veblen Owed to Peirce: The Social Theory of Logic”, *Journal of Economic Issues*, Cilt 32, Sayı 3, s. 733-57
- Grindle, Merilee S. (2007); “Good Enough Governance Revisited”, *Development Policy Review*, Cilt 25 Sayı 5, s. 553-574.
- Grochová, Ladislava Issever (2016); “Regulatory Quality and Sustainable Economic Development”, *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*, Cilt 62, Sayı 6, s. 1301–1308.
- Hadri, Kaddour (2002); “Testing for Stationarity in Heterogeneous Panel Data”, *The Econometrics Journal*, Cilt 3, Sayı 2.
- Haggard, Stephan ve Lydia Tiede (2011); “The Rule of Law and Economic Growth: Where are We?” *World Development*, Cilt 39, Sayı 5, s. 673–685.
- Han, Ergül ve Aytan Ayşen Kaya (2013); *Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Haney, Lewis Henry (1949); *History of Economic Thought*, Macmillan Company, New York.
- Hasan, Iftekrar, Paul Wachtel ve Zhou Mingming (2009); “Institutional Development, Financial Deepening and Economic Growth: Evidence from China”, *Journal of Banking & Finance*, Sayı 33, 157–170.
- Hayaloğlu, Pınar (2015); “MINT Ülkelerinde Demokrasi Ekonomik Büyüme Nasıl Etkilemektedir?” *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, s. 17-29.
- Hayek, Friedrich August (2009); “Liberalizm”, *Liberal Düşünce*. Çev. Ünsal Çetin. Cilt 14, Sayı 55, s. 197-224.
- Heilbroner, Robert (1988); “The Coining Meltdown of Traditional Capitalism”, *Ethics & International Affairs*, Cilt 2, Sayı 1.

- Helgason, Marie (2010); “*Institutional Quality and Economic Growth: A Comparison across Development Stages*”, Yüksek Lisans Tezi, Department of Economics Lund University.
- Heritage Foundation (2016); <http://www.heritage.org/index/explore> Erişim Tarihi: 12.12.2016.
- Hieroms, Robert (2012); “*Institutions and Economic Development: The Importance of Institutions for FDI and Economic Growth*”, Yüksek Lisans Tezi, Tilburg University.
- Hisamoglu, Ebru (2014); “EU Membership, Institutions and Growth: The Case of Turkey”, *Economic Modelling*, Sayı 38, s. 211-219.
- Hodson, Randy ve Kaufman, Robert L. (1982); “Economic Dualism: A Critical Review”, *American Sociological Review*, Cilt 47, Sayı 6, s. 727-739.
- Hodgson, Geoffrey M. (2003); “John R. Commons and the Foundations of Institutional Economics”, *Journal of Economic Issues*, Cilt 37, Sayı 3, s. 547-576.
- Hodgson, Geoffrey M. (2004); *The Evolution of Institutional Economics: Agency, Structure and Darwinism in American Institutionalism*, Routledge, London.
- Hodrick, Robert J. ve Edward C. Prescott (1997); “Postwar U.S. Business Cycles: An Empirical Investigation”, *Journal of Money, Credit and Banking*, Cilt 29, Sayı 1, s. 1-16.
- Horvath, Julius ve Grabowski, Richard (1999); “Core and Periphery In The World Economy: An Empirical Assessment of The Dependence of Third World Growth On The Developed Countries”, *Development Systems*, Cilt 13, Sayı 4, s. 35-51.
- Houssa, Romain ve Kelbesa Megersa (2017); “Institutional Quality, Economic Development and the Performance of VAT”, *Befind Working Paper*, Sayı 15.

- Huber Evelyne, Dietrich Rueschemeyer ve John D. Stephens (1993); “The Impact of Economic Development on Democracy”, *Journal Of Economic Perspectives*, Cilt 7, Sayı 3, s.71-86.
- ICRG (2017); <https://epub.prsgroup.com/products/international-country-risk-guide-icrg>, (Erişim Tarihi: 02.02. 2017).
- Im, Kyung So, M. Hashem Pesaran ve Yongcheol Shin (2003); “Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panels”, *Journal of Econometrics*, Cilt 115, Sayı 1, s. 53-74.
- IMF (2017); <https://www.imf.org/en/Data#manuals>, (Erişim Tarihi: 12.02.2018)
- Jaunky, Vishal Chandr (2013); “Democracy and Economic Growth in Sub-Saharan Africa: A Panel Data Approach”, *Empirical Economics*, Sayı 45, s. 987–1008.
- Jilenga, Moga Tano ve Xu Helian (2017); “Institutional Quality and Economic Growth in East African Economies”, *Turkish Economic Review*, Cilt 4, Sayı 3.
- Jon Elster (1982); “Marxizm, Functionalism and Game Theory”, *Theory and Society*, Cilt 11, Sayı 4, s. 453.
- Kaldor, Nicholas (1963); “Capital Accumulation and Economic Growth” *Seminar on the Programming of Economic Development*, King's College, Cambridge.
- Kartal, Z. (2015); “Marxist Toplumsal Gelişme Aşamaları ile Rostow’un Gelişme Aşamaları Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt 10, Sayı 2, s. 231-244.
- Kasper, Wolfgang ve Streit, Manfred (1998); *Institutional Economics*, Cheltenham, Northampton.
- Kathleen, Aquino (2015); “A Brief Background on Dependency and World System Theories”, *Development Perspectives*.
- Kaynak, Muhteşem (2007); *Kalkınma İktisadı*, 2. Basım, Gazi Kitapevi, Ankara.

- Kaufmann, Daniel, Aart Kraay ve Pablo, Zoido-Lobaton (1999); “Governance Matters”, *Policy Research Working Paper*, Sayı 2196.
- Kazgan, Gülten (2002); *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, Remzi Kitapevi, İstanbul
- Kebede, Jeleta Gezahegne ve Paul Owusu Takyii (2017); “Causality Between Institutional Quality and Economic Growth: Evidence from Sub-Saharan Africa”, *European Journal of Economic and Financial Research*, Cilt 2, Sayı 1.
- Keohane, Robert O. (1984); *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton University Press, New Jersey.
- Khan, Shahrukh Rafi (2014); *A History of Development Economics Thought: Challenges and Counter-Challenges*, Routledge, London.
- Koçak, Emrah ve Nisfet Uzak (2018); “Demokrasi, Ekonomik Özgürlükler ve Ekonomik Büyüme: Kurumların Rolü Üzerine Bir Araştırma”, *Sosyoekonomi*, Cilt 26, Sayı 36, s. 81-102.
- Konu, Aylin ve Ahmet Yılmaz Ata (2016); “Yolsuzluk ve Ekonomik Özgürlük İlişkisi: AB Ülkeleri Üzerine Yatay Kesit Analizi”, *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 9, Sayı 1, s. 195-207.
- Kotschy, Rainer ve Uwe Sunde (2017); “Democracy, Inequality, and Institutional Quality”, *European Economic Review*, Sayı 91, s. 209-228.
- Knack, Stephen ve Philip Keefer (1997); “Does Social Capital Have an Economic Payoff? A Cross-Country Investigation”, *The Quarterly Journal of Economics*, Cilt 112, Sayı 4, s. 1251-1288.
- Kuznets, Simon (1955); “Income Growth and Income Inequality”, *The American Economic Review*, Cilt 65, Sayı 1, s. 1-28.
- Kuznets, Simon (1973); “Modern Economic Growth: Findings and Reflections”, *American Economic Review*, Cilt 63, Sayı 3, s. 247-58.

- Lake, David A. (1984); "Beneath the Commerce of Nations: A Theory of International Economic Structures", *International Studies Quarterly*, Cilt 2, Sayı 8, s. 143-170.
- Law, Siong Hook, Thong Cheen Lim ve Normaz Wana Ismail (2013); "Institutions and Economic Development: A Granger Causality Analysis of Panel Data Evidence", *Economic Systems*, Sayı 37, s. 610-624.
- Leblang, David A. (1996); "Property Rights, Democracy and Economic Growth", *Political Research Quarterly*, Cilt 49, Sayı 1, s. 5-26.
- Levin, Andrew, Chien Fu Lin, ve Chia Shang James Chu (2002); "Unit Root Tests in Panel Data: Asymptotic and Finite-Sample Properties", *Journal of Econometrics*, Cilt 108, Sayı 1, s. 1-24.
- Leibenstein, Harvey (1985); "On Relaxing the Maximization Postulate", *Journal Behavioral Economics*, Cilt 14, s. 5-20.
- Lichtman, Richard (2012); *Liberal İdeolojinin Marksist Eleştirisi: Eleştirel Toplumsal Kuram Üzerine Denemeler*, (Çev.) Şükrü Alpagut. Yordam Kitap, İstanbul.
- Little, Daniel (2007); "Marxism and Method", Glaser, D., Walker, D.M. (Eds.), *Twentieth-century Marxism: A global introduction*, Routledge, London.
- Maddala G. S. ve Shaowen Wu (1999); "A Comparative Study of Unit Root Tests with Panel Data and a New Simple Test", *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, Cilt 61, Sayı S1.
- Madra, Yahya ve Fikret Adaman (2007); *Marxisms and Capitalisms: From Logic of Accumulation to Articulation of Class Structures*, in D. Glaser and D. Walker (eds.), *Twentieth-Century Marxism A Global Introduction*, Routledge: London and New York, 212-229.
- Madsen, Jakob B., Paul A. Raschky ve Ahmed Skali (2015); "Does Democracy Drive Income In the World, 1500-2000?" *European Economic Review*, Sayı 78, s. 175-195.

- Malin, Eric ve David Martimort (2004); *Transaction Costs and Incentive Theory*, E. Brousseau, J. Glachant (ed.), *The Economics of Contracts: Theories and Applications* içinde. Cambridge University Press, London, s. 159-179.
- Marakbi, Reda ve Camelia Turcu (2016); “Corruption, Institutional Quality and Growth: A Panel Smooth Transition Regression Approach”.
- Mauro, Paolo (1995); “Corruption and Growth”, *The Quarterly Journal of Economics*, Cilt 110, Sayı 3, s. 681-712.
- Mauro, Paolo (2002); “The Persistence of Corruption and Slow Economic Growth”, *IMF Working Paper*, Sayı 02/213.
- Mayhew, Anne (1987); “The Beginnings of Institutionalism”, *Journal of Economic Issues*, Cilt 1, Sayı 3, s. 971-98.
- McCoskey Suzanne ve Chihwa Kao (1998); “A Panel Data Investigation of the Relationship Between Urbanization and Growth”, *Regional* 9805004, University Library of Munich, Germany.
- Menard, Claude ve Mary M. Shirley (2005); *Handbook of New Institutional Economics*, Springer, Dordrecht.
- Menyah, K., Nazlıoğlu, Ş. ve Wolde-Rufael, Y. (2014); “Financial Development, Trade Openness and Economic Growth in African Countries: New Insights from a Panel Causality Approach”, *Economic Modelling*, Cilt 37, s. 386-394.
- Mıhçı, Hakan (2001); “Görelı Gerı Kalmışlıktan Kurtulma Hamlesi ve Türkiye’de Planlı Kalkınma Deneyimi (1963-1983)”, *Mülkiye*, Cilt 25, Sayı 231, s. 149-196.
- Mises, Ludwig (2005); *Liberalism: The Classical Tradition*, Greaves, B.B. (Eds.). Indianapolis: Liberty Fund
- Mitchell, Wesley Clair (1910), “The Rationality of Economic Activity I”, *Journal of Political Economy*, Cilt 18, Sayı 2, s. 97-113.

- Myrdal, Gunnar (1974); "What is Development?" *Journal of Economic Issues*, Cilt 8, Sayı 4, s. 729-736.
- Nafziger E. W. (2007); *Economic Development*, Cambridge University Press. Fourth Edition, New York.
- Nafziger E. Wayne (2006); "From Seers to Sen: The Meaning of Economic Development", *WIDER Working Paper* 2006.
- Narayan, Kumar Paresh ve Russell Smyth (2006); Democracy and Economic Growth in China: Evidence from Cointegration and Causality Testing", *Review of Applied Economics*, Cilt 2, Sayı 1, s. 81-98.
- Nawaz, Saima (2015); "Growth Effects of Institutions: A Disaggregated Analysis", *Economic Modelling*, Sayı 45, s. 118-126.
- Nayyar, Deepak (2007); "Development Through Globalization?" In G. Mavrotas, A. Shorrocks (Eds.), *Advancing Development Core Themes In Global Economics*. (pp. 593-613). Palgrave Macmillan, New York.
- North, Douglass C. (1990); *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge University Press, New York.
- North, Douglass C. (1990); "The New Institutional Economics and Development", *Economic History*, 9309002, University Library of Munich, Germany.
- North, Douglass C. (2005); *Introduction to Understanding the Process of Economic Change*, Princeton University Press.
- North, Douglass C. (2010); *Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans*, (Çev.) Gül Çağalı Güven. Sabancı Üniversitesi, İstanbul.
- OECD (2016); <http://www.oecd.org>, (Erişim Tarihi: 02.04.2017)
- Okoi, Okoiarikpo ve Christian Basse (2015); "Institutional Quality, Macroeconomic Policy and Economic Development in Nigeria", *Journal of Economics and Development Studies*, Cilt 3, Sayı 2, s. 140-145.

- Olsson, Ola (1999); “*A microeconomic Analysis of Institutions*”, *Working Papers on Economics*, Sayı 25, Department of Economics Göteborg University.
- Ongun, Tuba (2009); *Sanayileşme ve Uluslararası Ekonomik İlişkiler*, Gazi Kitapevi, Ankara.
- Oser, Jacob ve William C. Blanchfield (1978); “*The Evolution of Economic Thought*”, Zmora-Bitan-Modan, Tel Aviv.
- Özçınar, Şahin (2013); “Tarihsel Materyalizm’de Diyalektik ve Belirlenimcilik”, *Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, Cilt 6, Sayı 2, s. 93-116.
- Panopoulou Ekaterini ve Theologos Pantelidis (2009); “Club Convergence in Carbon Dioxide Emissions”, *Environment Resource Economics*, Cilt 44, s. 47–70.
- Pande, Rohini ve Christopher Udry (2005); “Institutions and Development: A View from Below”, *Working Paper*, Sayı 928.
- Parry, Taryn (2007); “The Role of Fiscal Transparency in Sustaining Growth and Stability in Latin America”, *IMF Working Paper*, Sayı 07/220.
- Pejovich, Svetozar (1990); *The Economics of Property Rights: Towards a Theory of Comparative Systems*, Springer Netherlands.
- Perkins, Dwight, Steven Radelet, David Lindauer ve Steven Block (2013); *Economics of Development*, W.W. Norton & Company, New York.
- Pesaran M. Hashem, Yongcheol Shin ve Ron P. Smith (1999); “Pooled Mean Group Estimation of Dynamic Heterogeneous Panels”, *Journal of the American Statistical Association*, Cilt 94, Sayı 446, s. 621-634.
- Pesaran, M. Hashem ve Ron Smith (1995); “Estimating Long-Run Relationships from Dynamic Heterogeneous Panels”, *Journal of Econometrics*, Cilt 68, Sayı 1, s. 79-113.
- Peseran, Hashem (2004); “General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels, University of Cambridge”, *Working Paper*, 0435.

- Peseran, Hashem (2007); “A Simple Panel Unit Root Test in The Presence of Cross-Section Dependence”, *Journal of Applied Econometrics*, Cilt 22, s. 265-312.
- Philips, Peter C. B. ve Donggyu Sul (2007); “Transition Modelling and Econometric Convergence Tests”, *Econometrica*, Cilt 75, Sayı 6, s. 1771–1855.
- Philips, Peter C. B. ve Donggyu Sul (2009); “Economic Transition and Growth”, *Journal of Applied Econometrics*, Cilt 24, Sayı 7, s. 1153-1185.
- Prebisch, Raul (1950); “The Economic Development of Latin America and Its Principal Problems”, *United Nations Department of Economic Affairs*, Cilt 50, Sayı 2.
- Ramstad, Yngve (1989); “Economics and Institutions: A Manifesto for a Modern Institutional Economics”, *Journal of the History of Economic Thought*, Cilt 11, Sayı 2, s. 304-313.
- Reyes, Giovanni (2001); “Four Main Theories of Development: Modernization, Dependency, World-Systems, and Globalization”, *University of Pittsburgh Graduate School of Public and International Affairs*.
- Rima, Ingrid (1986); *Development of Economic Analysis*, Homewood, IL: Irwin.
- Rodrik, Dani (2009); *One Economics, Many Recipes: Globalization, Institutions and Economic Growth*, Princeton University Press.
- Rothbard, Murray N. (2009); *Man, Economy, and State with Power and Market*, Ludwig von Mises Institute, Scholar’s Edition.
- Rutherford, Malcolm (1994); *Institutions in Economics: The Old and the New Institutionalism*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Rutherford, Malcolm (2000); “Institutional Economics: Then and Now”, *Journal of Economic Perspectives*, Cilt 15, Sayı 3, s. 173-194.
- Samuels, Warren J. (1995); “The Present State of Institutional Economics”, *Cambridge Journal of Economics*, Sayı 19, s. 569-590.

- Savaş, Vural (2000); *İktisatın Tarihi*, 4. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Seers, Dudley (1962); “A Model of Comparative Rates of Growth in the World Economy”, *The Economic Journal*, Cilt 72, Sayı 285, s. 45-78.
- Seers, Dudley (1969); “The Meaning of Development”, *Institute of Development Studies*, Communication Series, Sayı 44.
- Shareia, Bubaker F. (2015); “Theories of Development”, *International Journal of Language and Linguistics*, Cilt 2, Sayı 1, s. 78-90.
- Shearer, Ronald A. (1961); “Concept of Economic Growth”, *Kyklos*, Cilt 14, Sayı 4, s. 497-532.
- Simmons, Tony (2001); Andre Gunder Frank: Practical Strategies for Social and Economic Development.
- Singer, Hans W. (1950), “The Distribution of Gains between Investing and Borrowing Countries”, *American Economic Review*, Cilt 40, s.473-85.
- Skocpol, Theda (1977); “Wallerstein’s World Capitalist System: A Theoretical and Historical Critique”, *American Journal of Sociology*, Cilt 82, Sayı 5.
- Snidal, Duncan (1985); “The Limits of Hegemonic Stability Theory”, *International Organization*, Cilt 39, Sayı 4, s. 579-614.
- So, Alvin Y. (2010); “The Dependency and World-Systems Perspectives on Development”, Crothers, C.(Eds.), *Historical Developments and Theoretical Approaches in Sociology*. Oxford: Eolss Publishers.
- Sunde, Uwe (2006); “Economic Development and Democracy - Is Democracy a Prosperity Engine or a Product of Prosperity?” *Perspectives of Economic Policy*, Cilt 7, s. 471-499.
- Tatoğlu, Ferda Yerdelen (2013); *İleri Panel Veri Analizi*, Beta Yayınevi.
- Tavares, José ve Romain Wacziarg (2001); “How Democracy Affects Growth”, *European Economic Review*, Cilt 45, Sayı 8, s. 1341-1378.

- Taylor, Mark ve Lucio Sarno (1998); “The Behavior of Real Exchange Rates During The Post-Bretton Woods Period”, *Journal of International Economics*, Cilt 46, Sayı 2, s. 281-312.
- Tekeoğlu, Muammer (1993); *İktisadi Düşünceler Tarihi*, Çukurova Üniversitesi Basımevi, Adana.
- Thirlwall, Anthony P. (1994); *Growth and Development*, 5th Edition, The MacMillan Press Ltd, London.
- Thirlwall, Anthony P. (1994); “Kaldor’s 1970 Regional Growth Model Revisited”, *University of Kent School of Economics Discussion Papers*, Sayı 1311.
- Thomas, Alan (2000); “Development As Practice in a Liberal Capitalist World”, *Journal of International Development*, Sayı 12, s. 773-787.
- Todaro, Michael P. ve Smith Stephen C. (2012); *Economic Development*, Pearson Education Limited, Eleventh Edition, England.
- Tuckness, Alex (2016); “Locke's Political Philosophy”, Zalta, E.N. (içn.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*.
- V-Dem (2017); <https://www.v-dem.net/en/data/data-version-8>, (Erişim Tarihi: 07.02.2018).
- Veblen, Thorstein (1909); “The Limitations of Marginal Utility”, *Journal of Political Economy*, Cilt 17.
- Veblen, Thorstein (1990); *The Place of Science In Modern Civilization*, Transactions Publishers, London.
- Wade, Robert (1990); *Governing the Market: Economic Theory and the Role of the Government in East Asia Industrialization*, Princeton University Press, Princeton.
- Wallerstein, Immanuel (1974); “The Rise and Future Demise of the World Capitalist System: Concepts for Comparative Analysis”, *Comparative Studies in Society and History*, Cilt 16, Sayı 4, s. 387-415.

- Wallerstein, Immanuel (2012); *Modern Dünya Sistemi: Kapitalist Tarım ve 16. Yüzyıl'da Avrupa Dünya-Ekonomisinin Kökenleri*, (Çev.) Latif Boyacı. Bakış Yayınları, İstanbul.
- Wallerstein, Immanuel (2012); *Merkantilizm ve Dünya Avrupa Ekonomisinin Güçlendirilmesi, 1600-1750*, (Çev.) Latif Boyacı. Bakış Yayınları, İstanbul.
- Wallerstein, Immanuel (2014); *Dünya Sistemleri Analizi: Bir Giriş*, (Çev.) Ender Abadoğlu, Nuri Ersoy. BGST Yayınları, İstanbul.
- Westerlund, Joakim ve David L. Edgerton (2007); "A Panel Bootstrap Cointegration Test", *Economics Letters*, Cilt 97, Sayı 3, s. 185-190.
- Williamson, Oliver E. (1975); *Markets and Hierarchies: Analysis and Antitrust Implications*, Free Press, New York.
- Williamson, Oliver E. (1980); "The Organization of Work", *Journal of Economic Behaviour and Organization*, Cilt 1, s. 5-38.
- Williamson, Oliver E. (1985); *The Economic Institutions of Capitalism: Firms, Markets, Relational Contracting*, Macmillan, London.
- Williamson, Oliver E. (1996); "Revisiting Legal Realism: The Law, Economics, and Organization Perspective", *Industrial and Corporate Change*, Cilt 5, Sayı 2, s. 383-420.
- Yıldırım, Selim (2009); *Kurumsal İktisat Bağlamında Ülkeler Arası Büyüme Farklılıklarının Panel Veri Analizi*, Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zingler, Ervin K. (1974); "Veblen vs. Commons: A Comparative Evaluation", *Kyklos*, Cilt 27, Sayı 2, s. 322-44.
- Zuvekas, Clarence (1979); "The Role of Government", *Economic Development*, s. 131-149.

ÖZGEÇMİŞ

Aykut Yağlıkara, 1986 yılında İstanbul'da doğmuştur. 2004 yılında Burak Bora Anadolu Lisesinden mezun olmuştur. 2010 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi Kuzey Kıbrıs Kampüsü, İktisat bölümünden mezun olduktan sonra 2012 yılında Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İktisat Anabilim dalında doktora programına başlamış ve halen Bülent Ecevit Üniversitesinde araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır.

